

oikos

LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

LIKOS

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2010 Nr. 1 (9)

VERSUS AUREUS

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS vyriausiasis redaktorius
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Dalia KUIZINIENĖ redaktoriaus pavaduotoja
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Vida BAGDONAVIČIENĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Tomas BALKELIS
(Manchester University, Didžioji Britanija);

Daiva DAPKUTĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Mykolas DRUNGA
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Alfonsas EIDINTAS
(Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Lietuva);

Violeta KELERTIENĖ
(Vašingtono universitetas, Siatlas, JAV);

Kaja KUMER-HAUKANÖMM
(Tartu universitetas, Estija);

Daiva Kristina KUZMICKAITĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS
(University of Tennessee, JAV);

Linas SALDUKAS
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Juozas SKIRIUS
(Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuva);

Giedrius SUBAČIUS
(Ilinojaus universitetas, Čikaga, JAV);

Romas VAŠTOKAS
(Trent University, Kanada)

Lietuvių išeivijos institutas
S. Daukanto g. 25, Kaunas LT-44249, Lietuva

© Lietuvių išeivijos institutas, 2010
© „Versus aureus“ leidykla, 2010

TURINYS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI

TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Gedas MALINAUSKAS Vilma BLAŽYTĖ	Nesėkminga imigracija: lietuvių, tapusių benamiais Londone, gyvenimo ypatumai Unsuccessful Immigration: The Peculiarities of Homeless Lithuanians' Lives in London	9
Ingrida CELEŠIŪTĖ	Darbo migrantų elitas: migracijos tikslai ir verslumo iniciatyvos Labor Migrants' Elite: Goals of Migration and Self-employment Initiatives	20
Edita GRUODYTĖ	Apykaitinės migracijos apibrėžimo ir turinio problemos šių dienų globalizacijos kontekste Circular Migration: Definition and Content Problems in Today's Globalization Context	32
Kęstas PIKŪNAS	PLJS vizija, arba lietuviško identiteto paieška World Lithuanian Youth Association: in search of identity and vision.	46

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA

HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Silva POCYTĖ	Prarastos tėvynės ir istorijos samprata Klaipėdos krašto išeivių klaipėdiškių (memelenderių) leidinyje <i>Memeler Dampfboot</i> po Antrojo pasaulinio karo (nuo 1950 m.) Conceptions of Lost Motherland and History in the <i>Memeler Dampfboot</i> by Emigrants from the Klaipėda Region (the Memellanders) after World War II (since 1950)	51
--------------	---	----

Milda DANYTĖ	Imigrantų kartų kaitos procesas Kanados lietuvių laikraščio <i>Nepriklausoma Lietuva</i> pirmuoju leidimo laikotarpiu (1940–1951): istorinis ir ideologinis kontekstas The Effect of the Coming of a New Wave of Immigrants on the Development of the Lithuanian-Canadian Newspaper <i>Nepriklausoma Lietuva</i> (1940–1951): Historical and Ideological Context	62
Danutė STAKELIŪNAITĖ	Ką <i>Sėja</i> pasėjo? Valstiečių liaudininkų idėjinė sklaida <i>Sėjoje</i> 1953–1963 m. What did The Sowing Sow? Peasant Populist Ideas in <i>Sėja</i> (1953–1963)	70
Dainius GENYS	Pilietinės visuomenės kontūrai <i>Metmenyse</i> 1986–1996 m. The Contours of Civil Society in <i>Metmenys</i> (1986–1996) . . .	82
Arūnas ANTANAITIS	Požiūris į Lietuvą <i>Draugo</i> dienraštyje 1988–1990 metais Attitudes Towards Lithuania in <i>Draugas</i> Editorials From 1988 to 1990	90
Danutė PETRAUSKAITĖ	Nuo anekdotų iki nekrologų: muzikinio gyvenimo atspindžiai žurnale <i>Margutis</i> From Jokes to Obituaries: Reflections of Musical Life in <i>Margutis</i> Magazine	103
Kristina BURINSKAITĖ	Spaudos vaidmuo KGB planuose prieš lietuvių išeiviją 7–9 dešimtmečiuose The Role of the Press in the Plans of the KGB Against the Lithuanian Emigration in the 1960s to 1990s.	114
Erick Reis GODLIAUSKAS ZEN	Attraction and Division: Lithuanian Organizations in Brazil Under Surveillance of the Political Police (1924–1950) Trauka ir skilimas: Brazilijos lietuvių organizacijos politinės policijos akiratyje (1924–1950).	122
Andrius MARTINKUS	Komunizmo ir rusiškumo santykio problema Antano Maceinos publicistikoje ir „euroazijininkų“ filosofijoje The Problem of a Relationship Between Communism and Russia in Publications of Antanas Maceina and in the Philosophy of Eurasians	131

IŠ ARCHYVŲ
FROM ARCHIVES

Daiva DAPKUTĖ	Lietuviai Prancūzijoje: <i>laimės paieškos svetimoj padangėj</i> Lithuanians in France: Looking for Happiness under a Strange Sky. 143
	„Lietuviškos svajonės ir prancūziška realybė“ Radio Périgueux 103 Lithuanian Dreams and French Reality. 147

RECENZIJOS
BOOK REVIEWS

Rasa ŽUKIENĖ	Knyga – lietuvių išeivių dailės gyvybingumo įrodymas A Book that Proves the Vitality of Diaspora Art 153
Asta KAZLAUSKAITĖ	Naujas žvilgsnis į migracijos tyrimus A New Look at Migration Research 157

KRONIKA
EVENTS

Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentas ir lietuvių išeivija President of the Lithuania and Lithuanian Emigration. 161
Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir institucijų prie LRV santykių su išeivija apžvalga Review of Relations between Lithuanian Government with its Subsidiary Institutions and the Lithuanian Emigrant Community 163
Visuomenėje Society 165
Lietuvių išeivijos institute Lithuanian Emigration Institute 169

MŪSŲ AUTORIAI AUTHORS 171
--

REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS REQUIREMENTS FOR CONTRIBUTORS 173
--

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Gedas MALINAUSKAS

Vilma BLAŽYTĖ

Nesėkminga imigracija: lietuvių, tapusių benamiais Londone, gyvenimo ypatumai

Nematoma imigracijos pusė: imigrantų tapimo benamiais prielaidos

Lietuviai, kaip ir bet kuri kita pasaulio tauta, emigravo visais laikais, tačiau pastaraisiais metais, mūsų valstybei prisijungus prie Europos Sąjungos ir atsivėrus keliams į tokias ekonomiškai išsivysčiusias šalis kaip Didžioji Britanija, Vokietija ar Ispanija, emigracijos mastai ypač padidėjo. Iš Lietuvos nuo 1990 m. emigravo apie 404 tūkst. žmonių – 10 proc. Lietuvos gyventojų¹. Pagrindinė emigravimo priežastis – ekonominė, noras susikurti materialinę gerovę arba įsikurti šalyje, kurioje yra geresnis gyvenimo lygis, didesnis uždarbis, didesnės galimybės².

Jungtinės Karalystės vidaus reikalų ministerijos (Home Office) duomenimis, po naujųjų narių priėmimo į Europos Sąjungą, 2004 m. gegužės–gruodžio mėnesiais, darbo leidimo Didžiojoje Britanijoje pasiprašė 20 095 lietuviai³. Teigiama, kad masiška migracija, ypač iš Rytų Europos šalių, padarė didelę įtaką Didžiosios Britanijos ekonomikos ir sveikatos sistemai, taip pat sukėlė nemažai

socialinių problemų, viena iš jų – Jungtinės Karalystės miestų gatvėse valkataujantys benamiai imigrantai. Sunku apibrėžti tikslus benamystės mastus, nes, kaip teigiama Didžiosios Britanijos parlamento „House of Lords“ 2007–2008 m. pranešime apie „Ekonominę migracijos poveikį“, daugelis imigrantų, neturėdami teisės į socialinę valstybės teikiamą apgyvendinimą, nėra formaliai priskiriami prie benamių ir tik keli šimtai iš A8⁵ šalių imigrantų buvo užregistruoti kaip tikrieji benamiai. Pranešime keliama hipotezė, kad šis skaičius ilgainiui didės, nes naujieji ekonominiai Europos imigrantai įgyja vis daugiau teisių į socialinę paramą. Taip pat šiame pranešime teigiama, kad naujieji imigrantai, kurie yra bedarbiai, gyvendami gatvėse dažniausiai tikisi pagalbos iš viešai finansuojamų nakvynės namų ir dienos priežiūros centrų, tad benamių skaičius tarp Rytų ir Vidurio Europos imigrantų nuolat didėja.

Imigrantų tapimo benamiais procesas nėra paprastas – tai sudėtingas reiškinys, kurį sudaro imigracijos proceso ypatumai ir žmogaus, patekusio į krizę, reakcija⁶. Visų pirma lietuviai, kaip ir visi kiti imigrantai, atvykę į naują šalį, išgyvena nelengvą, daug pastan-

gų reikalaujantį įsikūrimo ir prisitaikymo laikotarpį. Palikę savo gimtuosius namus, artimuosius ir atsisakę savo ankstesnio socialinio statuso, jie patiria sunkų pereinamąjį periodą. Daiva K. Kuzmickaitė (2004)⁸ teigia, kad migrantų lietuvių adaptacijos sėkmė priklauso nuo žmogaus socialinės klasės ir socialinės imigrantų alokacijos: amžiaus, lyties, išsilavinimo, socialinio ekonominio statuso ar kalbos mokėjimo. Kartu autorė teigia: „nežiūrint socialinio statuso, įgyto kilmės šalyje, dauguma imigrantų naujame krašte pradeda savo gyvenimus nuo pradžios – žemiausiame visuomenės sluoksnyje: nuomodami pigiausius butus, gaudami menkai apmokamus ir ilgus valandas truncančius darbus. Užverti savo gyvenimus vienoje šalyje ir viską pradėti nuo pradžių kitoje šalyje yra rizikingas ketinimas...“⁹

Kiekvienam imigrantui užsienio šalyje prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų reiškia įveikti kritines situacijas. S. Fitzpatrick, P. Kemp ir S. Klinker (2000)¹⁰ mano, kad benamiais gali tapti bet kurie žmonės, kurie nėra visiškai pasirengę socialinės adaptacijos iššūkiams. Pinigų trūkumas butui ir maistui, laikinas nedarbas, silpnas socialinės pagalbos tinklas yra veiksniai, po truputį asmenį stumiantys griebtis paskutinės vilties – laikino gyvenimo gatvėje. Gyvenimas gatvėje ir jo ypatumai: išmalda, maisto ir būsto stygius, dažnai sugniuždo žmogaus savivertę¹¹. Nesuiformavęs socialinių ryšių tinklas, nemokėjimas kalbėti vietine kalba imigrantų socialinę dezadaptaciją ir tapimo benamiu procesą gali tik pagreitinti¹². Anot R. Naujanienės (2002)¹³, jei adaptacija nesėkminga, žmogus jaučiasi bejėgis ir dažnai pradeda elgtis destruktiviai: girtauja, socialiai izoliuojasi, dėl to dažnai benamiai vagiliauja, svaiginasi narkotikais¹⁴. Tačiau Norfolkio grafystės benamiais žmonėmis besirūpinančios organizacijos St. Martins Housing Trust vadovo Johno Haleso teigimu, benamiais tampama ir dėl apgavysčių:

<...> dar Lietuvoje pažadama, kad bus kur gyventi ir dirbti. Taip įtraukiama į modernią vergiją, nes asmuo dirba už minimumą, dažnai darbdaviams moka procentus, gyvena prastuose būstuose. Jei pradeda prieštarauti, netenka darbo, namų, kartais ir paso. Belieka eiti į gatvę ir tikėtis stebuklo. Dar vienas dažnai pasitaikantis atvejis, kai žmonės dalijasi gyvenamuoju plotu norėdami sumažinti savo išlaidas, tačiau tai gali sudaryti sunkumų kilius nesutarimams.¹⁵

Kadangi tyrimų apie lietuvių imigrantų, tapusių benamiais, reiškinį yra mažai, buvo atliktas pilotinis kokybinis tyrimas, kurio tikslas aprašyti lietuvių, tapusių benamiais, patirtį ir atskleisti pačių benamių pasaulėžiūrą į susiklosčiusią gyvenimo situaciją.

Refleksyvus informantų aprašymas ir metodologija

Specifinei lietuvių imigrantų, tapusių benamiais Londone, grupei tyrinėti pasirinktas etnografinis tyrimas, kurio metu buvo ne tik domimasi respondentų aplinka ir jų elgsena, bet ir kalbėtasi su pačiais žmonėmis, kad būtų galima gauti nuodugnesnės informacijos¹⁶, padėsiančios geriau suprasti lietuvių benamystės priežastis.

Stebėti ir imti interviu sunkino nesaugi benamių aplinka, buvo pavojinga ilgą laiką būti rytų Londono gatvėse, kuriose daug ne tik valkataujančių žmonių, bet ir narkomanų, šio rajono gatvėse didelis nusikaltamumas. Stebint benamio lietuvio aplinką, buvo patirtas kitų valkatų ar narkomanų priekabiavimas:

Staiga bestebint Joną matau, kaip link manęs ateina apdriskęs vyras. Visas veidas juodas, plaukai susivėlę, akys apsiblaususios. Rankoje laiko aptriušusią lazda, kuri atrodo grėsmingai. Kažką murma panosėje, su lazda mosikuoja. – Mem, come here. Give me 2 pounds <...> Čia aš nelaukiu sakinio galo, tik

žiūriu, kaip greičiau pašalinti [lauko užrašai, 2008 m., vasaris].

Į tyrimą buvo įtraukti 7 lietuviai. Siekiant išlaikyti konfidencialumą, visų informantų vardai yra pakeisti. Benamius lietuvius Jonas (51 m.), sutiktas gatvėje viename rytų Londono rajonų, į šį miestą atvyko prieš pusantrų metų ir nuo pat pradžių niekur nedirbo. Su antruoju lietuviu Petru (36 m.) padėjo susisiekti lietuvių parapijos kunigas. Petras buvo įvardytas kaip „profesionalus benamis“. Padėjęs susitikti kunigas Petrą apibūdino kaip protingą ir sąžiningą žmogų, kuriuo jis pasitiki, tačiau, anot kunigo, turintį problemų dėl alkoholio vartojimo ir azartinių lošimų. Petras dažniausiai dirba atsiktiktinius darbus. Pokalbio metu išaiškėjo, kad jis Didžiojoje Britanijoje gyvena dvejus metus ir dirbo vienoje anglikonų bažnyčioje. Įdomu tai, kad Petras, duodamas interviu, apie savo patirtį kalbėjo trečiuoju asmeniu.

Tyrimo metu, siekiant išvengti nesaugios aplinkos, buvo kreiptasi į organizaciją „Whitechapel mission“¹⁷, čia buvo sutiktas benamis lietuvis Vytas (38 m.). Organizacijos darbuotoja teigė, jog šis vyras visada ateina tvarkingai apsirengęs – su švarku ir kaklaraiščiu, mat Lietuvoje užėmė gana aukštą pareigą, dirbo karininku. Net ir tapęs benamiu visada ryši kaklaraištį, nes yra pripratęs prie uniformos.

Vėliau „Whitechapel mission“ organizacijos darbuotojai nurodė lietuviams Liną (34 m.), Justą (25 m.), Andrių (23 m.), Eugenijų (36 m.). Jiems nepanorėjus kalbėti atskirai (kaip vėliau paaiškėjo, dėl nusikalstamos praeities), buvo paimtas grupinis interviu. Šie benamiai į Londoną atvyko prieš pusantrų metų. Jie ypač baiminosi dėl konfidencialumo, nes praeityje turėjo problemų su teisėsauga. Imant interviu jausta, kad benamiai ne viską pasakojo atvirai, nes, baimindamiesi problemų su policija, nenorėjo atskleisti savo gyvenimo ypatumų ar faktų.

Duomenys buvo surinkti naratyvo principu¹⁸: pradžioje klausinėjant apie emigracijos

veiksnius, vėliau – apie tapimo benamiu sąlygas ir situaciją, dabartinio gyvenimo principus ir baigiant klausimais apie imigrantų planuojamą ateitį. Surinkti duomenys buvo nagrinėjami pasitelkus teminę analizę. Analizei naudota lauko (stebėjimo) užrašai ir interviu duomenys. Peržiūrint duomenis buvo stengiamasi atrasti svarbiausias potemes¹⁹ (*multi themes*), kurios geriausiai atskleistų benamių lietuvių imigrantų Didžiojoje Britanijoje kasdienio gyvenimo ypatumus. Šios temos buvo fiksuojamos, žymimos ir vėliau jungiamos į didesnes temas.

„Galvojau, čia gal laimė kokią rasiu“: emigracijos veiksniai

Dažnai aprašoma, kad vieni iš emigracijos veiksnių yra ekonominiai, noras užsidirbti daugiau²⁰, tačiau dažnai važiavimą į užsienį lemia ir socialinio tinklo įtaka²¹, bėgimas nuo socialinių ar kriminalinių problemų. Artimųjų ar draugų pažadai sustiprina norą emigruoti. Informantas Vytas taip apibūdino savo išvažiavimo motyvus:

<...> žadėjo man čia vienas toks <...> labai gerą darbą žadėjo. Aš Lietuvoj karininku 11 metų dirbau, bet įkalbėjo mane, sakė užsidirbsi ir ką? [interviu su Vytu, 2008 m. balandis]

Daiva K. Kuzmickaitė²² (2004) teigia, kad žmonės paskatina emigruoti juos ištikusios asmeninės arba šeimos krizės ir viltis, jog išsipildys jų lūkesčiai. Ši teiginį patvirtina tyrimas.

Išsiskyrėm su žmona, žmonos butas, josios buvo, na ir ką. Man teko išeit ir kur? Kur akys veda, ten išvažiavau, išvažiavau čia, į Angliją <...> na, o ką daugiau daryt, kur daugiau dingt, kur akys veda, ten išvažiavau. Galvojau, čia gal laimė kokią rasiu. O čia – išvis nieko absoliučiai [interviu su Jonu, 2008 m., kovas].

Noras išvengti kriminalinio teisingumo priskiriamas ne prie ekonominių emigracijos stūmos motyvų, tačiau S. Fitzpatrick,

P. Kemp ir S. Klinker²³ (2002) mano, kad nusikalstama praeitis yra dažnas veiksnys, darantis įtaką benamystei. Jų manymu, šie žmonės gyvena nuolatinėje baimėje: bijo būti pagauti ir įduoti. Jaunuolių grupė, su tikta „Whitechappel mission“ organizacijoje, miglotai ir kai ką nusišypsodama bandė perpasakoti savo išvažiavimo patirtį:

– <...> „mentai“ *Lietuvoj seka* <...> *ne, vat mes neturim jokių problemų su policija. <...> Vat mes tai ir galim būt Lietuvoj.*

– O kodėl Jūs nesusirandate darbo?

– *Idomu, kaip galima susirast darbą be „insurance’ų“.*

– O kodėl nepasidarote „national insurance numerį“²⁴?

– *Aha, kad susektų* [grupinis interviu, 2008 m., balandis].

Kalbantis su tiriamaisiais, pastebėta, kad jie nori suklaidinti tyrėją. Jaunuoliai leido suprasti, jog turi problemų su policija, tačiau atvirai to prisipažinti nenorėjo. Vis dėlto net ir atvykę į naują šalį jie negali gyventi visaverčio gyvenimo, nes, bijodami policijos, baiminasi dirbti legaliai. Akivaizdu, kad emigracija grįsta ne tik ekonominiais motyvais, bet ir kriminaline praeitimi, kitomis asmeninėmis bei socialinėmis problemomis.

„Nežinau nei angliškai, nežinau nei visų tų...“: nesėkminga asimiliacija

Analizuojant tyrimo duomenis išryškėjo, kad nesėkminga socialinė adaptacija Londo- ne buvo nulemta trijų veiksnių: anglų kalbos nemokėjimo, žinių apie užsienio šalies sistemą stygiaus ir žalingų įpročių.

J. Doherty, B. Edgar ir H. Meert²⁵ (2004) teigia, kad anglų kalbos nemokėjimas tampa labai didele kliūtimi imigrantams įsikurti naujoje šalyje. Kalbos mokėjimas yra būtinas ieškant darbo ar norint sėkmingai integruotis į naująją visuomenę:

Pagrindas yra, kad neturėjau kalbos žinių <...> daleiskim atvažiavau, darbo neradau <...> su mažais finansais, t. y. neturėjau galimybės čia daugiau negu dvi tris savaites [interviu su Petru, 2008 m., balandis].

Kalbos nemokėjimas apsunkina ne tik darbo paieškas, bet ir kreipimąsi dėl socialinės pagalbos. Informantas Jonas prisipažino, kad dėl to, jog nemoka kalbos, jam sunku kreiptis į Londone esančias socialines tarnybas ir prašyti pagalbos:

– O Jūs neinate į nakvynės namus?

– *Nežinau aš jokių tų čia nakvynės namų.*

– O Jūs nešnekate angliškai?

– *Nežinau nei angliškai, nežinau nei visų tų, nieko nežinau. Vienas žmogus man yra sakęs – kažkur tai, kažkur tai yra. Bet kur yra?* [interviu su Jonu, 2008 m., kovas]

Kaip paaikškėjo, Didžiojoje Britanijoje ieškantieji darbo dažnai išgirsta pažadą, jog mes Jums „perskambinsim“. Šie žodžiai visiškai nereiškia, jog netrukus asmuo sulauks skambučio arba apskritai jam bus paskambinta. Mūsų tautiečiai, naujai atvykę ir to nežinodami, dažnai laukia „žadėto“ skambučio ir nustoja ieškoti, tikėdamiesi, jog jau turi darbą:

<...> *vienoj, kitoj vietoj pasakė perskambinsim, aš su ta viltim, nežinodamas tos angliškos sistemos „perskambinsim“, sėdėjau, laukiau. Jau rankas tryniau, kad bus tas darbas* [interviu su Petru, 2008 m., balandis].

Socialinės adaptacijos prielaidose pabrėžiama, kad asmeniui prisitaikyti naujoje aplinkoje sunkina turimos priklausomybės²⁶. Kalbinant informantus ir stebint jų aplinką, susidarė įspūdis, kad priklausomybės yra vienas iš stipriausių veiksnių, darančių įtaką jų dezadaptacijai. Alkoholis trukdo ne tik prisitaikyti kitoje aplinkoje, bet ir priimti pagalbą:

<...> *paskiau papuoliau į tokią sektą vieną. Ne pravoslavai, kaip jie ten, jau dabar pamiršau pavadinimą, įtraukė mane į tą sektą, bet ten dvi savaites pabuvau <...> rūkyt negalima,*

išgert negalima, moters turėt negalima, viskas pas juos draudžiama tokie dalykai. Man nebūdingas toks gyvenimas <...> išėjau, sakau, Michailai, man nepriimtinas toks gyvenimas <...> [interviu su Jonu, 2008 m., kovas].

Prie įėjimo į „Misiją“ kaba lentelė su perspėjimu, kad viduje negalima vartoti alkoholio, narkotikų ar rūkyti ir, jei bus nesilaikoma šių taisyklių, darbuotojai iškviės policiją. Kalbantis su tiriamaisiais, vienas jaunas lietuvis imigrantas užsirūkė, prie jo priėjo darbuotoja ir paprašė, kad čia nerūkytų. Jis jos paklausė ir užgesino cigaretę. Kalbant apie tiriamųjų, su kuriais teko bendrauti, išvaizdą visi atrodė pakankamai tvarkingai ir švariai apsirengę, tik nuo visų jų sklido nemalonus alkoholio kvapas [lauko užrašai, 2008 m. balandis].

I. Čepulkauskaitė²⁷ teigia, kad žalingų įpročių ir benamystės ryšys gana sudėtingas. Palyginti su visa populiacija, alkoholio ir narkotikų vartojimo lygis tarp benamių yra daug aukštesnis, tačiau benamystės lygio augimas negali būti siejamas tik su žalingais įpročiais. Gatvėje gyvenantiems žmonėms sunkiau gauti medicinos bei socialines paslaugas, padedančias atsikratyti žalingų įpročių.

Tyrimas atskleidė, kad kai kurių lietuvių imigrantų alkoholio vartojimas yra socialinio elgesio pasekmė, kai kritiniu momentu suteikiama artimųjų lietuvių „sąlyginė“ pagalba. Petras, pasakodamas trečiuoju asmeniu, taip apibūdino savo potraukį:

– O kaip su jumis buvo? Alkoholis ir buvo ta priežastis, kad tapote benamis?

– Na taip <...> aš, jisai išėjo į gatvę, t. y. išgirdo kažkur lietuvišką kalbą, pamatė panašaus savo amžiaus žmogų. Tų mūsų, taip vadinamų benamių, ar lietuvių. Visi jie geriantys, 99,9 % alkoholis stikliukas. Tas atėjęs žmogelis dar net negeriantis, numatė, kad kaip jam vienintelė galimybė pakalbėt, sužinot, dar kažką bandyt, jis ten ir prisėdo <...> jį įkalbėjo ten, jam to lašelį, to sidro, vieną antrą trečią kartą. Žiūri žmogelis – jau kaip ir išgėręs, viskas gerai, palengvėjo, jam mo-

rališkai nusiėmė spaudimas, nuvedė vakare, ten kur nors yra gamykla, ten šalia, Stratforde, kur gyvena tenai, dar kur į squeet'ą, žiūri, kad čia mokėt nereikės, nuvežė kur pavalgyt <...> taip ir pradėjau <...> [interviu su Petru, 2008 m., balandis].

Alkoholis tampa ne tik veiksnium, galinčiu daryti įtaką socialinei dezadaptacijai, bet ir vienu iš būdų bendrauti su socialine aplinka. Atliekant stebėjamą teko matyti, kaip Jonas kiekvieną dieną geria sidrą, kažką valgo, kartais ten pat ir miega. Neretai matydavau, jog kartu su juo ant suoliuko gerdavo sidrą ir kiti benamiai, su kuriais informantas gali susikalbėti:

Jonas visą laiką sėdi ant gatvės grindinio. Pats pinigų neprašo, praeivių nekalbina. Kartais praeidami žmonės jam duoda šiek tiek pinigų, labai retais atvejais – maisto. Visą laiką tiriamasis sėdi žiūrėdamas į praeivius, kažką valgo, šalia jo stovi plastikinis butelis nuo sidro. Su anglais benamiais Jonas nebendrauja. Prieina kiti benamiai, kalba lyg lenkiškai. Pradedą gerti kartu. Po kurio laiko Jonas užmiega [lauko užrašai, 2008 m., kovas].

Iš pirmo žvilgsnio matyti, kad anglų kalbos žinių stygius sunkina prisitaikyti užsienio šalyje, o alkoholis yra stiprus veiksnys, darantis įtaką lietuvių benamystei. Jiems sunku prisitaikyti prie naujų įstatymų, darbo rinkos pokyčių. Visi tyrime dalyvavę respondentai vartojo alkoholį. Vieniems ši priklausomybė buvo nesėkmingos adaptacijos naujoje šalyje priežastis, kiti paguodos alkoholyje ieškojo susidūrę su sunkumais integruojantis į „naująją“ visuomenę.

„Vot kas ką duoda ir gerai“: lietuvių benamių gyvenimo būdai ir principai

S. Fitzpatrick, P. Kemp ir S. Klinker²⁸ (2000) teigia, kad benamiai, kaip ir kitos visuomenės socialinės klasės, turi savo kultūrą,

gyvenimo būdą, taisykles ir principus. Analizuojant duomenis išryškėjo, kad lietuvių benamiai turi tris pagrindinius pragyvenimo būdus: išmaldą, vogimą ir atsitiktinius darbus. Informantas Jonas apibūdino, kad išmalda yra jo pagrindinis pragyvenimo šaltinis:

– Visi Jūsų pinigai tai ką surenkate gatvėje?

– Taip. Ir po 50 ir po 100 gaudavau į savaite, nu bet ir pragerdavau atsiprašant, ir valgyt reikia <...> vot duoda kapeiką žmonės <...> vot kas ką duoda – gerai, duoda pavalgyt, duoda kapeiką – ir gerai, ir visas vot mano gyvenimas šiuolaikinis [interview su Jonu, 2008 m., kovas].

Vytas miglotai pasakojo, kad dirbo atsitiktinius darbus. Nors ir neturėjo namų, nuolat trūko pinigų, tačiau kalbinant susidarė įspūdis, kad jis negali susitaikyti su „prastos reputacijos darbais“:

– O ar dirbate kur nors šiuo metu?

– Ne, nedirbu.

– Ar mėginote ieškoti darbo?..

– Dirbau aš, statybose dirbau, bet nepratęs aš prie tokio <...>, aš septyniom kalbom šneku [interview su Vytu, 2008 m., balandis].

Kalbinant kitus informantus buvo aki-vaizdu, kad jaunesnio amžiaus benamiai lietuvių imigrantai dažniausiai gatvėse užsidirba vagiliaudami:

Justas: Nu galvoji, kad mums labai faina kokį anglą paimt gatvėj „prikakošint“ ir apvogt? Mes, kai susirasim darbus, aišku, mes taip nedarysim.

Andrius: Nori ir tave pamokysim „mobiliakus“ vogt? [grupinis interview, 2008 m., balandis].

Tačiau ne visi benamiai linkę į nusikalstamą veiklą. Benamis Petras papasakojo apie „The Big Issue“ fondą²⁹, kurio tikslas – benamiams be pastogės ir darbo suteikti paprastą darbą – platinti laikraščius. Šiuo projektu siekiama ne tik benamiams padėti užsidirbti, bet ir sudaryti sąlygas jiems vėl grįžti į darbo rinką. Štai kaip Petras apibūdino šį darbą:

Yra ten toks laikraštis, „Big Issue“ vadinasi, nu, skirtas, tipo, mums benamiams <...> tu jį nusiperki už 80 kapeikų, o parduodi už 90, narkomanai dažniausiai jį laiko, nes, nu, kaip normaliam žmogui jis nereikalingas, bet mato, nu, kad turi tą, tai duoda išmaldos. Ten pirmus dešimt numerių nemokamai duoda, o paskui, nu, kitus, daleiskim, perkiesi <...> tai čia, nu, toks būdas užsidirbt mums benamiams, taip vadinamiems [interview su Petru, 2008 m., balandis].

Aktualu, tačiau nė vienas iš respondentų nepaminėjo, kad jo pragyvenimo šaltinis yra laikraščio pardavinėjimas, dažniausiai jie ieško „lengvesnių“ būdų gauti pinigų. Kita vertus, norint pardavinėti laikraštį, lietuviams reikia gerai mokėti anglų kalbą. Geri anglų kalbos įgūdžiai leidžia be papildomo streso kreiptis į „The Big Issue“ organizaciją ir atveria galimybes susikalbėti su praeiviais. Išskyrus informantą Petrą, visi informantai minimaliai mokėjo anglų kalbą, todėl galima manyti, kad dėl anglų kalbos trūkumo šis darbas atrodė per daug sudėtingas.

Nakvynės vietos. Kalbantis su Petru paaiškėjo, kad labai dažnai benamiai, radę apleistą negyvenamą namą, jame apsigyvena. Didžiojoje Britanijoje tokie būstai vadinami squatt'ais³⁰. Ne tik benamiai gyvena squatt'uose. Londonas yra vienas iš brangiausių pasaulio miestų ir buto nuoma jame taip pat yra labai didelė, todėl net ir dirbantys imigrantai, norėdami sutaupyti kuo daugiau pinigų, pasirenka gyvenimą squatt'uose³¹. Jeigu squatt'o gyventojai moka valstybei mokesčius už komunalines paslaugas, policija neturi teisės jų išmesti. O to namo šeimininkas, norėdamas išmesti squatt'o gyventojus, privalo kreiptis į teismą. Dažniausiai tai užtrunka kelis mėnesius, tuo metu nelegaliai ten apsigyvenę gyventojai gali būti ramūs, jog jų neiškraustys, ir laukti teismo sprendimo.

<...> squatt'e gyvenam, bet tu negalvok, kad ten pas mus kokia landynė <...> Viskas normaliai [grupinis interview, 2008 m., balandis].

<...> dar kur į squatt'ą, žiūriu, kad čia mokėti nereikėtų [interview su Petru, 2008m., balandis].

Kadangi Didžiojoje Britanijoje klimato sąlygos kitokios negu Lietuvoje, didelė dalis benamių, taip pat ir lietuviai gyvena ir miega tiesiog gatvėje. Tam, kad nesusaltų, jiems dažniausiai užtenka miegmaišio:

– O kur Jūs miegate?

– Gatvėje, grynai gatvėje [interview su Vytu, 2008 m., kovas].

<...> gatvėj miegu, nėra čia taip šalta, nėra žiemos <...> Aš pernai vasarą turėjau kambarį, mokėjau 55 svarus į savaitę, atėjo šiltos dienos, pas mane ten tų daiktelių mažai. Nuvežiau pas sesers dukrą dalį, pasiėmiau tai, ko man reikia: miegmaišį, dar kas ir pirmyn [interview su Petru, 2008 m., balandis].

Kalbinant informantus išryškėjo, kad benamiai ieško įvairių nakvynės vietų. Informantas Petras pasakojo, kad keletą kartų jis nakvojo autobuse arba gerai įrengtuose viešuosiuose tualetuose. Londone kai kurie autobusai važinėja ištisą naktį, jie yra šildomi, niekas netikrina bilietų, todėl benamiai kartais juos pasirenka kaip nakvynės vietą:

<...> 25 autobusus, kai kurie iš jų tenai miega, maždaug 6–7 žmonės kiekvieną naktį, kiekvienam autobuse, be bilietukų, visą naktį pirmyn atgal, valandą dešimt minučių pasimiegojęs [interview su Petru, 2008 m., balandis].

O apie miegojimą viešuosiuose tualetuose papasakojo taip:

<...> arba tuose tualetuose, nu kur lauke, kur įmeti 20 kapeikų, ten ką <...> šildymas visą naktį, daleiskim, karštas vanduo, tualeatas prie vietos <...> ir miegi tenai. Ryte tas, kaip jis, valytojas, tik pažadina, išvaro ir viskas [interview su Petru, 2008 m., balandis].

Kaip rodo tyrimas, nakvynės reikalus benamiai sprendžia pagal asmeninius sugebėjimus. Lietuvių benamių žmonių nakvynės vietos paprastai nenuolatinės: gatvėse, apleistose gamyklose, squatt'uose, naktiniuose autobusuose, viešuosiuose tualetuose. Tačiau

nė vienas iš apklaustų respondentų nesinaudojo nakvynės namais. Vieni dėl anglų kalbos nemokėjimo, kitų netenkina nakvynės namuose esančios taisyklės, kurios, jų manymu, varžo laisvę, ir tai jiems nepatinka: ...viskas pas juos draudžiama tokie dalykai. Man nebūdingas toks gyvenimas... išėjau [interview su Jonu, 2008 m., kovas].

„Lesykla vadina“: socialinė parama, teikiama benamiams. Dažnai benamiai neturi materialinių ir finansinių šaltinių pagrindiniams poreikiams tenkinti³². Didžiojoje Britanijoje dėl nakvynės namų trūkumo ir vis gausėjančio benamių skaičiaus valdžia ir religinės bendruomenės įsteigė vadina muosius socialinius dienos centrus, vietiniai benamiai juos vadina „misijomis“³³. Nuo regiono ir steigėjo priklauso tai, kad kai kuriose organizacijose maistas kainuoja, kitose dalijamas nemokamai.

– Ryte važiuoju į London Bridge, tenais yra nemokamai, nes čia yra 50 kapeikų toj „misijoj“... [interview su Petru, 2008 m., balandis].

Iš benamių nereikalaujama jokių dokumentų³⁴. Šios organizacijos tikslas – ištumtiems iš visuomenės žmonėms, neatsižvelgiant į tautybę, parodyti, jog jie yra vertingi ir reikalingi. Šios labdaros organizacijos uždaviniai – suteikti benamiams šiltą, draugišką ir neteisiančią aplinką. Dažnai šio tipo organizacijoje suteikiamas ne tik maistas, bet ir sudaromos sąlygos nusiprausti, apsikirpti:

<...> ir apsirengęs, tai yra labdariniai drabužiai tie nemokami, apsiskutęs, dantis išsi-valęs, kiekvieną dieną nauji dantų šepetukai, pasta, skutimosi peiliukai, putos. Išsimaudęs <...> kiekvieną dieną gali būt išsimaudęs [interview su Petru, 2008 m., balandis].

– O kur Jūs apsiprausiate?

– Einu į tuos, kaip pasakius, „misijas“ <...> ten apsipraust, nusiskust, pavalgyt ir viskas. Už dyką duoda [interview su Jonu, 2008 m., kovas].

Be šių teikiamų paslaugų, „misijoje“ kiekvieną dieną teikiamos informavimo paslau-

gos. Vieną dieną per savaitę ateina žmogus, kuris jiems gali suteikti informacijos apie socialines pašalpas (angl. benefit advice.). Kiekvieną dieną vyksta „Gyvenimo įgūdžių“ klasės (angl. life skills classes). Tačiau kalbiniai tiriamieji minėjo, jog čia ateina tik pavalyti ir nusiprausti:

Ką jie man ten gero papasakos, ko aš nežinau? <...> gyvent išmokins, aš juos pats galiu pamokyt [grupinis interviu, 2008 m., balandis].

Apibendrinant lietuvių benamių gyvenimo principus įdomu tai, kad kiekvieną dieną gaudami nemokamą maitinimą, galėdami nusiprausti, jie nesinaudoja kitomis socialinės paramos paslaugomis. Kyla hipotezė, kad skirtinga socialinė parama, taip pat ir anglų kalbos mokėjimo ribotumas leidžia manyti, jog šios paslaugos neprieinamos. Šio principo negalima taikyti jaunuoliams, kurie bijo kreiptis oficialios pagalbos dėl savo nusikaltamos praeities. Kitais atvejais, remiantis J. Doherty'o, B. Edgario, H. Meerto³⁵ (2004) nuomone, imigrantai, važiavę „laimės ieškoti“ į užsienio šalis, nusivylę ir tapę benamiais, praranda galutinę viltį, o tai, tikėtina, atima norą siekti naujų sprendimų gyvenime.

„Kaip aš toks galiu pasirodyti“: tolesni lietuvių benamių planai

Anot S. Fitzpatricko; P. Kempo; S. Klinke-rio³⁶ (2000), benamis praradęs savo savivertę, pradeda gyventi šia diena, retai kelia realistiškus lūkesčius dėl ateities. Imigrantų situacija dar sudėtingesnė: kita šalis ir kalba, skirtinga kultūra ir socialinė sistema, lėšų stygius, neleidžiantis sugrįžti į gimtąją šalį. Imigrantui svarbu, kad sugrįžus pagalbą galėtų suteikti artimieji. Kaip įvardijo informantas Jonas, jis neturi pas ką grįžti:

– *Visi išmirė Lietuvoj pas mane yra, o mama mano Karelijoj, šiaurėje <...> Kaune,*

Karaliaus Mindaugo buvę mano žmonos namai [interviu su Jonu, 2008 m., kovas].

Informantui Vytui, kuris turi šeimą Lietuvoje ir pripažįsta savo dabartinę „kritinę“ situaciją, buvo sunku sugrįžti, todėl jis pasirinko tolimesnį benamio gyvenimą Londone:

– *Kaip aš toks galiu pasirodyti šeimai, draugams <...> aš sūnų turiu <...> suaugęs jis jau <...> ieškojo manęs šeima ir per Interpolą* [interviu su Vytu, 2008 m., balandis].

Anot informanto Petro, asmeninis jo ir kitų benamių nenoras grįžtas supratimu, kad ir grįžus į Lietuvą, neturint santaupų bei savo būsto, „nebus ką daryti“. Netikėjimas savo gimtosios šalies pagalbos sistema pagilina imigranto nusivylimą ateitimi, norą keisti savo situaciją. Trečiuoju asmeniu kalbėdamas apie sugrįžimą, informantas Petras įvardijo tai, kad grįžimą varžo ir alkoholio problemos:

– *Ką aš <...> jisai (aš) Lietuvoj, daleiskim, darysiu <...> jeigu jisai jau nusigėrė, daleiskim, grįš į Lietuvą. Lietuvoj, daleiskim, savo buto nėra <...> su dabartinėmis Lietuvos butų kainom, ką jam ten veikt? Ką jam veikt?* [interviu su Petru, 2008 m., balandis]

Analizuojant duomenis išryškėjo, kad dalis informantų savo gyvenimą gatvėje pasirenka sąmoningai. Jokių patogumų, tačiau gyvenimas yra be suvaržymų, atsakomybės ir pareigų. Kita vertus, ir įvardijant norą nuo nieko nepriklausyti, jaučiamas savęs nuvertinimas:

– *Žmona, šeima, vaikai – sunkus atvejis. Man jau 36, vienas dalykas, antras dalykas <...> norėtuši, nu, automatiškai aš noriu, kaip ir kiekvienas normalus žmogus, bet aš <...> suprantu, vertinu tai subrendusio žmogaus protu. Suprantu, kad aš jau to neįveiksiu, t. y. iš manęs nebus pakankamai geras vyras, tėvas ir t. t. Tie visi, žinai, gyvenimo smūgiai daro savo, tai yra psichiškai atsiliepia ant pačio to mentaliteto, žinai, jis jau yra pasikeitęs. O mestis, kaip sakant, su moteriške, kuri turi vaikų, ar dar kuo žinai, aš jau savo*

išbandęs, aš jau savo medaus korį iškopinęjęs [interviu su Petru, 2008 m., balandis].

Panašu, kad lietuviai benamiai save tapatina su valkatomis, taigi save vertina ne kaip imigrantą, bet kaip „bevertį“ asmenį. Kitaip manė jaunuolių grupė, sutikta „Whitechapel Mission“ organizacijoje. Į klausimą apie ateitį jie neatsakė, tam galėjo turėti įtakos jaunuolių nusikalstama praeitis: baimė sugrįžti į Lietuvą ir stoti į akistatą su teisėsauga.

Išvados

Kadangi imigrantų benamystės procesas yra įvairialypis, o straipsnyje pristatomi tik pilotinio tyrimo duomenys, sunku daryti generalizuotas ir kategoriškas išvadas. Tačiau pirminiai duomenys rodo, kad lietuvių imigracijos ir tapimo benamiais procesas yra sudėtingas reiškiny. Dalis lietuvių atvyko į Didžiąją Britaniją turėdami nerealių lūkesčių ir buvo apgauti tų pačių lietuvių, kiti atvažiavo dėl socialinių problemų: prarastos šeimos Lietuvoje ar teisėsaugos baimės.

Daugialypiai lietuvių tapimo benamiais veiksniai lemia skirtingą jų, kaip benamių, gyvenimą Londono gatvėse. Vieni lietuviai, sugriuvus „ieškomos laimės“ lūkesčiams, pasirinko pasyvų benamio gyvenimą: išmaldos prašymą, maitinimąsi „misijos“ organizacijose. Kiti lietuviai, turėję nusikalstamą praeitį Lietuvoje, ir toliau vagiliauja Londono gatvėse, gyvena nuolatinėje baimėje būti pagauti policijos.

Vis dėlto tyrimo duomenų išvados patvirtina J. Doherty'o, B. Edgaro, H. Meerto³⁷ (2004) prielaidas, kad imigrantai yra pažeidžiama socialinė klasė. Vieni po įveiktų krikų prisitaiko naujoje šalyje, kiti – rizikuoja tapti benamiais. Svetima kalba ir socialinė

pagalbos sistema, socialinės pagalbos tinklo (artimųjų ir draugų) stygius kritinėje situacijoje sudaro sąlygas tapti benamiu. Šis teiginys grindžiamas tuo, kad Londone, neatsižvelgiant į asmens tautybę, benamiai su laukia socialinės paramos ir pagalbos, tačiau lietuviai, pasinaudoję nemokamu maistu ir galimybe apsiprausti, nė vienas nepasidomėjo kitomis socialinės paramos ar pagalbos formomis.

Išgyvenant kritines imigracijos nesėkmes, aktualu tai, kad informantai sprendimų ieškojo alkoholyje. Vieni „bėgo“ nuo imigracijos rūpesčių: brangus būstas ir pragyvenimas, nėra artimųjų ar pažįstamų. Kiti tikėjo, kad alkoholis palengvins sutikti „draugų“, kurie padės rasti sprendimus: *„visi jie geriantys, 99,9 % alkoholis stikliukas... atėjęs žmogelis dar net negeriantis, numatė, kad kaip jam vienintelė galimybė pakalbėt, sužinot, dar kažką bandyt“*. Tyrimo duomenys patvirtina, kad beveik visi sutikti lietuviai benamiai vartojo alkoholį, o dėl imigranto statuso pagalba atsikratant žalingų įpročių tampa mažai tikėtina.

Remiantis pilotinio tyrimo apibendrinimais, aktualu atlikti didesnio masto tyrimus, įtraukus didesnę lietuvių, tapusių benamiais, populiaciją. Lietuviai benamiai save tapatina su benamiais, valkatomis, taigi save vertina ne kaip imigrantą, bet kaip bevertį asmenį. Svetima kalba, iki galo nesuprantama sistema ar kultūra dar labiau didina vilties praradimą. Galima apibendrinti, kad lietuviams, tapusiems benamiais, reikia ir specifinės socialinės pagalbos. Pagalba turi būti prieinama lietuvių kalba, nukreipta ne tik į informavimą, bet kartu tai turi būti pagalba atsisakant žalingų įpročių, o kai yra poreikis – ir pagalba, suteikianti realias galimybes grįžti į Lietuvą.

Nuorodos

1. Statistikos departamento duomenys [žiūrėta 2006-10-15]. Prieiga per internetą <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1298>.
2. Malinauskas G. Migracijos kontekstas Lietuvoje, *Darbo migracijos ypatumai – veiksniai, pasekmės ir tendencijos – Kauno mieste*. Kaunas: VDU, Socialinio darbo institutas, Šeimos santykių institutas, 2007, 8.
3. „Accession monitoring report A8 countries MAY 2004 – JUNE 2007“, Border and Immigration Agency, Home Office [žiūrėta 2008-04-05]. Prieiga per internetą http://www.bia.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/aboutus/reports/accession_monitoring_report/report12/mayo4juno7.pdf?view=Binary.
4. *Economic Affairs – First Report, Session 2007–2008*, House of Lords [žiūrėta 2008-04-02]. Prieiga per internetą <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200708/ldselect/ldeconaf/82/8209.htm#a26>.
5. A8 – tai aštuonios iš dešimties Europos valstybės, kurios 2004 m. buvo priimtos į Europos Sąjungą, t. y. Čekijos Respublika, Estija, Latvija, Lenkija, Lietuva, Slovakija, Slovėnija, Vengrija.
6. Doherty J., Edgar B., Meert H. *Immigration and homelessness in Europe*. Bristol: The Policy Press, 2004, p. 18.
7. *World Economic and Social Survey 2004: International migration*. New York: United Nations, Department of Economics and Social Affairs, 2004, p. 128.
8. Kuzmickaitė D. K. *Tarp dviejų pasaulių: naujieji imigrantai lietuviai Čikagoje (1988–2000)*. Kaunas: VDU, 2004, p. 166.
9. Kuzmickaitė D. K., p. 169.
10. Fitzpatrick S., Kemp P., Klinker S. *Single Homelessness: An Overview of Research in Britain*. Bristol: The Policy Press, 2000, p. 9.
11. Fitzpatrick S., Kemp P., Klinker S. p. 19.
12. Doherty J., Edgar B., Meert H., p. 42.
13. Naujanienė R. Žmogaus adaptacija senstant, *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos*. Mokymo knyga. Kaunas, 2002, p. 122.
14. Fitzpatrick S., Kemp P., Klinker S., p. 31.
15. Juzėnaitė R. *Socialinis statusas – valkata* [žiūrėta 2008-03-15]. Prieiga per internetą <http://www.londonozinios.com/a-news-6951>.
16. Creswell J. W. *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. 2nd ed. London: Sage publication Lt, 2007, p. 68.
17. Benamių vadinama „misija“. „Whitechapel Mission“, Metodistų bažnyčios įkurta nevyriausybė organizacija besirūpinant ne tik suteikti jiems maisto, bet padėti suprasti, kad kiekvienas žmogus yra vertingas [lauko užrašai, 2008, kovas].
18. Creswell J. W., p. 55.
19. Aranson J. A pragmatic view of thematic analysis. *The Qualitative Report*. Vol. 2, No. 1, Spring, 1994 [žiūrėta 2008-08-05]. Prieiga per internetą <http://www.nova.edu/ssss/QR/BackIssues/QR2-1/aronson.html>.
20. Gliosaitė K. 2004. *Ekonominių emigracijos motyvų ir pasemių vertinimas* [žiūrėta 2006-04-02]. Prieiga per internetą http://www.civitas.lt/files/Emigracija_pranesimai.pdf.
21. Malinauskas G., p. 17.
22. Kuzmickaitė D. K., p. 48.
23. Fitzpatrick S., Kemp P., Klinker S., p. 31.
24. National insurance number – tai Didžiosios Britanijos valstybinis socialinio draudimo numeris, kuris yra būtinas ieškant darbo.
25. Doherty J., Edgar B., Meert H., p. 23.
26. Naujanienė R., ten pat.
27. Čepulkauskaitė I. „Gatvės žmonės“: gyvenimas be namų [žiūrėta 2008-04-20]. Prieiga per internetą <http://www.sociumas.lt/Lit/nr14/benamiai.asp>.
28. Fitzpatrick S., Kemp P., Klinker, p. 34.
29. The Big Issue projekto aprašymas nuorodoje <http://www.bigissue.com/magazinesite/>

30. *Squatting* – apsigyvenimas apleistame arba negyvenamame name (*squat'e*), kuris nėra asmeninė nuosavybė, nėra nuomojamas arba neturima leidimo ten gyventi. *Squat'as* – tai patalpa, užimta be savininko žinios ir nemokant jam už jos nuomą [lauko užrašai, 2008, kovas].
31. Vidutiniškai vieno kambario nuoma Londone kainuoja 80–90 svarų per savaitę [lauko užrašai, 2008, kovas].
32. Fitzpatrick S., Kemp P., Klinker S., p. 17.
33. Anksčiau aprašyta metodistų įkurta organizacija „Whitechapel Mission“.
34. Pokalbis su „Whitechapel Mission“ darbuotoja [lauko užrašai, 2008, balandis].
35. Doherty J., Edgar B., Meert H., p. 35
36. Fitzpatrick S., Kemp P., Klinker S., p. 31.
37. Doherty J., Edgar B., Meert H., ten pat.

Gedas MALINAUSKAS
Vilma BLAŽYTĖ

UNSUCCESSFUL IMMIGRATION: THE PECULIARITIES OF HOMELESS LITHUANIANS' LIVES IN LONDON

Using the data of a pilot study, this article deals with unsuccessful cases of Lithuanian immigration, i.e., lifestyle peculiarities of Lithuanians who became homeless in the capital of Great Britain. While analyzing the phenomenon in a descriptive manner, the authors sought an answer the question of why Lithuanian emigrants who had family and work in their homeland became homeless after they had come to search for a better life. The issues of homeless Lithuanians' daily life and life principles in the streets of London; their plans about coming back to their country; as well as the question of their identification with the status of the homeless, are addressed. A qualitative data analysis confirmed the assumptions of Edgar,

Doherty, and Meert that immigrants are a vulnerable social class at risk of becoming homeless due to the complicated process of immigration. Differences in language and systems of social help and the lack of a social help network (relatives and friends) were the factors that had substantially conditioned Lithuanian immigrants' becoming homeless. The study revealed that multiple factors of Lithuanians' becoming homeless determine their homeless lifestyle in the streets of London. It is relevant that in critical situations, homeless Lithuanians sought solutions through alcohol consumption: some to escape the troubles of immigration, others to find common solutions together with people of similar destiny.

Ingrida CELEŠIŪTĖ

Darbo migrantų elitas: migracijos tikslai ir verslumo iniciatyvos

Darbo migracijos metamorfozės

Šiuolaikinės lietuvių migracijos tyrimuose daug dėmesio yra nukreipta į migrantus, kurie užsienio šalyse dirba aukštos kvalifikacijos nereikalaujančius darbus¹. Apie šiuos migrantus dažniausiai rašoma spaudoje, kalbama, į juos paprastai yra nukreipti kandūs internetinių portalų skaitytojų komentarai. Būtent juodadarbio, Lietuvą keiksnančio, pigesnių paslaugų Lietuvoje ištroškusio, nepilietiško emigranto nusikaltėlio portretas vyrauja viešajame diskurse². Galų gale tokia, daugiausia žiniasklaidos eskaluojama, migracijos samprata pradeda įgristi. Moksliniai tyrimai lieka tyrimais. Visada įmanoma atrasti ką nors naujo, net ir seniai išsemtoje temoje. Šis straipsnis – ne išimtis, tad atsispyrus nuo to paties, jau daugybę kartų išbandyto darbo migracija vadinamo tramplino, galima pažvelgti į šio migracijos tipo virsmus šiandiniame mobiliame pasaulyje.

Darbo migrantų stereotipą paprastai sudaro kelios sudedamosios dalys: tai ekonominiai emigracijos tikslai, žemos kva-

lifikacijos darbai, kuriuos šie dažniausiai dirba; darbininkiški gyvenimo įpročiai, kai didžioji laiko dalis skiriama tik darbui ir poilsiui po darbo³; laisvalaikio ir pinigų leidimas, kai didelė užsienyje uždirbtų pinigų dalis išleidžiama atostogoms Lietuvoje ar kurioje kitoje šalyje⁴; gyvenimas lietuvių susitelkimo vietose bei bendruose būstuose⁵.

Šis stereotipas yra gana gajus ir visus, kurie išvyksta dėl ekonominių priežasčių, sudėlioja į tą pačią lentynėlę, tačiau naivu būtų tikėti, jog darbo migracija yra vienalytis reiškiny, visuomet vienodai paklūstantis ekonominės migracijos bei darbo rinkos dėsniams⁶. Diferenciacija darbo migracijoje bei jos sampratoje vyksta taip, kaip ir pasikeitimai migracijos tipuose, kai trumpalaikė migracija virsta ilgalaikė, o nelegali – legalia ar atvirkščiai⁷. Panašiu principu nekvalifikuota darbo migracija gali virsti kvalifikuota ar pusiau kvalifikuota, tad tiriant ekonominę / darbo migraciją, būtina atsižvelgti į tokį migrantų statuso pasikeitimą. Procesas, kurio metu darbo migrantas, dirbantis nekvalifikuotą darbą, tampa migrantu, dirbančiu kvalifikuotą ar pusiau kvalifikuotą darbą, požiūris į pakitusį ar kintantį statusą

ir mobilaus gyvenimo būdo įtaka tam procesui – šio straipsnio objektas.

Taigi šiame straipsnyje darbo migrantai yra suprantami kaip asmenys, kurie į užsienio šalį išvyksta ribotam laikotarpiui, siekdami ekonominės gerovės ir / ar įsidarbinimo galimybių, dirba nekvalifikuotą darbą. Asmenys, kurie migracijos pradžioje atitinka tokį ekonominio migranto apibrėžimą, tačiau vėliau imasi kvalifikuoto ar pusiau kvalifikuoto darbo, gali būti įvardijami *darbo migrantų elito* (toliau – *elitas*), turint omenyje, jog šis terminas nurodo jų skirtingumą nuo tradiciškai ir stereotipiškai suvokiamų darbo migrantų. Nors didelis dėmesys bus skiriamas *elito* ir darbo migrantų palyginimui bei šių migrantų tipų santykio problematikai aptarti, teoriniu lygmeniu apžvelgsime *elito* migracijos ryšį ir su kvalifikuotos darbo jėgos migracija (migruojantys inžinieriai, medikai, mokslininkai).

Elito migracijos sąvoka šiame straipsnyje pasirinkta, siekiant apibūdinti tą darbo migracijos tipą, kuris išryškėjo interviu metu, kai informantai, kalbėdami apie save, santykį su išvykusiais uždariauti į užsienio šalis kitais lietuviais bei savo migracijos tikslus, aiškiai atsiribojo nuo darbo migrantų sampratos ir formavo skirtingo (bet ne geresnio!), artimo kvalifikuotos darbo jėgos migracijai tipo suvokimą:

„Mes žinojom, kad darysime viską, kad tik nebūtume tais stereotipiniais migrantais <...>. Ne tik dėl statuso migranto, bet, kaip minėjau, dėl gyvenimo būdo. Dirbti nemėgstamą darbą, kad tik turėti pinigų ir didžiulį turtą, kad aš uždirbu sąlyginai daug pinigų lyginant su lietuviais [Lietuvoje], bet ne su vietiniais.“ (Saulius)

Nurodydamas, jog darbo migrantai yra tie, kurie dėl pinigų dirba nemėgstamą darbą, Saulius atsiriboja nuo šios stereotipinių migrantų kategorijos ir suponuoja savo kaip kitokio, ne stereotipinio migranto įvaizdį. Benas taip pat atskiria save nuo darbo mi-

grantų, nurodydamas, jog pastarųjų gyvenimo būdas jam nėra priimtinas: „vien tik darbas, darbas darbas... mažai ką matai praktiškai. Neišsiugdžiau aš to lietuviško charakterio, kad dirbi, dirbi, dirbi, dirbi ir paskui ilsiesi, ilsiesi. Man tas neprigijo.“ Toks gyvenimo būdas, anot Beno, nepadedą siekti „kažko daugiau“, nes, norint pasiekti „kažką daugiau“ užsienio šalyje, reikalingas ne tik išsilavinimas, bet ir bendravimo įgūdžiai – tam tikra kvalifikacija: „jeigu nori būti vadovu, ten [užsienyje] turi turėti tikrai gerą išsilavinimą, <...> turi nusimanyti, kaip su žmonėmis bendrauti. Ne kiekvienas gali būti vadovas, tikrai.“ Tad pradedant analizuoti *elito* ir darbo migrantų skirtumus bei sutapimo taškus, vertėtų aptarti *elito* migracijos santykį ir su kvalifikuotos darbo jėgos migracija.

„Važiavau ne dėl pinigų, o dėl gyvenimo“: darbo migrantų elitas

Literatūroje, kalbant apie kvalifikuotos darbo jėgos migraciją, vienu atveju yra aptariama studentų – dar bestudijuojančių (įgyjančių kvalifikaciją) arba jau baigusių studijas – migracija, jų požiūris į šį procesą⁸, kitu atveju dėmesys kreipiamas į aukštos kvalifikacijos migrantų integraciją užsienio šalies darbo rinkoje, į protų nutekėjimą ir protų švaistymą. Šiuo atveju akcentuojama ne jaunų žmonių migracija, bet migrantų išsilavinimo, turimos kvalifikacijos ir užimamos socialinės pozicijos užsienio šalyje atitikimas⁹.

Ulricho Becko išplėtotą individualizacijos teorija, kuri „apibūdina struktūrines socialinių institutų transformacijas bei individų santykį su visuomene“¹⁰, pabrėžia asmeninių ir šeimos santykių, išsilavinimo, įsidarbinimo transformacijas, kai individai tampa nesusiję su kolektyvinėmis struktūromis, o jų

veiksmai yra nulemiami asmeninių sprendimų. Beck tai įvardija kaip „asmeninės gyvenimo istorijos“ kūrimą („do-it-yourself“ life history), nes institutų griūtis suformuoja individo poreikį kontroliuoti savo finansus, laiką, gyvenamąją erdvę ir kūną¹¹.

Vis dėlto ši teorija neapima subjektyvių emocinių, psichologinių bei kultūrinių veiksnių¹² ir sumenkina amžiaus, lyties, klasės, tautybės svarbą¹³. Atsižvelgiant į tai, studentų ar jaunų žmonių mobilumo priežastys, tokios kaip savirealizacijos bei profesinės patirties siekis¹⁴, gali būti aiškinamas pokyčiais minėtuose institutuose bei asmeninės subjektyvios patirties įtaka, tačiau tai nepateikia atsakymų į visus su kvalifikuotos darbo jėgos judėjimu susijusius klausimus. Tuo labiau tai nepaaiškina visų asmeninių migrantų pasirinkimų, kurie gali būti veikiami ne tik minėtų pasikeitimų visuomenėje, bet ir sociopolitinės šalies padėties bei istorijos.

Šiems aspektams daugiau dėmesio teikia Anika Liversage¹⁵, kuri, nagrinėdama aukštos kvalifikacijos imigrantų įsitvirtinimo priimančios šalies darbo rinkoje strategijas, pabrėžia ne individualių sprendimų, nulemtų socialinių struktūrų griūties, o socialinio, ekonominio ir politinio konteksto įtaką migracijos trajektorijoms¹⁶. Taigi, atsižvelgdami į minėtas teorines perspektyvas, mėginsime analizuoti migrantų iš Lietuvos įsitvirtinimo darbo rinkoje strategijas, požiūrį į patį darbą ir sąsajas su kvalifikuotos darbo jėgos migracija. Šiuo tikslu aptarsime dviejų brolių Beno (30 m.) ir Sauliaus (27 m.), migrantų duoną krimsti pradėjusių prieš gerus 7–8 metus, istorijas.

Benas buvo pirmasis iš šeimos, ryžsis išmėginti savo jėgas uždarbiaudamas užsienyje, vėliau prie jo prisijungė brolis Saulius. Nors abu broliai iš Lietuvos į užsienį dirbti išvyko panašiomis sąlygomis ir panašiu laiku, jų likimai susiklostė skirtingai. Tiek Benas, tiek ir Saulius po kelerių metų migravimo tarp Lietuvos, Didžiosios Britanijos, Švedijos

ir Norvegijos įkūrė savo verslus¹⁷, tik vienas brolis šiai veiklai pasirinko Norvegiją, o kitas – Lietuvą.

Abiejų brolių migraciniai judėjimai nuo pozicijos prie pozicijos socialiniame lauke¹⁸, t. y. nuo nekvalifikuoto darbo migracijos pradžioje prie kvalifikuoto darbo – savo verslo įkūrimo, turi sutapimo taškų su Liversage aprašytų aukštos kvalifikacijos imigrantų judėjimais tarp pozicijų socialiniame lauke Danijoje. Liversage grafiškai pateikia imigrantų iš Rytų Europos darbo rinkos trajektorijas, kurias dažniausiai sudaro jų užsiėmimas gimtojoje šalyje, bedarbystė arba nekvalifikuotas darbas Danijoje imigracijos pradžioje, danų kalbos studijos, kvalifikacijos kėlimas bei kvalifikuotas ir nekvalifikuotas darbas ar bedarbystė – kaip pastangų įsitvirtinti Danijos darbo rinkoje rezultatas. Remdamasi šiuo metodu, autorė nurodo tipinius imigrantų (ne)įsitraukimo į Danijos darbo rinką būdus. Šiuos būdus, anot autorės, lemia imigranto turimos kvalifikacijos pripažinimas arba nepripažinimas, nesugebėjimas įsitvirtinti užsienio šalyje ir jos darbo rinkoje dėl sociokultūrinių aspektų arba dėl marginalizacijos ir aplinkybės, kai nėra sąlygų dirbti kvalifikuotą darbą (pvz., išduodami leidimai dirbti tik žemės ūkio ir statybų sektoriuje), migrantas imasi dirbti nekvalifikuotą arba pusiau kvalifikuotą darbą, kol pasiekia geresnes pozicijas darbo rinkoje¹⁹.

Žvelgiant į Beno ir Sauliaus judėjimą Lietuvos bei užsienio šalių darbo rinkose, galima nubrėžti panašaus tipo trajektorijas, kurias sudarytų aukščiau minėti judėjimo socialiniame lauke etapai, taip tarsi priartinant šiuos informantus prie aukštos kvalifikacijos migrantų kategorijos. Remiantis Liversage teorija, būtų galima teigti, jog Saulius tuomet, kai negalėjo dirbti kvalifikuoto darbo, iš pradžių ėmėsi nekvalifikuoto ir dirbo jį tol, kol susidarė palankios sąlygos įkurti savo verslą Norvegijoje. Tuo tarpu Beno paskutinis trajektorijos etapas yra verslas, įkurtas Lietuvoje,

nes jis nesugebėjo / nenorėjo prisitaikyti prie sociokultūrinių užsienio šalių sąlygų.

Nepaisant to, analizuojant šių informantų migracijos istorijas, Liversage teoriją galima taikyti tik iš dalies, turint omenyje tai, jog dauguma Liversage informantų į Daniją atvyko kaip pabėgėliai arba kaip meilės migrantai ir atvykdami į šalį jau buvo įgiję kvalifikuotam darbui reikalingų įgūdžių ir išteklių. Nei Beno, nei Sauliaus nebūtų galima priskirti prie aukštos kvalifikacijos migrantų kategorijos, kai kalbama apie jų migracijos pradžią. Prieš išvykdami iš Lietuvos, jie dar nebuvo įgiję aukštojo išsilavinimo ir kvalifikuoto darbo patirties, tad Norvegijoje ir Didžiojoje Britanijoje ėmėsi statybos ir dažymo darbų, dažniausiai nelegaliai. Tuo metu, prieš Lietuvai įstojant į ES, jie beveik niekuo nesiskyrė nuo kitų iš Lietuvos išvykusių darbo migrantų, kurių pagrindinis migracijos tikslas buvo darbas ir ekonominė gerovė.

Šiuo laikotarpiu užsienio šalyse broliai neturėjo nuolatinio darbo, tad uždarbauti vykdavo sezonškai arba tada, kai būdavo darbo. Atsivėrus sienoms, ilgesniam laikui buvo apsisistota Didžiojoje Britanijoje (Benas ir Saulius) ir vėliau Norvegijoje (Saulius). Vis dėlto, dirbdami nekvalifikuotą, nors ir gerai apmokamą darbą, broliai nesijautė patenkinti:

„Matai, visą laiką ieškai krypties, ką tu nori gyvenime veikti. Kiekvieną darbą dirbdamas galvoji: čia gi nebus mano, aš gi nesu gyvenime dažytojas, aš gi turiu išsilavinimą, reikia kažko daugiau siekti. Na, gerai, pinigai gal faina čia, bet irgi nebūdavo pastovumo, tokio užtikrintumo, gyvenimo kely nematei tikslo kažkokio, tokie tampymaisi viduje, nežinai, ko tu nori.“ (Benas)

Įgytas aukštasis išsilavinimas, darbo patirtis, pastovumo siekis ir suvokimas, kad reikia siekti kažko daugiau – buvo veiksniai, formuojantys Beno identitetą ir skatinantys iškeisti nusistovėjusį gyvenimo būdą, migruojant į sėslesnį gyvenimą Lietuvoje, įkuriant savo verslą. Tiek Beno, tiek ir Sauliaus

noras įkurti nuosavą verslą nebuvo susijęs su didesnės finansinės naudos siekiu, bet su prasmingai praleidžiamu laiku ir mėgstama veikla. Kalbėdami apie emigracijos iš Lietuvos priežastis, abu informantai daugiau pabrėžė ne prastą Lietuvos ekonominę situaciją, mažus atlyginimus ar savo pačių finansinę padėtį, bet tai, ką geriausio gali pasiūlyti gyvenimas užsienio šalyse – laisvę, saugumą ir galimybę prasmingai gyventi dirbant mėgstamą darbą:

„Aš nenorėjau dirbti statybose, nes paprasčiausiai aš nesijaučiau savo vėžėse. Aš žinojau, kad statybos man nepriimtina. Aš galėčiau dirbti restorane padavėju. Iš principo galėčiau bet ką dirbti, bet aš nenorėjau važiuoti dirbti tikrai dėl pinigų, aš norėjau važiuoti dėl geresnio gyvenimo. Kas susidėjo – ne pinigai, bet būtent tas saugumas, laisvė didesnė ir pats gyvenimo būdas. Ne būdas gal, bet kur tas laikas praleidžiamas tavo dieną. Sakykim, jeigu per savaitę dirbi 40 valandų, tai išeina apie ¼ tavo dienos. Tai ¼ dienos jeigu aš dirbčiau nemėgstamą darbą, tai ¼ savo gyvenimo aš praleisčiau spjaudydamasis, nepatenkintas savo gyvenimu. Tuomet pinigai neverti to.“ (Saulius)

Migracijos pradžioje tiek Benas, tiek Saulius dar nebuvo sukaupę pakankamai socialinio kapitalo, kurį galėtų iškeisti į galimybę dirbti mėgstamą darbą saugioje socioekonominėje aplinkoje, tad tik po kelerių metų, įgiję aukštąjį išsilavinimą ir darbo (kvalifikuoto ir nekvalifikuoto) patirties, galėjo imtis įgyvendinti savo svajones. Šiam tikslui pasiekti, skirtingai nei didžioji dalis migruojančiųjų, kurie išnaudoja migracijos tinklus²⁰, Saulius nepasinaudojo turimais ryšiais užsienio šalyse ir netgi sąmoningai jų atsiskakė:

„Prieš visą tą mūsų išvažiavimą iš Lietuvos, kai mes pradėjom į Švediją važiuoti, paskui į D. Britaniją išvažiavom, paskui grįžom į Norvegiją, buvo mūsų tikslas... Mes žinojom, kad bus sunku, kad nieks ant lėkštutės mums nepadės. Niekad neprašėm pagalbos, mes

viską patys darėmės. Patys tiek darbus ieškojomės, tiek toliau nė vieno lietuvių neprašėm, kad mums padėtų, kurie ten gyvena. Ir viskas buvo pradedama nuo nulio. Nors aš anksčiau važinėjau į Norvegiją vasarą padirbti, bet tuos pačius žmones aš visiškai neprašiau, aš nieko nenorėjau su jais šnekėti.“ (Saulius)

Galima manyti, jog ryšiai su tautiečiais ar vietiniais Sauliui buvo tolygūs socialinei kontrolei, kuri apribotų jo asmeninę laisvę²¹. Tokią asmeninę laisvę, kai užsienio šalyje įsikuriama be niekieno pagalbos, Saulius pateikia kaip bruožą, kuris tarsi atskiria jį nuo didžiosios dalies tautiečių – darbo migrantų, užsienio šalyse įsidarbinančių padedami draugų, pažįstamų ar giminių. Nors ir laikydamas save, kaip ir kitus uždarbiauti atvykusius lietuvius, žemutinės klasės atstovų, Saulius atskiria save, pabrėždamas pirminį emigracijos tikslą ir savo bei darbo migrantų santykį: „dauguma lietuvių [Norvegijoje] yra tie lietuviai, kurie išvažiavo dirbti statybose ir t. t. Jų ir pasaulėžiūra, ir tikslai turbūt yra visiškai kitokie nuo mano. Aš su jais nerandu bendros kalbos“, bet „aš nesakau, kad jie yra blogi žmonės. Turiu omeny, nėra blogi žmonės, todėl kad jie dirba tą darbą.“ Nepaisant to, jog Sauliaus emigracijos tikslai ir požiūris į darbą buvo skirtingi, tik atvykus į šalį „reikėjo dirbti paprasčiausią darbą“.

Benas taip pat formuoja savo, kaip besiskiriančio nuo lietuvių darbo migrantų įvaizdį, kai, rodydamas neigiamą nusiteikimą tautiečių atžvilgiu, sako, jog šie Norvegijoje esą „didžiausia vagių kolonija“. Dar kiti, anot Beno, yra tie, „kurie nieko čia [Lietuvoje] neturėjo, išvažiavo ir vargšta visokiuose fabrikuose, kurie visai nemo-ka anglų kalbos, gyvena 10 žmonių vienam kambary“, sunkiai dirba ir yra išnaudojami. Tiek Beno, tiek ir Sauliaus suvokimu, lietuviai darbo migrantai užsienio šalyse atstovauja žemiausiam visuomenės sluoksniui dėl atliekamų darbų: „ir ne paslaptis, patys norvegai jeigu dirba statybose, reiškias, dirba

prastesnio išsilavinimo ir žemesnio sluoksnio žmonės. Nėra ko gėdintis, tokie jie yra. Yra vidurinioji klasė, tai jie [lietuviai] yra žemutinioji klasė. Nėra ko neigt“. (Saulius) bei dėl charakterio ir gyvenimo būdo: „bet aš labai tų lietuvių vengiu, nes labai daug užsieny sutinki tokių... kaip sakau – be košės. Pilna tokių tūpų, atsiprašant [pabeldžia į stalą]. Baisiau nei Lietuvoj. Jie tokie, kvailiai išvažiuoja, provincialai. Jiems ten to proto... Čia jie neturėjo to proto, čia tokie dundukai buvo, ten nuvažiavę jie truputį užsidirba ir jie ten apskritai... tik pagert, tik kokią nesamą padaryt.“ (Benas)

Violetos Parutis teigimu, neigiamą požiūrį į tautiečius turi visi į Didžiąją Britaniją atvykę dirbti lietuviai. Šis požiūris, anot autorės, „lietuvių veikia tarsi mitas“²², tačiau Benas ir Saulius užsienio šalyse gyveno ir dirbo ne pirmus metus, tuo labiau jog ir patys yra turėję sąlyčio taškų su uždarbiauti išvykusiais žmonėmis, tad galima manyti, jog neigiamas nusiteikimas imigrantų iš Lietuvos atžvilgiu yra suformuotas daugiau migracinės patirties, o ne išankstinio nusistatymo ar sklandančių gandų.

Kaip jau minėta, brolių pasakojimuose apie emigrantus iš Lietuvos išryškėjo riba tarp darbo migrantų ir darbo migrantų, kurie siekia „kažko daugiau: jeigu tu pasiekiei savo tikslą ir esi patenkintas tuo ir nesieki daugiau, tavo tas gyvenimas kaip ir nublanks-ta, nes neturi daugiau kažkios kaip ir svajonės, siekio“ (Saulius). Atsižvelgiant į informantų pateiktą informaciją apie jų migracijos tikslus ir pasiektus rezultatus, jų požiūrį į darbo migrantus, galima daryti prielaidą, jog darbo migrantų tikslas yra ekonominė gerovė, būdas tikslui pasiekti yra ne kvalifikuotas darbas, o rezultatas yra pasiekta ekonominė gerovė. Darbo migrantų elito tikslas yra ekonominė / socialinė / psichologinė gerovė, būdas tikslui pasiekti yra ne kvalifikuotas darbas, o rezultatas – (pusiau) kvalifikuotas darbas bei socioekonominis, psichologinė

gerovė. Taigi elitu gali būti įvardijami tie, kurių tikslai ir pasiekti rezultatai skiriasi nuo darbo migrantų, tačiau būdai tikslams pasiekti sutampa.

Požiūris į darbą, galios santykiai ir laisvės poreikis

Darbas yra ta veikla, kuri įprasmina kiekvieno išvykusio uždarbiauti gyvenimą: įsuka į naują darbo ir poilsio ritmą²³, sukuria ribas socialinėje bei ekonominėje veikloje arba jas praplečia (kosmopolitizmas, transnacionalus gyvenimo būdas)²⁴ ir suteikia statusą. Nuo pasirinkto darbo (tačiau ne vien dėl to!) priklauso migranto socializacijos procesas užsienio šalyje, susiformuoja nauji disponavimo pinigais, laiko skirstymo ir mobilumo įpročiai, įgyjamas atitinkamas statusas tiek priimančioje, tiek ir siunčiančioje visuomenėse. Gilinantis į šiuos aspektus, nemažai atskleidžia pačių migrantų požiūris į užimamą poziciją užsienio šalies darbo rinkoje, o ypač į darbo sąlygų Lietuvoje ir užsienio šalyje skirtumus. Tai taip pat parodo migranto tapatybės kaitą, sprendimų priėmimo priežastingumą ir veiklos būdų pasirinkimą laike ir erdvėje.

Kalbėdami apie darbo sąlygas užsienio šalyje, informantai nuolat jas lygino su lietuviškosiomis. Beno teigimu, Lietuvoje darbuotojas (nesvarbu, kokios kvalifikacijos) nėra gerbiamas, o jam mokamas atlyginimas nėra pakankamas, tad santykis su darbdaviu, anot informanto, atitinka vergo ir vergvaldžio santykius:

„Į darbuotoją čia [Lietuvoje] dažniausiai žiūrima kaip į vergą. Žmonės čia vergauja. Čia ne dirba, čia vergauja. <...> Aš dirbdamas Anglijoje, pavyzdžiui, dažytoju, aš jausdavaisi, kad mane labai gerbia. Jautiesi vertinamas, gerbiamas žmogus. Gauni atitinkamą atlyginimą, be abejo, atlyginimas yra geras, bet supranti, su tavim yra skai-

tomasi. Tai yra žmonės, kurie vieni kitus vertina. Lietuvoj to pasigendu. Aš dėl to čia Lietuvoj nedirbu.“ (Benas)

Beno teiginys, jog jis šiuo metu Lietuvoje nedirba dėl netinkamo požiūrio į darbuotoją ir į jo atliekamą darbą, reiškia tai, jog Benas dirba Lietuvoje, tačiau dirba sau, plėtodamas savo verslą. Taigi galima manyti, jog Benui nėra priimtini Lietuvos darbo rinkoje vyraujantys galios santykiai ir tai, kaip jie pasireiškia. Šiuos galios santykius pabrėžė ir Saulius. Norvegijoje, anot Sauliaus, galios santykiai darbo rinkoje yra nepastebimi ir, priešingai nei Lietuvoje, probleminėse situacijose ieškoma kompromiso:

„Gaunantis daugiau pinigų kaip Lietuvoj jaučiasi galingesnis, visagalis ir todėl su tais, kurie turi mažiau pinigų, bendrauja kaip su nepilnaverčiais. <...> Darbiniai santykiai [Norvegijoje] yra visiškai kitokie. Darbdavys tau nenurodinėja, ką tu turi daryti. Kiekvienais metais būna susitikimas su darbdaviu, ir jis tavęs klausia, ar tu patenkintas šiuo darbu, kas tau patinka, kas tau nepatinka, ar tau patinka, kaip aš vadovauju. Jis paskui pasako ir apie tavo neigiamus dalykus, bet jis tavęs nekritikuos, tiktai pasako: aš manau, geriau daryti taip ar anaip. Ieškomas kompromisas.“ (Saulius)

Informantas pabrėžia Norvegijos ir Lietuvos visuomenių mentaliteto skirtumas, kur tiek darbdavys, tiek ir darbuotojas stovi ant to paties žmogiškųjų santykių laiptelio. Sauliaus nuomone, užimama pozicija darbo rinkoje Norvegijoje, skirtingai nei Lietuvoje, nesuteikia galios, kuri pasireikštų kaip nepagrįsta vieno žmogaus viršenybė prieš kitą žmogų. Žvelgiant į informantų išsakytą nuomonę, galima manyti, jog Lietuvos visuomenėje žmogaus (ne)pilnavertiškumas ir galia kito žmogaus atžvilgiu priklauso nuo gaunamų pajamų dydžio ir nuo darbo pobūdžio. Anot Sauliaus, Lietuvoje galioja sąvokos „prestižinis ir neprestižinis darbas“: „Prestižinis tas, kuris sėdi, kur tu nesusipur-

vini rankų. Ir dar jeigu daugiau pinigų gauni, tai jau yra prestižinis darbas ir jau tau visi kiti nelygūs. Tu jautiesi viršesnis.“ Tuo tarpu Norvegijoje galia, kurią suteikia pozicija darbo rinkoje ir uždarbio dydis, informantų nuomone, neturi įtakos darbdavio ir darbuotojo santykiams bei darbuotojo statusui tame darbe. Ši patirtis, tikėtina, prisidėjo prie Sauliaus apsisprendimo įkurti savo verslą ne Lietuvoje ir prie sau priimtino darbo modelio (išsivysčiusio į verslą) sukūrimo. Galima teigti, jog abiem broliams tai suformavo ne tik priešingą nei Lietuvoje darbo santykių įvaizdavimą, bet ir laisvės bei nepriklausomybės nuo pavaldumo darbe poreikį: „Iš dalies esi nepriklausomas, <...> esi sau šeimininkas. Nedirbi kažkokiam tai fabrike, kur kiekvieną dieną turi tą patį daryt. Iš karto aš pajutau, gyvenime kas yra būti nepriklausomu, sau dirbti.“ (Benas)

Prieš įkurdami savo verslus, ypač migracijos pradžioje, broliai dirbdavo trumpalaikius, dažniausiai nelegalius darbus ir neturėjo nuolatinio darbo, tad laisvės ir nepriklausomybės siekis (darbo santykiuose) galėjo susiformuoti būtent dėl tokio darbo praktikos. Kalbėdamas apie apsisprendimą turėti verslą, Benas tvirtino, jog tokio tipo darbas jam yra labiau priimtinas, nes jis pats gali kontroliuoti savo laiką, užimtumą ir spręsti, kada dirbti ir kada ilsėtis: „Aš dirbau Anglijoje beveik 2 metus pastoviai, bet man tas kažkaip nepriėjo. Dirbi nuo 8 iki 5, paskui savaitgaliai laisvi, nu kažkaip... ai, nežinau. Aš esu laisvas. Aš esu pririštas [turėdamas verslą], bet aš esu ir laisvas.“ Tad nuosavas verslas yra suvokiamas kaip darbas, kuris įpareigoja, tačiau neriboja asmens laisvės ir nesurakina vergiškų darbo santykių saitais.

Verslumo iniciatyvos

Nors darbo sąlygas užsienio šalyje abu informantai įvertina geriau nei lietuviškąsias ir

pabrėžia pagarbą bei darbuotojo vertinimą darbo santykiuose, nė vienas nebuvo linkęs dirbti samdomo darbo. Užsienio šalyse įgyta darbo ir migracinė patirtis, socialinis kapitalas ir atitinkamai susiklosčiusios aplinkybės paskatino kurti savo verslą. Tiesioginis veiksnys, pastūmėjęs abu brolius imtis verslo, buvo darbo praradimas užsienio šalyje. Tai buvo katalizatorius, leidęs įgyvendinti anksčiau puoselėtas svajones, arba tai, ką galima pavadinti ekonomine adaptacija²⁵:

„Man gal visą laiką knietėjo mintis turėti kažkokį tai... Mano pomėgis buvo turizmas ir sportas. Yra du dalykai, kurie mane veža – aktyvus poilsis. Man jau tas dažymas, tas darbas toje sferoje... Ačiū Dievui, kad darbai baigėsi, kad čia ta krizė, nes aš būčiau vėl atgal šią vasarą išvažiuavęs į Norvegiją ar Angliją, vėl kažką būčiau daręs.“ (Benas)

Ši strategija iš dalies atitiktų trūkumų teoriją (disadvantage theory), kuri „verslumą mato ne kaip sėkmės ženklą, bet kaip alternatyvą nedarbui“, kai imigrantai, stokodami socialinio kapitalo – kalbos žinių, išsilavinimo ir patirties – nesugeba susirasti samdomo darbo²⁶. Nors kurti savo verslus informantai pradėjo tik netekę darbo, didelės įtakos šiai veiklai turėjo jų, kaip elito migrantų, požiūris į darbą ir jų pačių migracijos tikslus:

„Mane atleido [iš dažytojo pareigų] ir aš visiškai nepergyvenau, nes žinojau, kad tai yra socialinės garantijos [Norvegijoje]. Kaip minėjau, yra saugumas, mokama bedarbio pašalpa. Antras dalykas, padirbus po metų aš jau žinojau, ką aš darysiu.<...> ...nuo to laiko visą savo dėmesį ir laiką, aišku, ne visą, bet turėjau labai daug laiko, skyriau savo svajonei įgyvendinti. Nusprendžiau turėti teniso inventoriaus parduotuvę ir internetinę parduotuvę. Tą įvykdyti, kad gaučiau finansavimą kuo didesnę, rašiau verslo planą, kad gaučiau vis dar bedarbio pašalpą, nors ir turėčiau savo įmonę. Taip sakant, yra skatinamas smulkusis verslas Norvegijoje ne taip, kaip Lietuvoje. Parašęs verslo planą gavau finansavimą,

reiškias, buvau užtikrintas pajamomis ir ne taip rizikuodamas, ką aš rizikuočiau Lietuvoje, bet aš nelyginu dabar Lietuvos, pradėjau savo verslą.“ (Saulius)

Sauliaus atveju prisitaikyti prie pakitusių darbo sąlygų, kartu įgyvendinant savo migracijos trajektoriją, padėjo Norvegijos smulkiojo verslo rėmimo politika ir socialinės garantijos bedarbystės atveju. Nei šeimos ar draugų (bendruomenės) finansinė parama ar pažinčių pagalba nebuvo pasitelkta, tad galima teigti, jog informantų verslo steigimo strategija yra individualistinė²⁷. Dauguma autorių imigrantų verslumo priežastis mato tik etninėje grupėje, kada verslas įsteigiamas padedant kitiems tos pačios etninės grupės nariams ir yra nukreipiamas į tos ir / ar kitų etninių grupių narių poreikių tenkinimą²⁸. Taip pat pabrėžiamas tokių verslovių etninis uždarumas teigiant, jog sąlygas įkurti etninį verslą sudaro specifiniai tos etninės grupės įgūdžiai ir įdirbis toje srityje, kitaip tariant – „etniniai ištekliai“²⁹. Apie tai byloja ir kultūrinė verslumo teorija, teigianti, jog etniniai ištekliai panaudojami tik atsidūrus naujoje aplinkoje³⁰.

Kritikuodama etninio verslumo (ethnic entrepreneurship) teorijas Oliveira tvirtina, jog imigrantų verslo iniciatyvos yra daugiau individualių, o ne etninių išteklių rezultatas. Autorė kalba apie tuos individualius verslumo atvejus, kai etninėje grupėje įsitvirtinusių imigrantų ekonominė integracija skiriasi nuo visos etninės grupės verslumo strategijų. Kaip teigia Oliveira, tai yra daugiau „žmogiškojo kapitalo ir individualių charakteristikų nei etninių išteklių produktas“³¹, taigi šalia etninių ir šeimos (kai verslas yra paveldimas, perduodamas arba yra ryški šeimos parama ir dalyvavimas) verslo kūrimo strategijų autorė nurodo ir individualias strategijas, „kurias apibūdina asmeniniai ištekliai“, ir kur svarbiausią vaidmenį atlieka santaupos ir profesinė patirtis³².

Lietuviai, kaip ir kiti migrantai iš Rytų Europos, paprastai užsiima Rytų Europos pre-

kių parduotuvių steigimu, įvairių paslaugų, skirtų lietuviams arba kitiems imigrantams, teikimu³³ ir lietuviškos darbo jėgos įvežimu į užsienio šalį (bet ne prekyba žmonėmis)³⁴. Kokią iš minėtų strategijų šie verslai atitinka, apibendrintai būtų sunku pasakyti, nes tyrimų šioje srityje atlikta labai mažai, tačiau, pasitelkus Beno ir Sauliaus migracijos pavyzdžius, galima daryti tam tikras išvagas apie darbo migrantų elito verslumą.

Tai, kad informantai Norvegijos darbo rinkoje siekė įsitvirtinti savarankiškai, neieškodami nei lietuvių, nei pažįstamų vietinių pagalbos, tai, jog kuriant verslus nebuvo naudojamos šeimos finansinė parama ar šeimos įdirbiu toje srityje (nes jo nebuvo), o buvo pasitelktas ir išnaudotas jų asmeninis, migravimo laikotarpiu įgytas socialinis kapitalas arba, kitaip tariant, asmeniniai ištekliai, leidžia Beno ir Sauliaus verslumo iniciatyvas priskirti prie individualistinės verslo kūrimo strategijos. Nepaisant to, individualistinė verslo kūrimo strategija, kurią siūlo Oliveira, turėtų būti aptariama atsižvelgiant į lietuviškosios emigracijos bruožus.

Informantai naudojo asmeninius išteklius: išsilavinimą, kalbos žinias, savo (bet ne šeimos) finansus, įgytą vadovavimo ir darbo patirtį, tačiau jie nelaikė savęs tos grupės, kurią patys įvardijo kaip darbo migrantus, dalimi. Kaip jau buvo minėta, Benas ir Saulius atsiribojo nuo daugumos lietuvių darbo migrantų – nuo etninės grupės, įvardydami skirtingus savo migracijos tikslus ir veiklos būdus, pabrėždami savo migracijos istorijos individualumą, statuso priimančioje visuomenėje kitimą (Saulius) ir įgytos patirties įtaką ateities planams. Taigi, žvelgiant iš šios perspektyvos, galima teigti, jog Beno ir Sauliaus verslumo iniciatyvos buvo įgyvendintos naudojant sukauptus asmeninius išteklius, tačiau tai nebuvo vienintelis verslo steigimui įtaką daręs ir lėmęs veiksnys.

Be šių asmeninių išteklių ir tiesioginio postūmio – darbo praradimo, verslus įkurti ska-

tino ir migracinė patirtis bei jos diktuojamos asmeninės ambicijos. Beno migracinė patirtis (7–8 metai) lėmė, jog savo verslui įgyvendinti jis pasirinko Lietuvą: „žinai čia yra labai toksai, kaip sakyti, klajoklio gyvenimas vos ne. Kaip pasakyti. Vis tiek migrantas prisivažinėji. Išvažiuoji, tai nei ten tu savas, nei čia tu savas. <...> Nebuvo niekad motyvacijos pasilikti. Pirmiausia turi būti motyvacija pasilikti. Aš visą laiką [Norvegijoje] jaučiuosi svetimas.“

Galima manyti, jog migracija kaip gyvenimo būdas (su visom iš to išplaukiančiomis pasekmėmis) Benui nėra priimtina. Po aštuonerių metų gyvenimo tarp Lietuvos, Norvegijos ir Jungtinės Karalystės svarbiu gyvenimo tikslu tapo pastovumas ir stabilumas. Kitaip tariant, išryškėjo namų poreikis ir tam buvo pasirinkta Lietuva. Tuo metu susiklosčiusios aplinkybės leido sėkmingiau verslą pradėti Lietuvoje, tačiau jei būtų susiklostę atvirkščiai, nežinia, ar stiprus izoliacijos jausmas, socialinio ir kultūrinio gyvenimo trūkumas, ką minėjo Benas, būtų pakankamai stiprus magnetas kurti verslą Lietuvoje: „Jeigu tau ten [užsienyje] labai gerai sektųsi, gal ir pasilikti, jei geresnes perspektyvas matytum. <...> Nėra gerai nei ten [užsienyje], nėra gerai nei čia [Lietuvoje]. Jei man pavyksta čia verstis, aš susitaikau su ta mintim, kad taip yra čia ir man... Galbūt spjausiu, po dvejų metų išvažiuosiu, nežinau.“

Tai parodo, jog apsisprendimas įleisti šaknis gali būti kintantis. Nors Benas ir išsako norą įsišaknyti, mobilus gyvenimo įpročio jis neatsisako. Mobilumas kaip galimybė keisti gyvenamąją ir darbo vietą Benui yra tarsi atsarginis variantas, jei verslas Lietuvoje nenusisektų. Noras įsitvirtinti, įprotis būti mobiliam ir geresnių perspektyvų paieškos susipina į visumą ir kartu daro įtaką migrantų priimamiems sprendimams.

Skirtingai nei Benas, Saulius savo galutiniam migracijos tikslui pasirinko Norvegiją, nes, nepaisant įvairių sunkumų, verslas jam yra galimybė užsiimti prasminga ir mėgstama veikla:

„Man pirmą mėnesį buvo labai prastai. Tikėjausi geresnių rezultatų. Aš pradėjau visus kaltinti. Galvojau, čia norvegaialti, kad įvyko tas ir anas. <...> Bėgti negalvojau. Buvo tokios mintys, bet, kaip minėjau, mes jau esam ten apsistoję ilgesniam laikui <...>, kadangi aš ne vienas, nebėgsi dėl menkiausio kiekvieno trukdžio. Reikia kovoti, o ne kiekvieną kartą dėl kiekvieno prieš tave atsiradusio kalniuko žemyn bėgti. Labai buvau nepatenkintas tuo, kad reikėtų grįžti [dirbti dažytoju]. Aš jau dariau tą, kas man patiko. Dabar va darau tą, kas man patinka. Aš savo gyvenimo nešvaistau nepatinkančiam dalykui. Tad vėl grįžti ir daryti tą, kas tau nepatinka... Ne piniguose irgi laimė. Dabar asmeniškai aš nieko beveik neuždirbu, nes dar tik tai pati pradžia. Didesni yra kaštai. Nuo pradėjimo neigiamas balansas tik tai bus.“

Sauliaus apsisprendimą įsišaknyti Norvegijoje lėmė įgytas socialinis statusas šioje šalyje, įsitikinimas, jog perspektyvų Lietuvoje nėra ir todėl mėgstama veikla galima užsiimti tik užsienyje bei pastovumo (namų) siekis. Pakartotinės migracijos į Lietuvą ar į kitą užsienio šalį kaip atsarginio varianto Saulius savo planuose neįvardija, nes veikla, kuria jis šiuo metu užsiima – verslas tarsi įprasmina informanto išsakytas migracijos priežastis: saugumą socioekonominėje aplinkoje, laisvę darbo santykiuose, galimybę užsiimti mėgstama veikla. Nors Saulius pripažino socialinių ryšių trūkumą gyvenant Norvegijoje („lyg tai viską turiu, bet trūksta socialinio bendravimo. Kadangi norvegai yra šalti, būti jų draugų rate yra labai sunku <...> su lietuviais irgi sunku, man asmeniškai bendrauti...“), jam tai nėra pakankama priežastis grįžti dirbti ir gyventi į Lietuvą. Taigi galima teigti, jog verslas kaip kvalifikuotas ar pusiau kvalifikuotas darbas įprasmina elito migraciją, tačiau sprendimas, kur verslą įgyvendinti – užsienio šalyje ar Lietuvoje, – priklauso nuo migranto asmeninio nusiteikimo ir motyvacijos.

Išvados

Darbo migrantų elitas nėra naujas migracijos tipas. Tai ta pati darbo migracija, ta jos dalis, kuri viešajame diskurse gali būti įvardijama kaip sėkmės pavyzdžiai, tai tie patys žmonės, kurie į užsienio šalis išvyksta ekonominiais tikslais, ieškodami geresnių įsidarbinimo ir finansinių galimybių, tačiau nepasilieka tame pačiame socioekonominiame lygmenyje. Likti tame pačiame lygmenyje – tai užsiimti to paties pobūdžio veikla – nekvalifikuotu darbu per visą migracijos laiką.

Apžvelgus Beno ir Sauliaus migracijos trajektorijas, peršasi įžvalga, jog darbo migracija negali būti suvokiama stereotipiškai. Migrantai, kurie migracijos procese pereina nuo samdomų darbuotojų prie darbdavių vaidmens, gali būti suvokiami, kaip užimantys tarpinę situaciją tarp nekvalifikuotos (tai dažniausia įvardijama kaip darbo / ekonominė migracija) ir kvalifikuotos darbo jėgos migracijos (migrantai, užsienio šalyje dirbantys kvalifikuotus darbus, pagal savo išsilavinimą). Elito ir darbo migracijos ryšį nusako nekvalifikuotas (informantų atveju ir nelegalus) darbas migracijos pradžioje, o ryšį su kvalifikuotos darbo jėgos migracija nusako siekis dirbti kvalifikuotą darbą, įgyti socialinį bei ekonominį saugumą ir pasiekti rezultatai – įkurtas nuosavas verslas.

Verslo įkūrimas Sauliui ir Benui yra galimybė išsiskirti, įgyti pastovumą, atsisakyti mobilaus gyvenimo būdo ir įgyvendinti savo gyvenimo viziją, kuri išsikristalizavo per 7–8 nepastovios migracijos metus. Galima daryti prielaidą, kad migracijos procesas, asmeniniai ištekliai (išsilavinimas, darbo patirtis, įgūdžiai) ir motyvacija dirbti kvalifikuotą darbą keičia požiūrį į darbą, darbo santykius, darbo migrantus ir skatina verslumą. Taigi elito migrantų, kurie turi darbo / ekonominės migracijos ir kartu kvalifikuotos darbo jėgos migracijos bruožų, išskyrimas yra svar-

bus, siekiant geriau suvokti darbo migracijos kompleksiskumą, migrantų iš Lietuvos mobilumo procesus ir mėginant įžvelgti ateities migracijos tendencijas.

Nuorodos

1. Liubinienė N. *Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas*. 2009, Kaunas, p. 6–135; Parutis V. Galimybių šalis: ar gali Jungtinė Karalystė tapti lietuvių emigrantų namais?, *Oikos: Migracijos ir diasporos studijos*, 2007, 3, p. 22–35; Kuzmickaitė D., Indriliūnaitė R. Rytosius prasidėjo vakar: tarptautinės migracijos įtaka kaimo bendruomenei, *Oikos: Migracijos ir diasporos studijos*, 2009, p. 51–63.
2. Dobrynina M. Emigrantų diskurso analizė žiniasklaidoje (2004 05 01–2007 12 31), *Požiūris į emigraciją ir emigrantus. Lietuvos gyventojų ir užsienio lietuvių bendruomenių atstovų požiūrio į emigraciją tyrimas*. Tyrimas atliktas Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės užsakymu, 2008, Vilnius.
3. Liubinienė, 2009, p. 100.
4. Kuzmickaitė, Indriliūnaitė, 2009.
5. Liubinienė, 2009, p. 71, 75.
6. Papastergiadis N. *The turbulence of migration*, 2000, Polity Press; Massey D. et. al., *Worlds in motion: understanding international migration at the end of the millennium*, 2005, Clarendon Press, Oxford.
7. Castles S., Miller M. The age of migration: international population movements in the modern world, 2003, Palgrave Macmillan.
8. Kennedy P. Mobility, Flexible Lifestyles and Cosmopolitanism: EU Postgraduates in Manchester, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2010, 36 (3), p. 465–482; King R., Ruiz-Gelices E. International student migration and the European „year abroad“: effects on European identity and subsequent migration behaviour, *International journal*

- of population geography*, 2003, 9, p. 229–252;
- Aidis R., Krupeckaitė D. Jaunimo emigracijos tyrimas: Lietuvos universitetinių aukštųjų mokyklų studentų nuostatos emigruoti, *Oikos: Migracijos ir diasporos studijos*, 2007, 3, p. 36–50; Skačkauskaitė A. Tarptautinė lietuvių migracija: studentų nuostatos, požiūris ir emigracinių galimybių vertinimas, *Oikos: Migracijos ir diasporos studijos*, 2007, 3, p. 51–60.
9. Liversage A. Finding a Path: Investigating the Labour Market Trajectories of High-Skilled Immigrants in Denmark, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2009, 35 (2), p. 203–226; *Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai*, 2005, Vilnius, Pilielinės visuomenės institutas.
 10. Beck U., Beck-Gernsheim E. Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences, 2002, Sage, London, England, p. 202.
 11. Beck, Beck-Gernsheim, 2002, p. 33, 88.
 12. Elliott A. Beck's Sociology of Risk: A Critical Assessment, *Sociology*, 2002, 36 (2), p. 300.
 13. Kennedy, 2010, p. 467; Mythen G. Employment, individualization and insecurity: rethinking the risk society perspective, *The Sociological Review*, 2005, 53 (1), p. 138.
 14. Aidis, Krupeckaitė, 2007.
 15. Liversage, 2009.
 16. Šį terminą A. Liversage pasiskolino iš P. Bourdieu, *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press, 1992.
 17. Nors veiklas, kuriomis verčiasi, informantai įvardijo kaip verslus, tačiau nė vienas iš brolių tikru verslininku savęs nelaiko, nes tai smulkūs verslai, pradėti labai neseniai.
 18. Liversage, 2009, p. 208.
 19. Liversage, 2009, p. 210–221.
 20. Massey et.al. 2005, p. 42.
 21. Portes A. Social capital: its origins and applications in modern sociology, *Annual review of sociology*, 1998, 24, p. 1–24.
 22. Parutis, 2007, p. 31.
 23. Liubinienė, 2009.
 24. Vertovec S. Transnationalism and identity, *Journal of ethnic and migration studies*, 2001, 27, p. 573–58; Waldinger R., Fitzgerald D. Transnationalism in Question, *American Journal of Sociology*, 2004, 109 (5), p. 1177–1195; Portes A. Conclusion: Theoretical Convergencies and Empirical Evidence in the Study of Immigrant Transnationalism, *International migration review*, 2003, 37 (3), p. 874–892.
 25. Portes A. Williams H. Transnational entrepreneurs: an alternative form of immigrant economic adaptation, *American Sociological Review*, 2002, 67, p. 278–298.
 26. Volery Th. Ethnic entrepreneurship: a theoretical framework, *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship*, 2007, MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall, p. 32.
 27. Oliveira C. Understanding the diversity of immigrant entrepreneurial strategies, *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship*, 2007, MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall, p. 61–82.
 28. Greene ir Owen, 2004 iš Volery, 2007.
 29. Oliveira, 2007, p. 63.
 30. Volery, 2007.
 31. Oliveira, 2007, p. 63.
 32. Oliveira, 2007, p. 78.
 33. Liubinienė, 2009.
 34. Sipavičienė A. *Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė*, 2006, Vilnius.

LABOR MIGRANTS' ELITE: GOALS OF MIGRATION AND SELF-EMPLOYMENT INITIATIVES

In research on current Lithuanian migration much attention is paid to migrants working in jobs that do not require high skills, while in public discourse labor migration from Lithuania is often conceived stereotypically. Actually, labor migration is not homogeneous, thus this article discusses (1) the process whereby a labor migrant becomes a skilled or semiskilled worker; (2) attitudes toward this changed or changing status; and (3) how this process is affected by a mobile way of life. The article calls attention to the concept of elite migration, according to which the goals and achievements of elite migrants differ from those of labor migrants while the means used to achieve

these goals coincide. The fact that the former distinguish themselves from the latter and seek to start their own business shows that elite migrants take up an intermediary position between unskilled and skilled labor migrants. It is characteristic of the businesses started by elite migrants that they are the fruits of individual initiative without the support of either their family or their ethnic group living abroad. These migrants marshalled only personal resources for this purpose. It is interesting that the migration histories of two brothers reviewed in this article started out identically but then diverged. One of them started his business in Norway, the other in Lithuania.

Edita GRUODYTĖ

Apykaitinės migracijos apibrėžimo ir turinio problemos šių dienų globalizacijos kontekste

Šiandieninė migracija yra sudėtingas ir kompleksiškas reiškinys, kuriam politikai tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu priversti skirti vis didesnę dėmesį, ieškant kuo veiksmingesnių, subalansuotų ir pagrįstų šio reiškinio kontrolės mechanizmų. Statistikos duomenimis, pasaulyje 2006 m., palyginti su 2005 m., 5 proc. pagausėjo (iš viso 4 mln.) pastovių migrantų dalis, tačiau galima pasidžiaugti, kad augimas mažesnis, palyginti su ankstesniais metais. Didžiausi migrantų srautai buvo į Portugaliją, Švediją, Airiją ir Daniją, šiek tiek mažesni į JAV, Korėją ir Ispaniją, o migrantų sumažėjimas pastebėtas į Austriją ir Vokietiją. Atitinkamai 2006 m. daugiau kaip 2,6 mln. laikinųjų darbo migrantų atvyko į OECD¹ šalis, tačiau pastarųjų srautai didėja lėčiau nei nuolatinių migrantų. Per penkerius metus (2000–2005) 50 proc. išaugo tarptautiniai studentų mainai, ir tai galėtų būti laikoma kvalifikuotos darbo jėgos persiskirstymu.² Tyrimų duomenimis, pagrindinę dalį migrantų sudaro išsilavinę (turintys vidurinę arba aukštąją išsilavinimą) asmenys (pavyzdžiui, 67 proc. tokių asmenų nustatyti tarp migravusių į JAV, 88 proc. į OECD šalis).³

Visuotinai pripažįstama, kad migracija yra kontroversiškas reiškinys, galintis suteikti valstybėms tiek naudos, tiek žalos, atitinkamai tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygmeniu vykdoma politika siekiama užtikrinti kuo didesnę naudą mažinant nuostolius. *Daugelis besivystančių šalių kenčia dėl to, kad iš jų išvyksta labai daug tam tikrų grupių migrantų, paprastai turinčių vidutinę arba aukštą kvalifikaciją, <...>, o tai gali neigiamai paveikti šalies gebėjimus suteikti būtinas paslaugas savo piliečiams.*⁴ Išsivysčiusiose šalyse vidurinė klasė (aukščiausio lygio specialistai, gydytojai, mokslininkai, vadybininkai) sudaro 50–60 proc. gyventojų, o Lietuvoje – vos 10–20 proc., t. y. 2–3 kartus mažiau⁵. Lietuva pagal įvairius mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros rodiklius bei žmogiškojo kapitalo išteklius (toliau – MTEP) atsilieka nuo ES vidurkio. 2006 m. MTEP išlaidos vidutiniškai sudarė 1,84 proc. nuo BVP, Lietuvoje – 0,8 proc., t. y. per du kartus mažiau. Privataus verslo investicijos į šį sektorių Lietuvoje 2006 m. siekė tik 0,22 proc., o ES vidurkis – 1,17 proc., t. y. didesnės daugiau nei 5 kartus. Lietuvoje MTEP sektoriui 2006 m. 1 000 darbuotojų teko 10,3 MTEP darbuoto-

jo, o įvairiose ES valstybėse jis didesnis nuo kelių iki keliasdešimt kartų (Suomijoje – 39,6, Čekijoje – 24,2, Vokietijoje – 268,1).⁶ Mūsų šalyje šiai problemai skiriamas nepakankamas dėmesys, tarkime, Švietimo ir mokslo ministerijos atstovė ryšiams su visuomene Aušra Veličkaitė patvirtino (2009 m.), kad ministerijoje nėra atliekami ar organizuojami jokie tyrimai, kurie analizuotų tiek išvykstančių asmenų kontingentą, tiek ir jų emigracijos priežastis bei tikslus skaičius. Be to, pabrėžta, kad rūpintis protų nutekėjimo⁷ problemomis nėra ministerijos kompetencija, nes *tai yra darbo vietų klausimas, kuris labiau priklauso nuo ekonomikos*.⁸

Lietuvoje 2009 m. įgyvendinant projektą „Protų susigrąžinimo programos parengimas ir įgyvendinimas“ buvo nustatytos trys pagrindinės priežastys, lemiančios tyrėjų apsisprendimą išvykti iš šalies: mokslinio tobulėjimo siekis, nepasitenkinimas esama Lietuvoje padėtimi mokslo ir studijų srityje bei ekonominiai motyvai⁹. Tad mokslininkams svarbiausi tikslai susiję su savirealizacija, galėjimu kelti kvalifikaciją, atlikti inovacinius tyrimus ir tik trečioje vietoje lieka darbo užmokesčio problemos.

Tarp protų nutekėjimą skatinančių priežasčių įvardijami dideli gyvenimo ir atlyginimų skirtumai teritoriškai artimose valstybėse¹⁰, aukštojo mokslo ir tyrimų institucijų hierarchinis uždaramas, nepatraukli atlyginimų struktūra, menkos karjeros galimybės¹¹, nelankstus darbo santykių reguliavimas¹². Penkioliktoji Lietuvos Vyriausybė didžiulį gyventojų emigracijos ir protų nutekėjimo mastą įvardija kaip vieną iš visuomenę slegiančių neišspręstų problemų bei socialinių negerovių, kurios reikalaus Vyriausybės efektyvios veiklos tiek artimiausiu, tiek ir vidutinės trukmės laikotarpiu.¹³ Protų nutekėjimą kartu su visais kitais šalies negatyviais demografiniais pokyčiais 2009 m. Vyriausybė įvardijo kaip vieną iš grėsmių nacionaliniam saugumui.¹⁴

Protų nutekėjimo iš Lietuvos problemos profesiniu aspektu mažai nagrinėtos, tačiau mokslinėje literatūroje išskirtos trys profesinės grupės, „jautriausios“ protų nutekėjimo iš Lietuvos reiškiniui – mokslininkai ir tyrėjai (studentai), informacinių technologijų bei sveikatos priežiūros specialistai.¹⁵

Vienu iš šiuolaikinių migracijos politikos instrumentų, teikiančių tiek kilmės, tiek tikslo valstybėms teigiamus pokyčius, pripažįstama apykaitinė migracija, kuria būtų galima išspręsti su protų nutekėjimu (praradimu) siejamas problemas. *Apykaitinė migracija vis dažniau pripažįstama kaip viena pagrindinių migracijos formų, dėl kurios, jei ji būtų gerai valdoma, būtų lengviau suderinti tarptautinę darbo jėgos pasiūlą bei paklausą ir tokiu būdu prisidėti prie veiksmingesnio esamų išteklių paskirstymo bei ekonomikos augimo*¹⁶. Mokslinėje literatūroje pripažįstama, kad apykaitinės migracijos atveju laimi visos trys šalys: migrantus priimančios šalys, užpildydamos darbo rinkos trūkumus, šalys, iš kurių išvykstama – gaudamos migrantų pervedamus pinigus, o šie skatina valstybių vystymąsi, patys migrantai – gaudami darbą ir sprendami, kur ir kaip panaudoti uždirbtus pinigus.¹⁷ Tačiau apykaitinė migracija yra susijusi ir su tam tikromis problemomis, būtent, jeigu migracija, turėjusi būti apykaitė, nėra tinkamai organizuojama ir valdoma, ji gali lengvai tapti nuolatine, todėl bus neįgyvendintas ja siekiamas tikslas.¹⁸

Pagrindinis straipsnio tikslas – atskleisti apykaitinės migracijos sampratą, jos rūšis, privalumus bei trūkumus ir panagrinėti, ar iš tiesų šis instrumentas pajėgus atnešti esminių pokyčių, susijusių su migracijos srautais. Daroma hipotezė, kad apykaitinė migracija kaip pavienis instrumentas nėra pajėgi įvesti esminių pokyčių, tačiau taikant kompleksiskai kartu su kitomis priemonėmis neabejotinai atneštų naudos tiek kilmės, tiek priimančioms valstybėms. Straipsnio tikslas įgyvendinamas taikant lyginamąjį,

mokslinės analizės, istorinį, sisteminį ir kitus mokslinius metodus, analizuojant tiek JT, tiek ES atitinkamus teisės aktus, tiek ir mokslinę literatūrą.

Apykaitinės migracijos samprata ir rūšys

Istoriškai apykaitinė migracija žinoma gana seniai kaip nereguliuojami pastovūs asmenų srautai tarp kaimo ir miesto ar tarp atskirų valstybių, siekiant išmaitinti šeimą¹⁹. Jungtinių Tautų lygmeniu apie „protų cirkuliaciją“ vietoj iki tol buvusio „protų nutekėjimo“ prabilta 1990 m.²⁰ Šiandieninei apykaitinei migracijai būdinga tai, kad migrantai yra labiau linkę judėti ir paprastai geresnių sąlygų tikslais kerta net kelių ar keliolikos valstybių sienas, be to, globalizacijos sąlygomis pastebimas akivaizdus mobilumo išaugimas. Mokslškai įrodyta, kad kuo daugiau asmuo judėjo, tuo jo mobilumas dar didesnis su kiekvienu išvykimu asmuo įgyja patirties, užmezga socialinius ryšius ir pamato naujai atsiveriančias galimybes, atitinkamai mažėja rizika ir didėja patrauklumas. Apykaitinę migraciją tarptautinė migracijos organizacija apibrėžia kaip *žmonių judėjimą tarp valstybių, įskaitant laikiną ar ilgalaikį judėjimą, kuris gali būti naudingas visiems suinteresuotiems asmenims, jei vyksta savanoriškai ir yra susijęs su kilmės ar tikslo šalies darbo poreikiais*.²¹ Migracijos politikos instituto tyrėjai apykaitinę migraciją įvardija kaip ilgalaikį, besitęsiantį ir nestabilų žmonių judėjimą tarp valstybių modelį, kuris užima tai, kas vis labiau pripažįstama ekonomine erdve. Taip pat pabrėžiamas vis didesnis teigiamas jos poveikis visoms suinteresuotoms šalims.²² Jungtinių Tautų Komisija tarptautiniais migracijos klausimais apykaitinę migraciją apibrėžia kaip programas, skirtas laikinajai darbo migracijai ir suteikiančias asmenims iš kilmės šalies teisę fiksuotą lai-

ką dirbti priimančioje šalyje pagal suderintas sąlygas²³. ES komisija pateikia tokį apykaitinės migracijos apibrėžimą – *tai migracijos, valdomos taip, kad būtų galimas tam tikro lygio legalus judumas abiem kryptimis tarp dviejų šalių, rūšis*²⁴.

Visi pateikti apibrėžimai yra skirtingi, pabrėžiantys nevienodus apykaitinės migracijos aspektus, kartu gana paviršutiniškai atskleidžiantys šio reiškinių turinį. Pirmieji trys apibrėžimai pabrėžia ekonominę šio reiškinių pusę, o ES Komisijos pateiktame apibrėžime akcentuojamas tik formalus teisėtumo (legalumo) aspektas. Tačiau visi apibrėžimai palieka nuošalyje gana svarbius socialinius veiksnius, tokius kaip socialinės garantijos darbuotojams ir jų atitiktis nuolatiniams gyventojams taikomų kriterijų, teisė kartu atvykti šeimos nariams ir dalinės integracijos galimybė (pavyzdžiui, vaikams pradėti mokytis ar tęsti mokslus) bei kt.

Tiek tarptautinė migracijos organizacija, tiek JT komisija, atskleidamos apykaitinės migracijos turinį, taiko laikino ir ilgalaikio judėjimo sąvokas, tačiau neatskleidžiant pastarųjų turinio, be to, antruoju atveju apykaitinė migracija tarsi supriešinama su laikinąja migracija, o tai leistų daryti išvadą, kad ji nepatenka į apykaitinės migracijos terminą. (Vėliau pamatysime, kad kai kurie mokslininkai laikinąją migraciją priskiria prie apykaitinės migracijos rūšių.) Nė viename iš pateiktų apibrėžimų nėra jokių aiškesnių nuorodų ar gairių, leidžiančių atriboti apykaitinę migraciją nuo visų kitų migracijos rūšių. Natūraliai kyla klausimas, kokios trukmės išvykimas į kitą valstybę priskirtinas prie apykaitinės migracijos, o kada jau tai reikėtų laikyti asmens emigracija?

Tačiau pateiktų apibrėžimų visuma leidžia daryti išvadą, kad apykaitinė migracija susijusi su ne mažiau kaip dviem valstybėmis (tai būdinga visais migracijos atvejais) ir kad vyksta pastovi apykaita (tam tikri ciklai) tarp kilmės šalies ir priimančios šalies

(skiriamasis bruožas, atibojantis nuo kitų migracijos rūšių).

Siekiant nuodugniau atskleisti apykaitinės migracijos sampratą ir turinį, tikslinga nagrinėti šio termino atsiradimą ir raidą tarptautiniuose teisės aktuose, aptarti įvairių mokslininkų nuomones ir požiūrį šiuo klausimu.

Tarptautiniu lygmeniu apykaitinės migracijos koncepcija išplėtojama 2005 m. JT Komisijos tarptautiniais migracijos klausimais parengtoje ataskaitoje²⁵. Čia pateikiama išvada, kad pasenusi nuolatinio migrantų įsikūrimo paradigma progresyviai užleidžia vietą laikinajai bei apykaitinei migracijai, ir nurodomas aukščiau aptartas migracijos apibrėžimas. Šiame dokumente pasigendama aiškesnių ir konkretesnių veiklos šia linkme gairių, nes apsiribojama bendro pobūdžio rekomendacija – valstybėms ir tarptautinėms organizacijoms siūloma kurti programas ir priemones, kurios maksimalizuotų grįžtančiųjų poveikį vystymuisi bei apykaitinę migraciją²⁶, tačiau nepateikiama jokių indikacijų, kaip ir kokiais priemonėmis tai reikėtų įgyvendinti, kokioms kategorijoms asmenų jos turėtų būti skiriamos.

Tolesnė apykaitinės migracijos koncepcija plėtojama jau detalizuojant šiek tiek konkretesnius veiksmus ir įvardijant su šia migracijos rūšimi susijusias teorines bei praktines problemas 2006 m. vykusiam pasauliniame forume migracijos ir vystymosi klausimais, nurodant, kad „*apykaitinė migracija laikytina kaip abipusiai naudingas susitarimas tarp kilmės ir paskirties valstybių. Tačiau reikia daugiau informacijos apie esamų schemų efektyvumą, siekiant jas optimizuoti, ir turėtų būti detalizuotas sąvokos apibrėžimas, siekiant palengvinti tolesnį vystymąsi ateityje. Reikėtų diegti bandomuosius projektus, atlikti tinkamą stebėjimą, siekiant įvertinti jų veiksmingumą ir tinkamumą.*“²⁷ Akivaizdu, kad siūlomi veiksmai paviršutiniški ir gana kontroversiški, nes siūloma diegti praktikoje tai, kas dar nėra aiškiai nustatyta ir apibrėžta.

ES lygmeniu apykaitinei migracijai dėmesys skiriamas jau nuo 2005 m.,²⁸ kai apykaitinė migracija, protų apytaka ir laikinoji migracija įvardijamos kaip priemonės, leisiančios pagerinti migracijos poveikį vystymuisi. Tačiau komunikate nepateikiami jokie minėtų sąvokų apibrėžimai ar detalesnis jų turinys. 2005 m. pabaigoje Europos Bendrijų Komisijos pateiktame teisėtos migracijos politikos plane²⁹ aptariamos konkretesnės priemonės, skirtos apykaitinei ir grįžtamajai migracijai paremti (pavyzdžiui, 2007 m. vienas iš uždavinių – įvertinti stebėjimo sistemos tinkamumą užfiksuoti, siekiant nustatyti kvalifikuotų migrantų migraciją iš besivystančių šalių į ES, kad būtų galima užfiksuoti žymius proto nutekėjimo atvejus), bei prielaidose pateikiamos konkrečios priemonės ir veiksmai 2006–2009 m. užsibrėžtiems tikslams įgyvendinti (atitinkamai 2006–2007 m. apsiribojama pradinės informacijos ir esamos situacijos geresniam įvertinimui skirtų duomenų surinkimu, 2008 m. planuojama steigti kai kuriuos pirminius konkretesnius instrumentus, stebėti jų poveikį, o 2009 m. gryninti priemones ir veiksmus, atsižvelgiant į ankstesniais metais gautus rezultatus).

2006 m. pabaigoje ES Taryba greta kitų klausimų, svarstydama visapusišką Europos migracijos politiką³⁰, pabrėžia būdų ir priemonių panaudojimo svarbą, siekiant skatinti apykaitinę ir laikinąją migraciją tarp ES bei trečiųjų valstybių ir kviečia Komisiją iki 2007 m. birželio pateikti detalius siūlymus, kaip tai geriau organizuoti. Atitinkamai ES Komisija 2007 m. komunikate³¹ detalizuoja esmines su apykaitine migracija ir jos reglamentavimu susijusias problemas bei esminius sprendinius klausimus. Šiame dokumente pateikiamas ir aukščiau aptartas apykaitinės migracijos apibrėžimas bei du esminiai su apykaitine migracija susiję aspektai: apykaitinės migracijos rūšys bei valstybių iniciatyvos svarba³². Komunikate detalizuojamos dvi galimos apykaitinės migracijos rūšys:

1. ES įsikūrusiems trečiųjų šalių piliečiams suteikimas galimybių vykdyti įvairias veiklas savo kilmės šalyje, kartu užtikrinant galimybę neprarasti nuolatinės gyvenamosios vietos vienoje iš ES valstybių.

2. Antroji rūšis susijusi su asmenų iš trečiųjų šalių laikinu atvykimu į ES valstybes dirbti, studijuoti ar dalyvauti mokymuose.

Tik antroji apykaitinės migracijos rūšis aptariama konkrečiau, įvardijant atskiras migrantų kategorijas, kurioms tai galėtų būti pritaikyta (išvykimas į sezoninius darbus, studijuoti ir tobulintis, įsidarbinti ES baigus mokslus prieš grįžtant į savo šalį, mokslininkų, norinčių įgyvendinti projektą ES, migracija, asmenų, norinčių teikti neatlygintinas savanoriškas paslaugas, migracija, asmenų, norinčių dalyvauti tarpkultūriniuose mainuose, išvykimas)³³. Dokumente pabrėžiama išnagrinėtų valstybių iniciatyvos svarba apykaitinės migracijos plėtoje, tačiau kartu pasigendama tam tikro konkretumo ir aiškumo bei įpareigojimo valstybėms, mat nurodoma, „kad Komisija ketina pradėti diskusijas, visų pirma su valstybėmis narėmis dėl priemonių, kurių reikia norint užtikrinti veiksmingą migrantų apykaitinį judėjimą“³⁴. Komunikate aptartos iniciatyvos yra dvejopo pobūdžio ir iš esmės skirtos užtikrinti veiksmingą apykaitinės migracijos funkcionavimą, nustatant tiek skatinamąsias, tiek ir drausmines priemones, skirtas valdyti migrantų srautus. Tai **administracinės** (užtikrinti, kad teisės aktų besilaikantiems migrantams iš trečiųjų šalių bus garantuotos daugkartinės galimybės atvykti į ES, pagreitinta priėmimo tvarka ir pan. priemonės) bei **materialinės** (studentams mokėti keletą metų stipendijas, grįžtančiams mokslininkams mokėti reintegracijos premijas, atidaryti taupomąsias sąskaitas nustatant mažesnius mokesčius, taikyti specialias būsto programas) priemonės.

Atlikta trumpa tarptautinių teisės aktų ir politikos analizė išryškina aiškos apykaitinės migracijos apibrėžimo ir konkretesnių

veiksmų stoką, be to, akivaizdu, kad šalia apykaitinės migracijos termino dokumentuose taikoma ir kita sąvoka – „laikinoji migracija“, kurios turinys nėra atskleistas. Siekiant geriau suvokti ir atskleisti apykaitinės migracijos turinį, tikslinga nustatyti ir aptarti atskiras šios migracijos rūšis.

Mokslinėje literatūroje apykaitinė migracija pagal laiko ir darbo jėgos kvalifikuotumo kriterijus skirstoma į šias grupes: laikinoji ir sezoninė migracija bei žemos, vidutinės ir kvalifikuotos darbo jėgos apykaitinė migracija.³⁵ F. Pastore pagal migracijos trukmę skiria tris migracijos rūšis (žiūrėti lentelę žemiau), iš kurių tik sezoninę ir laikinąją migraciją priskiria prie apykaitinės migracijos rūšių, tačiau abejonių kelia pirmos grupės – trumpalaikių vizitų nepriskyrimas prie apykaitinės migracijos, nors kaip pats autorius pažymi, jog daugėja įrodymų, kad ir trumpalaikė apytaka, ypač studentų, tyrėjų, artistų ir kitų kvalifikuotų ar labai kvalifikuotų darbuotojų, prisideda prie ekonominio ir kultūrinio abiejų valstybių vystymosi.³⁶

Migracijos rūšys ir terminai³⁷

Iki trijų mėnesių	Trumpalaikiai vizitai
Nuo 3 iki 9 mėnesių	Sezoninė migracija
Nuo 9 mėn. iki 5 metų	Laikinoji migracija
Daugiau kaip 5 metai	Ilgalaikė migracija

Esminis autoriaus argumentas, kad toliau išvada daroma remiantis Šengeno ir ES terminologija, tačiau iš tiesų ES pateiktas apibrėžimas jokių aiškesnių ribojimų laiko prasme nenustato, priešingai, pabrėžiamas judėjimas tarp priimančios ir kilmės valstybių, o tai būdinga trumpalaikiams vizitams. (Pavyzdžiui, Italijoje veikia trumpalaikių aukšto lygio mokslininkų apsikeitimo programa, pagal kurią Italijos tyrėjai gali išvykti iki 21 dienos į kitų valstybių tyrimo institucijas, atitinkamai kitų šalių aukšto lygio moks-

lininkai iki 10 dienų gali atvykti į Italijos mokslo institucijas, siekiant vystyti bendrus mokslinius projektus.³⁸⁾

Jeigu atskleidžiant apykaitinės migracijos turinį remtis visuotinai pripažintu migranto apibrėžimu, kad tai asmuo, kuris išvykęs iš savo gimtosios / pilietybės valstybės 12 mėnesių ar ilgiau,³⁹⁾ tuomet nei trumpalaikiai vizitai, nei išvykimas dirbti sezoninių darbų negalėtų būti priskirti prie apykaitinės migracijos.

Daugiau aiškumo šiuo klausimu suteikia jau aptartame ES 2007 metų komunikate nurodytos apykaitinės migracijos rūšys, kur atskaitos kriterijumi pasirinktas ne laiko, bet tikslo kriterijus, pagal kurį tiek trumpalaikiai vizitai (pvz., trečiųjų šalių mokslininkų, vykdančių mokslinį projektą, trečiųjų asmenų piliečių, dalyvaujančių tarpkultūriniuose mainuose, asmenų, teikiančių neatlygintinas paslaugas, dalyvaujančių mokymuose ir pan.), tiek sezoniniai darbai priskiriami prie trečiojoje šalyje gyvenančių asmenų apykaitinės migracijos pavyzdžių.

Todėl vadovaujantis šiandienine samprata, prie apykaitinės migracijos reikėtų priskirti ir trumpalaikius vizitus, jeigu jais siekiama bet kurio iš minėtų tikslų. Tačiau, kita vertus, trumpalaikiai vizitai šiandien dažni ir asmenų atostogų metu, vykstant į poilsines ir / ar pažintines keliones, tad kyla klausimas, ar tokio pobūdžio vizitus būtų galima priskirti prie apykaitinės migracijos. Mokslinėje literatūroje jokių svarstymų apie tai nebuvo, tačiau, atsižvelgiant į tokių vizitų paskirtį (pailsėti ar pažinti kraštą) ir pobūdį (paprastai tai vienkartiniai vizitai), tokio pobūdžio trumpalaikiai vizitai į apykaitinės migracijos apibrėžimą nepatenka.

Mažiausiai problemų kelia **sezoninės migracijos** apibrėžimas. Sezoninių darbuotojų JT konvencija⁴⁰⁾ apibrėžia kaip migrantą, kurio darbo pobūdis priklauso nuo sezono sąlygų ir gali būti dirbama tik dalį laiko per metus. Sezoninė migracija mokslinėje lite-

ratūroje suprantama kaip migracija darbo tikslais, labiausiai paplitusi tarp mažo ir didelio uždarbio valstybių. Įprastai sezoninė migracija asocijuojasi su darbais žemės ūkyje, tačiau nustatomos ir kitos sezoninio darbo sritys – turizmas ir sodininkystė bei statybos. Atitinkamai sezonine migracija laikoma išvykimas į kitą šalį nuo 3 iki 9 mėnesių, o tai atitinka kalendorinę vieno sezono sampratą. Tačiau kartu dėl minimalaus termino kyla ir tam tikrų abejonių. Tarkime, studentas išvyksta 1–2 mėnesius padirbėti žemės ūkio darbų. Atsižvelgiant į trukmę išeity, kad tai jau ne sezoninis darbas. Manytina, kad tokiais atvejais prioritetą teiktinas vizito tikslui, o terminas tėra orientacinis.

Laikinoji migracija literatūroje apibūdinama taikant iš esmės du kriterijus: migracijos tikslas – įsidarbinti laikinojo darbo leidimo pagrindu bei trukmė – kurią įvairūs autoriai⁴¹⁾ nurodo nevienodai (pradinė riba 3 mėn. arba 1 metai, maksimali riba – 3 arba 5 metai), tačiau iš esmės konkretus laikinojo darbo terminas priklauso nuo migranto kvalifikacijos – kuo ji didesnė, tuo ir terminas ilgesnis, pavyzdžiui, nekvalifikuotos darbo jėgos sutarties terminas paprastai yra trumpesnis nei 1 metai. Esminiai šios migracijos rūšies bruožai – suteikto darbo laikinumas, terminuotos darbo sutartys, kuriose nurodomas konkretus darbas, darbdavys bei geografinė vietovė, kurioje sutartyje aptartas darbas gali būti atliekamas. Paprastai šios kategorijos asmenims nėra suteikiama su darbu susijusių privilegijų (socialinių garantijų) ir nesuteikiama teisė į šeimos susijungimą. Prie pagrindinių laikinųjų migrantų kategorijų priskiriami aukštos kvalifikacijos profesionalai, sezoniniai darbuotojai žemės ūkyje, statybų ir turizmo sektoriuose bei praktkantai (stažuotojai).⁴²⁾ Tačiau kiti autoriai laikinosios migracijos nepriskiria prie apykaitinės migracijos rūšių ir jas laiko dviem skirtingomis migracijos rūšimis. Pavyzdžiui,

Migracijos politikos instituto mokslininkai pabrėžia, kad apykaitinė migracija skiriasi nuo laikinosios migracijos tuo, kad ji žymi besitęsiantį migranto ryšį tiek su kilmės, tiek su priimančia šalimi ir jai būdingi tiek grįžimai, tiek pasikartojantis ciklas, o laikinoji migracija nepasižymi dinamizmu ir nuolatinio išitraukimu į abiejų valstybių gyvenimą.⁴³ K. Newlandas ir A. Terrazas pabrėžia, kad „apykaitinė migracija neturi būti painiojama su tradicine laikinosios migracijos samprata, kuri nepasižymi pastovaus išitraukimo dinamizmu abiejose valstybėse“⁴⁴. Manytina, kad pastarieji autoriai, siekdami supriešinti laikinąją migraciją su apykaitine, norėjo pabrėžti tik apykaitinei migracijai būdingą cikliškumą, pasikartojantį asmenų judėjimą tarp valstybių, o tai nebūtinai būdinga laikinajai migracijai kaip reiškiniui, nes laikinoji migracija pripažįstama nuolatinės migracijos antonimu ir žymi asmens (migranto) išvykimą į kitą šalį, paprastai trunkantį ne ilgiau kaip 5 metus. Tačiau kartu laikinoji migracija tuomet, kai pasireiškia cikliškumas, yra viena iš apykaitinės migracijos atmainų. Visais atvejais apie apykaitinę migraciją galima kalbėti tik tuomet, kai asmuo nekart išvyksta ir grįžta, neprarasdamas ryšio nei su viena iš valstybių, ir tik toks asmenų judėjimas teikia visokeriopą naudą.

Taip laikinoji migracija nuo trumpalaikių vizitų skiriasi tiek pagal tikslus (pastaruoju atveju tik darbo; trumpalaikių vizitų atveju jie gerokai įvairesni), tiek pagal išvykimo trukmę. Tiek trumpalaikiams vizitams, tiek ir trumpalaikiai migracijai tam, kad jos būtų priskirtos prie apykaitinės migracijos atmainų, būtina nustatyti ciklišką (pasikartojantį) asmenų judėjimą tarp kilmės ir priimančios valstybių. Be to, iš analizės akivaizdu, kad laikinoji migracija apima ir sezoninę migraciją, kaip vieną iš trumpalaikės migracijos rūšių.

Dar sunkiau nustatyti ir apibrėžti apykaitinės migracijos rūšis pagal darbo jėgos

kvalifikaciją. Mokslinėje ir specialiojoje literatūroje kyla daugiausia problemų, mėginant apibrėžti kvalifikuotų migrantų kriterijus, nes jų nėra bendrų dėl to, kad įvairūs autoriai skirtingai aiškina žinių (gebėjimų) kategorijas, be to, jos gali būti apibrėžiamos taikant skirtingus kriterijus – pagal darbo pobūdį arba pagal darbuotojo kvalifikaciją (jo turimą specializaciją ar išsilavinimą), taip pat ir todėl, kad tai viena pagrindinių migrantų kategorijų, kuriai sėkmingai pritaikius apykaitinės migracijos teikiamą naudą būtų pasiekta maksimali nauda tiek priimančiai, tiek kilmės valstybei.

Vadovaujantis ES 2009 m. direktyva, **aukšta asmens kvalifikacija** apibrėžiama kaip aukšta profesinė kvalifikacija, kuri nustatoma taikant du alternatyvius kriterijus – asmuo turi aukštojo mokslo (trukusio ne trumpiau kaip 3 metus) baigimo dokumentą arba ne mažesnę nei 5 metų profesinę patirtį, lygiavertį aukštojo mokslo kvalifikacijai.⁴⁵ L. Labanauskas siūlo priskirti prie aukščiausio lygio specialistų tiek įvairių sričių profesionalus, tokius kaip sveikatos priežiūros darbuotojus, informacinių technologijų specialistus, aukštos kvalifikacijos inžinierius, vadybininkus ir statybos bei pramonės darbuotojus, tiek ir mokslininkų, tyrėjų kategorijas⁴⁶, o tai iš esmės atitiktų ES pateiktą apibrėžimą. J. Bagdanavičius, Z. Jodkonienė pažymi, kad kvalifikuoto specialisto samprata skiriasi, tačiau dažniausiai juo laikomas asmuo, turintis aukštąjį išsilavinimą arba turintis didelę patirtį konkrečioje veiklos srityje⁴⁷, t. y. pritaikomi ES direktyvoje nustatyti kriterijai. Tuo tarpu R. Daugėlienė pateikia siauresnį apibrėžimą, nes „žinių darbuotoją“ (angl. „knowledge worker“) įvardija kaip labai kvalifikuotą asmenį, gebantį žinias, sugebėjimus, protą ir idėjas paversti materialiu inovatyviu produktu ar paslauga⁴⁸, pabrėžiant inovatyvumą ir kūrybiškumą, ko nereikalauja kitos sampratos.

Su kvalifikuotos darbo jėgos apykaitine migracija tiesiogiai siejasi gana plačiai mokslinėje literatūroje nagrinėjamas terminas „**protų mobilumas**“ (sinonimas – „protų cirkuliacija“), kuris įvardijamas kaip tyrėjų judėjimas tarp šalių, siekiant keistis žiniomis, patirtimi ar įvairios trukmės laikotarpiais pagal sutartis įsidarbinant mokslo ir studijų institucijose arba žinioms, mokslui ar technologijoms imliose įmonėse.⁴⁹ Šis terminas iš esmės pakeičia anksčiau vyravusią „protų nutekėjimo“, „protų praradimo“ koncepciją. Kiti autoriai „protų mobilumą“ aiškina kaip kvalifikuotų asmenų, skleidžiančių žinias, judėjimą. Paprastai šios srities politika ir diskusijos būna susijusios su trijų grupių kvalifikuotais asmenimis: studentais, tyrėjais ir kvalifikuota darbo jėga.⁵⁰

Remiantis abiejų terminų (aukštos kvalifikacijos ir „protų mobilumo“) analize, galima daryti išvadą, kad „protų mobilumas“ gali būti vartojamas kaip kvalifikuotos darbo jėgos apykaitinės migracijos sinonimas, nes abu terminai įvardija asmenų gebėjimus, kuriuos atspindi išsilavinimas ir / arba patirtis.

Dar viena gana dažnai literatūroje vartojama sąvoka „**mokslo darbuotojas**“ apima labai įvairias funkcijas ir veiklą. Mokslo darbuotojai – tai ne tik universitetų dėstytojai ir dideliuose mokslinių tyrimų institutuose ilgalaikius fundamentaliuosius mokslinius tyrimus atliekantys mokslininkai, bet ir valstybinių laboratorijų mokslo darbuotojai, turintys aiškiai apibrėžtą misiją. Prie mokslo darbuotojų taip pat priskirtini įmonių darbuotojai, dirbantys su rinka susijusį plėtos darbą, ir aukštųjų technologijų sektoriuje veikiančių mokslo veiklos įstaigų darbuotojai, kurių darbas susijęs su technologijų perdavimu arba produktų ir technologijų inovacijomis⁵¹. Šis terminas, autorės nuomone, šiek tiek siauresnis, palyginti su prieš tai aptartais, daugiau pabrėžiantis mokslininkų (tiek teoretikų, tiek praktikų) veiklą ir sietinas su inovacijomis.

Atliktos analizės pagrindu prie aukščiaušios kvalifikacijos darbuotojų priskirtini asmenys taikant tiek profesinį, tiek išsilavinimo cenzą. O mokslo (žinių) darbuotojai laikytini viena iš aukštos kvalifikacijos apykaitinės migracijos rūšių.

Aiškesnę apykaitinės migracijos paskirtį ir kartu turinį bei tolesnes gaires suteiks šios migracijos rūšies privalumų ir trūkumų analizė.

Apykaitinės migracijos privalumai ir trūkumai

Mokslinėje literatūroje skiriamos trys keturios kategorijos, kurioms apykaitinė migracija teikia naudą: kilmės šalis, priimančioji šalis, darbdavys, migrantas.

Kilmės šalies privalumais laikytini žmogiškojo kapitalo judėjimo skatinimas, piniginių perlaidų srautai, skatinantys vystymąsi. *Piniginiai pervedimai, didindami šeimų pajamas, daro poveikį namų ūkių, vartojimo, investicijų ir taupymo įpročiams, mažina socialinę nelygybę ir skurdą, didina pragyvenimo lygį šalyje, skatina darbo užimtumą ir palengvina mokėjimų balanso sistemas, nors prisideda prie infliacijos.*⁵²

Pavyzdžiui, daugeliui Ramiojo vandenyno šalių perlaidos sudaro žymią dalį šalies bendrojo vidaus produkto. Kaip matyti iš žemiau pateiktos lentelės, Tongoje perlaidos sudarė daugiau nei 1/3 šalies vidaus produkto.⁵³

Pastebimos tendencijos, kad daugiau nei pusė grįžusių asmenų pradeda savo verslą, (pavyzdžiui, steigia mažas parduotuves, barus, turizmo centrus ir kt.). Asmenys gali būti suinteresuoti siekti aukštojo išsilavinimo, tikėdamiesi išvykti į pažangesnės ekonomikos valstybę, kur įgis patirties ir įgūdžių, o grįžę į savo kilmės šalį galėtų padidinti jos produktyvumą. Plačiai pripažįstama, kad migracija, optimizuota vystymuisi, suteikia tiek išsila-

Ramiojo vandenyno valstybių duomenys už 2006 m.

	Pagalba (sudaro % BVP)	Perlaidos (sudaro % BVP)	Eksportas (sudaro % BVP)
Fidžis	2,3	7,0	30,1
Kiribatis	31,5	12,0	6,9
Papua Naujoji Gvinėja	6,4	0,2	47,8
Samoa	10,4	14,2	5,2
Salamono salos	25,7	–	25,2
Tonga	16,3	39,2	11,6
Tuvalu	38,6	35,9	0,9
Vanuatu	11,7	3,3	42,4

vinusiems, tiek ir mažai kvalifikuotiems migrantams galimybių įgyti sugebėjimų, kurie svarbūs grįžus į kilmės šalį.⁵⁴ JT duomenimis, perlaidos dažniausiai naudojamos vartojimo reikmėms, tenkinant esminius poreikius, tačiau jie taip pat skatina investicijas, ypač į žmogiškąją kapitalą (išlaidos sveikatai ir išsilavinimui). Perlaidos taip pat gali būti taupomos ir investuojamos išsigyjant žemę, įrenginius, automobilius arba kaip pradinis verslo kapitalas.⁵⁵ Nustatyta, kad migrantai perima ir naujausias išsivysčiusių šalių technologijas, kurias vėliau sėkmingai diegia savo kilmės šalyje.⁵⁶

Priimančioji šalis sėkmingos apykaitinės migracijos atveju laimi sprendama mažėjančias nelegalios migracijos problemas ir atitinkamų sektorių darbo jėgos trūkumus, kartu gaudama garantijų, kad praėjus nustatytam laikui migrantai išvyks. Iš tiesų neretai diskutuojama, kad emigrantai kelia grėsmę vietinei darbo rinkai, konkuruodami su vietiniais darbuotojais, kartu mažindami įsidarbinimo galimybes ir nulemdami mažėjančią atlyginimą. Tačiau empiriniai tyrimai tokių išvadų nepagrindžia.⁵⁷

Darbdavys, esant atitinkamiems susitarimams tarp kilmės ir paskirties valstybių, yra užtikrintas, kad darbuotojai pas jį atvyks iš žinomo ir patikimo šaltinio, atitinkamai

dėl to bus užtikrintas apmokytų ir turinčių patirtį asmenų srautas už palyginti nedidelį darbo užmokestį. Tačiau, kita vertus, laikinumas neskatina darbdavio papildomai investuoti į darbuotojo apmokymą, nes nėra garantijų, kad tas pats asmuo atvyks pakartotinai. Sąlyginai (atsižvelgiant į praleistą laiką ir gautas pajamas priimančioje valstybėje), autorės nuomone, prie apykaitinės migracijos priskirtina ir apskritai migracijos teikiama nauda, tokia kaip prekių ir paslaugų vartojimo išaugimas, kas drauge skatina priimančios valstybės ekonominį augimą. Emigrantai padidina mokesčių surinkimą, kuris yra didesnis, nei jie „kainuoja“ valstybei. Be to, atsižvelgiant į tai, kad tai paprastai darbingo amžiaus asmenys, sumažinama mokesčių našta mažo gimstamumo valstybėse.⁵⁹ Taip pat visais atvejais vyksta kultūriniai ir socialiniai mainai, be abejo, praturtinantys tiek kilmės, tiek priimančią valstybę.

Pats **migrantas** tarsi įgyja didesnių savi realizacijos ir šeimos išlaikymo galimybių, tačiau mokslininkų nuomonė šiuo klausimu skirtinga. Vieni yra įsitikinę, kad svečiose šalyse įgyta patirtis ir uždirbti pinigai leidžia migrantams susirasti geresnį darbą, o kiti mano, kad apykaitiniai migrantai „įstringa“ nekvalifikuoto darbo sektoriuje, kaip, pavyz-

džiui, sezoniniai žemės ūkio darbai. Tai ypač gali pasireikšti tais atvejais, kai bus sukurta reguliuojama apykaitinės migracijos sistema, kurios tikslas, kad tie patys asmenys cikliškai grįžtų į tą patį darbą.

Esminė su apykaitine migracija susijusi problema yra ta, kad kol kas nustatyta gana mažai faktų, įrodančių kvalifikuotų migrantų sugrįžimą į kilmės šalį. Šių asmenų likimu priimančioje valstybėje taip pat dažniausiai suinteresuota pati šalis, todėl jiems paprastai sudaromos lengvesnės sąlygos įsikurti, gauti darbą, neatsižvelgiant į tai, kad iš pradžių asmuo atvyko tik mokytis, įsipareigodamas grįžti į gimtinę.⁵⁹ Autoriai teikia apibendrinančią išvadą, kad dauguma emigrantų yra aukštos kvalifikacijos, o grįžtantieji į kilmės šalį paprastai yra vieni iš mažiausiai kvalifikuotų emigrantų⁶⁰. Kaip esminiai pavojai kilmės šaliai galėtų būti įvardyti aukštos kvalifikacijos darbuotojų praradimas ir atitinkamai sumažėjusi esminių paslaugų (pavyzdžiui, sveikatos priežiūros, švietimo sektoriuose) kokybė bei prieinamumas, sumažėjęs valstybės augimas ir našumas tuo atveju, jeigu apykaitinė migracija peraugtų į nuolatinę.

Tačiau šiandieninė analizė neleidžia atsakyti į kai kuriuos klausimus ir kartu kelia tam tikrų abejonių dėl vien tik teigiamo apykaitinės migracijos poveikio. Atsižvelgiant į tai, jog apykaitinė migracija susijusi su asmenų iš kilmės šalies išvykimu gana trumpam laikui į kitas šalis ir vėlesniu grįžimu atgal, ar tai reiškia, kad jų atžvilgiu neberekės numatyti integracijos priemonių (pavyzdžiui, kalbinių įgūdžių, kultūrinių įgūdžių teikimo)?

Be to, jeigu šie įgūdžiai migrantams nebus teikiami, ar tai nepadarys jų pažeidžiamesnių ir socialiai neizoliuos, palyginti su vietiniais gyventojais?

Ar darbdaviai migrantai nediskriminuos migrantų, palyginti su vietine darbo jėga?

Kokios papildomos priemonės bus skirtos darbdaviams drausminti, kad šie nesamdytų

nelegalios darbo jėgos, bet pasinaudotų apykaitinės migracijos teikiamais privalumais?

Šias problemas bent iš dalies turėtų atskleisti tolesni moksliniai tyrimai, kurių metu būtų nagrinėjami šiandien praktikoje pasitaikantys apykaitinės migracijos pavyzdžiai, parodomi jų privalumai ir trūkumai, kartu numatomos jų sprendimo priemonės.

Išvados

Esminių dokumentų apykaitinės migracijos klausimu analizė leidžia daryti išvadą, kad ši migracija yra vienas iš prioritetų formuojant šiandieninės migracijos politiką tiek tarptautiniu, tiek ir nacionaliniu lygmeniu, be to, apykaitinė migracijos politika gali apimti įvairius su migracija susijusius aspektus.

Remiantis atlikta analize, apykaitinė migracija apibrėžtina kaip asmens nuolatinis (cikliškas) judėjimas tarp kilmės ir priimančios valstybės, išlaikant ryšį tiek su priimančia, tiek su kilmės šalimi. ES lygmeniu apykaitinė migracija suprantama kaip viena iš migracijos rūšių palaikant santykius su trečiosiomis šalimis. Ši migracija suteikia teisę imigrantams atvykti į ES dirbti ir lavinti įgūdžius su sąlyga, kad po nustatyto termino jie grįš į gimtąją šalį ir ten panaudos įgytus gebėjimus, be to, suteikia teisę į tęstinumą, jeigu yra laikomasi nustatytų sąlygų.

Pagal apykaitinės migracijos trukmę ir tikslą skiriamos šios apykaitinės migracijos rūšys: trumpalaikiai vizitai (trumpiau nei 3 mėn.); sezoninė migracija (3–9 mėn.) bei trumpalaikė migracija (9 mėn.–3 m).

Pagal migrantų išsilavinimą ir kvalifikaciją skiriamos šios apykaitinės migracijos rūšys: aukštos, vidutinės ir žemos kvalifikacijos migracija, iš kurių pati pirmoji teikia esminę naudą tiek priimančiai, tiek ir kilmės valstybei, jeigu išlaikomos visos apykaitinei migracijai sėkmingai vykti reikalingos sąlygos ir apibrėžiama taikant arba išsilavinimo

(aukštasis ar jam prilygintas), arba profesinės patirties (paprastai ne trumpiau kaip 5 metų) kriterijų. Sąvokos „protų mobilumas“, „protų cirkuliacija“ laikytinos aukštos kvalifikacijos apykaitinės migracijos asmenų sinonimu.

Taigi apykaitinei migracijai būdingi laiko ribojimai (laikinoji ar sezoninė migracija) bei skirtingi darbo migrantų lygiai: žemo, vidutinės ir aukštos kvalifikacijos darbuotojai.

Nors visuotinai pripažįstama, kad tarp-tautiniu lygiu tiek migracijos srautai, tiek perlaidos nuolat auga, statistiniai duomenys, susiję tiek su migrantų srautais, tiek su jų teikiama nauda ar daroma žala, tėra fragmentiški ir nepatikimi. Dar mažiau yra duomenų dėl konkrečių migrantų srautų ar jų išsilavinimo, be to, migracijai būdingas didelis latentiskumas.

Šiandien vienų ar kitų valstybių tarpusavio susitarimai ir toliau yra esminė apykaitinės migracijos skatinimo priemonė. Tačiau drauge lieka neatsakyta nemažai su šia migracijos atmaina susijusių klausimų, o kai kurie esami faktai kontroversiški ir reikalauja tolesnių tyrimų.

Nuorodos

1. Ekonominio bendradarbiavimo ir vystymosi organizacija; plačiau žiūrėti www.oecd.org
2. INTERNATIONAL MIGRATION OUTLOOK: SOPEMI – 2008 EDITION. OECD 2008, p. 22, http://www.oecd.org/document/62/0,3343,en_21571361_34374092_34420734_1_1_1_1,00.html
3. Richard H. Adams, Jr. International Migration, Remittances, and the Brain Drain. A Study of 24 Labor-Exporting Countries. Policy Research Paper, 2003, p. 18–19, http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDS-ContentServer/WDSP/IB/2003/07/08/000094946_03062104301450/Rendered/PDF/multiopage.pdf
4. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Dėl apykaitinės migracijos ir Europos Sąjungos bei trečiųjų šalių judumo partnerysčių“. Briuselis, 16.5.2007 COM (2007) 248 galutinis, p. 12.
5. Liutauras Labanauskas. „Protų nutekėjimo“ problema Lietuvoje: medikų emigracija, *Filosofija. Sociologija*, 2006, Nr. 2, (p. 29) p. 28.
6. LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl protų susigrąžinimo ir pritraukimo programos patvirtinimo (Nr. ISAK-3207)“, *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 138-5459, 7 punktas.
7. Protų nutekėjimo samprata vienareikšmiai nėra apibrėžta, nes šiek tiek skiriasi įvairių mokslininkų nuomonės ir pozicijos dėl išvykimo trukmės bei proto sampratos. Vieni mokslininkai prie jų priskiria tik aukščiausio lygio specialistus (tai apibrėždami per išsilavinimo rodiklį – aukštasis universitetinis išsilavinimas) kiti – pagal užimamus darbus, be to, ir studijuojančius asmenis. Tačiau bendrai sutariama, kad nutekėjimu laikomas išsilavinusių, įvairių sričių profesionalų, aukščiausio lygio specialistų išvykimas iš vienos šalies ekonomikos sektoriaus į kitą šalį dėl didesnio atlyginimo ar geresnių gyvenimo sąlygų. Plačiau žiūrėti: Liutauras Labanauskas. „Protų nutekėjimo“ problema Lietuvoje: medikų emigracija, *Filosofija. Sociologija*. 2006, Nr. 2, (p. 29) p. 27–34; Mountford A., Can a brain drain be good for growth in the source economy? *Journal of Development Economics*, Vol. 53 (1997), p. 283–303; Daugėliene R., Marcinkevičienė R., Brain Circulation: Theoretical Considerations. *Engineering Economic* (3), 2009, p. 49–57 ir kt.
8. Švietimo ir mokslo ministerijos požiūris į „protų nutekėjimą“. Altajaus tinklaraštis. Švietimas, mokslas, geografija, mokykla. 2009 09 06, <http://www.altajus.net/viet-i>

- mo-ir-mokslo-ministerijos-pozioris-i-pro-
tu-nutekejima/
9. Žiūrėti 7 nuorodą, 12 punktą.
10. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Europos reikalų komiteto parengto parlamentinio pranešimo „Europos Sąjungos Baltijos jūros regiono strategija ir strategijos įgyvendinimo veiksmų planas: Lietuvos požiūris“, 2010 m. sausio 20 d. Nr. XI-665, *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 12–561.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 23 „Dėl Lietuvos inovacijų 2010–2020 metų strategijos“, *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 23-1075.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. lapkričio 11 d. nutarimas Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos 2009–2013 metų eksporto plėtros strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 137-6012.
13. Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 9 d. nutarimas Nr. XI-52 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“, *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 146-5870.
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. lapkričio 14 d. nutarimas Nr. 1424 „Dėl nacionalinės mokslo programos „Socialiniai iššūkiai nacionaliniam saugumui“ patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 134-5843.
15. Liutauras Labanauskas. „Protų nutekėjimo“ problema Lietuvoje: medikų emigracija. *Filosofija. Sociologija*, 2006, Nr. 2, (p. 29) p. 27–34.
16. World Migration Report 2008: Managing Labour Mobility in the Evolving Global Economy, 2008, p. 525, http://www.oecd.org/document/3/0,3343,en_2649_33931_41241219_1_1_1,00.html
17. Steven Vertovec. Circular migration: the way forward in global policy. International Migration Institute, Working papers, 2007, paper 4, p. 2.
18. COM (2007) 248 galutinis, p. 8.
19. Žiūrėti 18 nuorodą, p. 5.
20. Daugėlienė R., Marcinkevičienė R., Brain Circulation: Theoretical Considerations. *Engineering Economics* (3), 2009, p. 50.
21. Žiūrėti 17 nuorodą, p. 527.
22. Newland K., Agunias D. R., Terrazas A., Learning by Doing: Experiences of Circular Migration. 2008, Migration Policy Institute, p. 2.
23. Ten pat, p. 16.
24. Ten pat, p. 9.
25. Migration in an interconnected world: New directions for action. Report of the Global Commission Migration (GCIM), 2005, p. 31 (punktas 42). <http://www.gcim.org>
26. Ten pat, p. 80, 11 rekomendacija.
27. Summary Report. Global Forum on Migration and Development (GFMD), First Meeting, Brussels, July 9–11, 2007, p. 8), <http://www.gfmd-fmmd.org>
28. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Migracija ir vystymasis: keletas konkrečių orientyrų“. Briuselis, 01 09 2005, KOM (2005) 390 galutinis, p. 6–7.
29. Komisijos komunikatas „Teisėtos migracijos politikos planas“. Briuselis, 21 12 2005, KOM(2005) 669 galutinis, p. 10, 13.
30. Council of the European Union. Presidency conclusions. Brussels, 12 February, 2007, 16879/1/06/REV 1, p. 9.
31. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Dėl apykaitinės migracijos ir Europos Sąjungos bei trečiųjų šalių judumo partnerystės“. Briuselis, 16 05 2007, COM (2007), 248 galutinis, p. 8–10.
32. Ten pat, p. 9.
33. Ten pat, p. 9.
34. Ten pat, p. 11.
35. Circular Migration- a new form of temporary labour migration? 30 October, 2009. http://www.radio1812.net/en/book/2009/10/circular_migration

36. Pastore F. Circular Migration. Background note for the Meeting of Experts on Legal Migration (Rabat, 3–4 March 2008). Centro Studi di Politica Internazionale CeSPI, Rome, Italy, p. 4, www.dialoguerafricanmd.net/documents/Circular_migration_dr_Ferruccio_Pastore.pdf
37. Ten pat, p. 4.
38. Žinomas CNR pavadinimu. Žiūrėti plačiau: http://www.cnr.it/sitocnr/IICNR/Attivita/Attivitainternazionali/Mobilita_file/Shorttermmobility_09eng.html
39. Sasse G. Migration and Politics of Time: What is Temporary Migration? What are its implications? John Fell OUP Research Fund: Jan 09 - Dec 10, 2009, http://www.areastudies.ox.ac.uk/research/research_programmes_and_projects/folder_for_research_programmes_and_projects/migration_and_politics_of_time_what_is_temporary_migration_what_are_its_implications_john_fell_oup_research_fund_jan_09_-_dec_1
40. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, Adopted by General Assembly resolution 45/158 of 18 December 1990, 2 straipsnis, <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r158.htm>
41. Ruhs M. The potential of temporary migration programmes in future international migration policy. A paper prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration. 2005, Global Commission on International migration (GCIM), p. 2, 4, <http://www.gcim.org/attachements/TP3.pdf>; Liutauras Labanuskas. „Protų nutekėjimo“ problema Lietuvoje: medikų emigracija, *Filosofija. Sociologija*, 2006, Nr. 2, (p. 29) p. 27.
42. World Economic and Social Survey. International Migration. United Nations, New York, 2004, p. 127.
43. Newland K., Agunias D. R., Terrazas A. Learning by Doing: Experiences of Circular Migration, 2008, Migration Policy Institute, p. 2.
44. Žiūrėti 36 nuorodą, p. 2.
45. 2009 m. gegužės 25 d. Europos Tarybos direktyva 2009/50/EB „Dėl trečiųjų šalių piliečių atvykimo ir apsigyvenimo sąlygų siekiant dirbti aukštos kvalifikacijos darbu“. 2 straipsnis. *Oficialus leidinys*, L155, 2009 06 18.
46. Žiūrėti 16 nuorodą, p. 27.
47. Bagdonavičius J., Jodkonienė Z. Brain Drain from Lithuania: the Attitude of Civil Servants. *Engineering Economics*, 2008, No. 2 (57), p. 56.
48. Daugėlienė R. The position of knowledge workers in knowledge based economy: migration aspect. *European Integration Studies* (1), 2007, p. 110.
49. LR šveitimo ir mokslo ministro įsakymas Nr. ISAK-3207 „Dėl protų susigrąžinimo ir pritraukimo programos patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 138-5459.
50. Policy Paper Brain mobility. European Students Unijon (ESU), 2004 11 09, <http://www.esib.org/index.php/documents/policy-papers/302-pp-bm>
51. Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui, „Geresnės karjeros ir judumo galimybės. Mokslo darbuotojams skirta Europos partnerystė“ {SEC(2008)1911} {SEC(2008)1912} /* KOM/2008/0317 galutinis. EUR-Lex - 52008DC0317 - LT
52. Kačinskis K. Migrantų piniginių pervedimų tendencijos ir reikšmė ekonomikai, *Oikos*, Lietuvių migracijos ir diasporos studijos, 2009, Nr. 2 (8), p. 48.
53. Nic Maclellan. Workers for all seasons? Issues from New Zealand's Recognised Seasonal Employer (RSE) PROGRAM. Institute for Social Research, Australia, 2008, p. 15, <http://www.sisr.net/cag/projects/pacific.htm>
54. Frederic D. and Rapoport H. Skilled Migration: the Perspective of Developing Countries. World Bank Policy Research Working Papers, No. 3382, Washington, DC, The World Bank 2004, p. 17.

55. World Economic and Social Survey. International Migration. United Nations, New York, 2004, p. xi.
56. Agunias D. R. From a zero- sum to a win-win scenario? Literature Review on Circular Migration. Migration Policy Institute (MPI), 2006, p.10, www.migrationinformation.org
57. World Economic and Social Survey. International Migration. United Nations, New York, 2004, p. xiii.
58. Ten pat, p. xiii.
59. Žiūrėti 55 nuorodą, p. 20–21.
60. Ten pat.

Edita GRUODYTĖ

CIRCULAR MIGRATION: DEFINITION AND CONTENT PROBLEMS IN TODAY'S GLOBALIZATION CONTEXT

It is universally recognized that the migration phenomenon is a controversial matter and that many countries (especially developing ones) are suffering from large outflows of specific categories of migrants, usually with medium to high skills. This may cause serious problems and is related to the phenomenon of “brain drain,” causing a negative impact on development in the countries of origin. At the same time both internationally (at the UN level) and regionally (at the EU level) there are on-going discussions that “circular migration” could be the “medication” for this illness.

The author aims to provide a definition of circular migration; to discuss its types, its advantages and disadvantages; and to explore whether this phenomenon is really

able to solve the problems associated with “brain drain.”

This aim is achieved by using theoretical analysis of international and national legal acts, the scholarly literature, historic, comparative, systemic and other scientific methods.

The author concludes that circular migration is one of the priorities in the formation of contemporary migration policy both on the international and the national level. But scientific analysis reveals that there are many controversial issues and unanswered questions regarding the phenomenon of circular migration and that further scientific research is needed to ascertain the advantages of circular migration and to propose mechanisms for regulating it most effectively.

Kęstas PIKŪNAS

PLJS vizija, arba lietuviško identiteto beieškant

Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga tiems, kurie verda diasporos sultyse, labiau žinoma kaip PLJS, yra būtent ta skėtinė organizacija, kuri vienija visas lietuvių jaunimo sąjungas, atstovauja jų interesams, skatina plėtrą ir stengiasi teikti visą reikalingą informaciją, aktyvinančią jaunimo kultūros ir švietimo veiklą, plėtojant ir palaikant glaudžius bendradarbiavimo ryšius su Lietuvos Respublikos jaunimo organizacijomis. Taip turbūt būtų galima trumpai apibūdinti PLJS viziją ir veiklą. Bet kuo iš tikrųjų gyvena už Lietuvos ribų įsikūręs jaunimas? Ar apskritai ši organizacija yra reikalinga ir ar ji galų gale atlieka savo funkciją? Manau, jog tai – klausimas, vertas milijono.

Bet pradėkime nuo pradžių. Visų už Lietuvos ribų esančių lietuviškų ne pelno siekiančių organizacijų tikslas – skatinti lietuviybę ir burti kuo daugiau žmonių, turinčių tokį patį ar panašų supratimą, kultūrą ar šaknis. Tam priežasties kaip ir nereikia, juk esame lietuviai. Čia ir prasideda subtilybės. Turbūt neretai girdime, kad lietuviai yra išskirtinė tauta ir kad būtent tokioje sistemoje išryškėja lietuviams būdingi bruožai, kaip antai skaldymasis, pavydas, nesutarimai ir garbės

paieška. Bet tik pagalvokime, ar to nėra bet kurioje kitoje nelietuviškoje organizacijoje? Iš patirties žinau, kad to pasitaiko daug kur. Kaip Saliamonas yra rašęs: „nieko naujo nėra ant šitos žemės“. Manau, taikliai pasakyta.

Kiekviena pelno ar ne pelno siekianti organizacija, nors ir gyvuoja daugelį metų, nuolat turi savęs paklausti: koks organizacijos tikslas? kokia yra vizija? ar organizacija eina reikalinga ir kryptinga linkme? Atrodo, labai paprasti klausimai ir atsakyti į juos turėtų būti nesunku. Turbūt gal per greitai ir dažnai norime į juos atsakyti net nesusimastę. Visų pirma ar mes esame pasiruošę ir turime reikalingų priemonių tai atlikti ir įgyvendinti? Antra, kalbant apie lietuviybę, keičiantis laikams, keičiasi ir mūsų požiūris į lietuviybę, patriotizmą ir apskritai į tėvynę. Atrodo, ji jau ne tokia brangi, jau ne ta, už kokią kariavo mūsų protėviai. Ar tai yra garbės, kultūros, ar tik identiteto klausimas?

Grįžkime atgal prie PLJS. Ką tik pasibaigęs kas ketveri metai rengiamas Pasaulio lietuvių jaunimo kongresas Lotynų Amerikoje parodė, kad PLJS kaip organas yra reikalingas. Galbūt net būtinas. Kartais net to nesuvokdami, mes labai dažnai norime

priklausyti ar būti dalis to, su kuo galėtume susitapatinti ir pajusti dalį savęs. Galų gale būti priimtam už tai, kas esi. Naujai išrinkta valdyba kaip visada būna pilna entuziazmo ir noro dirbti. Galimybė kurti, bendrauti ir įgyvendinti kartu kongreso metu priimtus nutarimus teoriškai turėtų būti ta paskata, kad visi vieningai kaip kumštis dirbtų ir verstų kalnus dėl kilnaus tikslo. Šių metų kongrese išrinktos naujos PLJS valdybos tikslas yra tęsti pradėtus darbus ir užtikrinti kur kas veiksmingesnę Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos veiklą ne vien apskritai pasaulyje, bet ir kiekvienoje lietuvių sąjungoje, kad ji taptų atviresnė ir dar labiau prieinama visam pasaulio ir Lietuvos jaunimui bei įvairioms organizacijoms. Kad ir kaip tai skambėtų, esmė lieka ta pati – skleisti lietuviybę ir puoselėti viską, kas yra brangu ir telpa viename žodyje LIETUVA.

Pasvarstykime apie PLJS kaip apie organizaciją. Kokią pridėtinę vertę ji kuria? PLJS valdyba yra renkama beveik ketverių metų kadencijai kongreso studijų dienų metu. Kiekvienas, kuris balotiruojasi, turi pristatyti save ir pasakyti kongreso atstovams bei dalyviams, kodėl būtent jis ar ji turi būti išrenkami, kokios patirties ir ką naujo jie žada įnešti, kiek savęs ir asmeninio laiko planuoja paaukoti. Tada vyksta diskusijos. Tokio renginio, kuriame diskutuojami ir priimami labai rimti klausimai bei temos, dalyviai net nedvejoja jų svarba ir aktualumu. Dviguba pilietybė, lituanistinis švietimas, sąjungų plėtra, amžinas finansavimo trūkumas, kylančios įvairios problemos ir jų sprendimų būdai – viskas rimta, todėl turbūt net nekelia dvejonių, kad tokia organizacija yra ne tik reikalinga, bet ir būtina.

Bet paklauskime savęs kito, kur kas svarbesnio klausimo: kas iš to? Ar svarstymai ir diskusijos uždaroje aplinkoje nesukuria idealios terpės, leidžiančios sureikšminti save ir vidinius reikalus, kilti įvairioms peripetijoms? Teoriškai priežastis, kodėl

mes buriamės į visuomeninę veiklą, turėtų būti noras siekti bendrų tikslų, padėti vienas kitam ar tiems, kam mūsų pagalbos labiausiai reikia. Galų gale tai gyvenimo patirtis, pagrindas save išbandyti ir išreikšti. Čia, manau, ir yra klausimas, į kurį, kad ir kaip būtų keista, nenorėčiau atsakyti. Užuoť į tai gilinęsis, mintį noriu nukreipti kita linkme. Dar kaip šiandien prisimenu Vasario 16-osios koncertą Katedros aikštėje Vilniuje, kai įvairūs Lietuvos scenos atlikėjai ir žvaigždės dainavo apie Lietuvą ir lyg iš knygos ką nors gražaus pasakydavo, gal net padeklamuodavo. Tada į sceną išėjęs Andrius Mamontovas pasirodymo pabaigoje tarė: „Nelaukite, ką gali Lietuva duoti jums! Galvokit, ką jūs galit duoti Lietuvai!“ Žiūrint iš šalies, deja, yra kitaip, tačiau manau, kad kiekvienas žmogus to turėtų savęs paklausti, kiekviena organizacija tai turėtų suvokti ir nuoširdžiai dirbti visų labui.

PRIEDAS

XIII pasaulio lietuvių jaunimo kongresas

Pirmasis pasaulio lietuvių jaunimo kongresas (PLJK) įvyko 1966 m. JAV. Antrajame PLJK 1972 m. buvo įkurta Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga – organizacija, jungianti lietuvių jaunimą visame pasaulyje. Jaunimo sąjungos skyriai kūrėsi įvairiuose kraštuose – JAV, Kanadoje, Australijoje, Pietų Amerikoje, Europoje. Šiuo metu Lietuvių jaunimo sąjungos veikia 22 šalyse: Argentinoje, Australijoje, Baltarusijoje, Brazilijoje, Estijoje, Gruzijoje, JAV, Jungtinėje Karalystėje, Ispanijoje, Kanadoje, Karaliaučiaus krašte, Latvijoje, Lenkijoje, Moldovoje, Norvegijoje, Prancūzijoje, Rusijoje, Sibire, Ukrainoje, Urugvajuje, Uzbekijoje, Vokietijoje. Dar dvi šalys – Airija ir Švedija – neturi LJS, bet turi savo jaunimo vienetų (skyrių).

Nuo 2009 m. gruodžio 22-osios iki 2010 m. sausio 7 dienos Argentinoje, Urugvajuje ir Brazilijoje vyko XIII pasaulio lietuvių jaunimo kongresas, kuriame dalyvavo lietuvių jaunimo organizacijų iš įvairių pasaulio valstybių atstovai. Jaunieji užsienio lietuviai tris savaites sprendė įvairias jaunimui aktualias problemas ir studijų dienų metu išrinko naują Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos (PLJS) valdybą bei pirmininką.

XIII PLJK išrinkta nauja PLJS valdyba:

PLJS pirmininkas – Kęstas Pikūnas (Jungtinė Karalystė)
vicepirmininkė – Giedrė Kazlauskaitė (JAV)
sekretorius – Venantas Gričiūnas (Belgija)
nariai Pietų Amerikos plėtrai – Nicolas Velo (Urugvajus) ir Juan Ignacio Fourment Kalvelis (Argentina)
narys lėšų telkimui – Petras Vaičiūnas (Kanada)
narys IT ir ryšiams – Martynas Gaurilčikas (Vokietija)
narys XIV PLJK ruošai ir ryšiams – Karolis Adomaitis (Jungtinė Karalystė)
narys PLB ir sportui – Stasys Kuliavas (Kanada)
iždininkas – Saulius Simonavičius (Kanada)

XIII PLJK nutarimai, skirti PLJS valdybai:

- Įpareigoja skelbti veiklos informaciją ir naujienas PLJS puslapyje (www.pljs.org).
- Skatina PLJS valdybą rūpintis dvigubos pilietybės klausimu ir sukurti oficialią PLJS poziciją šia tema.
- Ragina PLJS skatinti neveiklias LJS atnaujinti veiklą.
- Ragina visas kraštų LJS parengti esamų lietuvių jaunimo organizacijų sąrašą su

kontaktine informacija ir pateikti PLJS valdybai.

- PLJK įpareigoja PLJS valdybą informuoti ir koordinuoti LJS apie įvairias galimybes mokytis lietuvių kalbos.
- PLJK skatina PLJS valdybą informuoti Pietų Amerikos LJS apie galimybes mokytis lietuvių kalbos internetu ir prisidėti kuriant kursų programą.
- PLJK skatina PLJS valdybą tarpininkauti ieškant ir siunčiant į to pageidaujančius vienetus audio- ir videomedžiagą, skirtą mokytis lietuvių kalbos bei Lietuvos kultūros.
- PLJK skatina PLJS valdybą ieškoti ir Pietų Amerikos kraštuose lietuvių kalbos mokytojų, galinčių dirbti, siųsti juos ten, rūpintis lėšomis mokytojo atlyginimui, apgyvendinimui ir kelionės išlaidoms padengti.
- XIII PLJK skatina jaunimą mokytis lietuvių kalbos Vasario 16-osios gimnazijoje Vokietijoje bei Lietuvos mokslo įstaigose.
- XIII PLJK skatina PLJS valdybą ieškoti galimybių jaunimui iš Pietų Amerikos dalyvauti nemokamuose lietuvių kalbos kursuose Lietuvos mokslo įstaigose.
- Ragina PLJS valdybą kurti PLJS istorijos bei raidos archyvą ir jį skelbti PLJS svetainėje.
- XIII PLJ kongresas pripažįsta svarbų lietuvių bendruomenės įnašą į parapijos ir bendruomenės kūrimą, statybas bei išlaidų ir tai turi būti įvertinta. Šie centrai yra lietuvių bendruomenės katalikiškumo ir tautiškumo širdis, todėl turi būti išsaugota.
- Skatina PLJS valdybą skleisti informaciją apie Lietuvių išeivijos studentų stažuotės (LISS) programą.
- Skatina PLJS valdybą kurti elektroninę programą, kuri padėtų aktyvinti bendravimą ir bendradarbiavimą kraštų LJS.
- Ragina bendradarbiauti su tarptautinėmis institucijomis ir organizacijomis.

- Įpareigoja bendradarbiauti su Lietuvos vyriausybinėmis institucijomis ir jaunimo organizacijomis.
- Prašo prirėmus atstovauti krašto LJS tos šalies vyriausybiniuose institucijose ir jaunimo organizacijose.
- XIII kongresas įpareigoja PLJS valdybą kurti naujas informacijos formas apie PLJS veiklą.
- XIII kongresas įpareigoja PLJS valdybą rinkti ir skleisti informaciją apie įvairius Lietuvoje vykdomus projektus, studijų galimybes, finansinę paramą teikiančias organizacijas ir suteikti reikalingą pagalbą.
- XIII kongresas įpareigoja PLJS valdybą tobulinti ir aktualizuoti www.pljs.org puslapį, atnaujinant informaciją.
- XIII kongresas įpareigoja PLJS valdybą parengti bendrą centrinių kraštų LJ sąjungų veiklos kalendorių PLJS tinklalapyje.
- XIII kongresas įpareigoja PLJS valdybą PLJS interneto tinklalapyje pateikti valdybos veiklos metinę ataskaitą.
- XIII kongresas įpareigoja PLJS valdybą redaguoti PLJS Statutą ir Reglamentą. Statuto ir Reglamento projektas turi būti pateikti PLJS vienetais likus metams iki XIV PLJK.
- XIII kongresas įpareigoja PLJS valdybą pateikti XIV PLJK atstovų skaičių kraštų LJS likus 12 mėn. iki XIV PLJK pradžios.
- XIII kongresas įpareigoja PLJS valdybą turėti aktualų Reglamentą ir Statutą PLJS svetainėje.
- XIII kongresas įpareigoja PLJS valdybą aktualizuoti ir analizuoti informaciją pasinaudojant naujomis technologijomis (pvz., Facebook, Twitter t. t.).
- XIII kongresas įpareigoja PLJS valdybą bendradarbiauti su LiJOT, nagrinėjant jaunimo organizacijų kokybės gerinimo sistemos panaudojimą kraštų LJS.
- XIII kongresas įpareigoja PLJS valdybą išnagrinėti PLJS įregistravimo galimybes.
- XIII kongresas įpareigoja LJS likus 6 mėn. iki XIV PLJK PLJS valdybai pateikti deleguojamų atstovų skaičių.
- XIII kongresas įpareigoja XIV PLJK ruošos komitetą pateikti PLJS valdybai finansinę sąmatą likus 9 mėn. iki XIV PLJK pradžios. PLJS valdyba patikrina sąmatą ir pateikia savo pasiūlymų.
- XIII kongresas skatina XIV PLJK ruošos komitetą bendradarbiauti su LiJOT, organizuojant XIV PLJK studijų dienas.
- XIII kongresas įpareigoja XIV PLJK ruošos komitetą per 6 mėn. po XIV PLJK PLJS valdybai pateikti PLJK ataskaitą.
- XIII kongresas prašo PLJS valdybos padėti organizuoti, taip pat palaikyti Pietų Amerikos LJS suvažiavimus ir ragina siųsti bent po vieną atstovą iš kitų žemynų.
- XIII kongresas skatina Venesuelos jaunimą įkurti LJS.
- XIII kongresas įpareigoja PLJS valdybą suteikti reikiamą pagalbą steigiant Venesuelos LJS ir paremti organizuojant vasaros stovyklą šioje šalyje.
- XIII kongresas skatina kraštų LJS nufilmuoti bendrą sveikinimą nuo savo krašto LJS ir nusiųsti šią nufilmuotą medžiagą PLJS valdybai iki 2010 m. galo.
- XIII PLJ kongresas skatina Kolumbijos jaunimą dalyvauti Pietų Amerikos LJ suvažiavimuose.
- Rengti XIV pasaulio lietuvių jaunimo kongresą 2013 m. vasarą Didžiojoje Britanijoje.

WORLD LITHUANIAN YOUTH ASSOCIATION: IN SEARCH OF IDENTITY AND VISION

As history shows, diaspora has always been faithful and dedicated to their motherland, roots, heritage and need to preserve their culture. Some might say the values have changed, others might point out the economical or political situation. You name it. But one of the most common sentences i hear today, is 'back in the day it used to be...'. Today,

everything is perceived as opportunity and society is becoming much more individualistic. How can we, a youth non-profit organization, can cope with that, and what the future holds for newly elected World Lithuanian Youth Association? New beginnings or identity crisis?

Diasporos istorija ir kultūra

Silva POCYTĖ

Prarastos tėvynės ir istorijos samprata Klaipėdos krašto išeivių klaipėdiškių (memelenderių) leidinyje *Memeler Dampfboot* po Antrojo pasaulinio karo (nuo 1950 m.)

1849 m. liepos 3 d. Klaipėdoje, tuometiniame Memelyje, pasirodė pirmasis laikraščio *Memeler Dampfboot* (Klaipėdos garlaivis) numeris. Laikraštis vokiečių kalba atspindėjo Prūsijoje po 1848 m. revoliucijos išpopuliarėjusias liberalias idėjas. *Memeler Dampfboot* iš kitų Klaipėdos laikraščių išsiskyrė populiarumu tarp miesto ir krašto skaitytojų, jo tiražas 1908 m. 21 000 gyventojų turinčiame mieste siekė 5 600 egzempliorių¹.

Nuo 1923 m. sausio įvykių, kai po Pirmojo pasaulinio karo nuo Vokietijos atskirtas Klaipėdos kraštas Lietuvos vyriausybės iniciatyva buvo prijungtas prie Lietuvos valstybės, *Memeler Dampfboot* tampa akivaizdžiu provokiškos politikos ir vokiškumo stiprinimo regione dienraščiu, kurio 3 000 egzempliorių buvo skirta Klaipėdos krašto, 5 000 – Klaipėdos miesto gyventojams, 2 000 siunčiami į užsienį². Jo leidimas nebuvo nutrauktas ir po 1939 m. kovo mėn. Nepaisant ryškių politinių – po 1939 m. – nacionalsocialistinių – laikraščio turinio intencijų, *Memeler Dampfboot* išlieka vertingas leidinys dėl

skelbtos įdomios ir vertingos kraštotyrinės medžiagos, regioninės informacijos.

1944 m. prasidėjus antrajai krašto gyventojų evakuacijai, spalio 8 d. redakcija palieka Klaipėdą, paskutinis numeris išleidžiamas 1945 m. vasario 6 d. Šventapilėje (*Heiligenbeil*). Antrojo pasaulinio karo pabaigoje iš Klaipėdos krašto pasitraukė dauguma gyventojų. Iki 1939 m. Klaipėdoje gyveno apie 50 000 gyventojų, o 1945 m. sausio 28 d., kai miestą užėmė Raudonoji armija, ten buvo rasta tik keletas likusių miestiečių. Remiantis oficialiais dokumentais, 1946 m. Klaipėdos krašte buvo suskaičiuota 6 300 vietinių gyventojų – klaipėdiškių³.

Koks likimas susiklostė krašto žmonių, kurie savo gimtinę turėjo palikti 1944–1945 m. sandūroje? Remiantis vokiečių mokslininkų pateiktais statistiniais duomenimis, Rytų Prūsija, įskaitant ir Klaipėdos krašto teritoriją, Antrojo pasaulinio karo metu ir vykstant evakuacijai karo pabaigoje neteko apie penktadalio regiono gyventojų. 1939 m. Rytų Prūsija turėjo 2 473 000 gyventojų, iš

kurių 511 000 žuvo kaip Vermachto kareiviai ir civiliai asmenys⁴, besitraukdami chaotiškos, neorganizuotos evakuacijos metu – sovietinė armija apšaudydavo ilgus kilometrus nusidriekusias pabėgėlių vilkstines, žmonės nuskendo Baltijos jūroje perpildytuose, sovietinių lėktuvų ar povandeninių laivų sprogdinimų sugadintuose laivuose. Laimei, nemaža Rytų Prūsijos gyventojų dalis sausuma ir laivais sugebėjo pasiekti Vokietijos teritoriją ir čia surasti savo antrąją Tėvynę. 1950 m. Vakarų Vokietijos teritorijoje buvo įsikūrę 1 347 460 pabėgėlių [*Vertriebene*] iš Rytų Prūsijos, iš kurių 47 740 buvo pasitraukę iš Klaipėdos krašto⁵.

Neturėdami teisės kurti politinių organizacijų, pabėgėliai Vokietijos Vakarų okupacinėje zonoje telkėsi į kultūrinės kraštiečių draugijas [*Landsmannschaft*], kurių veikla siekta stiprinti prarastos Tėvynės vaizdinius. Pokario metais susikūrė buvusių sileziečių, Sudeto vokiečių, pamariečių iš Pamaro (Pomeranijos) ir kt. organizacijos⁶. 1948 m. rugpjūčio 24 d. įkuriama „Arbeitsgemeinschaft der Memellandkreise e.V.“ [AdM] (Klaipėdos krašto darbo sąjunga arba klaipėdiškių kraštiečių draugija)⁷, o 1948 m. spalio 3 d. į draugiją susivienijo kraštiečiai iš Rytų Prūsijos [*Landsmannschaft Ostpreussen*]⁸. Ši organizuota veikla davė postūmį atgaivinti Tėvynėje nutrūkusį leidybinį darbą. 1948–1949 m. sandūroje vakarų okupacinei zonai priklausiusiame Oldenburge Friedrich Wilhelm Siebert ir H. A. Kurschat atnaujino buvusio Klaipėdos laikraščio leidybą, tik kitokiu pavadinimu *Memeler Rundbrief* (Klaipėdos aplinkraštis), senuoju *Memeler Dampfboot* pavadinimu laikraščio pirmasis pokarinis numeris buvo išspausdintas 1950 m. sausio 5 d. Reikia atkreipti dėmesį, kad pasitraukusiųjų (ne tik klaipėdiškių) iš Tėvynės veiklos idėjas ir nuostatas lėmė „Vokiečių tremtinių chartija“ [„Charta der deutschen Heimatvertriebenen“], kurioje buvo išdėstytos vokiečių pabėgėlių ir tremtinių, po Antrojo pasaulinio

karo išvartų iš rytinių Vokietijos teritorijų ir kitų Pietų bei Pietryčių Europos valstybių, teisės ir pareigos. 1950 m. rugpjūčio 5 d. chartiją Štutgarte pasirašė kraštiečių draugijų atstovai. Vienas iš svarbiausių chartijos postulatų buvo susijęs su „teisės į Tėvynę“ (*das Recht auf die Heimat*) reikalavimu, o tai įtemptomis šaltojo karo sąlygomis buvo laikoma revanšistinėmis nuostatomis⁹.

Išnagrinėjus pokariniame *Memeler Dampfboot* atspindėtas turinio ideologines nuostatas, galima nurodyti porą svarbių raidos cezūrų. Pirmoji veiklos riba galėtų būti siejama su laikraščio redaktorių kaita 1984 m. Ilgametis *Memeler Dampfboot* redaktorius Heinrich Albert Kurschat laikėsi konservatyvios, akivaizdžiai priešiškos Lietuvai ir lietuviškosios Klaipėdos krašto praeities epizodams pozicijos. Vertinant *Memeler Dampfboot* konservatyvumą, negalima sutikti su šiuolaikinėje literatūroje kartais pasitaikančiomis nuostatomis, kad laikraštis iki pat 1984 m. išliko „nacių rasizmo idėjų skleidėju“¹⁰. Tokie ideologiškai angažuoti tiek lietuvių, tiek ir vokiečių pusėse vis dar prasi-veržiantys vertinimai iliustruoja ilgus pokario dešimtmečius vyravusių politinių įtampų ir istorinę atmintį modeliavusių stereotipų gajumą. Po H. Kurschato mirties redaktoriumi tapęs Bernhard Maskallis (iki 2000 m.)¹¹ pradėjo ieškoti nuosaikesnių turinio formų, ryšių su Lietuva ir dabartiniais Klaipėdos krašto gyventojais. Tais pačiais – 1984 m. pasikeičia laikraščio leidėjas. Juo tampa „Arbeitsgemeinschaft der Memellandkreise e.V.“ [AdM]. 1988 m. minint AdM 40-metį buvo pabrėžta, kad vienas iš draugijos uždavinių buvo vokiečių tautos sąmonėje išsaugoti vokišką Klaipėdos krašto istorijos ir kultūros sampratą, o draugijos pirmininkas Herbert Preuß apgailestavo, jog per tuos metus nebuvo pasiekta pagrindinio tikslo – grįžti į tėvynę ir padalytą Tėvynę [Vokietiją ir buvusią Rytų Prūsiją – S. P.] suvienyti¹². *Memeler Dampfboot* leidėjo kaita suteikė laikraščiui

oficialų visų klaipėdiškių / (memelenderių), deklaruojančių savo vokiškąjį tapatumą ir įsikūrusių Vokietijoje, atstovavimo statusą.

Nekelia abejonių, kad paskutinė cezūra yra susijusi su politiniais pokyčiais Rytų Europoje XX a. 9–10 dešimtmečių sandūroje. 1990 m. rugsėjo 12 d. Maskvoje tarp Vokietijos Federacinės Respublikos ir Vokietijos Demokratinės Respublikos bei Antrojo pasaulinio karo nugalėtojų Prancūzijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Jungtinės Karalystės ir Sovietų Sąjungos buvo pasirašyta „2+4“ galutinio teritorinio sureguliuavimo sutartis, kuria remiantis „abi Vokietijos susijungė į vieną valstybę ir atsisakė teritorinių pretenzijų į anksčiau VFR priklausiusias teritorijas“¹³. Oficialiai paskelbus apie atsisakymą į buvusių regionų teritorines pretenzijas, išeiviams, puoselėjusiems savosios Tėvynės susigrąžinimo – tiesiogine prasme – idėją, tapo akivaizdu, kad konfrontacinės, revanšistinės, tik vokiškumą deklaruojančias nuostatas turi pakeisti dialogas, tolerancija ir bendradarbiavimas tarp buvusių ir šiandieninių Klaipėdos miesto ir krašto gyventojų.

Iki šiol leidžiamo MD paantraštė „Die Heimatzeitung aller Memelländer“ („Tėviškės laikraštis visiems klaipėdiškiams“) liudija aiškų laikraščio kraštietiskumą, regioninės sampratos, susijusios su Klaipėdos kraštu, vyravimą. Per kelis leidybos dešimtmečius nusistovėjo nuolatinės laikraščio rubrikos: skaitytojų laišakai ir pranešimai apie įvairių Klaipėdos krašto grupių (Memellandgruppen) veiklą Vokietijoje, renginių skelbimai, informacija apie mirusius ar gimimo dieną švenčiančius kraštiečius. Tik politinių sienų griūtis, valstybiniai pokyčiai Lietuvoje bei Vokietijoje leido *Memeler Dampfboot* atsirasti skiltims apie Klaipėdos krašto vokiečių bendrijos veiklą, apie įvykių Klaipėdos krašte ir Lietuvoje aktualijas, nors numeriuose iki 1990 m. pasirodydavo ne itin gausi informacija iš sovietinio Klaipėdos krašto ir miesto gyvenimo. Vienas iš

svarbiausių *Memeler Dampfboot* turinio elementų, nuo pat pirmojo pokarinio numerio formavęs kraštietiškąją istorinę savimonę ir prarastos Tėvynės sampratą, buvo Klaipėdos krašto istorijos skyrius, kuriame buvo spausdinami atsiminimai, kraštotyros tyrinėjimai, fotoilustracijos apie krašto ir miesto praeitį iki 1944 m.

Šio straipsnio pagrindinis tiriamasis objektas – *Memeler Dampfboot* straipsnių apie Klaipėdos krašto ir miesto istoriją kokybinė analizė. Chronologinė tyrimų riba apima 1950–1990 m. laikotarpį. Tyrinėjama tema yra nauja, nes iki šiol klaipėdiškių / (memelenderių) veikla emigracijoje nėra sulaukusi atidesnio mokslininkų dėmesio, nėra analizuotos vokiečių išeivių iš Klaipėdos krašto viešojoje erdvėje skelbtos politinės ir visuomeninės įžvalgos.

Peržvelgus 1950–1990 m. leistus laikraščio numerius, galima paminėti tokias svarbiausias, daugiausia dėmesio sulaukusias istorijos potemes: Klaipėdos miesto ir krašto istorija iki 1923 m.; 1923 m. sausio 15 d. įvykiai; Klaipėdos krašto *anšliusas* prie Vokietijos 1939 m. kovo 22 d. Pastarieji du įvykiai klaipėdiškių istorinėje savimonėje buvo suvokiami kaip lūžiniai XX a. istorijos įvykiai, turėję lemiamos įtakos krašto vokiškumui ir vokiečių kilmės gyventojams. Anot istoriko Joachimo Tauberio, Vokietijos ir Lietuvos istoriografijoje po 1945 m. buvo išvelgiama aiški kova, kurios viena pusė pabrėžė regiono ir jos gyventojų vokiškumą, o kita pusė kalbėjo „apie teisėtą krašto sugrąžinimą [1923 m. – S. P.] Lietuvos valstybei“¹⁴.

Pokario dešimtmečiais leisto *Memeler Dampfboot* puslapiuose galima labai aiškiai išvelgti oficialioje istoriografijoje vyravusias priešpriešas, tam tikrą istorijos pažinimo ties 1944 m. pabaigos riba užkonservavimą, kuris liudijo nuolat pasikartojantį prarastos Tėvynės vaizdinį, sugrąžinamą į klaipėdiškių atmintį jiems priimtinomis istorijos traktuotėmis.

Klaipėdos krašto ir miesto vokiškumo šaknų pradedama ieškoti nuo pat to laiko, kai buvo pastatyta Memelburgo pilis ir įkurtas Memelio (Klaipėdos) miestas. Straipsniuose¹⁵ pabrėžiama, kad nuo pat miesto įkūrimo prieš 700 metų čia gyveno vokiečiai, vyravo vokiečių kalba ir kultūra, pagrindiniu dokumentu, įrodančiu teisėtą Klaipėdos priklausymą Vokietijai, yra pateikiama Melno taikos sutartis 1422 m., kuria LDK kunigaikštis Vytautas Klaipėdą ir jos apylinkes paliko Vokiečių ordinui.

Krašto vokiškumas grindžiamas remiantis tam palankiais statistiniais duomenimis. Apeliuojant į 1910 m. pateikiamus skaičius, anot kurių tais metais krašte vokiškai kalbėjo 50,5 %, lietuviškai – 47,7 % gyventojų, daroma subjektyvi išvada, jog visiškai nepagrįsta buvo 1919 m. vokišką Klaipėdos kraštą atskirti nuo Vokietijos¹⁶. Tokius *Memeler Dampfboot* apibendrinimus vokiškumo naudai reikėtų vertinti ganėtinai kritiškai, nes, viena vertus, Klaipėdos miestas iki pat 1944 m. išlaikė savo vokiškumo dominavimą, tačiau Klaipėdos apskrityje per visą Vokietijos imperijos laikotarpį (iki 1914 m.) lietuvininkų skaičius siekė daugiau nei 60 % (be Klaipėdos miesto), Šilutės apskrityje – daugiau nei 50 %¹⁷. Konstatuoti vokiškumo dominavimą buvo būtina siekiant įrodyti Klaipėdos kraštą, visą Vokietiją buvus aukštesnio kultūrinio lygio nei Lietuva. 1952 m. išleistame Klaipėdos miesto jubiliejui skirtame numeryje teigiama, jog „rytinė Klaipėdos krašto siena, kuri anksčiau [XIX a. – S. P.] buvo vokiečių–rusų siena, buvo riba, skyrusi skirtingas civilizacijas. [...] Tai yra tikrų tikriausia siena tarp Vakarų ir Rytų, tarp Europos ir Azijos“¹⁸.

Laikraščio straipsniuose, skirtuose 1923 m. sausio 15 d. įvykiams aptarti, yra formuojama vienareikšmė nuomonė šiuo klausimu, traktuojant neteisėtą vokiškos teritorijos atskyrimą nuo savojo „Vaterland“ ar „Mutterland“ [Tėvynės – S. P.]¹⁹. Tekstuose yra aiškinama, kad lietuviškai kalbantys gyventojai

yra atsikėlėliai Klaipėdos krašte ir jų skaičius buvęs triskart mažesnis nei kalbančiųjų vokiškai, todėl yra akivaizdus Lietuvos pusės eskaluojamas melas, jog sukilime dalyvavo Klaipėdos krašto gyventojai²⁰, tad Lietuvos vyriausybės veiksmai 1923 m. sausio mėnesį įvardijami kaip krašto okupavimas²¹.

Vertindami šiuos pasisakymus iš dabartinės istoriografijos pozicijų, turime konstatuoti, jog šiuolaikiniai istorikų (tiek lietuvių, tiek vokiečių) tyrimai atliepia kai kuriuos *Memeler Dampfboot* teiginius. Anot Juliaus Žuko, išplėsta šaltinių bazė, pasirodžiusios naujos publikacijos patvirtina tą pačią išvadą, jog sukilimo nebuvo. Nepaisant to, „Klaipėdos krašto prijungimas buvo drąsus žygis, atliktas patriotų lietuvių bei juos parėmusių tautiškai susipratusių klaipėdiškių“²², nors kai kurie radikalesnių nuostatų vokiečių tyrinėtojai šią akciją aiškiai įvardija aneksija: „Klaipėdos kraštas Lietuvai buvo svetima teritorija, tinkamas aneksijos objektas“²³. *Memeler Dampfboot* puslapiuose nebuvo atskleisti – kaip, beje, ir istoriografijoje iki 1990 m. – sudėtingi ir ilgų derybų reikalavę slapti diplomatiniai 1923 m. sausio 15 d. užkulisai, kuriuose vienu pagrindiniu Lietuvos sąjungininkų smuiku grojo Vokietijos vadovybė. Jau 1922 m. pavasarį prasidėjo slaptos vokiečių ir lietuvių, lietuvių ir Sovietų Sąjungos diplomatų derybos²⁴, o tą pačių metų balandžio 25 d. Vokietijos pasiuntinys Lietuvoje Schönberg patvirtino Lietuvos užsienio reikalų ministrui Vladui Jurgučiiui, jog „Klaipėdos krašto prijungimui prie Lietuvos vokiečių pusė neprieštaraus“²⁵. Šių aplinkybių nežinodamas, *Memeler Dampfboot* 1923 m. įvykius pateikė kaip prievartinį Lietuvos pusės žingsnį, prieštaraujantį ne vien vokiečių, bet ir tuometinės Vokietijos interesams.

Klaipėdos krašto autonominis laikotarpis yra pateiktas kaip vokiečių kultūrinių ir kalbinių teisių ignoravimo laikotarpis, kai vokiškai kalbantys Klaipėdos krašto ir miesto gyventojai privalėję išmokti lietuvių kalbą²⁶,

o vokiškai periodinei spaudai, kuri buvo nuolat cenzūruojama ir turėjo mokėti tūkstantines baudas, suteikiamas didžiausios politinių įtampų aukos įvaizdis²⁷. Bet kuris Lietuvos pusės vykdytas žingsnis Klaipėdos krašte buvo vertinamas kaip aukščiausios savivalės išraiška, nes „norėdama Klaipėdos kraštą sulietuvinti, jai [Lietuvai – S. P.] visos priemonės buvo teisėtos“²⁸.

Kitas lūžinis XX a. Klaipėdos krašto įvykis, sulaukiantis iki pat šių dienų aktualijų skilties, yra 1939 m. kovo 22 d. ultimatumo priėmimas ir Klaipėdos krašto atidavimas Vokietijai. Daugelio straipsnių pavadinimai aiškiai atskleidžia autoriaus ir klaipėdiškių / (memelenderių) požiūrį į šį įvykį ir jo vertinimą. Siekiant pagrįsti šio akto istorinį teisingumą, remiamasi tarpukario Klaipėdos krašto tautinių ir politinių santykių paskirais faktais. Krašto vokiškumas argumentuojamas rinkimų į Seimelį rezultatais, kai iš 29 mandatų lietuvių kandidatai niekada nėra gavę daugiau nei penkių, o 1938 m. rinkimuose vokiškos partijos surinko 87 % visų rinkimų teisę turinčių rinkėjų balsų²⁹. Visuose straipsniuose pabrėžiama, jog Lietuva laisva valia atidavė Vokietijai Klaipėdos kraštą, o dauguma krašto gyventojų pritarę tokiam žingsniui³⁰, reabilitavusiam neteisingą Versalio taikos sutarties nutarimą. Įtikinti teisėtu Lietuvos ir Vokietijos susitarimu stengiamasi apeliuojant į Klaipėdos konvencijos signatarių – Anglijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos – laikyseną, kurios po 1939 m. kovo įvykių nepareiškė jokio protesto³¹. Straipsniuose labai aiškiai heroizuojama prarastos Tėvynės istorija, kraštiečių kova, kuri dabar turi tęstis emigracijoje, už savo tautines ir politines teises. Šiuose istorijos pasažuose nė neužsimenama apie neteisėtus tarpukario metais Vokietijos žingsnius, turėjusius finansiškai ir ekonomiškai stiprinti krašto vokiškumą ir jo politinę galią, apie Vokietijos politinį ir diplomatinį spaudimą Lietuvai, sustiprėjusį po Kauno proceso 1934 m. Turint omenyje

įtemptus Vokietijos ir Lietuvos santykius tarpukaryje, Vakarų šalių nuolaidžiavimo Hitlerio užsienio politikai laikyseną, *Memeler Dampfboot* kartojamas Vokietijos 1939 m. kovo ultimatumo teisėtumas buvo memelenderiams palankia istorijos propaganda.

Nepaisant pokario metais tvyrojusios geležinės uždangos, *Memeler Dampfboot* spausdino žinutes ir savo komentarus apie Klaipėdos krašto ir miesto padėtį sovietinėje Lietuvoje. Šią informaciją laikraštis gaudavo iš Klaipėdos krašte gyvenusių kraštiečių, kurių ryšiai su tėvynainiais Vokietijoje nebuvo permanentiniai, tačiau ir menkiausia žinia buvo iškalbinga, laukiama. Tikrus liudijimus iš pirmų lūpų apie padėtį buvusioje gimtinėje pateikė gausi, beveik 8 000 gyventojų apėmusi banga repatriantų, kurie, po 1957 m. susitarimo tarp VFR ir Sovietų Sąjungos įrodę savo vokišką kilmę, 1958–1960 m. išvyko į Vokietiją³².

1945 m. pradžioje pasibaigęs sovietų valdžios įsitvirtinimas Klaipėdos mieste ir krašte buvo traktuojamas kaip sovietų įvykdyta vagystė, užbaigusi 700 metų trukusią vokiečių istoriją Klaipėdos mieste³³. Tarp skaudžiausių sovietinės valdžios vykdytų prievartos aktų minimas gyventojų išvežimas į Sibirą³⁴. Su apgailestavimu kalbama apie demografinę ir tautinę krašto situaciją, kuri radikaliai pasikeitė čia įsikūrus atsikėlusiems iš Didžiosios Lietuvos bei Sovietų Sąjungos gyventojams, dėl to likę krašte klaipėdiškiai turėję išmokyti kalbėti lietuviškai ir rusiškai. Nors vokiečių kalba nebuvo uždrausta, tačiau stengtasi jos viešai nevartoti, nes, anot A. Hermanno, ypač Klaipėdos mieste vokiškai prakalbęs galėjai būti išvadintas fašistu, apstumdytas ir sumuštas³⁵.

Informacijoje apie pokarinę situaciją pagrindiniu krašto priešu įvardijami ne lietuviai, bet sovietinė valdžia, rusakaliai gyventojai. Norint pabrėžti ankstesnės vokiškos tvarkos privalumus, teigta, jog Hitleris esą Klaipėdą laikė vizitine rytinės Reicho dalies

kortele, tad šį miestą norėjo plėsti, o sovietai sunaikino apie 70 %³⁶ senojo miesto architektūros ir pakeitė ligtolinį kraštovaizdį. Toks vokiškos praeities idealizavimas, neretai prasilenkiantis su istorijos faktais, niekur neužsimenančiais apie nacių planus plėtoti Klaipėdos miesto potencialą, kryptingai formavo prarastosios Tėvynės ir istorijos sampratą, kuri iki 9 dešimtmečio vidurio susipindavo su ideologiškai angažuotomis revanšistinėmis nuostatomis, nuolat kartojant, jog Klaipėdos miestas ir kraštas yra vokiškas, toks ir liks, viliantis, kad išauš diena, kai ši teritorija vėl priklausys Vokietijai, tikrajai Tėvynei.

Galima neabejotinai teigti, jog viena iš vertingiausių *Memeler Dampfboot* dalių – kraštotyriniai tekstai apie Klaipėdos krašto, jos apskričių, vietovių, bažnyčios, įvairių kultūros ir visuomenės veikėjų gyvenimą ir veiklą. Šiuos straipsnius rašė laikraščiui talkinę memelenderiai, retas kurių buvo profesionalus istorikas. Tekstai daugiausia buvo kuriami prisiminimų iš gimtųjų vietų pagrindu, remiantis asmeniniuose archyvuose ir bibliotekose turima medžiaga, Vokietijos bibliotekose saugotomis knygomis. Turint omenyje, jog baigiantis Antrajam pasauliniam karui didžioji Klaipėdos, kaip ir Karaliaučiaus, archyvų dalis pradingo, negrįžtamai buvo sunaikinti bažnytinių parapijų dokumentai – gimimo, krikšto, mirties metrikai, parapijiečių sąrašai, – tokios kraštotyrinės medžiagos paskelbimas Klaipėdos krašto išeivių spaudoje – tiek vokiškoje, tiek lietuviškoje – nors ir su dalykiniais ar faktiniais netikslumais, yra vertinga ir išliekamąją vertę turinti informacija.

Atliktus kiekybinę MD straipsnių analizę pagal tematiką, neabejotinai viena iš pirmųjų vietų tenka žinutėms apie Klaipėdos krašto bažnytinių gyvenimą. Tokie rezultatai nekelia abejonių, nes protestantiška bažnyčia, jos skelbtos konfesinės, etikos normos formavo krašto gyventojų pasaulėvaizdį, gyvenseną, kultūrą nuo XVI a. Protestantiška tradicija buvo pagrindinė tarpukario metais Klaipė-

dos kraštą ir Didžiąją Lietuvą skyrusi skirtybė, o pokario metais Klaipėdos krašte likusiems klaipėdiškiams Liuteronų bažnyčia tapo svarbiausiu savojo tapatumo, daugiausia sieto su religijos išlaikymu, išraiškos elementu. Protestantiškas tikėjimas buvo pagrindinis laidininkas, išeivius jungęs su prarastąja Tėvyne ir joje likusiais kraštiečiais. Kai po Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo 1990 m. emigracijoje gyvenantys klaipėdiškiai prabėgus trims ar daugiau dešimtmečių atvažiuodavo aplankyti savo gimtinės, joje pasijausdavo svetimi, nes išvysdavo pasikeitusį kraštovaizdį, sunaikintas sodybas. Išlikusios bažnyčios arba prisiminimai apie nugriautus maldos namus buvo bene vieninteliai simboliai, išeivius jungę su jų atmintyje išlikusiu tėviškės vaizdiniu ir pasikeitusia gimtinės panorama.

Bažnyčios istorija – viena iš pagrindinių siužetinių linijų, plėtotų rašant apie Kuršių neriją. Pasakojant apie Nidos bažnyčios istoriją, nerimauta dėl bažnyčios padėties sovietiniais metais, apgailėstauta dėl sudėtingos konfesinės situacijos visame Klaipėdos krašte – kulto pastatų naikinimas, kunigų trūkumas³⁷. Rašant apie Priekulę, svarbiausias akcentas teikiamas bažnyčios istorijai ir jos nugriovimo pokario metais (1954 m.) peripetijoms atskleisti, tuo kaltinant sovietinę valdžią bei naujuosius krašto gyventojus³⁸.

Memeler Dampfboot puslapiuose nemažai dėmesio skiriama Kuršių nerijos išskirtinio kultūrinio kolorito atskleidimui, akcentuojamas rašytojo Thomo Manno, dailininkų kolonijos fenomenas garsinant Kuršių neriją, Nidą jau nuo XIX a. pabaigos³⁹. Demografiniai ir tautiniai nerijoje įvykę pokyčiai sovietiniais metais yra vertinami kaip akivaizdus kėsinimasis į tik vokiečiams priklausančią kultūrinę ir istorinę nuosavybę⁴⁰.

Nemažai dėmesio laikraštyje skiriama Šilutės miesto praeičiai. Žinant, kad pavadinimas *Šilutė* atsirado tik 1923 m., pakeitęs anksčiau šilokarčema, natūralu, jog *Memeler*

Dampfboot ši vietovė yra vadinama išskirtinai senuoju vokišku *Heydekrug* pavadinimu. Straipsniuose yra pristatoma ankstyviausia miesto istorija: karčemos įkūrimas, gyvenvietės raidos aspektai iki XX a. pradžios⁴¹. Svarbiausiu tarpukario laikotarpio Šilutės miesto įvykiu yra laikomas evangelikų liuteronų bažnyčios pastatymas 1926 m., nemažai dėmesio skirta tarpukariu liepsnojusiam Klaipėdos krašto bažnytiniam ginčui, kai siekta apriboti iš Vokietijos sklidusią įtaką Klaipėdos krašto bažnyčiai, o tai laikraščio puslapiuose be išlygų įrodyta kaip klaipėdiškių religinių teisių pažeidimas⁴². Praeities idealizavimo reminiscencijos⁴³ kryptingai formuojamos straipsniuose apie sovietinę Šilutės kasdienybę, pabrėžiant, jog vokiškos kultūros simboliai keičiami svetimais sovietiniais ženklais ir pateikiamas pavyzdys apie Hermano Sudermano parko pavadinimo pakeitimą Juliaus Janonio vardu⁴⁴.

Panašios savosios praeities praradimo įžvalgos pateikiamos rašiniuose apie Pagėgių apskritį, tačiau juose atsispindi įtaigiai formuojamas ne itin palankus požiūris tiek į Pagėgius, tiek į tarpukariu egzistavusį administracinį darinį – Pagėgių apskritį. Pagėgiai įvardijami kaip vietovė – tarpinė stotelė Vokietijos imperijos metais vykus traukiniu iš Klaipėdos į Tilžę⁴⁵. 1920 m. Pagėgių apskrities sudarymas yra kritiškai vertinamas dėl mažo gyventojų skaičiaus, dėl pažeisto iki Pirmo pasaulinio karo pabaigos vyravusio Rytų Prūsijos teritorijos vientisumo ir administracinio suskirstymo, kuriuo remiantis Pagėgiai priklausė Tilžės-Ragainės apskrčiai⁴⁶. Tarpukaryje Pagėgiai buvo viena sparčiausiai augančių Klaipėdos krašto vietovių, į kurios statybas – lietuviškos gimnazijos, lietuvių tautinio banko – Lietuva buvo investavusi nemažas pinigų sumas. Tokia kryptinga lietuviškų pozicijų stiprinimo tuo metu politika sukėlė gana rezervuotų vertinimų vokiečių išeivių spaudoje, nes pokyčiai Klaipėdos krašto autonominiu laikotarpiu bei sovietini

niais metais buvo suprantami kaip vokiškos kultūros naikinimas, įprastinio kraštovaizdžio keitimas⁴⁷.

Iš reikšmingesnių straipsnių apie Klaipėdos krašto politikos veikėjus reikėtų paminėti porą žinučių apie Erdmoną Simonaitį, kuris, 1923 m. sutikęs tapti politiniu Klaipėdos krašto sukilimo vadu, padėjo Lietuvai rengiant krašto prijungimo akciją. E. Simonaitis buvo Klaipėdos krašto direktorijos pirmininku, Klaipėdos ir Šilutės miestų burmistru. Lietuviškon plotmėn angažuota veikla, kuri buvo tęsiama ir gyvenant emigracijoje Vokietijoje susilaukė daug kritikos *Memeler Dampfboot* puslapiuose⁴⁸. E. Simonaičio, Mažosios Lietuvos tarybos veikla daugiausia dėmesio skyrė Kaliningrado srities problemai ir nuolatos kėlė šios teritorijos atidavimo Lietuvai klausimą. Vokiečių išeiviams tokia lietuvininkų politinė ir tautinė orientacija iš principo buvo nepriimtina, nes jų revizionistiniuose siekiuose buvusi Rytų Prūsija turėjo būti sugrąžinta buvusiai Tėvynei – Vokietijai. Ypač karštą diskusiją laikraštyje sukėlė 1953 m. E. Simonaičio pasisakymas „Amerikos balse“, jog Vokietijoje atkurta Mažosios Lietuvos taryba visomis išgalėmis sieks „Mažosios Lietuvos kartu su visa Lietuva ir sostine Vilniumi išlaisvinimo [iš sovietinės valdžios ir jų susijungimo – S. P.]“⁴⁹. *Memeler Dampfboot* atsakė griežtu protestu tokioms „mažlietuvų“ užmačioms, nes „Rytprūsiai su Klaipėda, kuri 700 metų yra vokiškas miestas, turi likti Vokietijai“⁵⁰. Ši lietuvininkų išeivių ir klaipėdiškių / (memelenderių) veiklos sankirta atskleidžia paradoksalią situaciją: tiek vieni, tiek kiti pabrėžė Kaliningrado srities problemą ir jos sugrąžinimą teisėtiems šeiminkams, tačiau skirtinga tautinė regiono istorijos traktuotė ne vienijo, o skaidė kovą dėl prarastos Tėvynės.

Vokiškos kultūrinės tradicijos išskyrimas akivaizdus skaitant straipsnius apie kultūros ir mokslo veikėjus, kurie savo gimimo vieta, darbų tematika buvo susiję su Klaipėdos

miestu ir kraštu: Hermanną Sudermaną⁵¹, Hugo Scheu⁵², Simoną Dachą⁵³, Rudolfą Naujoką⁵⁴, Imanuelį Kantą⁵⁵, Friedrichą Wilhelmą Argenlanderį⁵⁶. Tuo tarpu apie lietuvišką kultūrą ir ją skleidusius žmones pateikiama tik padrikų žinių, kurios yra įvelkamos į kultūriškai ir politiškai angažuotą interpretaciją: pvz., Mažvydo „Katekizmas“ yra pateikiamas kaip katekizmas, išverstas į kolonistų, gyvenusių šiaurės rytiniame pasienyje, kalbą [lietuvių – S. P.], ir konstatuojama, jog Lietuva [Didžioji – S. P.] Mažvydo laikais neturėjo rašytinės kalbos, o bendra lietuvių kalba susiformavo Lietuvoje tik po Pirmojo pasaulinio karo⁵⁷.

Neabejotiną išliekamąją vertę turi *Memeler Dampfboot* spausdinama informacija apie buvusius Klaipėdos krašto gyventojus sveikinimų, užuojautų skyreliuose. Tokios žinutės padeda nagrinėjant įvairių vietovių demografinę situaciją, šeimų istorijas, nes jose dažniausia yra nurodoma, kur paminėtas asmuo yra gyvenęs iki 1944 m. pabaigos. 1958–1961 m. laikotarpiu buvo spausdinama skiltis „Wir begrüßen in der Freiheit“ (Sveikiname laisvėje), kurioje buvo paminimi iš Klaipėdos krašto Vokietijon atvykę repatriantai. Ši informacija nėra išsami, iš jos nesudėliotume viso repatrijavusiųjų sąrašo, tačiau žinant skurdoką šio laikotarpio pirminių šaltinių bazę, ir pavienių pavardžių sąrašas patikslina, susieja su tam tikra vieta turimus duomenis. Savo istorinės, kultūrinės vertės nepraranda *Memeler Dampfboot* spausdinamos nuotraukos.

Išvados

Apibendrinant nagrinėjamą temą, galima daryti išvadą, jog ne visi Klaipėdos krašto išeivių, memelenderių laikraštyje *Memeler Dampfboot* spausdinti tekstai yra vienodos istorinės vertės. Akivaizdžiai ideologiškai angažuotos provokiškos tendencijos atsispindi

tekstuose, kurie pristato išeivių požiūrį į svarbiausius Klaipėdos miesto ir krašto istorijos įvykius ir faktus. Vokiškos kultūrinės tradicijos vyravimas išsiskiria kraštotyrinio pobūdžio žinutėse apie vietas, bažnytinį gyvenimą, kultūros ir mokslo veikėjus. Iš šių dienų istoriografijos pozicijų laikraštyje gvildentas nuostatas ir požiūrį į krašto istoriją galima vertinti kritiškai, tačiau nekelia abejonių tai, jog per visus metus nuo 1950 m. leidinys išeiviams memelenderiams nuosekliai diegė prarastos vokiškos Tėvynės ir istorijos sampratą

Nuorodos

1. Memeler Dampfboot: http://209.85.129.132/search?q=cache:SYDqWJ4Qp0J:de.wikipedia.org/wiki/Memeler_Dampfboot+memeler+dampfboot&hl=lt&ct=clnk&cd=46&gl=lt [žr. 2009 m. kovo 9 d.]
2. 1925 m. rugsėjo 19 d. Vokietijos konsulo Klaipėdoje dr. Windecker raštas Vokietijos užsienio reikalų ministerijai dėl laikraščio *Lietuwiszka Ceitunga* platinimo. *Politisches Archiv Auswärtiges Amtes*, Bonn, General Konsulat Memel, 125/31.
3. Kairiūkštytė Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais, *Lietuvinkų kraštas*, Kaunas: Litterae universitatis, 1995, p. 350.
4. Steinberg Heinz Günter. *Die Bevölkerungsentwicklung in Deutschland im Zweiten Weltkrieg: mit einem Überblick über die Entwicklung von 1945 bis 1990*. Bonn: Kulturstiftung der Deutschen Vertriebenen, 1991, S. 113–114.
5. Kiostiašov Jurij. *Sekretnaja istorija Kaliningradskoj oblasti*. Kaliningrad: Terra Baltika, 2009, p. 159
6. Steinberg H. G. *Die Bevölkerungsentwicklung in Deutschland im Zweiten Weltkrieg*, S. 136.
7. Arbeitsgemeinschaft der Memellandkreise e.V. // <http://www.memelland-adm.de/> [žr. 2009-03-09]

8. Die Ostpreussen // <http://www.z-g-v.de/aktuelles/?id=56#ostpreussen> [žr. 2010-01-29]
9. http://de.wikipedia.org/wiki/Charta_der_deutschen_Heimatvertriebenen [žr. 2010-01-29]
10. Memeler Dampfboot, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 3. Vilnius, 2006, p. 59.
11. Maskallis Bernhard, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 2. Vilnius, 2003, p. 745.
12. MD. In Hamburg fing alles an. 40 Jahre „Arbeitsgemeinschaft der Memellandkreise“, *Memeler Dampfboot* [toliau – MD], 1988, Nr. 9, S. 133–134.
13. Jankauskas Paulius. Kaliningrado srities problematika Lietuvos spaudoje (1945–1995 m.), *Acta Historica universitatis Klaipėdensis*, t. VIII: Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI–XX a. istorijos problemos. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2001, p. 133.
14. Tauber, Joachim. Der unbekannte Dritte: Die Kleinlitauer im Memelgebiet 1918–1939, „Der Fremde im Dorf“. Überlegungen zum Eigenen und zum Fremden in der Geschichte. Hrsg. Hans-Jürgen Bömelburg, Beate Eschmet. Lüneburg, 1998, S. 85.
15. Nie verzichten wir auf unser Heimatrecht, MD, 1952, 3, August, nr. 14.; Memel hat niemals zu Litauen gehört, *Memeler Dampfboot*, 1952, 3, August, nr. 14.; Das Memelland wurde wieder frei, MD, 1964, 20, März, Nr. 6.
16. MEMEL/725 Jahre preußisch-deutsche Geschichte, MD, 1977, 20, August, Nr. 4, S. 117.
17. Pocyte Silva. *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871–1914*. Vilnius: Vaga, 2002, p. 70.
18. Memel hat niemals zu Litauen gehört, MD, 1952, 3, August, Nr. 14.
19. Wie Litauen das Memelland raubte, MD, 1973, 20, Januar, Nr. 1, s. 6.; Als die Litauer Memel besetzten, MD, 1983, 20, Juni, Nr. 6, S. 82.
20. Wie Litauen das Memelland raubte, MD, 1973, 20, Januar, Nr. 1, S. 6.
21. Als die Litauer Memel besetzten, MD, 1983, 20, Juni, Nr. 6, S. 82.
22. Žukas Julius. Istorijos pamokos arba dar kartą apie tai, kas 1923 m. sausį įvyko Klaipėdos krašte, Genienė Zita; Žukas Julius. *Kova dėl Klaipėdos. 1923-ieji*. Katalogas. Klaipėda, 2003, p. 30, 33.
23. Gornig Gilbert. Die politische Geschichte und völkerrechtliche Fragen des Memelgebietes bis 1939, *Die Deutsche Voklgruppe in Litauen*. Meisner, Boris (Hrsg.), 1998, Bibliotheca Baltica, S. 141.
24. Vareikis Vygantas. Ein zählebiger Mythos oder wer hat das Memelgebiet befreit? *Annaberger Annalen*, 2008, Nr. 16, S. 197.
25. Žalys Vytautas. Das Memelproblem in der litauischen Außenpolitik (1923–1939), *Nord-Ost Archiv*, 1993, Bd. II., H. 2, S. 251.
26. Der dramatische Ablauf der Ereignisse, MD, 1956, 20, September, Nr. 18.
27. Kurschat Heinrich A. Als die Litauer Memel besetzen. Über die Frage einer kulturellen Autonomie, MD, 1983, 20, Juni, Nr. 6, S. 83.
28. Kubeit H. Aus der Geschichte Heydekrugs, MD, 1983, 20, April, Nr. 4, S. 54.
29. Das Memelland kehrte ins Reich zurück, MD, 1974, 20, März, Nr. 3, S. 43.
30. Keine antisemitische Ausschreitungen in Memel, MD, 1960, Nr. 5, S. 61.
31. Das Recht muß Oberhand behalten, MD, 1964, 5, Juni, Nr. 11, S. 142.
32. Hermann, Arthur. Klaipėdiškių likimas Lietuvoje po 1945 m., Hermann Arthur. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 92.
33. Das Schicksal des Memellandes – Aufgabe zukünftiger europäischer Politik, MD, 1970, 5, Juli, Nr. 13, S. 174.
34. 22. März 1939 – kein Gewaltakt der Nazis, MD, 1960, 20, März, Nr. 6, S. 70.
35. Hermann Arthur. Klaipėdiškių likimas Lietuvoje po 1945 m., Hermann Arthur. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 86.
36. Heute in Memel, MD, 1973, 20, Februar, Nr. 2, S. 26.

37. Fuchs H. Zur Niddener Kirchengeschichte, *MD*, 1982, 20, Juli, Nr. 7, S. 101–102.
38. Aus der Kirchengeschichte von Prökuls, *MD*, 1989, 20, April, Nr. 4, S. 51–52.; Wer zerstörte die Prökulser Kirche, *MD*, 1990, 20, Dezember, Nr. 12, S. 197.; Die katholische Kirche in Prökuls, *MD*, 1983, 20, März, Nr. 3, s. 37.; Die Prökulser Kirche und ihre Pfarrer, *MD*, 1954, 5, September, Nr. 17.
39. Schulz G. Mein Wunderland Kurische Nehrung, *MD*, 1958, 20, Juli, Nr. 14, S. 199.
40. Kurschat A. Kurische Nehrung unter dem Sowjetstern IV, *MD*, 1959, 5, September, Nr. 17, S. 231–232.; Kurschat A. Kurische Nehrung unter dem Sowjetstern V., *MD*, 1959, 20, September, Nr. 18, S. 249.; Die Kurische Nehrung zu Beginn des 19. Jahrhunderts, *MD*, 1962, 20, September, Nr. 18, S. 248.
41. Kurschat A. Heydekrug – der Krug auf der Heide, *MD*, 1978, 20, April, Nr. 4, S. 56.; Kubeit H. Aus der Geschichte Heydekrugs, *MD*, 1983, 20, April, Nr. 4, s. 54.; Heydekrug wurde 1730 beinahe Stadt, *MD*, 1964, 5, April, Nr. 7, S. 88–91.
42. Josephi E. Am 10. November 1926 in Heydekrug, *MD*, 1956, 5, November, Nr. 21, S. 271–272.; Der Heydekruger Kirchenstreit, *MD*, 1962, 20, Mai, Nr. 10, S. 137–139.; Antanavitschus J., Skersmont M. Der Heydekruger Kirchenkampf, *MD*, 1957, 5, Februar, Nr. 3, S. 26.; Kirchenkampf in Heydekrug, *MD*, 1956, 5, Januar, Nr. 1, S. 1–2.; Die evangelischen Kirchen des Memellandes, *MD*, 1980, 20, August, Nr. 8, S. 117.
43. Heydekrug, wie warst du schön! *MD*, 1966, 5, September, Nr. 17, S. 230.
44. Heydekrug in sowjetischer Sicht, *MD*, 1960, 5, Juli, Nr. 13, S. 171.
45. Greutz G. Pogegeener Impressionen, *MD*, 1988, 20, März, Nr. 8, S. 126–127.
46. Kurschat A. Kennen Sie Pogegeen? *MD*, 1954, 5, März, Nr. 15, S. 8–9.
47. Ein Rundgang durch das heutige Pogegeen, *MD*, 1961, 5, Mai, Nr. 9, S. 190–191.
48. SZ. Simonaitis Mitglied des VLIK, *MD*, 1953, 5, September, Nr. 13, S. 52.; Erdmonas Simonaitis in der „Stimme Amerikas“. Neue Ansprüche auf Ostpreußen? *MD*, 1953, 20, Oktober, Nr. 20, S. 4.
49. Erdmonas Simonaitis in der „Stimme Amerikas“. Neue Ansprüche auf Ostpreußen? *MD*, 1953, 20, Oktober, Nr. 20, S. 4.
50. Ten pat.
51. Josephi E. Sudermann besuchte Heydekrug, *MD*, 1960, 17, April, Nr. 17, S. 106–107.; Kurschat A. H. Vor 50 Jahren starb Hermann Sudermann, *MD*, 1978, 20, November, Nr. 11, s. 169.; F. C. Eine Lanze für Hermann Sudermann, *MD*, 1982, 20, April, Nr. 4, S. 57.; Wardenberg H. Allein vom Publikum verstanden, *MD*, 20, Juli, Nr. 7, S. 104.
52. Er kommt in „Jons und Erdme“ vor. Wir gedenken Hugo Scheus v. Adl. Heydekrug, *MD*, 1955, 5, Mai, Nr. 9, S. 106–107.;
53. Bartsch C. Wohin gehört Simon Dach, *MD*, 1980, 20, August, Nr. 8, S. 124.; Kurschat, H. A. Vor 350 Jahren wurde Simon Dach geboren, *MD*, 1855, 5, August, Nr. 15, S. 3.; Kurschat H. A. Für uns bleibt Simon Dach der Ännchen – Dichter, *MD*, 1972, 20, August, Nr. 8, S. 148–149.
54. Kurschat H. A. Abschied von Rudolf Naujok, *MD*, 1969, 5, Dezember, Nr. 23, S. 311–312.; Kurschat H. A. Er lehrte uns die Heimat sehen, *MD*, 1963, 20, Juli, Nr. 14, S. 184–185.
55. Mortensen H. Kants Heimat und Familie, *MD*, 1955, 5, April, Nr. 7, S. 9.; Mortensen H. Kants Heimat und Familie, *MD*, 1955, 20, April, Nr. 7, S. 6.
56. Zimmer K. Zum Geburtstag Friedrich Wilhelm Argelander, *MD*, 1952, 5, März, Nr. 5, S. 5.; Argelander starb vor 80 Jahren in Bonn, *MD*, 1955, 5, März, Nr. 5, S. 5.; Bink H. Argelander. Leben und Werk eines großen Sohnes der Stadt Memel, *MD*, 1968, 20, August, Nr. 16, S. 220–221.
57. Lapins Martina. Wer war Martynas Mazwydas? *MD*, 1989, 20, April, Nr. 4, S. 52.

CONCEPTIONS OF LOST MOTHERLAND AND HISTORY IN THE *MEMELER DAMPFBOOT* BY EMIGRANTS FROM THE KLAIPĖDA REGION (THE MEMELLANDERS) AFTER WORLD WAR II (SINCE 1950)

Memeler Dampfboot (Klaipėda Steamboat) was a newspaper published and edited in Klaipėda from July 3, 1849 until October 08, 1944. It was resuscitated in 1948-1949 under the slightly changed name of *Memeler Rundbrief* (Klaipėda Circular) by Friedrich Wilhelm Siebert and H. A. Kurschat in Oldenburg, West Germany. The initial name of *Memeler Dampfboot* was given back to this newspaper on January 5, 1950.

It is possible to define distinct stages in the post-war editions of the *Memeler Dampfboot* reflecting the changing ideological attitudes of its editors. During the first period, which ended in 1984, the long-time editor Heinrich Albert Kurschat upheld a conservative position opposed to Lithuania and all the Lithuanian episodes in the history of the Klaipėda region. After his death, the new editor Bernhard Maskallis (until 2000) adopted a more moderate approach including taking up contacts with Lithuania and the contemporary inhabitants of Klaipėda region. Since 1984 the *Memeler Dampfboot* has been published by Arbeitsgemeinschaft der Memellandkreise. This reflected the newspaper's newly declared status as an official representative platform for all the Klaipėda region's native people (*Memellanders*) who declared their German origin and lived in Germany.

All territorial pretensions to take back previous regional lands lost their purpose after the German unification. Much more positive

political aspirations for the *Memellanders* were upheld, and they were urged to replace confrontational and German revenge-oriented ideas by attitudes of tolerance, dialogue, and collaboration between previous and contemporary inhabitants of the Klaipėda city and region.

In this paper articles published in the *Memeler Dampfboot* from 1950 to 1990 are analyzed. They reflect the predominance of regional Klaipėda history, shown through a German-oriented prism, emphasizing the "illegal" annexation of the Klaipėda region to Lithuania in 1923 and its "return to the Reich" in 1939.

The articles on regional studies give us information about the history of particular villages, localities, churches, etc. in the Klaipėda region. Activities of local German culture personalities are presented here as well. Welcoming and congratulatory statements as well as obituary notices have positive and persistent value in helping us to reconstruct the local demographic situation, family histories, and what life in the region was like.

A qualitative analysis of the *Memeler Dampfboot* articles shows us their priority for the German-oriented history of the Klaipėda region during all post-war times, when conceptions of a "lost motherland" and a "lost history" were continuously being formed and kept alive among the *Memellanders*.

Milda DANYTĖ

Imigrantų kartų kaitos procesas Kanados lietuvių laikraščio *Nepriklausoma Lietuva* pirmuoju leidimo laikotarpiu (1940–1951): istorinis ir ideologinis kontekstas

Šiaurės Amerikos lietuvių diasporos tyrinėtojams įvairių kartų ir pažiūrų imigrantų leisti laikraščiai yra vienas iš pagrindinių informacijos šaltinių. Išeivijos laikraščius galima nagrinėti ne tik kaip priemonę gauti žinių apie vieną ar kitą asmenį arba įvykį, bet ir kaip įdomų kultūrinį reiškinį. Kyla nemažai klausimų: kokie veiksniai lėmė šių laikraščių steigimą? Kas darė įtaką jų sėkmei ar nesėkmei? Pagrindinis šio straipsnio tikslas – bandyti įvardyti įvairius veikėjus, įvykius ir veiksnius, kurie tiek viduje (t. y. pačiose lietuvių kolonijose), tiek išoriškai turėjo įtakos audringai Kanados lietuvių išeivių laikraščio *Nepriklausoma Lietuva* pirmojo dešimtmečio istorijai. Reikia paminėti keturis etapus: pirmas – laikraščio priešistorė (1927–1940 metai), antras – laikraščio steigimo periodas Toronte (1940–1941), trečias, – kai Lietuva pirmiausia okupuota vokiečių, o vėliau antros sovietinės okupacijos metais (1941–1947), ir ketvirtas, – kai vadinamieji „dipukai“, lietuviai iš „išvietintų“ žmonių stovyklų Europoje, perėmė laikraščio redagavimą (1947–1950).

Kuo skiriasi etninių mažumų laikraščiai nuo įprastų Šiaurės Amerikos laikraščių?

Prieš įsigilinant į Kanados lietuvių laikraščio istoriją, būtina pabrėžti kai kuriuos esminius skirtumus tarp įprastų Šiaurės Amerikos laikraščių anglų kalba ir etninių mažumų laikraščių. Tipiškas JAV ir Kanados miesto laikraštis turi kasdieniam darbui skirtas gana dideles patalpas, kur kartu dirba įvairių ideologinių pažiūrų darbuotojai, tarp jų leidėjai, redaktoriai, žurnalistai, fotografai, taip pat techninis, administracinis bei finansinis personalas. Nors daug laikraščių palaiko vieną ar kitą savo šalies politinę partiją, ideologiniai straipsniai sudaro mažą viso laikraščio dalį. Apskritai toks laikraštis yra verslas, kurio svarbiausias tikslas – uždirbti savininkams pelno. Pajamos ateina iš trijų pagrindinių šaltinių: prenumeratos, laikraščio pardavimo kioskuose ir parduotuvėse ir, svarbiausia, reklamos.

Nors yra išimčių, dauguma etninių mažumų laikraščių turi skirtingą struktūrą, tikslus

ir finansinę bazę. Labai svarbu, kad visus laikraščio darbuotojus sieja bendra ideologinė vizija, pavyzdžiui, išlaikyti etninę tapatybę, kovoti už tėvynės laisvę ar išseivijoje atstovauti kuriai nors ideologinei srovei. Šis ideologinis tikslas stipriai veikia darbuotojus, iš kurių tik mažuma gauna atlyginimą, beje, dažniausiai būna menkas, o visi kiti paprastai dirba visuomeniniais pagrindais, įskaitant rašančius straipsnius, fotografuojančius ir atsiunčiančius nuotraukas ir t. t. Daug laikraščiuose rašantys žurnalistai negyvena tame pačiame mieste, nesėdi viename pastate, susitinka gal tik labai retai, išskyrus pensininkus, turi kitą pagrindinę darbovietę, dažniausiai niekaip nesusijusią su žurnalistika. Etninės mažumos redaktoriaus gali nespausdinti ar sutrumpinti straipsnį, tačiau neturi tokio paties autoriteto kaip komercijos direktorius. Geriausiai atveju jis gali paprašyti žurnalisto parašyti apie kokį nors įvykį ar temą, tačiau labai dažnai tai priklauso nuo geros žurnalisto valios.

Etninių mažumų laikraštis retai parduodamas viešai, tad pajamos gaunamos iš prenumeratų, šiek tiek – iš reklamos, tačiau svarbiausias šaltinis lieka tiesioginis ar netiesioginis bendruomenės narių rėmimas per spaudos vakarones, pokylius, gegužines, loterijas ir t. t. Taigi etninės mažumos laikraštį gali žlugdyti asmenų, norinčių ir sugebančių rašyti straipsnius (ir tą daryti be atlyginimo), stoka ar skaitytojai, kurie atsisako laikraštį remti papildomai iš savo kišenės.

Pirmasis etapas: laikraščio *Nepriklausoma Lietuva* priešistorė

Nors lietuviai įsikūrė Kanadoje nuo XX a. pradžios, praėjo apie trys dešimtmečiai, kol susidarė palankios sąlygos jiems bandyti kurti savo laikraštį. Norinčiųjų skaityti būtent Kanados lietuvių laikraštį buvo anksčiau, bet jie ilgą laiką buvo priversti prenumeruoti įvairių srovių Amerikos lietuvių laikraščius.

Pagrindinė kliūtis buvo ta, kad trūko žmonių, turinčių pakankamą išsilavinimą sudaryti laikraščio iniciatyvinę grupę.

Tinkami laikraščio pradininkai imigravo į Kanadą nuo 1926 iki 1930 m. po 1926 m. perversmo, bet pirmoji jų publikacija nebuvo sėkminga: mėnesinis leidinys *Kanados lietuvis*, kurio pirmas numeris išėjo Toronte 1929 m. spalio mėn., gyvavo tik 9 mėnesius, paskui jo leidyba nutrūko, kai redaktorius žurnalistas Jonas Kurzė-Kruzintaitis buvo iškviestas dirbti *Vienybės* redaktoriumi Bruklinė¹. Taip pat gali būti, kad laikraščio leidėjai, patys priklausantys Toronto lietuvių liberalų srovei, nesugebėjo į savo pusę patraukti nei Kanados lietuvių socialistų, nei katalikų. Pastarieji po ilgamečių pastangų 1928 m. pagaliau įsteigė Šv. Jono Krikštytojo lietuvių parapiją Toronte ir tada turėjo aukoti laisvalaikį bei pinigus bažnyčiai remontuoti, salei kurti².

Pastangos steigti lietuvišką laikraštį buvo sėkmingesnės mažam Kanados lietuvių komunistų būreliui, 1932 m. pradėjusiam leisti laikraštį *Darbininkų žodis* (1937 m. pavadinimas pakeistas į *Liaudies balsas*), kuris gyvavo iki 1976 m. Kad naujasis leidinys pradėjo gyvuoti turėdamas tvirtesnę finansinę bazę negu Kanados lietuvis, rodo faktas, jog pastarasis laikraštis buvo spausdinamas rotatoriumi ir dėl to atrodė mėgėjiškas, o *Darbininkų žodis* nuo pat pradžios spausdinamas spaustuvėje. Nors ilgametis laikraščio redaktorius Jonas Yla tvirtino, kad laikraštis gyvavo tik dėl prenumeratų ir aukų, suskaičiavus būtinas išlaidas ir palyginus su pajamomis, aišku, jog Kanados ar Maskvos komunistų partija turėjo nuolat remti laikraštį.³ *Darbininkų žodis* / *Liaudies balsas* turėjo savo skaitytojų, tačiau daug, gal net dauguma Kanados lietuvių iš principo jo neskaitė, o toliau prenumeravo JAV lietuvių laikraščius (daugiausia *Keleivis*, *Naujienos*). Kodėl tada *Kanados lietuvis* steigėjai nebandė vėl išleisti kito laikraščio? Jų gretas buvo sustiprinę seniai atvykę išsilavinę imigrantai iš Lietuvos. Tačiau XX a. ketvirtąjo dešimtmečio ekono-

minė krizė labai apsunkino Kanados lietuvių gyvenimą: daug iš jų vos išsilaikė ir nebuvo galima net svajoti apie didesnius projektus, pavyzdžiui, apie naują laikraštį.

Antrasis etapas: laikraščio *Nepriklausoma* *Lietuva* steigimas Toronte

Antruoju etapu Kanados lietuvių laikraščio istorijoje galima vadinti 1940–1941 metus, kai netikėtai Sovietų Sąjunga okupavo tėvynę. Šis įvykis atgaivino lietuviškas kolonijas, kurios jau buvo pradėjusios senti. Apskritai Kanados lietuvių bendruomenėje vyravo tos pačios ideologinės srovės kaip ir pirmojo etapo metu – katalikai, liberalai, kairieji ir komunistai, nors dabar santykiai tarp jų buvo gana tolerantiški. Jautėsi visų organizacijų senėjimas, nes antroji karta, vaikai, gimę Kanadoje, nenorėjo dalyvauti lietuvių organizacinėje veikloje.

1940–1941 metai buvo sudėtingas laikotarpis visiems, ypač kairiųjų pažiūrų Kanados gyventojams. Nuo Antrojo pasaulinio karo pradžios 1939 m. Kanada stojo į karą kaip Didžiosios Britanijos sąjungininkė. Viena vertus, lietuviams buvo lengviau, nes karo metu atgijo Kanados pramonė ir ekonominė krizė pasibaigė, kita vertus, valdžia pradėjo daugiau dėmesio kreipti į visus svetimtaučius, dalis Kanados vokiečių ir beveik visi japonai buvo internuoti stovyklose (lageriuose). Kanados lietuviams komunistams tapo sunkiau tęsti veiklą, ypač po netikėto 1939 m. rugpjūtį Sovietų Sąjungos ir hitlerinės Vokietijos pasirašyto pakto. Taip pat nutrūko ryšiai tarp tėvynės ir išeivijos lietuvių, o anglų kalba leidžiami laikraščiai nesidomėjo Baltijos šalių likimu, visą dėmesį kreipė į karo eigą.

Lietuvos inkorporacija į Sovietų Sąjungą vyko žaibišku greičiu: 1940 m. birželio mėnesio sovietinis ultimatas, paskui prezidentas Antanas Smetona staigiai pasitraukė iš Lietuvos, įvyko priverstiniai rinkimai į vadinamąjį „Liaudies Seimą“, kuris liepos 21 d. paprašė,

kad Lietuva būtų priimta į Sovietų Sąjungą, o Sovietų Sąjungos Aukščiausioji taryba prašymą patenkino rugpjūčio 3 d. Kanados anglų ar prancūzų kalbomis leidžiami laikraščiai tik trumpai pranešė apie šiuos įvykius, o lietuviai, trokštantys daugiau žinių, buvo priversti skaityti *Liaudies balsą*, kuris darė pribloškiamą įspūdį spausdindamas detalesnius straipsnius su nuotraukomis iš tėvynės. Juose buvo visaip liaupsinama naujoji valdžia ir tvirtinama, kad paprasti Lietuvos gyventojai iki ekstazės džiaugėsi komunistų atėjimu.⁴

Tie patys Toronto veikėjai, anksčiau nesėkmingai bandę išlaikyti *Kanados lietuvių* leidinį, dabar ėmėsi iniciatyvos Toronte sušaukti susirinkimą – steigti naują lietuvių organizaciją, Kanados lietuvių tarybą, kurios tikslas – išlaisvinti Lietuvą. Šįkart prie tokių veikėjų kaip Jonas ir Marija Jokubynai bei Viktoras Dagilis prisidėjo ir vėliau į Kanadą atvykę Augustinas Frenzelis ir Ona Indrelienė iš Toronto, Marija Aukštienė (rašytojos Marijos Radkevičiūtės-Navikevičienės slapyvardis), Marija Arlauskaitė iš Monrealio, Jonas ir Marija Leknickai. Pastarieji priklausė vyresniajai kartai, o Marija Arlauskaitė gimė Kanadoje ir karo metu dar buvo gana jauna. Vis dėlto daugumą šių veikėjų, kaip įvardija sociologai, galima laikyti „kohorta“, tai yra vienos kartos žmonėmis, kuriuos sieja bendra profesija ar veikla. Dauguma jų gimę Lietuvoje tarp 1896 ir 1904 m. ir atvykę į Kanadą tarp 1926 ir 1930 m. Be to, šie lietuviai imigrantai turėjo neblogą išsilavinimą, dalis tėvynėje aktyviai dalyvavo politinėje ar organizacinėje veikloje. Pavyzdžiui, A. Frenzelis buvo socialdemokratų organizatorius, M. Aukštaitė daugelį metų buvo Prienų savivaldybės darbuotoja ir pirmininkavo to miesto moterų organizacijai. Atvykę į Kanadą daugelis iš jų iškart pasižymėjo kaip geri organizatoriai: pavyzdžiui, O. Indrelienė kūrė lietuviškas mokyklėles ir jose mokytojavo, J. ir M. Jokubynai Toronte užsiėmė kultūrine veikla. M. Arlauskaitė, gimusi Monrealyje, buvo viena iš pirmųjų lie-

tuvių imigrantų vaikų, baigę pedagoginį koledžą, ir mokytojų mokykloje, kur mokoma prancūzų kalba. Taigi dažnai kartojamas teiginys, kad vadinamiesiems „seniesiems lietuviams“ trūko organizacinės patirties ir išsilavinimo, todėl buvo leidžiama nedaug leidinių, neatitinka tikrovės. Dėl ribotos veiklos labiau reikėtų kaltinti itin sunkias imigrantų sąlygas, ypač ekonominės krizės metu. Susirinkime, vykusiam 1940 m. rugpjūčio 15 d., įsteigta Kanados lietuvių taryba, išrinkta jos valdyba ir nutarta leisti laikraštį *Nepriklausoma Lietuva*. Organizacijos ir laikraščio šūkis gerai atspindi ne tik tuometinį lietuvių patriotizmą, bet ir imigrantų suvokimą apie politines to meto Kanados sąlygas: „Už išlaisvinimą Lietuvos, už Santarvės pergalę, už ištikimybę Kanadai!“ Žodis „santarvė“ tuo metu reiškė Anglijos sąjungininkus, aljansą, tarp jų – Kanadą. Paabrėžtina, kad lojalumas Kanadai buvo stipri naujos organizacijos korta, nes karo pradžioje Kanados saugumas laikraštį *Liaudies balsas* ir jį remiančias organizacijas visada laikė komunistiniais elementais, valstybei priešiška jėga. Nauja Kanados lietuvių taryba stengėsi palaikyti kuo glaudesnius santykius su Kanados valdžia: organizacija buvo greitai oficialiai įregistruota Toronte ir provincijos federalinėse įstaigose. Įtakingas tarpininkas tarp naujos tarybos ir Kanados valdžios valdininkų buvo Lietuvos garbės konsulas Kanadoje, britų kariuomenės pulkininkas Grand-Suttie, kuris energingai aplankė ne vieną lietuvių koloniją ir apžvelgė sovietinės okupacijos tikrovę.

Tačiau iš pirmo laikraščio *Nepriklausoma Lietuva* numerio, kuris išėjo 1941 m. vasario mėnesį, galima matyti, kad komunistų įtaka Kanados lietuviams liko stipri. Laikraštis, stengdamasis visai pritraukti įvairių srovių lietuvius, paskelbė, kad „bus vedama srovinių pakantumo keliu“, ko, anot žurnalisto, negalėjo patvirtinti nė vienas Amerikos lietuvių laikraštis: *Nepriklausoma Lietuva* bus „pirmas lietuvių politinio pakantumo eksperimentas.“⁶

Aišku, kad Kanados lietuviai nepasižymėjo tolerancija komunistams, tačiau įdomu, jog taip pat aiškiai atsiribojo nuo prezidento Antano Smetonos ir Tautininkų partijos, kuri beveik be išimties buvo nepriimtina visoms Kanados lietuvių srovėms. Pirmame laikraščio numeryje Jonas Jokubynas straipsnyje „Pažinkime juos geriau“ polemizuoja su oponentais: „Komunistai per savo spaudą ... gąsdina savo pasekėjus, kad būk Taryba nori sugrąžinti Smetonos režimą Lietuvoj, kas yra didžiausia nesąmonė ... šiomis dienomis tapo paleista nauja antis būk Taryba siunčianti pinigų Vokietijos gyvenantiems smetonininkams ir kad tais pinigais naudojasi Hitleris. Tuo tarpu kai faktas yra toks, kad Taryba nė vieno cento nėra kur nors siuntusi, nes jos pačios reikalams pinigų stokoja.“⁷

Pats pirmas laikraščio *Nepriklausoma Lietuva* numeris šiuolaikiniam skaitytojui tikriausiai nedarytų jokio ypatingo įspūdžio, bet jo 24 mašinėlė prirašyti puslapiai atrodė jau kur kas rimčiau nei Kanados lietuvis. Beveik visi straipsniai, eilėraščiai, laiškai ir žinios atspindi istorinį kontekstą: jie patriotiniai, poleminiai, dažnai nukreipti prieš teiginius, pasirodžiusius *Liaudies balse*.

Apskritai naujo laikraščio kolektyvas dirbo sunkiomis sąlygomis. Komunistai buvo aprūpinami naujesnėmis žiniomis ir nuotraukomis iš tėvynės, nors viskas šiuo atveju buvo pernelyg aiški propaganda. *Nepriklausomos Lietuvos* autoriai pirmaisiais metais neturėjo beveik jokių žinių iš Lietuvos, nes iš tėvynės nutrūko net paštas. Taip pat laikraščiai stigo prenumeratorių ir rėmėjų, taigi jis finansiškai laikėsi iš pačių steigėjų darbo ir pinigų.

Trečiasis etapas: *Nepriklausoma Lietuva* persikelia į Monrealį (1941–1947)

1941 m. Kanados lietuvių centro taryba ir laikraščio *Nepriklausoma Lietuva* administracija buvo atiduoti Kanados lietuvių tary-

bos Monrealio skyriui. Pagal esamą informaciją atrodo, kad tai įvyko metų pabaigoje. Be abejo, Tarybos ir laikraščio veiklą Toronte apskunkino svarbūs tuometiniai įvykiai, iš kurių pirmas buvo 1941 m. birželį staigus Sovietų Sąjungos ir Vokietijos pakto sulaužymas, kai vokiečių kariuomenė įsiveržė į sovietų kontroliuojamą teritoriją, tai yra į Lietuvą. Vos ne perdien Sovietų Sąjunga tapo Didžiosios Britanijos ir Kanados karine sąjungininke. Nors Kanados vyriausybė vis tiek liko nepakanti komunistams, dabar vėl leido Kanados komunistams laisviau dirbti, o etniniai laikraščiai, tokie kaip *Nepriklausoma Lietuva*, negalėjo per daug kritikuoti Sovietų Sąjungos. Tuo metu kiekvieną laikraščio straipsnį reikėjo išversti į anglų kalbą ir prieš išleidžiant laikraštį nunešti į Kanados karo cenzūrą.

Tačiau šios tarptautinės aplinkybės negalėjo priversti Tarybos trauktis iš Toronto į Monrealį, nes sąlygos ten buvo panašios. Svarbiau buvo vidiniai nesutarimai tarp Toronto lietuvių. 1941 m. spalio mėn. Kanados lietuvių tarybos prezidentas A. Frenzelis laiške kaltę vertė Tarybos sekretoriui C. Burė. Anksčiau, kaip pats pripažino, Burė dirbo su Kanados komunistais. Iš tikrųjų beveik neabejotina, kad jis buvo Komunistų partijos pasiųstas įstoti į Tarybos komitetą kaip agentas. Kai Lietuvą 1941 m. pavasarį okupavo vokiečiai, C. Burė siūlė uždaryti Kanados lietuvių tarybą, nes jos kova prieš komunistų okupaciją virto nereikalinga, o organizacijos, kuri siektų išlaisvinti tėvynę nuo Hitlerio valdžios, anot Burė, nereikėjo.⁸

Atrodo, kad Toronte lietuviai komunistai ir jiems prijauciančios kairiųjų organizacijos buvo tokios įtakingos, kad, Sovietų Sąjungai tapus Kanados sąjungininke, pabrėžtinai antisovietinei organizacijai kaip Taryba šiame mieste vietos nebeliko.

Monrealyje pats laikraštis *Nepriklausoma Lietuva* sustiprėjo, turinys tapo įvairesnis. Tebebuvo sunku rasti atsidavusių laikraščiui žmonių, sutinkančių dirbti visuomeniniams

pagrindais. Tą įrodo faktas, kad vyriausiasis redaktorius nuo 1941 iki 1947 m. pasikeitė bent tris kartus: Marija Aukštaitė (nuo 1941 iki 1942 m. liepos mėn.), Jonas Yla (nuo 1942 liepos mėn. iki 1946 m.) ir Marija Arlauskaitė (nuo 1946 m. iki 1947 m.).⁹ Beje, Monrealio Jono Ylos nereikia supainioti su Toronte gyvenusiu komunistų laikraščio *Liaudies balsas* redaktoriumi Jonu Yla.

Tarptautiniai istoriniai įvykiai toliau stipriai veikė laikraščio turinį. Kai 1944 m. vasarą prasidėjo antra sovietinė Lietuvos okupacija, antikomunistinė linija aštrėjo, nors Kanados valdžia oficialiai palaikė gerus ar palyginti gerus santykius su Sovietų Sąjunga iki šaltojo karo pradžios maždaug 1947 m.

Oficiali Antrojo pasaulinio karo pabaiga 1945 metais buvo priimta dviprasmiškai: neskambėjo vienodai džiaugsminga gaida visiems Kanados lietuviams. Daugelis iš jų, paveiktų Kanados lietuvių komunistų propagandos, tikėjo, kad greitai bus atnaujinti pašto ryšiai su giminėmis tėvynėje, bet to neįvyko. Tuo pat metu atsirado nauja svarbi tema Kanados lietuvių spaudoje – apie 60 000 lietuvių, gyvenančių Europos (daugiausia Vokietijos) „Displaced Persons, DP“ stovyklose. Labai greitai vadinamieji dipukai pradėjo kreiptis į gimines ir draugus Kanadoje, prašydami materialinės pagalbos, iš jų taip pat atplaukė žinių apie tikrąją tėvynės būklę. *Liaudies balsas* laikėsi oficialios Sovietų Sąjungos linijos, kad visi „išvietinti“ žmonės turi grįžti į tėvynę, o tie, kurie atsisako, be abejo, yra nacių šalininkai ir nusikaltėliai, bijantys pelnytų bausmės už padarytus nusikaltimus.

Kanados lietuvių tarybos laikraštis *Nepriklausoma Lietuva*, atvirkščiai, – ragino skaitytojus sušelpsti pabėgėlius, o vėliau, 1947 m., kai Kanados darbo ir imigracijos ministerijos taisyklės leido sudaryti sutartis, pagal kurias dipukai galėjo atvykti į Kanadą, stipriai rėmė tokią akciją.¹⁰ Dar prieš oficialų Kanados pranešimą apie sutarčių ir rėmimo programas „išvietintiems“ asmenims Kana-

dos lietuvių taryba ir laikraščio darbuotojai padėjo sudaryti delegaciją, kuri kreipėsi į Kanados premjerą, prašydama jo pritarimo padėti lietuviams dipukams imigruoti į Kanadą. Delegacija buvo pirmas toks aukšto politinio lobizmo pavyzdys Kanados lietuvių istorijoje. Paradoksas: nors atrodo, jog dauguma Kanados lietuvių netikėjo, kad sovietinė valdžia Lietuvoje buvo žiauri, kad vyko masinės deportacijos, vis tiek labai aktyviai padėjo dipukams atvažiuoti į Kanadą. Gal juos veikė lietuviškas solidarumas ar noras sustiprinti Kanados lietuvių kolonijas, kuriose veiklesni asmenys jau ėmė senti, o iš antrosios kartos veikėjų atsirado retai.

Ketvirtasis etapas: dipukai paremia Kanados lietuvių tarybą ir laikraštį *Nepriklausoma Lietuva* (1948–1951 m.)

Ketvirtasis laikraščio etapas taip pat buvo nulemtas istorinių įvykių: Kanados darbo ir imigracijos ministerijos dėl įvairių ekonominių ir politinių priežasčių jau 1947 m. pradėjo priimti lietuvius ir kitus dipukus gyventi Kanadoje, kur kas anksčiau negu JAV. Imigrantai galėjo atvykti su artimų giminių garantijomis ar pagal vienų metų darbo sutartį. Į pastarųjų programas buvo išrinkti vyrai ir moterys nuo 18 iki maždaug 30 ar 35 metų. Taip atsitiko, kad į Kanadą daugiausia atvyko jauni lietuviai, nepriklausantys jokiai politinei partijai, skirtingai nuo JAV, į kurią susirinko nemažai buvusių politinių veikėjų Lietuvoje. Vis dėlto Kanados lietuviai, pagausėję iki 20 000, XX a. penktajame ir šeštajame dešimtmėčiuose neišvengė politinių rietenų, ir jas ilgam paženklino JAV lietuvių bendruomenės veiklą. Kanadoje didžiausia politinė kova vyko nuo 1948 iki 1951 m. tuometėje didžiausioje Kanados lietuvių kolonijoje Monrealyje, o nesutariama

buvo – kas kontroliuos Kanados lietuvių tarybą ir laikraštį *Nepriklausoma Lietuva*.

Kai iš Vokietijos stovyklų atvyko pirmieji dipukai, labai greitai jiems laikraštis buvo atiduotas redaguoti ir administruoti. Gali atrodyti keista, kad laikraščio perdavimas nekėlė jokių prieštaravimų tarp senųjų lietuvių. Matyt, kad laikraščio redagavimas buvo didelė našta, tad jo redaktoriai džiaugėsi proga tą naštą atiduoti jauniems lietuvių imigrantams. Pagal buhalterinius įrašus pirmas naujasis redaktorius buvo Leonas Norvaiša-Girinis, šias pareigas pradėjęs eiti 1948 m. sausio mėn. ir dirbęs iki tų pačių metų balandžio 1 d. Uolus ateistas, besilaikantis socialistinių pažiūrų, vėliau bendravęs su valstiečiais liaudininkais, Norvaiša-Girinis neturėjo redaktoriaus patirties, bet sugebėjo įsteigti *Nepriklausomos Lietuvos* spaudos bendrovę, kuri, kaip komercinė organizacija, turėjo daugiau galimybių uždirbti pinigų. Po jo nuo 1948 m. balandžio 2 d. iki 1949 m. sausio 8 d. laikraštį redagavo kitas atvykėlis Pranas Rudinskas, tėvynėje spėjęs išgarsėti kaip agronomas, pasižymėjęs ir kaip geras verslininkas (vėliau dirbo ilgamečio Monrealio kredito unijos „Litas“ direktoriumi). Jam esant redaktoriumi, laikraštis įgavo profesionalesnį įvaizdį, didėjo jo apimtis, kilo prenumeratų skaičius, ypač tarp vis dar gausiai atvykstančių pabėgėlių iš stovyklų Vokietijoje, kurie irgi dažnai aukojo pinigų laikraščiui remti. Faktiškai jau nuo 1947 m. laikraščio turinys atspindėjo dipukų rūpesčius: jame galima rasti daug korespondencijos ir pranešimų iš Vokietijos stovyklų, taip pat informacijos iš įvairių Kanados darboviečių, kuriose dirbo dipukai.¹¹

Nepriklausomos Lietuvos laikraščio brandos laikas atėjo redaktoriumi 1949 m. sausio 8 d. tapus žinomam tėvynės žurnalistui Jonui Kardeliui, vienam iš Valstiečių liaudininkų partijos lyderių. 1923–1940 m. jis buvo *Lietuvos žinių* dienraščio redaktorius, vėliau Vokietijoje, pabėgėlių stovykloje, – pagrindinės britų zonos laikraščio *Lietuvių žodis* redaktorius.

Kardelis yra tvirtinęs, kad kai su žmona imigravo į Kanadą, iš pradžių atsisakė redaguoti *Nepriklausomą Lietuvą*, bet buvo perkalbėtas atstovų iš Monrealio (tai galėjo būti Pranas Rudinskas, nes abu pažinojo vienas kitą nuo Detmoldo dipukų stovyklos laikų).¹²

Dar prieš Kardeliui atvykstant į Monrealį vyko tyli kova tarp dviejų pagrindinių Kanadoje dipukų politinių srovių, kurias galima apibendrinti kaip dešiniuosius, glaudžiai dirbančius su Katalikų bažnyčios kunigais, ir kairiuosius, ne komunistus, bet nenorinčius, kad lietuviškoji veikla Kanadoje būtų veikiamą kunigų. Jau Vokietijoje buvo kuriamas planas suburti Pasaulio lietuvių bendruomenę, kuri vėliau kiekvienoje šalyje sujungtų lietuvių dipukų organizacijas. Taigi Kanadoje buvo ruošiamasi pertvarkyti Kanados lietuvių tarybą į didesnę organizaciją su centrine valdyba, kurios atstovus išrinktų visi Kanados lietuviai. Dabar skirtingų srovių atstovams rūpėjo turėti kuo daugiau žmonių Kanados lietuvių tarybos valdžioje, nes reikėjo spręsti svarbų klausimą – kaip surengti kandidatų sąrašus į būsimą bendruomenės tarybą: ar pagal apylinkes, ar pagal organizacijas, įskaitant politines partijas? Naudoti bendrą sąrašą pagal apylinkes buvo palankiau dešiniams, nes jie turėjo daug žinomų žmonių, kurie galėtų kandidatuoti, o išlaikyti organizacinę tvarką – priimtinau kairiesiems, kurie buvo subūrę nemažai organizacijų.¹³

Jonui Kardeliui, kaip laikraščio *Nepriklausoma Lietuva* redaktoriui, atvykus į Monrealį, laikraštis virto kairiųjų kovos priemone: skelbiama kairiesiems palanki informacija ir straipsniai, atsakoma į oponentų straipsnius. Pagaliau 1949 m. kovo 26–27 d. Kanados lietuvių taryba skilo: Kardelis liko Tarybos pirmininku, o dešinieji su istoriku dr. Adolfu Šapoka priešakyje įsteigė Kanados lietuvių sąjungą, kuri išleido biuletinį. Įdomu tai, kad skaitant vėlesnius atsiliepimus, atsiminimus tiek apie Joną Kardių, tiek apie Adolfą Šapo-

ką, pabrėžiama abiejų vyrų tolerancija kitų žmonių nuomonėms. Deja, anot tuometinių susirinkimų (1949–1950 m. jų vyko daugiau kaip šimtas) dalyvių, reikia pripažinti, kad abiejų pusių retorika buvo ne tik karšta, bet dažnai ir nekultūringa. Tie, kurie lankė tuos susirinkimus, kurie daug kalbėjo, atsimeina šiuos susibūrimus kaip pilnus piktų replikų, ypač kai pasisakydavo Šapoka ir Kardelis.¹⁴

Pagaliam, bandant išeiti iš aklavietės, buvo kreiptasi į Vyriausiojo Lietuvos išsilaivinimo komiteto valdybą, o šis siūlė balsuoti iš dalies pagal apylinkių sąrašus, iš dalies – pagal organizacijas. Jei šis patarimas būtų buvęs priimtas, Kanados lietuvių bendruomenė būtų patyrusi daug vidinės nesantaikos metų. Laimingai išėjo, kad daugybę politinio gyvenimo peripetijų patyręs Jonas Kardelis nutarė, jog lietuvių Kanadoje per mažai, jie per daug išsibarstę milžiniškame šalies plote, kad būtų galima prasmingai pasinaudoti politinių partijų sistema. Jis pasinaudojo dideliu asmeniniu autoritetu tarp kairiųjų ir įtikino Kanados lietuvių centro tarybą, kad būtų nusileista ir balsuojama pagal apylinkes su bendrais sąrašais¹⁵. Tačiau Kardelis neketino atiduoti visos valdžios dešiniams. Jo redaguojamas laikraštis *Nepriklausoma Lietuva* nesiliovė atakuoti Šapokos ir jo šalininkų. Pagaliau 1949 m. pabaigoje vėl įvyko savitas persikėlimas iš vienos kolonijos į kitą: Šapoka ir pagrindiniai jo bendraminčiai persikėlė į Torontą, ten padedant Kunigų asociacijai buvo įsteigtas dar vienas Kanados lietuvių laikraštis *Tėviškės žiburiai*.

Nuorodos

1. *Lietuvių enciklopedija*, t. 13. Boston, 1958, p. 242–243.
2. Danys M. Lithuanian Parishes in Toronto, *Polyphony*, 1984, Vol. 6, No. 1, p. 106–109.
3. Danytė M. Komunistinė propaganda Kanados lietuvių tarpe II pasaulinio karo metais, *Oikos*, 2006, nr. 1, p. 30–39.

4. Ten pat.
5. Informacija iš *Lietuvių enciklopedijos*, Boston. T. 1, 1953; 6, 1955; 8, 1956, 9, 1956; 20, 1960.
6. „Mūsų žodis“, *Nepriklausoma Lietuva*, vasario 1941, nr. 1, p. 1–2.
7. Ten pat, p. 7–8.
8. A. Frenzelio laiškas S. Pundžiuvienei, 1941 10 01.
9. Gaida Pr. *Lithuanians in Canada* Toronto, 1967, p. 220.
10. Danys M. *DP: Lithuanian Immigration to Canada After the Second World War* Toronto, 1986, p. 224–228.
11. Mildos Danytės pokalbis su Juozu Daniu, Ottawa, 1989 02 20.
12. Ten pat.
13. Danys J. V. *Dygūs keliai į Bendruomenę, Tėviškės žiburiai*, 1981 01 22, p. 4.
14. Mildos Danytės pokalbis su Juozu Daniu, Ottawa, 1989 02 20.
15. Ten pat.

Milda DANYTĖ

THE EFFECT OF THE COMING OF A NEW WAVE OF IMMIGRANTS ON THE DEVELOPMENT OF THE LITHUANIAN-CANADIAN NEWSPAPER *NEPRIKLAUSOMA LIETUVA* (1940–1951): HISTORICAL AND IDEOLOGICAL CONTEXT

The Lithuanian-Canadian newspaper *Nepriklausoma Lietuva* (Independent Lithuania) was established in 1940 in Toronto by Lithuanians who opposed the pro-Communist propaganda being spread by the Lithuanian Communist newspaper „Liaudies Balsas“ (The People’s Voice) – namely, that the Soviet occupation of the homeland was legal and welcomed by the majority of Lithuanians. However, within a year the newspaper was moved to the Montreal Lithuanian community, as Toronto Lithuanians were ideologically split. In its first years the newspaper was not run very professionally and suffered from the lack of any direct information from Lithuania, though it did appear weekly and had a degree of popularity among the Lithuanians of Canada, then about 8,000 in number. However, with the arrival of a new wave of Lithuanian immigrants, the so-called Displaced Persons (DPs), political refugees who refused to return to a Lithuania under Soviet rule, from 1947 onwards the newspaper was staffed mostly by DPs

and reflected their highly patriotic outlook. The transfer went very smoothly, as the DP arrivals were younger and often had experience in journalism. Nevertheless, as more DPs came to Canada, eventually growing in numbers to near 30,000, political divisions appeared among them and a struggle over who would control *Nepriklausoma Lietuva* developed. With Jonas Kardelis, an experienced journalist and long-time leader in a Lithuanian leftist party, as editor of the newspaper, its quality improved, but its political stance became more rigid. Eventually, after over a hundred meetings among the quarrelling sides in Montreal, the right-wing group among the DPs, who were more favourable to clerical involvement in the running of the community, formed another Lithuanian newspaper in Toronto, *Tėviškės žiburiai*. The entire process provides an interesting example of the way that power could move very peacefully from two different generations and waves of immigrants, but become conflictual over internal political differences.

Danutė STAKELIŪNAITĖ

Ką *SĖJA* pasėjo? Valstiečių liaudininkų idėjinė sklaida *Sėjoje* 1953–1963 m.

Lietuvos valstiečių liaudininkų partija¹ buvo ryški politinė jėga Nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, daug valstiečių liaudininkų veikėjų buvo įkalinta, ištremta į Sibirą, žuvo. Baigiantis Antrajam pasauliniam karui ir artėjant antrajai sovietų okupacijai, nemaža dalis valstiečių liaudininkų pasitraukė į Vakarų. Kai pagausėjo emigracija į JAV, ten išvyko ir daug LVLS veikėjų. JAV 1953 m. pradėtas leisti žurnalas *Sėja* (ėjo 1953–1977 m.) buvo valstiečių liaudininkų emigracijoje centras, organizatorius ir ideologas. Šios politinės srovės renginiams, leidiniams, veiklos kryptims didelę įtaką darė *Sėja* ir jos kolektyvas. Liaudininkų išeivijoje istorija neišivaizduojama be *Sėjos* istorijos. Deja, darbuose apie spaudą ir / ar valstiečius liaudininkus šis minimas tik epizodiškai². Viena vertus, liaudininkų istorija tik pradėta rašyti, daug šaltinių dar laukia tyrėjų, todėl, matyt, ir *Sėja* atras savo vietą šios politinės srovės studijose. Kita vertus, *Sėjos* viešinimas, jos kaip savarankiško tyrimo objekto pristatymas gali paskatinti ir valstiečių liaudininkų, ypač išeivijos laikotarpio, studijas. Šios aplinkybės vertė plačiau pasidomėti žurnalo tematika, atitinkamai ir

valstiečių liaudininkų vertybėmis. Straipsnio tikslas yra apibūdinti valstiečių liaudininkų idėjinę sklaidą 1953–1963 m. *Sėjos* publikacijose. Kartu apžvelgtos *Sėjos* atsiradimo aplinkybės, tikslai, šio žurnalo tematika ir jo idėjinė kryptis. Straipsnio autorė nepretenduoja į detalią ir visapusišką valstiečių liaudininkų ideologijos išeivijoje analizę. Tam reikia išsamesnių tyrimų, o jie galimi tik pasitelkus didesnę šaltinių įvairovę.

Darbo chronologiją lėmė, viena, *Sėjos* iniciatoriaus, redaktoriaus Gražvydo Juozo Lazausko vadovaujamo šiam žurnalui darbo metai, antra, nuo 1964 m. prasideda kur kas pasyvesnis valstiečių liaudininkų gyvenimas *Sėjoje*.

Sėjos sumanymo aplinkybės ir siekiai

LVLS tarpukaryje garsėjo savo periodiniais leidiniais. Žurnalas *Varpas*, laikraščiai *Lietuvos ūkininkas* ir *Lietuvos žinios* glaudžiai susiję su XIX a. pab.–XX a. pr. tautinio atgimimo metais. Laikraščių istorija tęsėsi iki pat sovietų okupacijos 1940 m., o žurna-

las *Varpas*, su pertraukomis ėjęs Nepriklausomoje Lietuvoje, buvo atgaivintas emigracijoje: 1946 m. Vokietijoje (1948 m. – *Studentų varpas*), o 1953 m. JAV³. LVLS organizacinis ir idėjinis centras visuomet buvo laikraščiai, redakcijos ir jų redkolegijos bei bendradarbiai. Todėl emigravę į JAV liaudininkai šeštojo dešimtmečio pradžioje vėl suskato rūpintis periodiniu leidiniu. Nereguliariai leidžiamo žurnalo *Varpas* jiems nepakako. 1952 m. gruodžio 27 d. G. J. Lazauskas ir jo bičiuliai Liudas Šmulskštys bei Vytautas Vintartas kreipėsi į bendraminčius, kviesdami padėti įgyvendinti prasmingą idėją – leisti naują laikraštį, kuris turėjo tapti visų, kurie save įvardijo „viduriniąja srove“, centru⁴. Užmojai buvo kuklūs. Planuota leisti aštuonių puslapių mėnesinį laikraštį, kurio redkolegiją sudarytų trys bendraminčiai. Centras turėjo būti Čikagoje. Paramos buvo tikėtasi sulaukti iš lietuvių, pasklidusių po visą laisvąjį pasaulį. Netrukus atsiliepė net 15 bičiulių ir suteikė moralinę ir materialinę paramą. Tarp rėmėjų buvo Zigmas Dailidka, Laimutė Griniūtė, Mečys Mackevičius, Antanas Novickis, Aleksandras Tornau ir kiti⁵. Graži iniciatyva ir parama greitai davė vaisių. Jau 1953 m. gegužės mėn. projekto sumanytojai ir jų bičiuliai džiaugėsi nauju leidiniu⁶. Projektinis laikraščio pavadinimas buvo *Varpininkų keliais*, tačiau leidinys, išvydęs dienos šviesą, jau turėjo *Sėjos* vardą⁷. Pavadinimo kaita buvo sveikintina reklamine / komercine prasme: jis trumpesnis, patrauklesnis ir labiau derėjo svetimoje aplinkoje⁸. Be to, buvo galima sulaukti gausios skaitytojų būrio. Nenurodoma idėjinė kryptis leidinio pavadinime galėjo būti gera žinia ir patiems liaudininkams. Reikėjo kurti naują, to meto sąlygas atitinkančią tapatybę, kur būtų mažiau politinio angažuotumo, monopolizuoto varpininkų palikimo, tarpukario Lietuvos supriešintos politinės konkurencijos.

Žurnalo „tautinė, demokratinė mintis“ kryptis ir keliai tikslai, nepaisant naujo

leidinio pavadinimo, rodė, kad jo idėjinės ištakos giliai slypi varpininkų idealuose ir darbuose⁹. Pirmojo *Sėjos* numerio vedamajame redkolegija įtikinamai pareiškė, jog jų, kaip ir XIX a. pab. varpininkų, tikslas – žadinti, budinti, gaivinti tautiškumą, valstybingumo siekį, idant emigracijoje išsiblaškę Lietuvos piliečiai netaptų vien materialinių siekių įkaitais¹⁰. *Sėjos* leidėjai, pasiskelbę „viduriniąja srove“, užsimojo sutelkti įvairių politinių pažiūrų emigracijoje įsikūrusius lietuvius. Leidinio šūkis „rimtis, saikas, gera valia“¹¹ žadėjo gaivaus oro gūsį politiškai susiskaldžiusioje lietuvių išeivijos bendruomenėje. Siekį išvengti „mažaverčio politikavimo“ ir telkti visas pastangas bendram tikslui *Sėja* kartojo dažnai¹². Kompromisų negalėjo būti tik dėl pagrindinio *Sėjos* tikslo – „lietuvių tauta turi būti laisva“. Siekis apibūdino ir dirvą, į kurią ypač turėjo byrėti *Sėjos* grūdai. Tai – jaunimas, kurį „svetima aplinka, atrodo, daugiau veikia negu jau pagyvenusius ir savo jaunystę tėvynėj praleidusius tautiečius“¹³. Leidinio pavadinimas *Sėja* puikiai tiko šiai paskirčiai¹⁴. Atrodo, kad iniciatoriai suprato, jog, turėdami itin kuklių materialinių ir žmogiškųjų išteklių, puoselėja labai aukštus tikslus.

Atgal į Lietuvą

Sėjoje vyravo istoriniai tekstai, dokumentai. Didelę pažintinę ir išliekamąją mokslinę vertę turėjo ir tebeturi straipsniai, spausdinti skyrelyje „Dokumentų šviesoje / Praeities dokumentai“. Čia randame įvairaus laikotarpio šaltinių¹⁵. Antras svarbus istorinis šaltinis – memuaristika. *Sėjos* leidėjai jai negailėjo vietos. 1956–1957 m. buvo paskelbti Kazio Škirpos „Vilnius – nepriklausomybės raktas“, „Kelias į pirmuosius savanorius“, Rapolo Skipičio „Nepriklausomą Lietuvą statant“, Kazio Griniaus ir kt. atsiminimai.

Skyrelyje „Lietuvių tautos kančių keliais“ buvo spaudinamos dokumentuotos istorijos

apie kankintus, įkalintus, ištremtus, esančius tremtyje ir žuvusius tautiečius, žemėlapiai su pažymėtomis tremties vietomis. Ši informacija buvo ne tik svarbus istorinis šaltinis, bet ir galimybė artimiesiems sužinoti tikrąją tiesą.

Antroji istorinė *Sėjos* dalis – tai tautinio atgimimo ir valstiečių liaudininkų partijos istorija (1888–1940). Jos autoriai – tai LVLS aktyvas ir jų bendraminčiai. Be jau minėto K. Škirpos, rašė Juozas Audėnas, Andrius Valuckas, L. Šmulkštys, Jonas Bertašius, Jonas Bildušas, Henrikas Blazas ir kt. Dažnai, neatsižvelgiant į aprašomąjį įvykį, *Sėjos* bendradarbius siejo tarpukario Lietuvoje suformuotas stereotipas – tik liaudininkai yra tikrieji varpininkų sąjūdžio idealų tęsėjai ir nuosekliausi jos įkūnytojai politikoje¹⁶. Varpininkų epochos monopolizacija, atrodo, nestebino ir jų ilgamečių politinių oponentų – krikščionių demokratų¹⁷. Emigracijoje buvo dar ryškiau įtvirtintas valstiečių liaudininkų partijos gimtadienis – 1888 m. birželio 29-oji. Tai liberaliosios inteligentijos, daugiausia Varšuvos ir Maskvos universitetų auklėtinių lietuvių sueigos (suvažiavimo) data. Jau vien K. Griniaus ir Jono Staugaičio dalyvavimas tame sambūryje buvo pagrindas ir tarpukario kartos liaudininkams tvirtai susisaistyti su to meto lietuvių idėine ir organizacine veikla¹⁸. Tačiau XIX a. devintojo dešimtmečio pabaigos judėjime dalyvavo ne tik pasaulietinė, bet ir konfesinė inteligentija, todėl ne vieni valstiečiai liaudininkai galėjo pretenduoti į minėtą datą. Išskirtinį dėmesį *Sėja* skyrė valstiečio liaudininko – tikrojo demokrato – įvaizdžiui įtvirtinti. Tai ir demokratinės Lietuvos valstybės, vadovaujant liaudininkams, sukūrimas, ir garbinga parlamentarizmo, ypač Steigiamojo seimo, istorija, ir išsamios LVLS tarpukario bei emigracijoje dirbančių lyderių biografijos. Liaudininkų pasiekimai dažniausiai buvo priešpriešinami 1926 m. gruodžio perversmui¹⁹. Iš kitų autorių vertėtų išskirti A. Valucką, kuris rengė valstiečių liaudininkų istoriją ir dalį medžiagos paskelbė *Sėjoje* ²⁰, L. Šmulkštį, pateikusį in-

formatyvų Steigiamojo seimo veiklos pristatymą²¹, Antaną Sugintą, kuris, panaudodamas daug faktinės medžiagos, nutiesė tiltą tarp Lietuvos demokratų partijos ir Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijos²². LVLS istoriją papildė istoriniais faktais nuspalvintos *Sėjos* antraštės „Mūsų sukaktuvinkai“ ir „Mūsų mirusieji“. Jose yra vertingos empirikos asmenybių žinynams, biografijoms rengti.

Apibendrinant *Sėjos* pagrindines publikacijas, matyti, kad vyravo liaupsės varpininkų ideologijai, priešai 1922 m. Konstitucijai bei 1923 m. LVLS programai, valstiečių liaudininkų veiklos Nepriklausomoje Lietuvoje sureikšminimas ir prieš tautininkus nukreipta kovinė retorika.

Sėjos istoriniai tekstai įrodė, kad ji vykdė dar pirmajame žurnalo numeryje duotą priesaką „sėti tautinės, demokratinės minties grūdus“²³. Ar jie sudygo ir koks derlius išaugo, apžvelgsime kitoje dalyje.

Tarp *Sėjos* tikslų ir Lietuvos valstiečių liaudininkų tradicijos

Grūdai biro, o augantį javą ar net ir derlių geriausiai galėjo atspindėti tie, kuriems *Sėja* pirmiausia buvo skirta, t. y. jaunimas. Jaunimui ir ypač studijuojančiam jaunimui visą *Sėjos* nagrinėjamą laikotarpį buvo skirta rubrika „Vivat Academia“. Jos redaktorais (skyrelio tvarkytojais) buvo Vytautas Bildušas (nuo 1956 m. iki 1958 m. antro numerio imtinai), Giedrė Briškaitytė (nuo 1958 m. trečio numerio iki 1960 m. penkto numerio), Jonas Gibaitis (bent jau 1963 m.)²⁴. *Sėjos* leidėjų dėmesį akademiniam jaunimui išreiškė 1958 ir 1960 m. išleistas atskiras leidinys *Studentų varpas*²⁵.

Rubrikoje „Vivat Academia“ atsispindi įvairiapusis akademinio jaunimo gyvenimas, tačiau daugiausia vietos buvo skirta kultūrinei veiklai: leidinių *Lituanus*, *Metmenys*, *Varpas*, naujų knygų išsamiesiems pristaty-

mams, organizacijoms ir jų veiklai nušviesti. Čia buvo aptariami Lietuvos studentų sąjungos renginiai, anonsojami suvažiavimai ir jų svarbiausi nutarimai, pateikiamos „Šviesos“, „Santaros“, Lietuvos studentų sąjungos organizacijų veiklos apžvalgos²⁶.

Apibendrinant jaunimui skirtų straipsnių idėines nuostatas, reikia pripažinti, kad daugelis jų mažai skyrėsi nuo XIX a. pab.–XX a. pr. *Varpo* dvasios²⁷.

„Vivat Academia“ parodo ir kartų požiūrio į istorinius įvykius, Lietuvos laisvinimo darbo bei lietuvių išeivijoje gyvenimo ir veiklos suvokimo skirtumus. *Sėjos* kolektyvui – senosios ir vidurinės kartos LVLS bendraminčiams – atrodė, jog jaunimas gerokai simpatizavo anglosaksiškai kultūrai, per mažai vertino Lietuvos istoriją ir neperėmė tarpukario liaudininkų patyrimo. Pamokslaujantys *Sėjos* rašiniai žadino jaunimo reakciją. Kartų sankirta puikiai atskleidavo nesusikalbėjimą. Štai 1956 m. *Sėjos* antrame numeryje vidurinės kartos LVLS atstovas M. Mackevičius (1956 m. balandžio 14-ąją jam sukako 50 metų) ne pirmą kartą ragino lietuvišką jaunimą „nepamesti kelio dėl takelio“ ir „pirmoje eilėje <...> pažinti ir sutapti su Lietuvos praeitimi, jos istorija bei perimti Lietuvos politinėje istorijoje įtvirtintą politinių jėgų diferenciaciją“²⁸.

Labai greitai *Sėjoje* pasirodė L. Šmulkščio laiškas²⁹. L. Šmulkštys nepritarė M. Mackevičiaus teiginiams, jog studentai ignoruoja Lietuvos istoriją, tačiau patvirtino, jog santariečių suvažiavime jaunimas pasisakė už tai, kad „liaudininkų ir tautininkų praeities nesutarimai negalėtų nulemti jų dabarties santykių“³⁰. Taigi nei gruodžio perversmas, nei autoritarinis valdymas jaunimui neatrodė neperžengiama kliūtis liaudininkams ir tautininkams dirbti kartu, siekiant Lietuvos laisvės. Tokios diskusijos pasirodymas 1956 m. *Sėjos* puslapiuose buvo tam tikras precedentas. Kitą, dar ryškesnę polemiką tarp *Sėjos* kolektyvo ir jo bendradarbių, atstovaujančių vienai šaliai, ir liberalaus

jaunimo bei jo vadovybės, atstovaujančių kitai šaliai, paskatino J. Avižos ir V. Stepovaičiaus straipsniai³¹. Juose buvo siūloma, ką jaunimas turėtų daryti, ko nedaryti ir kaip galvoti, kad kartų bendradarbiavimas „pateisintų abi puses, o ypač studentiją, nes čia ji rastų politinį išsilavinimą ir susipažintų su partijos praeitimi, nuveiktais darbais ir jos siekimais“³². Pasak J. Avižos, santariečiai, skleidžiantys nepagarbą ir neapykantą vyresniajai kartai ir jos atliktiems darbams, yra „subankrutavusio totalitarizmo pasimetusios galvos“³³. Šiai pozicijai nepritariančias J. Šmulkščio atsiliepimai pasirodė *Naujiene*³⁴. Jis rašė, jog toks požiūris varžo studentų laisvos minties sklaidą ir paniekina Lietuvoje veikusių varpininkų principus ir tradicijas. *Sėjos* redkolegijos ir J. Šmulkščio sankirta³⁵ buvo perkelta į *Varpo*, *Į laisvę* ir kitų leidinių skiltis. Į diskusijas dėl santariečių ideologijos ar jos (ne)buvimo įsijungė ir Leonas Sabaliūnas, Jurgis Jaks-Tyris ir kiti.³⁶ *Sėjos* nuostata nesikeitė. Jos teiginiai, kad santariečiai nutolo nuo tikrųjų šaknų, persiėmė naujomis „madomis“, *Sėjoje* buvo ginami dar ne kartą, o rubrika „Vivat Academia“ vis bandė „Santarą“ pakreipti LVLS idealų linkme. Tokia perdėta ištikimybė politinei tradicijai dar labiau gilino natūralią kartų atskirtį, kurią buvo užsibrėžusi mažinti *Sėja* ir jaunimo terpėje negalėjo subrandinti tokio derliaus, kurio tikėjosi jos leidėjai ir jų bendraminčiai.

Kitas *Sėjos* priesakas buvo padėti įvairių politinių srovių tautiečiams organizuotis, kartu darniai ir sklandžiai dirbti Lietuvai³⁷. *Sėja* daug vietos skyrė įvairių emigracijoje veikusių organizacijų veiklai. Vis dėlto redkolegijos dėmesio centre buvo Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK). Skelbdami VLIK institucijų pareiškimus, rezoliucijas, darbų apžvalgas, *Sėjos* bendradarbiai stengėsi atskleisti liaudininkų taktiką, įtikinti skaitytojus, jog liaudininkai yra įvairių VLIK politinių srovių vienytojai.

Liaudininkų ir krikščionių demokratų bendradarbiavimas atrodė gana konstruktyvus. Netgi 1956 m., kai VLIK šių grupių pozicijos akivaizdžiai nesutapo (dėl VLIK Tarybos personalinės sudėties, krikščionių demokratų organizacijų skaičiaus ir kt.), liaudininkų lyderių vertinimai *Sėjoje* buvo nuosaikūs. Antai įtakingas LVLS narys J. Daugėla, pažėręs siek tiek kritikos, tuojau tai užmiršo ir teigė, kad visi kiti, išskyrus tautininkus, yra „demokratinės tautos gyvybinės jėgos“, kurios reprezentuoja tikrąją Lietuvos politinį veidą bei tikrąją tautos valią³⁸. 1957 m. LVLS suvažiavime pirmininkas Juozas Pajaujis pranešė, jog LVLS taktika bendradarbiauti su krikščionimis demokratais, nors kai kas tokį bendradarbiavimą vadino ėjimu „ant krikdėmų pavadžio“, pasiteisino, todėl liaudininkai ir toliau pasisakė už platų koalicinį bendradarbiavimą³⁹. Ir vėliau vyravo nuostata, kad santykiai su krikščionimis demokratais sklandūs, „be mažiausių priekaištų“⁴⁰. LVLS savo forumuose su nostalgija bei pasigerėjimu prisimindavo tuos laikus, kai liaudininkai ir demokratinės politinės partijos „dirbo vienos gretose ar koalicijose“, ir kvietė „ilgmetes sąjungininkes“ ir toliau dirbti kartu⁴¹.

Sėjos žadėto „sugyvenimo, paremto tolerancija“, nerandame straipsniuose, kuriuose minimi tautininkai. Tarpukario istorijos skiltyse *Sėja* nepraleido progos išryškinti tautininkų autoritarizmo ir „vadizmo“. Tuo pačiu tautininkus kaltino ir emigracijoje⁴². Tautininkams tarnaujančias jėgas, pasak *Sėjos* vedamojo, vienija Lietuvos nepriklausomybės talka ir uolus pagalbininkas Stasys Lozoraitis⁴³, todėl Lietuvos diplomatijos šefui *Sėja* kritikos irgi nešykštėjo⁴⁴. S. Lozoraičio veiklos metodai, pasak *Sėjos*, kenkė ne tik Lietuvos laisvinimo darbui išeivijoje, bet buvo „pavojingi ir ateities Lietuvai – kvėpia 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo sukurtojo vadistinio režimo tęsiniu išlaisvintoje valstybėje“⁴⁵.

Tautininkų pasitraukimas iš VLIK „laikytina natūralia tautininkų nusistatymo išda-

va“, teigė J. Daugėla ir pridūrė, kad VLIK deklaruoatas Lietuvos atkūrimo demokratiniais pagrindais siekis niekada nebuvo priimtinas tautininkams, o nepasitikėjimas tauta „verčia tautininkus visu veidu ir atvirai atsisukti atgal į vadistinę diktatūrinę sistemą“⁴⁶. *Sėjai* tautininkai buvo idėjiniai politiniai priešininkai ir prarasta politinė srovė. LVLS, nematydama jokių galimybių su jais bendradarbiauti išeivijoje, nepaliko politinės nišos ir būsimuose išvaduotos Lietuvos projektuose. 1953–1963 m. *Sėjos* nuostata buvo daug radikalesnė nei LVLS pozicija 1926 m. gruodį, poperversminiu laikotarpiu⁴⁷. *Sėjos* straipsniai šiuo požiūriu buvo kur kas kovingesni nei 1926 m. pabaigoje ir 1927 m. pradžioje LVLS CK posėdžių medžiaga⁴⁸, radikalumu joms nusileidžia ir poperversminio *Lietuvos ūkininko* ar *Lietuvos žinių* numeriai.

Sėja akivaizdžiai paliudija, kad LVLS naujos realybės nenorėjo priimti. 1953–1963 m. *Sėjoje* niekur neteko aptikti liaudininkų keitimų keisti savo santykių su tautininkais taktikos. Ir 1963 m. H. Blazas, nors ir pripažindamas pasikeitusio pasaulio realijas, negali „išsilaisvinti“ iš tarpukario partinių rietenų⁴⁹. LVLS pernelyg gilus įklimpimas į tarpukario istorijos maitinamas politines aistras, „užsiiminėjimas vien tulžies liejimu“⁵⁰ neturėjo perspektyvos. Tokia LVLS pozicija nesiderino ir su leidinio *Sėja* credo – ne skirti, o vienyti. *Sėja* tik dar kartą patvirtina teiginį, kad jaunosios liberalų kartos viltys sukurti liaudininkus ir tautininkus vienijančią politinę srovę nagrinėjamu laikotarpiu neturėjo realaus pagrindo⁵¹.

Valstiečių liaudininkų idėjinės nuostatos ir nepriklausomos Lietuvos projektai *Sėjoje*

Jau minėjome, kad LVLS istorija užėmė išskirtinį vaidmenį *Sėjoje*. Jos kritinis įvertinimas galėjo būti pagrindas valstiečių liau-

dininkų ideologinėms diskusijoms emigracijoje. Tačiau *Sėjos* tekstuose labai stigo šios politinės srovės vertybių analizės.

Sėjos kolektyvo personalinė sudėtis vertė laukti aštrių diskusijų. Aktyvus liaudininkas L. Šmulskštys Lietuvoje ketvirtajame dešimtmetyje priklausė Vinco Kvieskos grupei, kuri aštriai kritikavo CK taktiką ir siekė reformuoti sąjungos programines nuostatas⁵². 1933-iais ir vėlesniais metais V. Kvieskos rėmėjas buvo ir kitas to meto Kauno LVLS kuopos narys, LVLS CK narys, emigracijoje *Sėjos* bendradarbis Jonas Makauskas. Dėl ideologinių nesutarimų ir kitų priežasčių 1933 m. gruodžio 17 d. jis buvo netgi pašalintas iš partijos⁵³. Dėl nesutarimo su partijos vadovybe 1934 m. buvo svarstytas ir priimtas CK nutarimas pašalinti iš LVLS ir *Sėjos* bendradarbių, to meto aktyvų liaudininką A. Sugintą⁵⁴. Dar vienas *Sėjos* bendradarbis A. Valuckas, ketvirtajame dešimtmetyje dirbdamas *Lietuvos žinių* redakcijoje, rūpinosi liaudininkų ideologijos baru ir turėjo siekių „sutvirtinti liaudininkų politinę liniją“⁵⁵. Ilgametis Lietuvos jaunimo sąjungos narys (LJS), jos centro valdybos sekretorius, įtakingas *Varpo* redkolegijos narys Nepriklausomoje Lietuvoje M. Mackevičius irgi turėjo savų ambicijų⁵⁶. LVLS jaunųjų liaudininkų siekiai reformuoti sąjungą ketvirtojo dešimtmečio Lietuvoje nebuvo įgyvendinti. XX a. 6–7 dešimtmečiais emigracijoje minėti ketvirtojo dešimtmečio jaunieji liaudininkai, ėmęsi vadovauti šiai politinei jėgai, turėjo ne tik galimybių, bet ir gyvenimo jiems suteiktą priedermę išvystyti galias diskusijas dėl valstiečių liaudininkų programos reformavimo ir pasirengimo įgyvendinti iškilusius uždavinius. Tačiau nieko panašaus nerandame *Sėjoje*. Išimtis būtų jau paminėta J. Šmulskščio jaunimo „Santaros“ sambūrio rėmėjo pozicijos raiška. Deja, kartų ideologinis konfliktas neperaugo į gilesnes vidines liaudininkų vertybines diskusijas *Sėjoje*.

Tik penktaisiais *Sėjos* metais LVLS ėmė domėtis savo programa ir pripažino, kad re-

alybė yra keblī⁵⁷. Neturėta ne tik konkrečios programos, bet ir vertybių skalė buvo labai neaiški. Politinis atšilimas SSRS, Vengrijos įvykiai, demonstracijų banga Lenkijoje priverė ir liaudininkus pažvelgti į priekį. J. Audėnas pripažino, kad krikščionys demokratai, socialdemokratai turėjo užėmę daug geresnę padėtį: jų tradicinės, pamatinės idėjos buvo aiškesni orientyrai veiklos programoms kurti. Liaudininkų šaltiniai, kurie teikė energijos patraukti tautą 1918–1926 m. po 30 metų labai veržlaus pasaulio judėjimo į priekį, atrodė labai seklūs. Todėl iškeltas tikslas „duoti pilnesnį, platesnį ir išsamesnį turinį principinėms liberaliai demokratinės lietuvių visuomenės ideologijos idėjomis, panaudojant lietuviškos medžiagos šaltinius“ buvo labai sveikintinas⁵⁸. Kvietimas skelbti konkursą programinei studijai parengti teikė vilties, jog prasidės realios liaudininkų ideologijos paieškos. Tačiau J. Audėnas, prisiminęs plačią ketvirtajame dešimtmetyje vykusią liaudininkų ideologinę diskusiją, jos rėmus labai susiaurino – iš daugelio jis siūlė pasirinkti J. Mantvilos požiūrį ir kūrybiškai jį taikant „sukurti liberaliai demokratinės lietuvių visuomenės kodeksą“. Be giliai, išsamios diskusijos dėl LVLS liberalizmo principų sampratos išvystymo nebuvo galima tikėtis konkrečios realistinės programos. Pirmiausia vertėjo susitarti dėl pagrindų.

1957 m. rudenį vykęs LVLS suvažiavimas ideologijai ir programai vėl neskyrė dėmesio⁵⁹ ir taip save kaip politinę srovę pasmerkė saviizoliacijai. Negalėjo būti įgyvendintas ir *Sėjai* iškeltas tikslas – paskui save vesti jaunimą. Jaunimas labai greitai tolo ne tik nuo senosios, bet ir vidurinėsios liaudininkų kartos. Teisus buvo Leonas Sabaliūnas, 1958 m. rašęs, kad „liaudininkai turėdami gana tvirtą ideologinį pagrindą nesistengia jo ištekliaus išnaudoti ir jį interpretuoti pasikeitusių ir besikeičiančių aplinkybių akivaizdoje“⁶⁰. Po penkerų metų (1963 m.) LVLS suvažiavime tą patį pakartojo liaudininkų lyderis ir aktyvus *Sėjos* bendradarbis H. Blazas. Jis pripažino, kad nuo

Varpo laikų iš esmės pasikeitęs pasaulis įpareigojo liaudininkus ne tiek žvalgytis į praeitį, kiek „įsigilinti į dabartį, kur esame, ir mėginti įžvelgti ateitį, į kur einame“⁶¹. Deja, ir šį kartą, deklaravus, kad liaudininkų stuburas, kaip ir varpininkų laikais, lieka laisvės, žmogaus teisių, tolerancijos, socialinio teisingumo ir lygybės idealai, į ateitį nebuvo pajudėta⁶². Liberalizmo principų esmė ne tik plačiau neišvystyta, bet *Sėjoje* nevyko net tokios diskusijos. Įvardiję save liberalais, liaudininkai nepagrindė ir laisvės siekio. Emigracijoje tokios diskusijos vyko tarp jaunimo ir ypač akademinio lygmeniu. To puikus įrodymas santariečių judėjimas, kurį *Sėja* akylai stebėjo, ir pažiūrų įvairovė studijoje „Lietuviškas liberalizmas“⁶³. Knygos autoriai, pasak Vytauto Kavolio, atskleidė, kaip „tremtyje apie laisvę galvoją lietuviai ją supranta“⁶⁴. Ten savo nuostatas dėstė ir liaudininkų atstovas Jurgis Jaks-Tyris. Ši aplinkybė irgi netapo postūmiu diskusijai *Sėjoje*.

Šeštajame dešimtmetyje ir septintojo dešimtmečio pradžioje LVLS vėl grįžo prie 2–3 dešimtmečių ideologinio neapibrėžtumo. Liaudininkai *Sėjoje*, kaip ir 1923 m. programoje, aiškiau respektavo demokratinius nei liberaliuosius principus⁶⁵. 1953–1963 m., net ir 1973-iaisiais LVLS netgi nepriartėjo iki ketvirtojo dešimtmečio liaudininkų intelektualų J. Mantvilos (J. Lazausko), V. Kvieskos, M. Mackevičiaus, Albino Rimkos ir kitų bandymo akcentuoti liberaliąsias ir socialdemokratinės vertybes ir apie tai vykusią ideologinių diskusijų⁶⁶.

Deja, *Sėjoje* liaudininkai net nebandė per skaudžių patirčių prizmę (autoritarinis režimas Lietuvoje, emigracija, politinė veikla Europoje ir JAV) kritiškai pažvelgti į savo politinės srovės ideologiją ar gilintis į aiškios ideologijos nebuvimo priežastis. Jaunoji karta, į kurią apeliavo *Sėjos* leidėjai ir rėmėjai, galėjo įsitraukti tik į naujas sąlygas reflektuojančios tarpukario istorijos studijas ir vadovaujantis jomis modeliuoti būsimos veiklos programas.

V. Kavolio metafora „idėjinė mažakraujystė“⁶⁷, taikyta visiems liberalais save įvardiju-

siems išeivijoje, labai tinka ir *Sėjos* idėijinei kryptčiai bei valstiečių liaudininkų emigracijoje ideologijai apibūdinti.

Su vertybinėmis nuostatomis tiesiogiai siejasi projektų Lietuvai kūrimas. *Sėja* aki-vaizdžiai įrodo, kad LVLS save įvardijo kaip labai svarbią, jei ne pagrindinę, politinę jėgą būsimos nepriklausomos Lietuvos politikoje. Todėl vertėtų klausti, kokią veiklos programą 1953–1963 m. ji parengė.

Valstiečiai liaudininkai būsimos Lietuvos projektus kūrė dar gyvendami Europoje, Vokietijoje⁶⁸. Pradėjus leisti *Sėją*, dėmesys labiau buvo telkiamas Lietuvos laisvinimo bylai. Vis dėlto žurnalo rengiamose kasmetinėse gegužinėse, suvažiavimuose liaudininkai vienas kitam primindavo Lietuvos ateities planų kūrimo būtinybę, tačiau šios iniciatyvos taip ir likdavo gerais ketinimais. Programinio dokumento arba bent jo metmenų liaudininkai neturėjo nei šeštajame ir septintajame dešimtmetyje, nei aštuntojo dešimtmečio pradžioje. 1962 m. sausio 27 d. Čikagos liaudininkų susirinkime LVLS CK narys H. Blazas ragino sukurti „tokį būsimos Lietuvos idealą, kuris būtų priimtinas tiek tautos Tėvynėje, tiek ir už jos ribų“⁶⁹. Tokios programos pagrindas, pasak jo, turėjo būti 1922 m. LR Konstitucija. Tačiau nei H. Blazas, nei kiti kažkodėl neprisiminė fakto, jog liaudininkai už 1922 m. Konstituciją net nebalsavo. Ar *Sėja* ir LVLS septintajame dešimtmetyje jau būtų atidavusi balsus už 1922 m. Konstituciją? H. Blazo pranešimas leistų atsakyti teigiamai. Atrodo, jog *Sėjos* pirmojo numerio pažadas viešąjį lietuvių gyvenimą emigracijoje kreipti „konstruktyviaja, pozityviaja kryptimi“ nebuvo visiškai užmirštas. Šią nuomonę patvirtintų H. Blazo raginimas sudaryti tokią politinę platformą, kurią galėtų paremti ir kitos politinės jėgos emigracijoje. Tik kažin ar šis liaudininkų lyderis buvo nuoseklus, mat jis, regis, neįžvelgė jokių esminių skirtumų tarp LVLS 1923 m. programos ir 1922 m. Konstitucijos⁷⁰. Tokie pasisakymai suvažiavime verčia many-

ti, jog LVLS keitė ne tik taktiką, bet keitėsi ir partijos vertybės.

Kaip jau teigėme, *Sėjoje* rimtos ideologinės diskusijos nebuvo, todėl ir vertybinės nuostatos nebuvo patikslintos. Nežengus šio žingsnio, kažin ar buvo galima parengti nuoseklią partijos veiklos programą.

Skirtingai nei 1963 m. H. Blazas, 1971 m. liepos 3 d. LVLS suvažiavime jos pirmininkas M. Mackevičius jau pabrėžė, jog pagrindinės partijos veiklos gairės turi būti lietuviybės išlaikymas ir tautos savasties puoselėjimas aktyviai dirbant lituanistinį šviečiamąjį kultūrinį darbą⁷¹. Politinės veiklos centrą jis perkėlė į VLIK. Į partiečių priekaištus, kad partijos vadovybė nesirūpina programos išlaisvintai Lietuvai kūrimu, jis atsakė taip: „Tačiau politinė, ūkinė, socialinė ir kultūrinė programa, kuri nebūna paremta realiomis sąlygomis, nėra vertinga ir nepateisina jai dedamų vilčių. Dabar nežinome, kuriose vidaus ir tarptautinėse aplinkybėse Lietuva prisikels iš dabartinės vergijos <...>“ ir pasiūlė: „nuo programos sudarinėjimo susilaikyti arba vien šiuo reikalu plačiau išsistarti“⁷². Beje, M. Mackevičius LVLS programinėmis gairėmis įvardijo 1902 m. Lietuvos demokratų partijos programą ir ypač pabrėžė jos siekių siekį – „Laisva ir nepriklausanti kitoms valdžioms ir tautoms Lietuva. Gyventojų vyriausybė visuose Lietuvos reikaluose“⁷³. Partijos kolegoms M. Mackevičius pažadėjo, kad nepriklausomoje Lietuvoje LVLS programa bus smulkiai išdėstyta. Gilesnių ideologinių diskusijų nebuvimas, veiklos programos neturėjimas, manytume, buvo svarbi kliūtis *Sėjai* nuosekliai įgyvendinti savo užsibrėžtus siekius.

Išvados

Svarbus LVLS židinys emigracijoje, jos organizacinis idėjinis centras buvo žurnalas *Sėja*. Ji skelbėsi esanti tautinės demokratinės minties leidiniu. *Sėjos* šūkis – „rimtis,

saikas, gera valia“ teikė viltį, jog valstiečiai liaudininkai taps vienijančia jėga politiškai susiskaldžiusioje ir susipriešinusioje lietuvių išeivijos bendruomenėje. *Sėjos* pirmojo numerio vedamasis įtikinamai pareiškė, kad jos kolektyvas vadovausis dar XIX a. varpininkų deklaruotais tikslais – žadinti, budinti ir gaivinti tautiškumą bei valstybingumo siekį. Leidinys pirmiausia turėjo pasiekti jaunimą, žadinti jo patriotinius jausmus, neleisti užmiršti ryšio su Lietuva ir įtraukti jaunimą į Lietuvos laisvinimo darbą.

Įgyvendinti šiuos tikslus padėjo *Sėjos* skyreliai „Dokumentų šviesoje“, „Lietuvių tautos kančių keliais“, kuriuose buvo skelbiami skaudžiausių Lietuvos istorijos tarpinių šaltiniai. Rubrika „Vivat Academia“ atspindėjo įvairiapusį jaunimo, ypač akademinio, gyvenimą, jo pažiūras ir siekius.

Valstiečiai liaudininkai *Sėjoje* galėjo pareikšti savo nuomonę aktualiais gyvenimo išeivijoje klausimais, tinkamai informuoti partijos narius ir rėmėjus apie rengiamus suvažiavimus, sambūrius, kviesti idėjos bičiulius į įvairius renginius, vakarones, gegužines. *Sėja* sudarė sąlygas valstiečiams liaudininkams veikti.

Sėja yra svarbus šaltinis to meto LVLS vertybinėms nuostatoms pažinti. 1953–1963 m. straipsniai liudija, jog LVLS nesugebėjo, o gal ir nenorėjo atsisakyti sureikšminto savo indėlio į tarpukario Lietuvos kūrimą, perdėto politinio angažuotumo ir toliau monopolizavo varpininkų palikimą. Dėl šių priežasčių minėtu laikotarpiu *Sėjai* nepavyko įgyvendinti svarbaus siekio – ne skaldyti, o telkti išeiviją. LVLS veikėjai, nors ir supratę, jog Lietuvos laisvinimo byloje labai svarbi vienybė, už ją dažnai pasisakydami nematė galimybės kartu dirbti su tautininkais ar jiems, pasak valstiečių liaudininkų, artimais politiniais veikėjais. Tautininkišką srovę *Sėja* įvardijo kaip „vadistinį frontą“, kuris, liaudininkų manymu, bet kokia kaina stengėsi prasiskverbti į lietuvių politinio gyvenimo išeivijoje viešumą ir pa-

kenkti ne tik valstybės vadavimo darbui, bet ir ateities Lietuvai. *Sėjai* tautininkai buvo prasta politinė srovė. *Sėjos* nuostata šios politinės jėgos atžvilgiu buvo daug kovingesnė nei LVLS pozicija 1926 m. gruodį, poperversminiui laikotarpiui. 1926 m. pabaigoje ir 1927 m. pradžioje LVLS CK dokumentai buvo daug nuosaikesni nei pasisakymai *Sėjoje*.

Tokia *Sėjos* pozicija labai trukdė įgyvendinti ir kitą šio leidinio uždavinį – būti jaunimo centru, padėti jam neatitolti nuo Lietuvos ir dirbti drauge jo labui. LVLS sukelto diskusijos *Sėjoje* dėl jaunimo politinio principingumo stokos, jo krypsnio iš tautinės demokratijos į oportunistinį, susijusį su tautininkais, kelią atitolino *Sėją* nuo jaunimo, ypač akademinės jo dalies. Kita vertus, ryšiai nenutrūko. Rubrika „Vivat Academia“, kurią tvarkė jauni bendradarbiai, nuolat palaikė ryšį su bendraamžiais, dirbo informacinį kultūrinį darbą.

Lietuvos okupacija, emigracija, įvairių kultūrų apsuptis, greitai besikeičiančios gyvenimo ir veiklos sąlygos natūraliai reikalavo atsakyti stereotipų, naujai įvertinti praeitį, o ypač apsispręsti dėl vertybinių prioritetų ir ateities programų. LVLS organizacinį idėjinį branduolį išeivijoje sudarė dar XX a. trečiajame dešimtmetyje buvę labai aktyvūs liaudininkų ideologijos modernizavimo sąjūdžio dalyviai L. Šmulkštys, M. Mackevičius, J. Mackauskas, A. Valuckas ir kt. Deja, 1953–1963 m. *Sėja* rodo, jog išeivijoje jie liko ištikimi eklektiškai valstiečių liaudininkų ideologijai, kuri jiems buvo kliūtis siekti politinių tikslų 1918–1940 m. LVLS lyderiai išeivijoje nesugebėjo išplėtoti ideologinės diskusijos ir parengti aiškos, naujoms aplinkybėms pritaikytos programos. Įvardiję save liberalais, liberalizmo principų jie nepagrindė, todėl liko „įstrigę“ praeityje. H. Blazo, M. Mackevičiaus ir kt. LVLS suvažiavimuose deklaruota ištikimybė 1923 m. LVLS ar net 1902 m. LDP programoms akivaizdžiai liudija, jog projektų veikti išlaisvintoje Lietuvoje nebuvo parengta.

1. Šiame straipsnyje terminai „Lietuvos valstiečių liaudininkų partija“, „valstiečiai liaudininkai“ arba „liaudininkai“ vartojami sinonimiškai.
2. Aud. J. {Juozas Audėnas – D.S}. Valstiečiai liaudininkai. *Lietuvių enciklopedija*, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1965, t. 33, p. 75; *Sėja*, ten pat, 1962, t. 27, p. 200; Audėnas J. *Lietuvos valstiečiai liaudininkai*. Brooklyn, N.Y.: Pranciškonų spaustuvė, 1986, p. 230; Būtėnas J. *Lietuvos žurnalistai: atsiminimai ir paieškos*. Vilnius: Žurnalistika, 1991, p. 11.
3. Audėnas J. Ten pat, p. 228–229.
4. Pro domo sua. *Sėja*, 1971, nr. 4, p. 2–5.
5. Ten pat, p. 3.
6. 1956–1958 m. *Sėjos* ketvirtas numeris buvo 24 psl. Nuo 1958 m. ketvirto numerio žurnalas jau buvo 36 psl. 1956 m. išėjo 9 numeriai; 1957 m. – 8, 1958 m. – 7, 1959 m. – 6 numeriai.
7. Teigiama, kad nuo 1956 m. *Sėja* jau persitvarško į žurnalą. *Sėjos* pranešimai. *Sėja*, 1956, nr. 2. Viršelio nugarinė dalis. Tačiau jokių žymesnių pakeitimų nepastebėta nei leidinio formoje, nei turinyje.
8. 1971 m. skaitytojas iš Vokietijos laiške *Sėjai* rašė: „<...> užtikęs „Sėjos“ vardą, įsivaizdavau, kad tai koks populiarus propagandinis lapelis. Tik iš prisiųstų trijų numerių įsitikinau, kad tai rimtas, aktualias problemas nagrinėjas žurnalas.“ Laiškai. Petras Gudelis. 1971 02 01 Huettelbrett, W.Germany. *Sėja*, 1971, nr. 1–2, p. 63.
9. Pirmąjį „Sėjos“ barą pradedant. Ten pat, 1953, nr. 1, p. 1.
10. Ten pat.
11. Ten pat.
12. Apžvalga. Liaudininkų vadovybės rinkimai. Ten pat, 1956, nr. 1, p. 24.
13. Pirmąjį „Sėjos“ barą pradedant. Ten pat, 1953, nr. 1, p. 1.
14. Iš L.V. Liaudininkų s-gos veiklos. Ten pat, 1953, nr. 6, p. 11.

15. Praeities dokumentai. LVLS ir LSDP nutarimai dėl koalicinės vyriausybės formavimo 1926 m. Ten pat, 1962, nr. 1, p. 13–16; Praeities dokumentai. Buvusių Lietuvos prezidentų ir ministrų pirmininkų 1935 m. spalio mėn. 12 d. pareiškimas Respublikos prezidentui Antanui Smetonai. Ten pat, 1961, nr. 6, p. 13–14; Praeities dokumentai. 1936 m. vasario 6 d. ELTOS pranešimas apie Lietuvos demokratinių politinių partijų uždarymą. Ten pat, 1961, nr. 6, p. 14; Dokumentų šviesoje. Dr. K. Grinius gestapo tardomas. Dr. K. Grinius užstoja Lietuvos žydus, teisina M. Krupavičių. Ten pat, 1953, nr. 6, p. 6; Raportas Tauragės kalėjimo Nr. 8 viršininkui. 1941 01 10; Dokumentas, kai Lietuvos Sovietų Respublikos NKVD užbaigė Jono Bildušo bylos sudarymą ir ją perdavė SSRS enkavedistams. 1941 05 30. Ten pat, 1956, nr. 5, p. 2–3.
16. LVLS–gos suvažiavimas. Deimantinio jubiliejaus ženkle (1888–1963). *Sėja*, 1963, nr. 5–6, p. 12–15.
17. Krupavičius M. {sveikinimas valstiečių liaudininkų deimantinio jubiliejaus proga – D.S.}. Ten pat, 1963, nr. 5–6, p. 17.
18. Lietuvių atgimimo studijos. Miknys R. *Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais*. Vilnius: A. Varno person. įm., 1995, p. 20–27; 174–175.
19. Navasaitis K. Laikai ir įvykiai. *Sėja*, 1958, nr. 2, p. 4–14; Kemeklis R. Juodoji dėmė Lietuvos istorijoje. Ten pat, 1959, nr. 6, p. 1–4; Kalinauskas B. Antipartinė herezija. Be demokratinių tradicijų. Ten pat, 1961, nr. 1, p. 1–4;
20. Valuckas A. Kova už demokratiją. Ten pat, 1958, nr. 7, p. 8–15; 1959, nr. 1, p. 22–25; 1959, nr. 2, p. 8–13; 1959, nr. 3, p. 3–13; Valstiečių Liaudininkų S–ga kovos už Lietuvos nepriklausomybę priešakyje. Ten pat, 1959, nr. 4, p. 5–14; LVLS kovoje už Lietuvos nepriklausomybę. Ten pat, 1959, nr. 5, p. 21–25; LVLS kovoje už laisvą demokratinę Lietuvą. Ten pat, 1959, nr. 6, p. 5–13; 1960, nr. 1, p. 5–11; nr. 2, p. 11–20; nr. 3, p. 11–14; nr. 5, p. 19–25;
21. Šmulskštys L. Žvilgsnis į Steigiamojo seimo istoriją. Ten pat, 1960, nr. 2, p. 5–10.
22. Sugintas A. Tarp dviejų revoliucijų. Ten pat, 1958, nr. 3, p. 5–9.
23. Pirmąjį Sėjos barą pradėdant. Ten pat, 1953, nr. 1, p. 1.
24. Vėlesniuose numeriuose (išskyrus 1961, nr. 4–5 ir 6) ši rubrika buvo, tačiau jos tvarkytojas nepažymėtas.
25. *Studentų varpą* 1958 m. redagavo Algirdas T. Antanaitis, Z. Dailidka ir V. Bildušas. 1960 m. red. G. J. Lazauskas. *Studentų varpas* buvo pirmas liaudininkų jaunimui skirtas leidinys, kurį išleido *Sėjos* kolektyvas. Didelės apimties (52 psl.) žurnalas savo tematika beveik niekuo nesiskyrė nuo *Sėjos*. Netgi žurnalo įvadinė dalis, skaitybės idealai, yra XIX a. pab.–XX a. pr. varpininkų ideologinių principų pakartojimas.
26. Vivat Academia. Sambūris Šviesa. Santara. Lietuvių studentų sąjunga, JAV. *Sėja*, 1957, nr. 7, p. 16–19.
27. Vivat Academia. Studentų varpininkų gairės. Ten pat, 1956, nr. 2, p. 18.
28. Vivat Academia. Bg. Vyt. Ideologinio susiskirstymo temomis. Pasikalbėjimas su prof. M. Mackevičium. Ten pat, 1956, nr. 1, p. 16–17.
29. Šmulskštys L. Laiškas redakcijai. Ten pat, 1956, nr. 2, p. 24–25. Beje, L. Šmulskščio laiškas buvo adresuotas redaktoriui ir redkolegijai. Ji paskelbto laiško priedaše atsiribojo nuo tokios jaunųjų santariečių pozicijos, kurią reiškė L. Šmulskštys. Red. priedašas prie laiško. Ten pat, 1956, nr. 2, p. 25.
30. Šmulskštys L. Laiškas redakcijai. Ten pat, 1956, nr. 2, p. 25. Pasak L. Šmulskščio, tokią santariečių poziciją galėtų paliudyti ir „Santaros“ CK valdybos pirmininkas Leonas Sabaliūnas, ir valdybos vicepirmininkas Valdemaras Adamkavičius, doktorantas Vytautas Kavolis.
31. Aviža J. Liberalinė studentija. Praeity ir dabar. *Studentų varpas*, 1958, p. 3–6; Steponavičius V. Studento pažiūra į politinį bendradarbiavimą. Ten pat, p. 6–9.
32. Steponavičius V. Studento pažiūra į politinį bendradarbiavimą. Ten pat, 1958, p. 9.

33. Aviža J. Liberalinė studentija. Praeity ir dabar. Ten pat, 1958, p. 5–6.
34. Vivat Academia. Varpininkas. Dėl Juliaus Šmulksčio *Studentų varpo* recenzijos. *Sėja*, 1958, nr. 2, p. 22–23.
35. *Sėja* J. Šmulksčiui atsikirta, kad santariečiai monopolizavo tiesos raišką: „<...> santariečiai yra neklaidingi ir visuomet taria paskutinį nekritikuotiną tiesos žodį“. Vivat Academia. Varpininkas. Dėl Juliaus Šmulksčio *Studentų varpo* recenzijos. Ten pat. 1958, nr. 2, p. 22.
36. Vivat Academia /A. Kir./ Lietuviškojo jaunimo problemos „Varpe“. Ten pat, 1958, nr. 5, p. 29–30; Varpininkas. „Į laisvę“ recenzuoja „Studentų varpą“. Ten pat, 1958, nr. 5, p. 30–31.
37. Pirmąją Sėjos barą pradedant. Ten pat, 1953, nr. 1, p. 1.
38. Daugėla J. Lietuvių demokratinų jėgų konsolidacija. Ten pat, 1956, nr. 2, p. 11.
39. Pajaujis J. Ištvermingai tęsti laisvės kovą. Ten pat, 1957, nr. 7, p. 7.
40. Dailidka Z. Apie praeitį, dabartį ir ateitį. Ten pat, 1963, nr. 6–7, p. 65.
41. Blazas H. L.V.L.S-gos nusistatymas. Ten pat, 1963, nr. 5–6, p. 52.
42. Quo vadis. Ten pat. 1957, nr. 2, p. 1–2; /s/. Talka rengiasi talkininkauti. Ten pat, 1958, nr. 3, p. 5.
43. Quo vadis. Ten pat; Kalinauskas B. Pareigą atlikome. Ten pat, 1957, nr. 2, p. 3–4.
44. Apžvalga. Viešas pareiškimas. Ten pat, 1956, nr. 4, p. 22. *Sėjos* bendradarbiai kritikavo S. Lozoraitį dėl išimtinės teisės kalbėti Lietuvos vardu ir „pretenzijų <...> mėginti įsistiprinti vidaus politikoje“, matė stiprias sąsajas tarp S. Lozoraičio ir tautininkų, kurias, pasak J. Daugėlos, akivaizdžiai paviešino tautininkų *Dirva*. Butvila J. Ultimatas VLIK'ui. Ten pat, 1956, nr. 3, p. 1–4.
45. Zabulionis Z. Laisvinimo bare. Ten pat, 1956, nr. 4, p. 10–13.
46. Daugėla J. Lietuvių demokratinų jėgų konsolidacija. Ten pat, 1956, nr. 1, p. 10
47. Stakeliūnaitė D. 1926 m. gruodžio 17 d. persversmo padarinių legalizavimas: Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos vadovybės pozicija. *Istorija*. XLI, 1999, t. 41, p. 34–51.
48. LVLS CK 1926 12 28; 1927 01 03; 01,17 posėdžių protokolai. *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 199–32, l. 122, 125, 130.
49. Prisiminimai apie 1926 m. įvykius kaip košmariškas sapnas vis šmėsčioja jo pranešimo LVLS suvažiavime tekste. Blazas H. L.V.L.S-gos nusistatymas. Ten pat, 1963, nr. 5–6, p. 50.
50. Vivat Academia. Varpininkas. Dėl Juliaus Šmulksčio *Studentų varpo* recenzijos. Ten pat, 1958, nr. 2, p. 23.
51. Dapkutė D. *Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė*, Vilnius: Vaga, 2002, p. 13–14; 131–132; 192 ir kt.
52. Dėl programinių ir taktinių nesutarimų su to meto LVLS vadovybe ir personaliai su jos pirmininku M. Sleževičiumi L. Šmulksčys 1932 m. vasario 22 d. buvo pateikęs prašymą atsistatdynti iš CK prezidiumo narių. Į jo prašymą tuomet nebuvo atsižvelgta, tačiau naujas, 1932 m. lapkričio 4 d. pareiškimas buvo patenkintas. Tamošaitis M. Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos vadovybės nesutarimai su Vincu Kvieska ir jo šalininkais XX a. 4-ojo dešimtmečio pirmojoje pusėje. *Darbai ir dienos*, 2007, nr. 48, p. 49, 52, 72.
53. Ten pat, p. 52, 71. Kaip ten pat teigia M. Tamošaitis, vėliau, reikalaujant kai kuriems valstiečių liaudininkų vadovybės nariams, nutarimas pašalinti J. Mąkauską buvo atšauktas.
54. Ten pat, p. 49, 52, 72. šeštajame dešimtmetyje A. Sugintas, kaip ir kiti paminėtieji, buvo aktyvus liaudininkas, LVLS CK narys.
55. Būtėnas J. Min. veik, p. 11.
56. Ten pat, p. 65–66.
57. A J. {Audėnas J.}. Dėl ateities. *Sėja*, 1957, nr. 6, p. 1–6.
58. Ten pat, p. 5.
59. Apžvalga. Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos suvažiavimo rezoliucijos. Ten pat, 1957, nr. 7, p. 21–23.

60. Vivat Academia /A.Kir./ Lietuvoskojo jaunimo problemos „Varpe“. Ten pat, 1958, nr. 5, p. 29.
61. Blazas H. Min. str. Ten pat, p. 48.
62. Ten pat, p. 47–60.
63. Lietuviškasis liberalizmas. Red. V. Kavolis. Chicago: Santaros–Šviesos federacija. 1959.
64. Kavolis V. {Ivadas–D.S.}. Ten pat, p. 10.
65. Vivat Academia. Bg. Vyt. Min. str.; Vivat Academia. Studentų varpininkų gairės. *Sėja*, 1956, nr. 2, p. 18; Blazas H. Min. str. Ten pat, p. 49–57.
66. Šiliauskas S. *Demokratijos refleksija Lietuvos politinėje mintyje (1918–1940)*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2002, p. 47–52.
67. Kavolis V. Min. str. Ten pat, p. 16.
68. Iš mūsų veiklos. Liaudininkų susivažiavimas. *Sėja*, 1971, nr. 3, p. 36.
69. Apžvalga. Diskusijos opiuoju klausimu. Ten pat, 1962, nr. 1, p. 41.
70. Blazas. H. Min. str. Ten pat, p. 51.
71. Iš mūsų veiklos. Liaudininkų susivažiavimas. Ten pat, 1971, nr. 3, p. 36–39.
72. Ten pat, p. 38–39.
73. Ten pat, p. 39.

Danutė STAKELIŪNAITĖ

WHAT DID THE SOWING SOW? PEASANT POPULIST IDEAS IN *SĖJA* (1953–1963)

The *Sėja* journal, published from 1953 to 1977, was at the center of the organizational and ideological life of the Lithuanian Peasant Populist Union (LPPU) in exile. Its founder and long-time editor was Grožvydas Juozas Lazauskas; he was assisted by Liudas Šmulkštys, E. Boreiša, and Antanas Rūkas; prominent contributors included Juozas Audėnas, Mečys Mackevičius, and others. The journal was national and democratic in orientation; it published many texts on, and reminiscences of, events in Lithuanian and LPPU history; and it reflected the development of Peasant Populist ideas. *Sėja's* main purpose, following in the footsteps of the *varpininkai* movement, was to foster and keep alive the national spirit and the quest for independence through publishing and community activities. But the second objective – to bring together the entire exile community, regardless of its political bent, for the common purpose of liberating Lithuania – was more difficult to achieve because of the LPPU leaders' political partisanship; their exaggerated distrust of

anyone who for one or another reason could be closer to the nationalist (*tautininkai*) movement; and their wish to monopolize the ideological center of diaspora political life. These attitudes hindered *Sėja* in accomplishing another objective – to lead young people and educate them in the spirit of Lithuanian ideals. The gap between the publishers and main contributors of *Sėja*, on the one hand, and young, especially academically oriented people, on the other, widened constantly.

The organizational and ideological core of the LPPU in exile was formed by people who had been very active in modernizing Peasant Populist ideology in the 1920s, including L. Šmulkštys, M. Mackevičius, J. Makauskas, and A. Valuckas. Unfortunately, the issues of *Sėja* from 1953 to 1963 show that these and other LPPU activists in exile remained faithful to the eclectic Peasant Populist ideology of the first half of the 20th century; hence, they were unable to broaden the ideological discussion and to develop a clear program suitable for the new circumstances.

Dainius GENYS

Pilietinės visuomenės kontūrai *Metmenyse* 1986–1996 m.

Prieš leidžiantis į analizės bei interpretacijų labirintų pasaulį, būtina pagrįsti dėmesio objektą. Žurnalas *Metmenys* buvo plataus išeivių būrio oficiozas, leidžiantis išreikšti vienaip ar kitaip su lietuvybe susijusias pažiūras. *Metmenyse* savo tekstus publikavo nemaža dalis Lietuvos išeivių. Tačiau šiame straipsnelyje bus apžvelgiama tik Vytauto Kavolio retorika. Viena vertus, tokį pasirinkimą lėmė subjektyvus šių eilučių autoriaus noras panagrinėti vieno iš žvalgiausių Lietuvos sociologų tekstus. Kita vertus, Kavolis buvo vienas iš *Metmenų* sumanytojų ir ilgametis žurnalo redaktorius, sykiu ir pats jame daug rašęs. Siekiant išsiaiškinti V. Kavolio įsivaizduojamus Lietuvos pilietinės visuomenės kontūrus ir buvo analizuoti *Metmenys*.

Kodėl tik dešimt metų? Turint galvoje, jog Kavolis nuo jaunystės buvo angažuotas Lietuvos reikalams, sakytume, būtų galima nagrinėti ilgesnę perspektyvą aprėpiančius jo darbus mėginant užčiuopti pilietinės visuomenės kontūrus Kavolio darbuose apskritai. Paskutinis gyvenimo dešimtmetis buvo pasirinktas, siekiant pažiūrėti, ar ir kaip keitėsi profesoriaus retorika Lietuvos atgimimo kontekste. Norėta išsiaiškinti, kaip Kavolis

reagavo į gimtinėje vykusias peripetijas, kurios konteksto detalės jam atrodė svarbiausios. Žinant, jog Kavolis visą savo gyvenimą išlaikė jautrumą gimtinei, siekta panagrinėti, kaip besikeičianti politinė bei socialinė situacija veikė profesoriaus nagrinėjamų temų diapazoną. Užbėgdami už akių, galime paminėti, jog retorika vis dėlto keitėsi ir nuogana abstrakčių klausimų buvo pereita prie palyginti konkrečių temų.

Prieš pradedant analizę, dera paminėti ir tai, jog V. Kavolis Lietuvoje praleido tik keturiolika metų, „jam neteko patirti sovietinės represijos ar spaudimo, bet jų pakako, kad išlaikytų laisvą ir nepriklausomą dvasią bei egzistencinę ištikimybę savajai bendruomenei“¹. Pirmieji metai užsienyje tada dar jaunuolio taip pat nelepino. Vis dėlto sugebėta nepalūžti – išsiskyrimas su valstybe „tapo egzistenciškas ir lėmė būsimam mokslininkui visą likusį gyvenimą ieškoti pakitusios būties prasmės, tapusios svarbiu jo kūrybinės veiklos motyvu“².

Ne paslaptis, kad savo tekstuose Kavolis stengėsi neprisirišti prie vienos disciplinos, neapsiriboti vienomis problemų, bet „griuvinėti“, siekiant „atsikelti“ naujose situaci-

jose ir erdvėse. Vadovaudamasis minėtomis nuostatomis jis plėtė savo nagrinėjamų temų diapazoną: nuo dailės sociologijos iki civilizacijų analizės. Tačiau kalbant apie lietuviybę dera paminėti, jog Kavolis niekada nuo jos nebuvo nuklydęs. Keitėsi nagrinėjamos temos ir kalbėjimo maniera, tačiau ištikimybė gimtinės aktualijoms išliko visada. Kavolis buvo įsitikinęs, kad jei pats nebūsi ištikimas savo propaguojamoms mintims, tai kaip gali tikėtis, kad tavimi tikės ir domėsis kiti. Greičiausiai tai ir buvo postulatas, kuriuo jis siekė žadinti susidomėjimą lietuviybės tematika.

Žurnalo *Metmenys* apžvalga

Gyvendamas emigracijoje V. Kavolis nuolat tyrinėjo Lietuvos kultūrą. Profesoriumi svarbus lietuviybės klausimas su skirtingų pjūvių palete – religija, modernėjimu, kultūrinėmis transformacijomis, moralinėmis vertybėmis, socialinėmis nuotaikomis. Galima sakyti, kad V. Kavolio veikalai radosi „iš gilios vidinės būtinybės, iš asmeniško susirūpinimo spręsti lietuvių kultūros užduotis – t. y. atsakingai įvertinti praeitį, kuri taptų „sava ne vien jausmais, bet ir moraline vaizduote“³. Galimybė susipažinti su tokiais idėjomis sovietinėje Lietuvoje intelektualams buvo lyg gaivus oro gurkšnis. Net ir po daugelio metų, kai esame laisvi bet kokioms mintims, V. Kavolio tyrinėjimo pjūviai lieka aktualūs.

1986–1996 m. laikotarpyje V. Kavolis *Metmenyse* paskelbė vienuolika savo straipsnių. Galima sakyti, vidutiniškai jis rašydavo kas antram leidinio numeriui (*Metmenys*⁴ išeidavo dukart per metus), arba, kitaip sakant, kartą per metus. Profesoriaus straipsnių tematika labai plati: nuo kultūrinės transformacijos tyrinėjimų ir civilizacinių lūžių ieškojimo Lietuvoje iki globalizacijos iššūkių bei liberalių vertybių aptarimo. Veik visi autoriaus darbai, spausdinti *Metmenyse*, yra vienaip ar kitaip susieti su Lietuva.

Kavolio tekstus, paskelbtus nagrinėjamo laikotarpio *Metmenyse*, galima skirti į dvi dalis. Pirmąją sudarytų straipsniai, susiję su Lietuvos kultūros transformacija / modernizacija⁵, antrąją – straipsniai, kuriuos aš ir įvardijau kaip pilietinės visuomenės kontūrų braižymą⁶. Ši straipsnių dalis ir tapo rašinio analizės objektu. Įdomu, kad nagrinėjama tematika pasikeitė kaip tik 1990 m. Kavolio tekstai iki tol labiau priminė gana sudėtingus akademinius ir išsamius tyrimus, plaukiančius iš bendro autoriaus domėjimosi Lietuvos kultūros reikalais (gilinosi į istorinius laikus, bandydamas užčiuopti vėlesnių procesų genezę, pvz., lyčių santykių evoliuciją, ar kultūros modernėjimą apskritai). Pastebėtina, jog analizuojamą Lietuvos kultūrą jis stengėsi vaizduoti pozityviai, t. y. parodydamas istorinius lietuvių kultūros laimėjimus (pvz., straipsnyje „Ankstyvoji lietuvių kultūros modernizacija“ jis išryškina 1563 m. Vilniaus seime priimtą beprecedentį nutarimą Europoje, užtikrinantį lygias teises išpažinti ir skelbti bet kurią religiją! Šiuo religiniu laisvės požiūriu Lietuva aplenkė net tokias liberalias valstybes kaip Olandija ar Anglija), tuo tarsi mėgindamas įkvėpti ir palaikyti didžiavimąsi savo tautybe. Galimas daiktas, jog tokios pozicijos akstinas buvo sovietmečiu vykdyta nutautinimo politika. Mėgindamas atpažinti lietuviybės unikalumą ir taip sklaidydamas niūrias nuotaikas, Kavolis tarsi siekia suteikti optimizmo, tautiečiams siūlydamas savitą lietuviybės interpretacijos fabulą.

Vėliau profesoriaus retorika akivaizdžiai pasikeitė – sudėtingas akademines problemas pakeitė lengvesni, trumpesnės apimties, tačiau ne mažiau reikšmingi ir įtaigūs tekstai, plaukiantys iš tuometės sociopolitinės aplinkos. Galima paminėti, jog po Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo jis tapo griežtesnis (turint galvoje *Metmenyse* paskelbtų straipsnių retoriką) – nors ir nemoralizavo, bet nevengė kritiškesnio žodžio. Taip, ko gero, jis elgėsi suvokdamas, jog būdami laisvi

ir nepriklausomi, mes nebegalime nieko (pvz., okupantų) kaltinti kaip tik save pačius dėl daromų klaidų. Savikritiškumo ar savianalizės svarbą Kavolis stengėsi pabrėžti dažname savo straipsnyje. Jis neretai analizę pradėdavo nuo istorinės perspektyvos, kviesdamas atpažinti ir pasimokyti iš klaidų. Dar vienas Kavoliui labai svarbus aspektas, tai polilogo užtikrinimas. Nes tik pasitelkus polilogą galima išgirsti įvairių nuomonių ir tik apsvarsčius visus argumentus galima priimti teisingiausius sprendimus. Atviras polilogas, jo manymu, išvaduoja iš koncentruotos galios spąstų, nes taip užtikrinama teisė pasisakyti visiems, o tai neleidžia atsirasti moralizuojamai ar diktuojamai retorikai. Kavolis polilogus labai mėgo ir pats nuolatos juose dalyvavo.

Vytautas Kavolis stengėsi būti šaukliu ir žadinti Lietuvą ne tik savo darbais, bet ir įkvėpti šiam darbui kitus. Pastebėtina, jog iki 1990 m. Kavolis rašė beveik į kiekvieną žurnalo numerį (53, 54, 55, 56, 57, 58.), o vėliau jis tarsi apmažino produktyvumą (praleido 59, 62, 65, 67, 69 numerius). Kita vertus, po 1990-ųjų nesunku pastebėti, jog *Metmenyse* kur kas dažniau ėmė reikštis nebe išėiviai, bet Lietuvoje gyvenantys autoriai (A. Šliogeris, J. Ivanauskaitė, T. Sodeika, A. Sverdiolas, E. Aleksandravičius, A. Tereškinas, R. Minkys, L. Donskis, S. Parulskis ir kiti). Su daugeliu iš minėtų autorių V. Kavolis turėjo asmeninį santykį. Jis siekė pažinti asmenybę, pažadinti jos smalsumą. Tokiu būdu Kavolis siekė suburti atsakingų, drąsiai mąstančių ir nebijančių viešai reikšti nuomonę piliečių branduolį. Jo manymu, tai ir buvo pilietinės visuomenės esmė – susibūrusi ir bendram tikslui įsipareigojusi bendruomenė. Remiantis šiuo pavyzdžiu, ko gero, būtų galima sakyti, jog *Metmenys* Kavolio vaizduotėje greičiausiai turėjo ir kitą paskirtį, t. y. ne tik tapti tribūna talentingiems autoriams pareikšti savo mintis bei idėjas, bet ir ugdyti, brandinti ir tarpusavyje socializuoti intelektualinį Lietuvos sluoksnį.

Liberalūs polilogai

1990 m. V. Kavolis parašė straipsnį „Globalizacijos akivaizdoje“⁷. Jame autorius pateikia globalizacijos sampratą, aptaria privatumus, o kartu, tarsi nujausdamas netolimos ateities įvykius Lietuvoje, perspėja, kokių grėsmių reikia tikėtis, kaip mokėti pasirinkti reikalingus ir reikšmingus dalykus. Profesorius teigia, jog „svarbu išsaugoti gyvą savo pačių skirtingumo sąmonę, išmokti laisvai dalyvauti globaliniame kultūros sluoksnyje, jo turinį kritiškai vertinant savo pačių standartais (nebūtinai tradiciniais), bet iš savęs reikalauti, kad jų elgesiai būtų universaliai suprantamu būdu intelektualiai apginami globalinio polilogo plotmėje“⁸. Toks globalizacijos „sampratos modelis“ turėjo būti naudingas jauniems Lietuvos politikams, savarankiškai stojusiems prie valstybės vairo, dar neturintiems pakankamai patirties ir žinių. V. Kavolis stengiasi parodyti, kad globalizacija nėra okupacija, kurios reikėtų bijoti – „universalumu žymima nebe kuri nors vertybių sistema (kaip buvo sovietmečiu), bet visų su visais polilogo galimybė, tampanti neišsamiama – bet ir neabsoliučia – „trascendencija“ kiekvienam savitumui pakedenti“⁹. Profesorius supranta, jog perėjimas iš vienos sistemos į kitą reikalauja laiko, todėl retoriškai klausia, ar įmanomas pasaulis, kuriame bendruomenės būtų archajiškos, visuomeninės institucijos modernios, o tose institucijose ir bendruomenėse klajojanti „dvasia“ (menas, religija, sociologija) – postmoderni.

Kavolis, tarsi nujausdamas, kokie stereotipai ir kokios fobijos laukia tautos, išgyvenančios permainų laikotarpį, kiek daug nesaugumo ir neaiškumo klausimų knibžda stojus globalizacijos akivaizdon, užbėgdamas įvykiams už akių bando sklaidyti šias baimes ir braižo orientyrus: „iškeliaujanti į pasaulį tauta tampa visuma žmonių, kurie, nesijausdami „pašaliečiais“ ar „svečiais“, dalyvauja vienos istorinės patirties komunikaciniame lauke,

t. y. viename ir kultūrinę, ir politinę reikšmę įgijusiame polilogų ansamblyje¹⁰, be to, perspėja apie laukiančią nelengvą naštą: „toks polilogas disciplinuojamas kritiškumu ir sau, ir kitiems“¹¹. Nors prabėgo beveik pora dešimtmečių, daugelis globalizacijos nuostatų, nužymėtų Kavolio anuomet, vis dar gajos visuomenėje vienokiais ar kitokiais pavidalais. Gyvoji atmintis mena, kaip atsivėrus sienoms buvo nekvestionuojamai priimamas „gėris iš Vakarų“, lygiai nekvestionuojamai smerkiamas „blogis iš Rytų“. Nepaisant Kavolio perspėjimų, Lietuva pakliuvo į pereinamosioms visuomenėms būdingus spąstus. Šiandien, net ir apsigydę kai kuriuos kompleksus, vis dar svarstome, ar išliksim saviti globalizacijos akivaizdoje, ar Europos vertybės nenustelbs lietuviškumo ir t. t.

Apie kitais metais *Metmenyse* paskelbto V. Kavolio straipsnio „Iš mažojo politinės retorikos žodynėlio“ sutapimą su 1991 m. įvykiais Lietuvoje kalbėti nereikia. Rašydamas apie teises ir orumą, jis neabejotinai siekia apginti besikuriančios valstybės suverenitetą bei teisinę legitimaciją. Autorius išskiria archajišką individualumo supratimą (galima prilyginti to meto Sovietų Sąjungai): „individas atsiranda kaip visumos dalis ir kad kas istorijos tekmei išsiskyrė, reik sujungt (vienas iš komunistinių lozungų), bei modernistinį (galima prilyginti tuometinei Lietuvai): individas savo apsisprendimais kuria prasiveržiančias realybes ir kas atsiskyrę turi teisę egzistuoti atskirai“ (vienas iš Sąjūdžio moto)¹². Savo pasvarstymais apie teises V. Kavolis tarsi rodo pasauliui, kad su jo gimtąja šalimi elgiamasi negarbingai: „teisės visada yra tai, ką individas gali teisėtai ginti ir prieš jam lygų ir prieš galingesnę skriaudiką“¹³, taip tarsi parodydamas, jog Lietuvos teisių nebuvo paisoma.

Kita vertus, konkretaus pavyzdžio nagrinėjimu ir to meto „einamųjų“ problemų kėlimu šio tekstuko misija nesibaigia. Nagrinėjant Kavolio tekstus, domėn reikia imti metaforikos aspektą. Iš pirmo žvilgsnio lako-

niškas, bet kartu ir labai siauras pavadinimas, „Iš mažojo politinės retorikos žodynėlio“ regis, kuria viltį, jog straipsniuko artikuliacinės ribos ryškios – išaiškinti žodžio ar proceso reikšmę. Nepasidavus šiam kavoliškam triukui, darosi aišku, jog profesorius mums kalba apie teisinės valstybės svarbą ne tik remdamasis konkrečiu (Lietuvos ir Sovietų Sąjungos priešpriešos) pavyzdžiu, bet ir apreiškindamas ilgesnį perspektyvą. Jis tvirtina, jog, kartą sukūrus aiškiais ir teisingais principais paremtą teisinę valstybę, ilgainiui palengvės jos valdymas. Grįžtant prie minėtos citatos – „teisės visada yra tai, ką individas gali teisėtai ginti ir prieš jam lygų, ir prieš galingesnę skriaudiką“ – akivaizdu, kad ją galima taikyti ne vien makro, bet ir mikro-kontekste. Nūdienos metu, oligarchinių grimasų šešėlyje, šio principo trūkumas darosi itin akivaizdus. Įstatymų interpretavimas ne pagal aiškius principus ar moralės etalonus visuomenę stumia į pavojų ir sukuria nelygybę, kai galingesniai įstatymai yra palankesni. Lygiateisiškumas, Kavolio manymu, yra vienas iš svarbiausių visuomenės principų.

Prisilietimai prie besikuriančios Lietuvos

Straipsneliu „Liberalaus galvojimo erdvėse“ Kavolis piešia dar vieną štrichą, taipydamas Lietuvos pilietinės visuomenės perspektyvas. Jis pats nurodo, jog tekstukas gimė kaip atsakas į Lietuvoje vykstančias peripetijas: „apie liberalizmą per paskutinius dvejus ar trejus metus Lietuvoje kalbėta daugiau nei bet kada anksčiau. Tai iš dalies bandymas suvokti „laisvėjimą“, iš dalies Vakarų, į kuriuos norima galutinai įsijungti, liberalios demokratijos imitavimas.“¹⁴ Skirtingai nei kituose, šiame tekste V. Kavolio retorika kiek griežtesnė. Čia jis vėlgi laiko ginčytiniais „savaiame suprantamus dalykus“, kurie, priešingai – autoriaus nuomone – kaip

tik esti diskutuotini. Itin gerai atsiskleidžia V. Kavolio charakteris – jis ne tik neperša savo nuomonės, bet ragina nepasiduoti akiai priimamos tiesoms iš Vakarų (nepaisant to, jog kai kurios jų išties vertos dėmesio) ir sykiu atsigręžti į save pačius, ieškoti savitumų istorinėje perspektyvoje (mini tarpukario liberalizmo pavyzdžius). Atskleidamas liberalizmo niuansus, V. Kavolis dar kartą tvirtina jau minėtus, kiekvienai valstybei itin svarbius principus: teisinę valstybę, žodžio laisvę, laisvą apsisprendimą, mažumų teisės. Liberalizmą jis mato kaip totalitarizmo priešpriešą. Jo manymu, liberalizmas galėtų tapti mūsų kompensacija už totalitarizmo žalą. Kurdamas šią priešpriešą, jis nurodo atsiveriančias galimybes ir tarsi kviečia jomis pasinaudoti, be to, priduria, jog tik nuo mūsų pačių priklausys, ar pasinaudosime liberalizmo teikiama is privalumais, ar ne.

Dar vieną vinį į pilietinės visuomenės pamatą V. Kavolis kala teigdamas, jog „liberalinė demokratija įsišaknijusi kolektyviniame išpareigojime saugoti individą“⁴⁵, o tai, sakytume, ir yra pilietinės visuomenės esmė. Šiuo straipsniu V. Kavolis ne tik išsklaido kai kuriuos liberalizmo stereotipus (pvz., liberalizmo tapatinimą su kapitalizmu), bet ir remdamasis lietuviškais savitumais piešia lietuviškojo liberalizmo perspektyvas. Žvelgiant iš nūdienos pozicijų, būtų galima drąsiai sakyti, jog šio straipsnelio aktualumas ne tik nesumažėjo, bet net sustiprėjo. V. Kavolio suformuoti liberalaus galvojimo bei elgesio principai – „skirtingų poreikių ir galvojimo būdų balansavimas klausiant, ko reikia, kad galėtų egzistuoti bendruomenė, pritaikyta individų įvairovei“⁴⁶ – kelia pilietinės visuomenės siekiamybės vaizdinį, kuris išlieka orientyru ir šiandien.

Paskutinis pilietinės visuomenės aspektas iš V. Kavolio retorikos, kurį apžvelgsiu, bus iš straipsnio „Centrai ir apytakos kultūros dirbtuvėse“, tai, beje, ir paskutinis darbas, kurį V. Kavolis spėjo paskelbti *Metmenyse*. Autorius

centrus supranta ne kaip vietas, kuriose praktiškai administruojami kultūros reikalai, bet taškus, kuriuose telkiasi jos esmė. Kultūros ribos, pasak V. Kavolio, kaip tik ir yra ten, „kur baigiasi jai esmiškos reikšmės ir prasideda arba kokių nors kitų reikšmių invazija, arba bereikšmybės dykuma“⁴⁷. Autorius svarsto, ar kultūra, sunaikinusi savo simbolinius centrus, tampa nebe tinkama vartoti, ar galimi kitokie integracijos metodai. Pasak autoriaus, gali būti įvairių scenarijų, tačiau reikšmių apytakai centrai nebūtini: „galima skolintis senas arba kurti naujas reikšmes, interpretuoti įvykius ir patirtį ir viską individualiai ar kolektyviai sudėti į savitas, trumpiau ar ilgiau išliekančias sąmoningumo formas“⁴⁸. Tačiau, vienaip ar kitaip, be kultūros židinių pasiekti progresą ar staigesnį šuolį labai sunku, o gal ir neįmanoma. Prieš pereidamas prie lietuviškos kultūros padėties aptarimo, V. Kavolis apibūdina archajinės, modernios ir postmodernios kultūrų centrų bruožus. Šalia to pateikia ir savo įsivaizduojamo šiuolaikinio ir įdomaus civilizacijos centro charakteristikas: „postmodernus ir globalus kultūros centras – sąmoningumo ir veiklos reikalavimuose įsikomponavusi skirtingų žmogiškos egzistencijos pavidalų tarpusavio komunikavimo „tradicija“ be ontologinės policijos patrulių“⁴⁹. Ko gero, tai galima suprasti kaip užuominą, kokia turėtų būti lietuviškojo kultūros centro siekiamybė. Subtiliai kritikuodamas tuometę situaciją (kuri, mano galva, nelabai pasikeitė iki šių dienų) retoriškai klausia – kaip gali nedulkėti simboliniai centrai, kuriuose nieko juos pačius sukrečiančio nevyksta?!

Kalbėdamas apie kultūros centrus (kuriuos vėlgi metaforiškai būtų galima lyginti su galios centrais), jis aiškiai išskiria du aspektus – administracinę galią ir prasmines reikšmes. Pastarąjį aspektą jis laiko kur kas svarbesniu. Pavyzdžio fabulą galima pritaikyti ne vien kultūrinei Lietuvos politikai, bet ir švietimo. Čia galima prisiminti dar vieną V. Kavolio citatą, pasakytą kitame kontekste, tačiau *esmiškai* su-

sijusią – kai jis, kalbėdamas apie universitetus, kritikavo juos dėl pernelyg didelio susidomėjimo savimi (švenčiant savo pačių jubiliejus) ir per mažai „duodančio substancialaus įnašo į visuomenės ir kultūros kritiką“²⁰.

Tai tarsi dar vienas V. Kavolio įžvalgos perlas, iliustruojantis pereinamųjų visuomenių jausenas. Ištrūkus iš imperinės sudėties, Lietuvos laukė daugybė persitvarkymo darbų, taip pat ir kultūros srityje. Siekdamas sušvelninti retoriką, V. Kavolis pasirinko palyginti abstraktų pavyzdį galios santykiams analizuoti. Jis vėlgi labai taikliai nujautė potraumines tautos savijautas ir iššūkius susidoroti su galia, patekusia į pačių rankas. V. Kavolis sako: „esmiškesnės nuo mažiau esmiškų reikšmių atskirti tradiciškai padėdavo (suabejojančius ir priversdavo) kultūros centrai, dubliuojantys kaip senoviškos gamybos vertybių atrankos mechanizmai“²¹. Greičiausiai taip profesorius perspėjo tuomečius kultūros „politikos vykdytojus“ apie gresiančius spąstus, tiesiogiai susiejus kultūros ir galios reikalus, sykiu ironizuodamas sovietmečio kultūros centrų veiklą kaip pavyzdį, kurio nereikėtų kartoti. Šiandien šis pavyzdys ne mažiau įtaigus – šiuolaikiniai kultūros administratoriai ir kai kurie biurokratai žino, kas yra kultūra, o kas ne. Reikšmių apytakos čia niekuo dėtos... Pasak Kavolio, kur kas svarbiau užtikrinti galimybę diskutuoti dėl vie-nokių ar kitokių reikšmių prasmės.

Vietoj pabaigos²²

Savo straipsniuose argumentuotomis provokacijomis ir teorinėmis nuorodomis V. Kavolis nubrėžė Lietuvos pilietinės visuomenės gaires ir bandė atgimstančiai šaliai parodyti tinkamą, perspektyvų bei kultūriškai reikšmingą kelią. Neretai profesorius savo pastabomis parodydavo tyrinėtinus reiškinius, spręstinas problemas, jis jautė Lietuvoje gyvenančių intelektualų nuotaikų pulsą ir,

reaguodamas į tai, paneigė čia kylančius stereotipus (puikus pavyzdys, kai jis kalba apie tariamus globalizacijos pavojus: 1990 m. šis terminas dar skambėjo labai mistifikuotai). Dar daugiau, jis ne tik siūlė savo nuomonę, bet siekė atpažinti lietuviškus savitumus. Būtent savitumai ir autentiškumas, anot V. Kavolio, ir turėtų tapti lietuviškumo orientyrais.

Pripažįstant V. Kavolio įžvalgos talentą, sykiu būtų galima pastebėti ir vieną trūkumą – tekstai buvo pernelyg pranokstantys laikotarpį. Sakytume, jog tik praėjus daugeliui metų, pasitvirtinus profesoriaus numatytiems procesams, pagaliau galime patikėti jo įžvalgomis (silpnai, nesaugiai visuomenei reikia daug įrodymų, idant ji kažkuo patikėtų). Kad ir kaip būtų, kavoliški tekstai unikalūs tuo, jog jie nepriklauso nuo laikotarpio – skaitydami juos šiandien mes nesunkiai atpažįtame problemas, apie kurias V. Kavolis mus perspėjo prieš dvidešimt ar daugiau metų.

V. Kavoliui labai svarbus modernizacijos procesas. Būdamas sociologu, jis nuolat ieško skirties tarp archajinės ir modernios visuomenės, tas gana akivaizdžiai matoma tiek aptariant lietuviškos, tiek kitokios kultūros kontekstą. Sovietinę sistemą su identiškais ir atsikartojančiais ritualais jis lygino su archajinio tipo visuomene, dėl ko sovietinė ideologija ir buvo, švelniai tariant, neperspektyvi. Tad įveikti sovietmečio padarytą žalą (o tiksliau – atsikratyti archajinės visuomenės atributų), anot V. Kavolio, buvo vienas iš svarbiausių Lietuvos iššūkių. Lietuvos perspektyvas jis siejo su modernizmu, V. Kavolis įsivaizdavo visuomenę, kuriai būdingas kritinis mąstymas, gebėjimas priimti, įvertinti ir susidoroti su kylančiais iššūkiais, prisitaikyti prie kintančių aplinkybių ir absorbavus istorinių išbandymų praktinę patirtį kisti (arba kitaip – modernėti) kartu su pasauliu. Būtent atsikratyti dėl okupacijos gimusių struktūrų, stereotipų bei kompleksų ir tapti pasitikinčia savo jėgomis, moderniai veikiančia valstybe, įsiliejusia į Vakarų pasaulio šeimą.

Brėždamas Lietuvos pilietinės visuomenės perspektyvas, V. Kavolis pasisakė už liberalias vertybes. Gerovės valstybei jis teturėjo vieną, tačiau gana svarų, priekaištą – „gerovės valstybės peraugimas stiprina žmonių gyvenimo biurokratinės kontrolės pavojų“²³. Būtent siekis turėti nepriklausomą visuomenę ir išlaikyti atstumą nuo biurokratijos, V. Kavolio manymu, buvo itin svarbus veiksnys posttotalitarinėms valstybėms, nes čia dar esti gajos nomenklatūrinės valdymo tradicijos, galinčios peraugti į kontroliuojančias struktūras. Tuo tarpu liberalizmas, anot V. Kavolio, kaip tik ir leistų apsisaugoti nuo minėtų pavojų. Dar daugiau, liberali laikyšana galėtų / turėtų tapti savotišku savireguliaciniu mechanizmu, užtikrinančiu pilnavertį pilietinės visuomenės veikimą bei visuomenės vystymosi darną: „kolektyvas gerbtinas tiek, kiek jis gerbia individus, jų proto, sąžinės, gyvenimo įvairovę“ <...> „ir daugumai priklausančių individą reikia ginti, kai tie, su kuriais jis susitapatina, užsimoja jai atimti galvojančio žmogaus prerogatyvas“²⁴. Kitaip tariant, liberalus galvojimas, V. Kavolio manymu, turėtų skatinti individualizmą, bet sykiu užtikrinti savotišką santarvės erdvę, leidžiančią vešėti solidarumu paremtiems socialiniams tinklams.

Sunku pasakyti, ar savo rašiniiais *Metmenyse* V. Kavolis siekė perteikti būtent tokią viziją, kokia ji buvo pateikta eilučių autoriaus. Galbūt tai tik atsitiktinis sutapimas. Kita vertus, turint galvoje ne kartą minėtą V. Kavolio įžvalgą ir gebėjimą vienu metu teorizuoti skirtingose (mikro, mezo, makro) perspektyvose, galimas daiktas, jog šie periodiniai tekstai buvo neatsitiktiniai, bet logiškai ir tikslingai išdėstyti Lietuvos pilietinės visuomenės kontūrai. Juk jei dar kartą grįšime prie tematikos variacijų, pamatysime dedukcinę pilietinės visuomenės kūrimo seką – fobijų išsklaidymas teorizuojant globalizacijos (arba kitaip – jungimosi į Vakarus) tematiką; pamatų kūrimas nužymint teisinės valstybės svarbą; liberalaus

galvojimo pradmenys, siekiant atsikratyti totalitarinio mąstymo likučių (gydant traumas) bei galios santykių ir kultūros politikos perspektyvų žymėjimas. Žinant V. Kavolio būdą, ar gali tai būti atsitiktinis sutapimas?

Nuorodos

1. Leonavičius, V. In Memoriam Vytautas Kavolis. *Darbai ir dienos*, nr. 4 (13), 1997.
2. Ten pat.
3. Tereškinas A. *Metmenys*, 62, 1992.
4. Dera paminėti, jog *Metmenų* leidyba sustabdyta 2006 metais.
5. Kavolis V. Ankstyvoji lietuvių kultūros modernizacija, *Metmenys*, nr. 53, 1987.
Kavolis V. Represyvioji sistema lietuvių kultūroje, *Metmenys*, nr. 54, 1988.
Kavolis V. Nuo metafizinio teatro į apšvietos baimę, *Metmenys*, nr. 55, 1988.
Kavolis V. XIX a. kultūrinės transformacijos, *Metmenys*, nr. 56, 1989.
Kavolis V. Tarp galingos burtininkės ir prijaukinto paukščio, *Metmenys*, nr. 57, 1989.
6. Kavolis V. Globalizacijos akivaizdoje, *Metmenys*, nr. 58, 1990.
Kavolis V. Iš mažojo politinės retorikos žodynėlio, *Metmenys*, nr. 60, 1991.
Kavolis V. Liberalaus galvojimo erdvėje, *Metmenys*, nr. 63, 1992.
Kavolis V. Centrai ir apytakos kultūros dirbtuvėse, *Metmenys*, nr. 68, 1995.
7. Kavolis V. Globalizacijos akivaizdoje, *Metmenys*, nr. 58, 1990.
8. Ten pat, p. 72.
9. Ten pat, p. 74.
10. Ten pat, p. 73.
11. Ten pat, p. 75.
12. Kavolis V. Iš mažojo politinės retorikos žodynėlio, *Metmenys*, nr. 60, 1991, p. 171.
13. Ten pat, p. 172.
14. Kavolis V. Liberalaus galvojimo erdvėse, *Metmenys*, nr. 63, 1992, p. 33.
15. Ten pat, p. 36.

16. Ten pat, p. 38.
17. Kavolis V. Centrai ir apytakos kultūros dirbtuvėse, *Metmenys*, nr. 68, 1995, p. 23.
18. Ten pat, p. 25.
19. Ten pat, p. 31.
20. Ten pat, p. 36.
21. Kavolis V. Centrai ir apytakos kultūros dirbtuvėse, *Metmenys*, nr. 68, 1995, p. 26.
22. Iš nagrinėjamo dešimtmečio spausdintų straipsnių liko neapžvelgti dar keli („Daiktų ir reikšmių kaitynės“ bei „Tuštuma ar civilizacinis židinis“). Jie nebuvo pamiršti, bet logiškai atsisakyta apžvalgos, siekiant išvengti straipsnio, kaip skirtingų straipsnių analizės kratinio, įvaizdžio ir perskaitytas mintis pasiliekančios visraktės tolimesnės kultūrų interpretacijoms.
23. Kavolis V. Liberalaus galvojimo erdvėse, *Metmenys*, nr. 63, 1992, p. 37.
24. Ten pat, p. 38.

Dainius GENYS

THE CONTOURS OF CIVIL SOCIETY IN *METMENYS* (1986–1996)

Metmenys was a journal of culture and the arts in which many noteworthy émigré Lithuanians published their texts. In this article we will examine only those eleven essays that its editor-in-chief Vytautas Kavolis was able to publish during the last ten years of his life (1986–1996). Though living in the diaspora Kavolis ceaselessly investigated various cross sections of Lithuanian culture with respect to its modernization, cultural transformations, religious and moral norms, and social attitudes. The main purpose of this essay is to clarify whether and how Kavolis reacted to processes in his homeland; which details of the general context appeared the most important to him; and how changing political and social circumstances affected the range of his themes.

Interested in a wide range of topics, Kavolis investigated everything from cultural and civilizational breaks and transformations to the challenges of globalization and liberal values. Virtually all of his Lithuanian-language writings have been published in *Metmenys*, and all relate in one way or another to Lithuania.

Using argumentative provocations and theoretical references Kavolis drew the outlines of Lithuanian civil society and tried to set the re-

born country on a proper, promising, and culturally perspicacious path of development. He often pointed out phenomena to be researched and problems to be solved; he appreciated and reacted to the concerns of intellectuals living in Lithuania and attempted to deconstruct the stereotypes arising therefrom.

In delineating the perspectives of Lithuanian civil society, Kavolis championed liberal values. The quest for an independent society that keeps its distance from bureaucracy was for Kavolis an important factor in post-totalitarian states in which a *nomenklatura* administrative style was still alive and could again mutate into controlling structures. Hence a liberal attitude could and should become a self-regulatory mechanism enabling a full-fledged civil society to form and flower. In other words, liberal thinking, in his view, should empower individualism and at the same time safeguard an area of social concord allowing networks based on solidarity to flourish.

Kavolis's texts are unique in not being inextricably tied to the time in which they were composed: reading them today we readily recognize the problems that Kavolis warned us about twenty or more years earlier.

Arūnas ANTANAITIS

Požiūris į Lietuvą

Draugo dienraštyje 1988–1990 metais

Nors šaltojo karo laikotarpio pabaigoje lietuvių išeivija gyveno viltimi, kad Lietuva atgaus nepriklausomybę ir sekė įvykius Sovietų Sąjungoje bei Lietuvoje, buvo nustebinta staiga 1988 m. pasikeitusia situacija. Tokie ilgai laukti pokyčiai buvo netikėti daugeliui Lietuvoje gyvenančių žmonių, o išeivijai, gaunančiai gana miglotą ir ribotą informaciją, tai buvo dar didesnė staigmena.

Be abejonės, padidėjo domėjimasis įvykiais Lietuvoje, pokyčiais Sovietų Sąjungoje, kurios vidiniai ir išoriniai procesai darė tiesioginę įtaką padėčiai Lietuvoje. Iš dalies informacijos sklaida užsiėmė išeivijos spauda, o vienintelis to meto išeivijos lietuvių dienraštis *Draugas* užėmė ypatingą vietą ir turėjo didžiausių galimybių. Leidinys turėjo gana daug skaitytojų užsienio lietuvių bendruomenėje, nes pasiekdavo išeiviją daugelyje pasaulio vietų.

Šio darbo tikslas – aptarti, kurie klausimai ir problemos *Draugui* atrodė svarbiausi bei reikšmingiausi 1988–1990 m., kai Lietuva išgyveno svarbius, reikšmingus istorinius įvykius.

Šio tyrimo objektas – 1988–1990 m. dienraščio *Draugas* redakcijos skiltyje pasirodę rašiniai. Redakcinė skiltis pasirinkta kaip labiausiai atspindinti oficialią leidinio po-

ziciją. Didesnis ar mažesnis susidomėjimas konkrečiais objektais, temomis leido įžvelgti, kas tuometei laikraščio redakcijai buvo svarbiausia, kas mažiau reikšminga, o kurios temos tik retsykiais prisimenamos.

Tačiau daugiausia dėmesio šiame darbe bus skirta Lietuvoje vykstančių ar su Lietuva glaudžiai susijusių politinių reiškinių apžvalgoms dienraštyje. Bus siekiama išsiaiškinti, kaip *Draugo* redakcijos skiltyje buvo aprašomas Lietuvos laisvėjimo kelias 1988–1990 m., kokias redakcijos jausenas galima atpažinti, kaip su šiais įvykiais buvo siejama viena išeivijos lietuvių misijų – pagalba okupuotam kraštui ir Lietuvos laisvinimo kova. Straipsnyje bus plačiau tyrinėjama, kaip *Draugo* dienraštyje pateikiama Michailo Gorbačiovo asmenybė, jo vykdoma *perestroikos* politika. Siekiant suteikti aiškesnį vaizdą, darbe bus pristatyti svarbiausi to meto redakcinės skilties autoriai, jų domėjimosi objektai ir pozicijos pateikiamais klausimais.

Istorikų darbuose *Draugas* neretai pasitelkiamas kaip šaltinis katalikiškojo išeivijos sparno pozicijoms įvairiais klausimais atskleisti. Tačiau istoriografijos, skirtos *Draugo* dienraščiui, aptikti sunku. Sąjūdžiui skir-

tos istoriografijos pastaruoju metu, minint judėjimo dvidešimtmetį, gerokai padaugėjo. Istorikai, rašantys apie Sąjūdį, išeivijos veiklai skiria vis daugiau dėmesio, tačiau atskiro darbo apie išeivijos veikimą 1988–1991 m. nėra. Tiesiogiai labiausiai susiję ir naudingi šiam straipsniui buvo istoriko Lino Salduko tyrinėjimai¹. L. Saldukas apžvelgė svarbiausius išeivijos spaudos leidinius ir lygino skirtingų išeivijos ideologinių srovių spaudą, vertino Sąjūdžio veiklą. L. Salduko tyrimai buvo naudingi šio darbo daliai, kurioje apžvelgiamas *Draugo* redakcinės skilties požiūris į Sąjūdį ir jo veiklą. Pagal požiūrį į LSP istorikas išeivius skirstė į kelias grupes. Pirmieji – daugumą sudaręs katalikiškasis išeivijos sparnas – Sąjūdį vertino gana atsargiai, o požiūris keitėsi ne taip, kaip buvo galima tikėtis. Antrajai grupei buvo priskirta ta išeivijos dalis, kuri labiausiai nušvietė Sąjūdžio veiklą ir ją vertino pozityviai. Tai liberaliai nusiteikę išeiviai, susibūrę apie „Santaros-Šviesos“ organizaciją ir *Akiračių* mėnraštį. Trečiąją grupę sudaro neįtakinga, nesavarankiška išeivijos komunistų grupelė, savo leidinyje *Vilnis* kritikavusi Sąjūdį už pokyčių siekimą². *Draugo* dienraštį istorikas pelnytai priskyrė pirmajai grupei.

Plati skilties tematika

Draugo redakcijos skiltis pasižymėjo itin didele temų gausa, tačiau skirtingu dėmesiu joms. Visų pirma redakcijos skiltis (sykiu ir visas dienraščio turinys) neleido to laiko skaitytojui, o dabar istorikui, suabejoti, kad *Draugas* yra katalikiškos krypties dienraštis. Ideologine tematika jame rašyta labai dažnai. Prisiminti tikintiesiems katalikams tokie svarbūs dalykai, kaip malda, tikėjimo stiprinimas, krikščionio darbo etika, popiežiaus, iškilesnių kunigų ar šventųjų gyvenimai. Daug dėmesio buvo skirta abortų klausimui. Be abejonės, *Draugas* čia užėmė

ir tvirtai gynė griežtą, krikščionišku moky-mu paremtą poziciją.

Religinės tematikos straipsniai atitinka katalikišką kalendorių. Dėmesio sulaukdavo ne tik visuotinai švenčiamos krikščioniškos šventės Velykos, Kalėdos, bet ir kitos katalikų ar bendrai krikščionių minimos dienos, pavyzdžiui, Sekminės, Devintinės, Visų šventųjų šventė. Prasidėjus pasirengimo didžiosioms krikščioniškoms šventėms laikotarpiams – gavėniai ir adventui, tikėjimo klausimams būdavo skiriama daugiau dėmesio, politiniams įvykiams paliekant kitas dienraščio pozicijas.

Nemažai rašyta išeivijos gyvenimo aktualijomis, daugiausia dėmesio skiriant didžiausiai išeivių apgyvendintai JAV lietuvių diasporai. Galiausiai JAV lietuvių reikalai *Draugui* buvo „arčiau kūno“ – juk būtent Čikagoje buvo įsikūrusi ir *Draugo* redakcija. Dienraštyje svarstyta, kaip išsaugoti ir neapleisti tautiškumo, kaip svarbu laikytis vienybės ir užsiimti Lietuvai naudinga veikla. Skaitytojai buvo skatinami dalyvauti lietuvių išeivių organizacijose, raginami mokėti narystės organizacijose mokestį, atsakingai rinktis balsuojant JAV prezidento rinkimuose. Daug dėmesio *Draugas* skyrė išeivių ir Lietuvos santykiams. Kiek plačiau apie tai rašoma tolimesnėse darbo dalyse.

Be abejonės, didelę dalį redakcijos skiltyje pasirodžiusių straipsnių užėmė Lietuvos aktualijos. Būdavo apžvelgiama lietuviška spauda, cituojami įvairūs Lietuvoje leidžiami laikraščiai, apibendrintai, komentuojant pateikiama įvairių statistinių duomenų apie Lietuvos ūkį, nagrinėjami gyventojų surašymo duomenys, demografinė padėtis, tautinė Lietuvos gyventojų sudėtis. Aktualios *Draugui* buvo gamtosaugos problemos, todėl buvo palaikomas Lietuvos žaliųjų judėjimas. Be to, buvo apgailestaujama dėl moralinio visuomenės nuosmukio, kaip kad didelio girtavimo šalyje ar išsikerojusios korupcijos. Daug dėmesio buvo skirta ir politinėms Lietuvos aktualijoms (plačiau apie tai tolimesnėje tyrimo dalyje).

Rašant Lietuvos istorijos tematika, buvo prisimenamos svarbiausios minėtinos datos, šalies padėtis Antrojo pasaulinio karo metu. Sveikintini Lietuvoje prasidėję komunistinių nusikaltimų viešinimai, nuolat kalbėta apie okupacijos padarytą žalą lietuvių kultūrai. *Draugui* buvo svarbios ir lietuvių kalbos išsaugojimo problemos, todėl atvirai nerimauta dėl dažno lietuvių kalbos svetimkūnių vartojimo.

Nemažai vietos skirta pasaulinėms problemoms. Žinoma, daugiausia dėmesio čia sulaukė Sovietų Sąjungos ir Vakarų valstybių (ypač JAV) santykiai, situacija Afrikos, Azijos, Pietų Amerikos šalyse, žmogaus teisių aktualijos. Ne visos temos apsiribojo šaltojo karo perspektyva ir kova su komunizmu. Aprašomos pasaulio aktualijos tuo neapsiribojo. Pasauliniai emigracijos procesai, gamtos saugos rūpesčiai, Europos šalys, visa tai *Draugo* redakcijai atrodė aktualios ir svarbios temos.

Redakcijos skiltyje yra įvairių straipsnių, turinčių aiškią didaktinę paskirtį. Pavyzdžiui, straipsnyje „Visi mes esame derybininkai“ pateikiama, kaip diplomatiškai išsisukti iš nepatogių padėčių, mandagiai susitarti su kaimynais.

Apibendrinant galima sakyti, kad *Draugo* redakcinėje skiltyje keliamų klausimų ir diskusijų temų įvairovė buvo labai plati ir tai nepriklausė nuo tam tikro laikotarpio. Čia buvo svarstoma politinės, gamtos saugos aktualijos, aptariami lietuvių išeivijos rūpesčiai, labai daug dėmesio skiriama reikalams, susijusiems su Lietuvos vidaus gyvenimu. Būdamas krikščioniškos pakraipos, dienraštis daug dėmesio skyrė tikėjimo reikalams. Religinės šventės, tikinčiųjų veikla, Evangelijos aiškinimas ir daugelis kitų susijusių dalykų nuolat būdavo prisimenami *Draugo* redakcinėje skiltyje.

Redakcinės skilties autoriai

Tyrinėjamu laikotarpiu į *Draugo* redakcijos skiltį rašė beveik dešimtis žmonių. Dalis jų –

ilgamečiai *Draugo* darbuotojai, katalikiškos pakraipos autoriai. Visų pirma reikia paminėti ilgametį laikraščio redaktorių, kunigą Praną Garšvą, pasirašinęsų trumpiniu Pr. Gr. Nuo 1958 m. iki 1992 m. jis dirbo dienraščio redaktoriumi arba vadovu. P. Garšva buvo vienas aktyviausių redakcinės skilties autorių. Temų, kurioms buvo skirti jo rašiniai, spektras labai platus – nuo išeivijos gyvenimo aktualijų, raginimo dalyvauti visuomeniniuose reikaluose, padėties Lietuvoje apžvalgų, pasaulinių reikalų aptarimo iki religinės tematikos.

Kitas svarbus *Draugo* autorius Bronius Kviklys – tai vienas aktyviausių lietuvių išeivijos visuomenės veikėjų, dalyvavęs daugelio pačių įvairiausių knygų, spaudos leidyboje tiek Lietuvoje, tiek išeivijoje. B. Kviklio redakcinėje skiltyje keliamų klausimų įvairovė didžiulė, o rašymo stilius išsiskiria iš kitų dienraščio bendradarbių. Enciklopedijos *Mūsų Lietuva* sudarytojas mėgo skaitytojams pateikti gaunamų statistinių duomenų iš Lietuvos, neretai juos komentuodavo, tačiau jei faktai būdavo iškaltinai, be to, tikriausiai siekdamas objektyvumo, Br. Kviklys pateikiamus duomenis tiesiog palikdavo vertinti skaitytojui. Lietuvos istorija, Lietuvos ūkis ir ekonomika, socialinė padėtis, reakcija į aktualijas, minėtinos datos, visa tai ir daugybė kitų temų buvo apžvelgtos B. Kviklio straipsniuose. Be abejonės, rašyti jam padėjo paties surinkta didelė lietuviškų knygų biblioteka.

Dar vienas nuolatinis *Draugo* autorius, dažnai rašęs į redakcinę skiltį, tai kunigas Juozas Prunskis, aktyvus lietuvių išeivis, įvairių knygų autorius, didžiąją dalį gyvenimo rašęs katalikiškoje spaudoje, dirbęs *Amerikos balse*, o 1948–1972 m. buvęs vienas iš kelių *Draugo* redaktorių³. Tyrinėjamu laikotarpiu J. Prunskis buvo *Draugo* politikos apžvalgininkas: jis rašė apie M. Gorbačiovą, jo vykdomą politiką, komentuodavo Lietuvos įvykius, kitų Baltijos šalių laisvėjimo kelią.

Vienintelė to meto skilties autorė moteris – Aldona Zailskaitė. Dirbti *Drauge* pradėjusi

1987 m., ji rašė dienraščio vedamuosius religinėmis temomis, taip pat buvo atsakinga už pirmojo puslapio redakciją⁴. Prisidengusi *a.j.z.* trumpiniu, redakcijos skiltyse daugiausia rašė krikščioniškosios filosofijos tematika, kėlė medicininės etikos klausimus.

Česlovas Grincevičius (pasirašinėjo Č. G.) – dar vienas aktyvus išeivijos visuomenininkas, rašytojas, Pasaulio lietuvių archyvo direktorius, rašęs į redakcinę *Draugo* skiltį. Dienraštyje jis dirbo nuo 1969 iki 1994 m. Pradžioje Č. Grincevičius buvo pirmojo puslapio redaktorius, vėliau buvo atsakingas už humoristinę dienraščio rubriką⁵.

Peržvelgus dienraščio autorių sąrašą tampa aišku, kad tai akivaizdžiai su katalikybe susiję visuomenininkai. Galima sakyti, kad *Draugo* redakcinės skilties autoriai buvo vieni aktyviausių ir iškiliausių katalikiškosios išeivijos lietuvių srovės veikėjai.

Michailo Gorbačiovo ir *perestroikos* įvaizdis

Viena iš aktualiausių redakcijos temų ir neabejotinai daugiausia dėmesio sulaukusi asmenybė – tai tuometis Sovietų Sąjungos vadovas Michailas Gorbačiovas. Komunistų partijos lyderis nuolat prisimenamas ne tik redakcijos skiltyje, jo pavardė mirgėjo ir įvairiuose dienraščio straipsniuose. Ypač gausu M. Gorbačiovo karikatūrų. Nors daugelio jų autorystė nepriklausė *Draugo* redakcijai, tačiau kaip vienas populiariausių žmonių pasaulyje pirmasis Sovietų Sąjungos asmuo buvo itin dažnas politinių karikatūrų personažas.

Kalbant apie redakcinės skilties dėmesį M. Gorbačioviui, aišku, kad pastarasis jo sulaukė dėl *persitvarkymo* (*Drauge* ji vadinama *perestroika*) politikos, kuri tiesiogiai darė įtaką Lietuvai. Į M. Gorbačiovo vykdomą politiką *Draugas* žvelgė įdėmiai, ne tik su džiaugsmu, bet ir su nemaža skepsio doze. Šia prasme dienraštis nebuvo jokia išimtis tarp

lietuvių išeivijos. Didžioji dalis bendruomenės į *perestroiką* žvelgė kaip į Gorbačiovo spektaklį, skirtą vakariečių akims apdumti⁶.

Daugiausia apie M. Gorbačiovo politiką *Draugo* redakcinėje skiltyje rašė Juozas Prunskis. Kiti autoriai – B. Kviklys, Aldona Zailskaitė, Česlovas Gricevičius – šia tema rašė mažiau. Duomenys, kuriais remtasi, dažnai paimti iš kitų dienraščių, žurnalų ar knygų, nagrinėjančių M. Gorbačiovo vykdomą politiką.

Į M. Gorbačiovo knygą *Persitvarkymas ir naujas mąstymas*⁷, *Draugas* sureagavo iškart gavęs daugiau informacijos. Dar negalėdami knygos skaityti patys, redakcijos darbuotojai rėmėsi knygos dalimis, perspausdintomis, Lietuvos komunistų partijos „tribūnoje“ – *Tiesos* laikraštyje. Apie tai rašęs J. Prunskis šią padėtį apibūdino taip: „Jau tas rodo, kad leidiniui skiriama didesnė reikšmė, o „Tiesos“ persispausdinimas sako, kad šio organo vadovybė, nedrįsdama savarankiškai komentuoti, kartoja Maskvoje paskelbtą balsą.“⁸ Pačią knygą *Draugo* redakcija įvertino taip: „žodis truputį švelnesnis, pripažįstas teisę svarstyti ir diskutuoti, kas jau šiek tiek toliau pažanga nuo komunistinės diktatūros įpročio viską tik diktuoti“⁹.

Kai knyga pasirodė, J. Prunskis jai skyrė daugiau dėmesio. *Drauge* cituojamos tos vietos, kur gausiai pateikiama kritika ligtoliniais Sovietų Sąjungos veiksams. J. Prunskis pažymi, kad Komunistų partijos lyderis suvokia persitvarkymą kaip būtinybę ir pateikia skaitytojams vietas, kuriose kalbama apie itin prastą ūkio būklę, į aklagatvį vedantį konkurencijos trūkumą ir sąstingį. Pažymima, kad knygoje daug kritikos skirta partijos nomenklatūrai, jos privilegijoms ir kalbama apie teismų sistemos reformą. J. Prunskis pabrėžia, kad M. Gorbačiovas pripažįsta iki tol neigtą atsilikimą, kalba apie reformų būtinybę ne tik ekonomikos srityje, bet ir demokratėjimo reikalingumą, norą išvalyti „tamsius „užkampius“ ir įnešti daugiau

šviesos – *glasnost*¹⁰. Katalikiškos pakraipos *Draugo* autoriui svarbi knygos vieta, kurioje Gorbačiovas cituoja besimeldžiančio už jį kataliko laišką. Neliko nepastebėta ir skelbiama kova prieš alkoholizmą Sovietų Sąjungoje. Dienraščio autoriui ne mažiau reikšminga atrodė ir tai, kad M. Gorbačiovas, kalbėdamas apie Lietuvos įnašą į Europą, mūsų šalį priskiria prie šios civilizacinės erdvės¹¹.

Tačiau tikrai nepanašu, kad M. Gorbačiovo pozicija straipsnyje priimta besąlygiškai. J. Prunskis cituoja knygos dalį: „Tautybių klausimu M. Gorbačiovas rašo: „Žmonių tautiniai jausmai turi būti gerbiami ir negali būti ignoruojami“¹² ir su apgailestavimu atsako: „...kad ši Gorbačiovo mintis rastų vietos gyvenimo praktikoje“¹³. Į M. Gorbačiovo kalbėjimą apie tautų teisę „patiems pasirinkti savo vystymąsi, spręsti savo likimą, savo teritoriją ir tvarkyti savo žmonių ir gamtos resursus“ *Draugo* autorius replikuoja: „...kada to dėsnio laikydamosi Maskva duos Lietuvai laisvę, Lietuvos žmonėms laisvai tvarkyti savo likimą?“¹⁴ Galiausiai straipsnio pabaigoje išreiškiamas aiškus nepasitikėjimas M. Gorbačiovu: „Nežiūrint visų tų pareiškimų, Gorbačiovas pasilieka vis tiek partijos narys, komunistinio socializmo sekėjas. Ar jam pavyks įleisti šviežesnio oro į pašvinkusią komunistinę atmosferą, tai didelis klausimas.“¹⁵

Tačiau net jei akimirklą J. Prunskis būtų patikėjęs M. Gorbačiovo nuoširdumui, jis tikrai abejojo jo galimybėmis daryti realius pokyčius. „Ar įstengs Gorbačiovas sušvelninti dabartinę partijos diktatūrą, siekdamas demokratijos. Reikėtų leisti reikštis ir opozicijai, politiniam pliurališkumui. Ar reikėtų kokius pragiedrulius Gorbačiovo tolimesnis pasisakymas, kad Maskvos politbiuras ir partijos centrinis komitetas yra tos pačios nuomonės, kaip dabar jis skelbia?“¹⁶

Realu M. Gorbačiovo valdžia, jo galimybės tęsti pradėtą politiką ir atlaikyti opozicijos – senosios kartos nomenklatūrininkų – spaudimą, tai klausimas, kurį rašydamas apie

M. Gorbačiovą *Draugas* ne kartą kėlė.¹⁷ Jau pirmame *Draugo* žvilgsnyje į Komunistų partijos lyderio knygą greta aprašomų Sovietų Sąjungos nuopuolio ženklų priduria sovietinės spaudos teiginį, kad „ta Gorbačiovo knyga turi asmeninio pobūdžio, taigi ne oficialus Kremliaus balsas“¹⁸. Tai, kaip buvo suprantama tuometinė situacija, iš dalies iliustruoja *Drauge* J. Prunskio papasakotas anekdotas, kaip stovinčių eilėje prie degtinės maskviečių kantrybė išsenka ir jie eina užmušti *perestroikos* lyderio. Netrukus jiems tenka grįžti, nes eilė (norinčiųjų padaryti tą patį) prie M. Gorbačiovo didesnė nei prie ribotai pardavinėjamos degtinės.¹⁹ Sunku pasakyti, kiek tiesioginės, kiek perkeltinės prasmės buvo J. Prunskio klausime: „ar išliks Gorbačiovas gyvas, kai susidaro nemaža opozicija iš komunistinių biurokratų“²⁰. Kitą kartą ieškodamas atsakymo į klausimą dėl M. Gorbačiovo realių galių, J. Prunskis rėmėsi JAV politikos mokslų profesoriaus Jerry'io Hougho knyga „Russia and the West: Gorbachev and the Politics of Reform“, pasirodžiusia 1988 m. Cituodamas šį autorių, J. Prunskis rašo: „politinė opozicija Gorbačiovo posūkiams yra palaužta ir jie bus tęsiami ryžtingai. <...> Vadovaujantieji sluoksniai sutiko su M. Gorbačiovo pakeitimais, visų pirma bijodami dėl savo gyvybės.“²¹

Vėlesni įvykiai jau koregavo klausimą dėl M. Gorbačiovo užnugario, ir žvilgsnis kryo į reformų opoziciją. Kaip elgsis senieji nomenklatūrininkai, kiek jie bus pajėgūs priešintis reformoms, ar turės prisiderinti prie bendrų pokyčių, rūpėjo išsiaiškinti J. Prunskiui.²² Atsakymas į jį skambėjo taip: „Kad Gorbačiovo opozicija turėtų jėgą, jiems reikėtų išeiti su kokiais patraukliais idealais. <...> Nors reikia pripažinti, kad opozicija prieš Gorbačiovą yra stipri, tačiau neatrodo, kad ji dabar yra pajėgi.“ Ginkluoto perversmo galimybės J. Prunskis taip pat neatmetė.²³

M. Gorbačiovas sietas ne tik su tam tikrais teigiamais pokyčiais. 1990 m. pavasarį

Drauge vaizduotas labai dramatiškas Rusijos ateities variantas, jeigu M. Gorbačiovas prarastų valdžios svertus. Tų eilučių autorius Č. Grincevičius, remdamasis keliais Sovietų Sąjungoje pasirodžiusiais gana iškalingais straipsniais, spėjo, kad tokiu atveju Rusijoje galėtų įsigalėti ultradešinieji radikalai.²⁴

Draugo autoriams M. Gorbačiovas niekada neatrodė patikimas. Žinoma, palyginti su senosios kartos komunistais, jis išties atrodė simpatinga politinė asmenybė, deja, vėliau santūrias džiaugsmo akimirkas keitė nusivylimas. „Tai buvo lyg šiokia tokia prošvaistė, jei jau daromos užuominos apie galimybes savarankiau problemas svarstyti ir spręsti.“²⁵

„Pasikeitimai ir persitvarkymai yra tikri. Jie pakeičia komunistinę valdymosi struktūrą Sovietų Rusijoje, bet nepakeičia komunizmo idėjos, nepakeičia jo ekonominės sistemos, ir nepalengvina gyvenimo žmonėms, kurie kenčia tik dėl skirtingos nuomonės.“²⁶ Šią *Drauge* išsakytą nuomonę palydėjo straipsniai tokiais pavadinimais: „Gorbačiovas – stabdys laisvės proveržiui“²⁷, „Viešume nėra viešumo – tai katės ir pelės žaidimas“²⁸, kuriuose aiškiai išsakomas nusivylimas ir kritika – ant M. Gorbačiovo „kabliuko“ nebuvo užkibta.

Aštresniu stiliumi rašęs P. Garšva M. Gorbačiovą pavadino „apgaulingu Sovietų diktatoriumi“²⁹.

Vėliau viename rašinių apie Gorbačiovo politiką *Draugas* cituoja laikraščio *Register* interviu su žymiu rusų disidentu Vladimiru Bukovskiu³⁰, kuris atskleidė Gorbačiovo *perestroikos* veidą. Šis interviu, pranešimai iš Lietuvos ir asmeninė autorių patirtis tik sustiprino abejones. B. Kviklys, norėdamas pabrėžti situacijos laikinumą, palygino Lietuvos ir Sovietų Sąjungos santykius su pelės ir katės žaidimu. Urvelyje tūnanti pelė tik kurį laiką gali jaustis saugi, tačiau anksčiau ar vėliau katė ją suės, neskubėjo džiaugtis ilgametis *Draugo* autorius.

M. Gorbačiovo asmenybė ir jo vykdoma politika sulaukė išties didelio *Draugo* dėme-

sio. Būdamas naujos, liberalesnės politikos Sovietų Sąjungoje iniciatorius, jis greta senųjų komunistų žadino viltį, atrodė įdomus ir palyginti su senaisiais nomenklatūros atstovais, buvo redakcijos palaikomas. Tačiau į jį kaip į komunistą vis tiek buvo žiūrima su dideliu skepsiu. Nedaug teko laukti, kai M. Gorbačiovas tapo lygiai taip pat nemėgstamas kaip ir kiti Komunistų partijos lyderiai. Tai nutiko pasitvirtinus išeivių įtarimams, kad jo kalbos apie liberalumą ir demokratiją Sovietų Sąjungoje buvo žaidimas su Vakarų valstybėmis.

Įvykių Lietuvoje vertinimas

XX a. devintojo dešimtmečio pabaigos įvykiai Lietuvoje yra labai reikšmingi šalies istorijoje. M. Gorbačiovo vykdyta *perestroikos* politika leido atsigausti Lietuvos sovietinei rezistencijai. Vyko visuotinės viešos diskusijos, Komunistų partijos režimas tapo nepajėgus valdyti situaciją, prasidėjo politinis Lietuvos visuomenės aktyvumo ir tautinio atgimimo laikotarpis. Išeivija, kaip ir *Draugas*, kiek pajėgė akylai stebėjo Lietuvos laisvėjimą. Šios darbo dalies tikslas – pažvelgti, kaip 1988–1990 m. įvykiai atsispindėjo to meto *Draugo* redakcijos skiltyje, kaip buvo vertinamos Lietuvoje veikusios politinės, visuomeninės jėgos, kiek palaikymo ar kritikos joms buvo skirta *Drauge*.

1988 m. praktiškai per metus pasikeitusi situacija buvo sveikinama.³¹ Gerokai padidėjęs viešumas, LPS ir kitų politinių organizacijų atsiradimas, pagrindinės veiklos perkėlimas į viešąją erdvę, aktyvus necenzūruojamos spaudos, biuletenių leidimas, atvira komunizmo kritika, Sovietų vykdytų trėmimų, kitokių represijų vertinimas, oficialiose kalbose pasikeitusios šalies istorijos interpretacijos, atviras valstybinių ir tautinių simbolių naudojimas, akivaizdžiai padidėjusi religinė laisvė, visa tai ir kiti pokyčiai B. Kviklio,

J. Garšvos ir kitų dienraščio autorių buvo vertinami panašiai.

Daugiau laisvės apraiškų Lietuvoje – tai ne tai, apie ką svajojo išeivija. Priespaudai sumažėjus imta drąsiau kalbėti apie nepriklausomybę ir suverenitetą. Mintys apie laisvą Lietuvą *Drauge* rašiusiesiems irgi atrodė realesnės. Dienraščio autoriams nepriklausoma Lietuva buvo svarbiausias siekis. Todėl savo laikraštyje, kaip ir redakcinėje skiltyje, buvo palaikomos organizacijos, kurios kėlė nepriklausomos Lietuvos siekį ir atvirai jį skelbė. Visų pirma didžiausios dienraščio simpatijos buvo skirtos Lietuvos laisvės lygai (toliau darbe – LLL). Organizacija, kurį laiką veikusi pogrindyje, kai Sovietų Sąjungoje atmosfera pagerėjo, ėmė reikštis viešai ir drąsiai reikauti visiškos šalies nepriklausomybės. Jos lyderiai jau buvo žinomi kaip nuo sovietinės valdžios tiesiogiai nukentėję rezistentai.

LLL rodėsi patikima organizacija, kurią galima remti, o Lietuvos persitvarkymo sąjūdis (LPS) buvo vertinamas kiek kitaip. Kaip buvo minėta įvade, Sąjūdžio veiklos vertinimus išeivijos spaudoje tyrinėjo L. Saldukas.

Visų pirma *Draugo* autoriai pačiu įtartiniausiu Sąjūdžio bruožu laikė bendradarbiavimą su komunistais. LPS, veikdamas ne kaip organizacija, turinti savo narių, o judėjimas, vienijantis šimtus tūkstančius žmonių, turėjo ir Komunistų partijos narių (iš 35 iniciatyvinės grupės narių 17 priklausė Komunistų partijai). Komunizmas – tikriausiai didžiausias *Draugo* priešas, o jo ideologiją išpažįstantieji buvo vertinami įtartinais. „Gal jie nori tautos dvasinio, ekonominio ir kultūrinio atgimimo, gal nori tautinio subrendimo, bet jie taip pat yra klusnūs partijos nariai“³², – ganėtinai švelnia retorika svarstė apie Komunistų partijos narių vaidmenį vykstančiuose pokyčiuose Lietuvoje ir apskritai Sovietų Sąjungoje. Toje pat vietoje P. Garšva įspėjo: „...anot Sibire 15 metų buvusio žodžių, nepalietęs komunisto žodžiais netikėk, nors jis tau rojų pažadėtų. Rytoj jis jau kitaip padarys. Tai

turėtų atsiminti ir visa išeivija“³³. Taip mąstydami *Draugo* redakcinės skilties autoriai neskubėjo teigiamai vertinti LPS komunistų. Nesinorėta nei girti sąjūdiečių už bendradarbiavimą, nei smerkti.

Kitas LSP bruožas, kurį *Draugo* autoriai vertino, bet neskubėjo girti – nuosaikumas. Sąjūdžio reikalavimai *Drauge* pristatyti be entuziazmo. B. Garšva, rašydamas apie LPS, teigė: „Nors Sąjūdis dar neskelbia atsiskyrimo nuo sovietų sąjungos, bet reikalauja daugelio svarbių laisvių.“³⁴ LSP atsargumas *Drauge* priešpriešintas drąsiai LLL pozicijai. Tikriausiai buvo suprasta, kad, nepaisant jų pačių simpatijų LLL, didesnę įtaką teigiamiems pokyčiams turi Sąjūdis. Nuosaikumas, kaip išduoda kita citata, buvo įvertintas neskubant ir pasvarstius: „Gal ir reikia priartinti Sąjūdžiui Lietuvoje, kuris laužia kelius į laisvę, bet su atsargumu, saugodamasis reikalavimų nepertempti. <...> Labai reikalinga ir Lietuvos Laisvės lyga, kuri su savo griežtais nepriklausomybės reikalavimais žadina tautos viltis ir išlaiko gyvus siekimus, kartu versdama Maskvą daryti didesnes nuolaidas Sąjūdžiui, kuris jiems gali atrodyti ne taip pavojingas.“³⁵ Panašu, kad Sąjūdis *Draugui* buvo labiau strateginis partneris, o LLL – tikrieji bendraminčiai. Nepaisant minėtų LSP „ydų“, B. Kviklys judėjimą pavadino „pozityvių apraiškų gimdytoju“ ir „svariausia politine jėga Lietuvoje“³⁶, o kitoje vietoje rašė: „Lietuvos žmonės nori <...> nepriklausomos Lietuvos valstybės. Tai noras visų Lietuvos gyventojų bei organizacijų. Nuomonės kartais išsiskiria tik taktikos reikalu, dalis visuomenės reikalauja nepriklausomybės nedelsiant, kiti (LPS) to paties tikslo siekia legaliu keliu, palengva.“³⁷

Kokias dar tokio atsargumo priežastis galime įvardyti? Istorikas L. Saldukas nurodo 1974 m. dalies išeivių priimtą „White Plains“ susitarimą, kurio pagrindu bet koks bendradarbiavimas su LTSR institucijomis vertintas kaip okupacinės valdžios pripažinimas, o

bendravimas su Lietuva turėjo apsiriboti tik privačiais ryšiais³⁸. Viena vertus, LPS turėjo oficialų Lietuvos komunistų partijos palaikymą, dalis Sąjūdžio narių buvo partiniai. Tai jau tarsi pakankama priežastis niekaip nermti Sąjūdžio, jei žvelgsime iš „White Plains“ pozicijų. Sėkmingai Sąjūdžio veikla daliai išeivijos apskritai kėlė abejonių dėl judėjimo savarankiškumo³⁹. Kitą abejonės Sąjūdžiu priežastį L. Saldukas įvardija dalies išeivių nuostatą, kad tik išeivija tautos vardu gali reikalauti šalies nepriklausomybės atkūrimo⁴⁰. Tačiau kažin ar ši priežastis tinka *Draugo* atsargumui apibūdinti – dienraštis nebuvo siauros, ambicingos, atsikūrusiai Lietuvai projektus rašančios grupės oficiozas. Atsargus požiūris galėjo kilti iš pernelyg mažo įsigilimo į padėtį Lietuvoje (tokią mintį ypač perša faktas, kad Sąjūdžio veiklą labiau palaike nuolat Lietuvos reikalais domėjęsi, su Lietuvos inteligentais bendravę, „Veidu į Lietuvą“ principą iškėlę išeivijos liberalai). Tačiau ši priežastis taip pat turi, nors ir ne visiškai įtikinantį, kontrargumentą. Jį pateikė istorikai Č. Laurinavičius ir V. Sirutavičius, cituodami istorikams jau žinomą Maskvoje vizitavusio *New Yourk Times* korespondento Philipo Taubmano mintį⁴¹, kad Sąjūdis „atmetė Maskvos lemiamą vaidmenį, <...> mėgina išbandyti partijos pirmavimą ir galop siekia atkurti nepriklausomybę“⁴². Nesuinteresuotas ir neutralus žurnalistas anksčiau pajėgė suprasti tai, ko nepavyko įžvelgti didesnei daliai lietuvių išeivijos – teigė istorikai⁴³.

Vis dėlto galima sakyti, kad santūrumas vertinant įvykius buvo būdingas *Draugui* ir kituose epizoduose. Pavyzdžiui, į visus Lietuvoje vykstančius pokyčius *Drauge* reaguota gana santūriai. „Viena kregždė – dar ne pavasaris“⁴⁴, – kartojo P. Garšva ir vis kalbėjo apie atsargumą.

Kovo 11-osios akto paskelbimas, atrodo, suteikė ir džiaugsmo, ir sykiu tik padidino rūpesčių našą. Prie to prisidėjo lėta informacijos sklaida. „Kritiškas laikas nepriklau-

soma pasiskelbusiai Lietuvai, kritiškas yra ir išeivijai. Vieni ir kiti per mažai sužino, kas būtina žinoti. Per lėtai eina žinios ir jos dažnai nevienodos.“⁴⁵

Galima sakyti, kad *Draugas* veiksmus Lietuvoje labiausiai vertino pagal jų ideologiją. Konkrečių veiksmų kritikuoti nesistengė arba nedrįso. Pavyzdžiui, stebėdama padėtį Lietuvoje, *Draugo* redakcija pasitikėjo pirmąją atsikūrusios Lietuvos Respublikos Vyriausybę (LRV): „Vyriausybė daro viską, kas galima, rodo didelį kantrumą, nesvyruoja, palengva, bet užtikrintai veda tautą į tikrą nepriklausomybę.“⁴⁶ Sykiu *Draugas* gėdino jos kritikų išeivijoje – greičiausiai liberaliosios srovės atstovus: „tuos žodžius kartais reikia pasakyti ir čia, emigracijoje, gyvenantiems intelektualams, priekaištaujuantiems Lietuvos vyriausybei, kad nesivadovauja čia patogiai, prie kavos puodelio diskutuojančių patarimais“⁴⁷.

Galbūt kritikos nebuvo dėl tikėjimo, kad Lietuvoje esantieji geriau išmano, kaip reikia elgtis, tačiau jos stoka galėjo reikšti ir idėjų, kaip Lietuvos politiniams lyderiams elgtis vienu ar kitu atveju trūkumą. Aptariamo laikotarpio *Drauge* buvo vos keli pasvarstymai, kuriuose išryškėjo siūlymai, kuria kryptimi pasukti šalies ekonomiką⁴⁸. Tiesa, tokių pasvarstymų nebuvo gausu ir kitoje išeivijos spaudoje.

Susidaro įspūdis, kad, rašydamas apie Lietuvoje vykstančius laisvėjimo procesus, *Draugas* neskubino savo skaitytojų džiaugtis, tarsi jie negalėtų patikėti tomis pasiekusiomis geromis naujienomis. Laikraščio redakcijai dėl tiesaus reikalavimo panaikinti okupaciją artimesnė buvo LLL, o Sąjūdis buvo vertinamas atsargiai, netgi įtariai, nors jo įtaka ir nauda buvo pastebėta.

Išeivijos santykių su Lietuva problema

Per ilgus Lietuvos okupacijos metus išeivijoje gyvenantys lietuviai jautė misiją išsau-

goti lietuviškumą už okupuotos šalies ribų ir vykdyti Lietuvos laisvinimo veiklą. Staiga pasikeitusi situacija Lietuvoje 1988 m. turėjo keisti ir išeivių santykį su Lietuva. Lig tol buvusi okupuota ir uždara šalis pati sparčiai pradėjo eiti išsivadavimo keliu. Kaip minėjome ankstesniuose skyriuose, Lietuvoje akivaizdžiai teigiamais laikyti pokyčiai *Drauge* buvo vertinami atsargiai. Tačiau informacija galiausiai įtikino net ir atsargiuosius. Šiame skyriuje bus bandoma išsiaiškinti, kiek pasikeitusi situacija atsiliepė išeivijos ir Lietuvos santykiams, kaip tai atsispindėjo *Draugo* redakcijos skiltyje, kokie, anot dienraščio, turėjo būti išeivijos ir Lietuvos santykiai naujomis aplinkybėmis, kokie nauji bendravimo keliai buvo siūlomi.

Tikriausiai aiškiausia užuomina, *Draugo* redakcinėje skiltyje išduodanti pasikeitusią išeivių būseną, rasta B. Kviklio tekste. Skaitytojui žinutė buvo siunčiama kalbant apie atsivėrusias galimybes apsilankyti Lietuvoje. „Ir mūsų [išeivių – A. A.] pastangos už Lietuvos laisvę atsidūrė savotiškoje būklėje.“⁴⁹

Kitoje vietoje P. Garšva pažymi, jog nereikia manyti, kad išeivijos misija – tęsti laisvinimo veiklą – gali būti pamiršta. Anot jo, klaida būtų manyti, kad darbas jau atliktas. Galiausiai parodomas ryžtas tą daryti: „Išėvija visomis jėgomis gina ir gins savo tėvynę, kreipdamasi į kitus kraštus, parodydama Sovietų Rusijos žiaurumus, savo kolonijų išnaudojamą.“⁵⁰

Netikėtas istorijos vingis – staigus Lietuvos laisvėjimas – neturėtų išmušti aktyviųjų išeivių iš nusistatytų vėžių – įspėjo P. Garšva⁵¹. Anksčiau laiko patikėti Lietuvos laisvę gali būti žalinga: „Ar dabartinis laisvumas, kuris eina pamažu ir skirtingai, negu mes laukėme ir tikėjome, nebus mums apgaulingas?“⁵² Laisvinimo darbai, anot laikraščio redaktoriaus, turi tęstis ir „jei reikės mūsų pagalbos, mes turime būti pasiruošę ją teikti. Jei reikės vėl padidinti laisvės sieko pastangas, taip pat visa išeivija, visi veiksniai, turi

būti pasiruošę“⁵³, – apie savotišką išeivijos „budėjimo režimą“ kalbėjo P. Garšva.

Kaip įsivaizduojama išeivių pagalba Lietuvai? Kiek ji turėtų keistis ir skirtis nuo lig tol buvusios? Prisimenami iki laisvės bangos labiau liberaliosios srovės vykdyti kultūriniai ryšiai su Lietuva, nors net ir 1989 m. jų veikla nebuvo *Draugo* liaupsinama.⁵⁴ Tačiau kas buvo kritikuota septintajame, aštuntajame dešimtmetyje, rodėsi naudinga po 1988 m. Situacijai Lietuvoje pagerėjus, kultūriniai ryšiai pateikiami kaip reikšmingas indėlis prisidedant prie Lietuvos laisvėjimo: „Dabar sąlygos pasikeitė. <...> Šiandieną būtina išvystyti ryšius, pagalbą, kultūrinius pasikeitimus, norint pagerinti jų padėtį ir savo pastangas svetimoje žemėje. Negali nutrūkti išeivių veikla. Negali stokoti laisvinimo pastangų ir darbo...“ – ragino nesustoti P. Garšva.⁵⁵

Kitame savo straipsnyje P. Garšva išeiviams pateikia tokio pasiaukojamo, nenustojamo veikimo pavyzdį. Tas pavyzdys, tai vieno *Draugo* bendraautorio ilgamečio projekto – knygos *Mūsų Lietuva* išleidimas Lietuvoje. Nors P. Garšva tik pristatinėja knygos išleidimo niuansus, jos sudarymo aplinkybes, tačiau to rašinio pavadinimas „Išėvio pastangos laisvėjančioje Lietuvoje“⁵⁶ aiškiai parodo, kokių aukštumų turėtų siekti išeivija.

Gana susiskaldžiusiai išeivijai *Drauge* linkima vienytis dėl bendro tikslo, atsisakant tarpusavio ginčų. „Mūsų kovas už Nepriklausomybę menkina ir savitarpio nesantika, <...> ginčijamės, politikuojame bei riejamės, daugiau kalbame, kaip dirbame. Pirmą pasakome, o paskui galvojame.“⁵⁷

Kaip *Draugas* vertina išeivių labdaros teikimą Lietuvai? 1988 m. gruodžio 20 d. pasirodė entuziastingas redakcijos kvietimas padėti JAV Lietuvių bendruomenei (JAV LB) surinkti ketvirtį milijono dolerių ir šitaip prisidėti prie krašto laisvėjimo (JAV LB rinko aukas Adolfo Šapokos *Lietuvos istorijai*, žuvusių tremtinių palaikams pargabenti, greitai veikiančią žinių perdavimo į Vakarus

sistamai sukurti). Tačiau, anot tekstą rašiusio B. Kviklio, tai nebuvo vieninteliai paramos būtini reikalai. Paties *Draugo* žiniomis, „Labai reikia Lietuvos gyventojams vaistų, medicinos įrankių ligoninėms, naujų techniško priemonių bei kompiuterių jų įvairių rūšių mokykloms, mokslinių knygų svetimomis kalbomis, stipendijų, kurių dėka lietuviai galėtų studijuoti užsienio universitetuose. Rašytojai siūlo jų parašytus rankraščius, kad būtų laisvajame pasaulyje išleisti knygomis, jie taip pat nori gauti didesnę sumą pas mus išleidžiamų knygų. Persitvarkymo sąjūdis vis dar neturi galimybės spausdinti valstybinėse spaustuose savo periodinius leidinius, atsišaukimus, knygas. <...> Lietuvoje labai trūksta maisto, drabužių. Jie prašo mus dažniau lankytis Lietuvoje ir netuščiais kišenėmis ir lagaminais... ach daug ko prašo, nes visko jiems reikia.“⁵⁸

Tačiau nepraėjus nė metams jau galima rasti paties B. Kviklio atsakymą į šį savo atsišaukimą. Nuoširdų entuziazmą pakeitė realusis požiūris ir galima matyti apgailestavimą dėl sparčiai padidėjusio poreikio ar apetito išeivių labdarai Lietuvoje. Nepriekaištaudamas, tačiau apgailestaudamas dėl susidariusio nesusikalbėjimo (dėl didelio vieno poreikio ir ribotų kitos pusės galimybių) tarp išeivijos ir Lietuvoje gyvenančių lietuvių, B. Kviklys rašė: „...tautiečiai tėvynėje, per eilę metų neturėję galimybės arčiau pažinti išeiviją, susidarė apie ją savotišką, kartais per daug gerą ir klaidingą nuomonę. Jiems išrodo, kad išeivija yra per daug turtinga, bent jau pasiturinti, kad jos organizacijos galingos, pinigingos, kad mūsųose yra daug turtingų tautiečių, milijonierių, kad mes visko net per daug turime, kad čia doleriai „ant medžių auga“ ar tiesiog ant šaligatvių mėtos. Be to, jie mano, kad mūsų intelektualai yra labai politiškai įtakingi, gali daug ką valstybiniu mastu padaryti. Taigi jie apipila mus įvairiausiais prašymais bei projektais. Jie prašo aukų institucijoms, įvairiausių techniško priemonių

bei kompiuterių <...>, įvairių priemonių mokykloms, ligoninių įrengimų, vaistų, mokslinių knygų svetimomis kalbomis, stipendijų studentams, mokslo žmonėms...“⁵⁹ Aiškiai regėdamas didelius Lietuvoje gyvenančių lietuvių lūkesčius, B. Kviklys išvardija daugelį dalykų, kuriems aukoti beveik prieš metus ragino. Išeivija neturi pamiršti ir savęs, rašė jis. „Turime patys išlaikyti savo spaudą, knygų leidyklas, parapijas, vienuolynus, kultūros namus, ansamblius, <...> visa tai verčia ir apie save pagalvoti.“⁶⁰ Šitaip kalbėdamas B. Kviklys bando ieškoti galimo aukso vidurio. Jis pasiūlė visų pirma daugiau taupyti, sykiu apriboti mažiau naudingus projektus, „...reikėtų gal tam tikra prasme, geravališkai apriboti kultūrininkų ir bei kultūros institucijų įvažiavimą. Mokėti atskirti „pelus nuo grūdų“⁶¹, – diplomatiškai svarstė išeivis.

Didelio palaikymo *Drauge* sulaukė tarpukaryje Kaune veikusio, bet sovietmečiu uždaryto Vytauto Didžiojo universiteto (toliau VDU) atkūrimas. B. Kviklys šį įvykį vertino kaip vieną svarbiausių tuo metu vykstančių teigiamų pokyčių Lietuvoje.⁶² Didelėmis išeivių pastangomis kurtas humanitarinės pakraipos VDU tapo savotišku išeivijos paramos simboliu po okupacijos atsikuriančiai šaliai. Sukurtas tik ant istorinio pamato ir JAV įgytos patirties pagrindu, universitetas savo organizacijos modeliu labai skyrėsi nuo sovietmečiu veikusių aukštųjų mokyklų.

VDU pateiktas kaip pavyzdys to, ką gali nuveikti prie šalies gerovės norintys prisidėti išeiviai. Straipsnyje pažymima, kad idėjos entuziastams reikėjo įveikti įvairių kliūčių. Žinia, buvo ne tik abejojama dėl naujo universiteto reikalingumo, jo išsilaikymo galimybių, bet buvo ir atkalbinėjamo.

Apie VDU *Drauge* rašęs Č. Grincevičius jį vertino kaip galimybę jauniems išeivijos lietuvių mokslininkams prisidėti prie šalies atkūrimo, apeliuodamas į tai, kad daugelio išeivijoje dirbusių ir gyvenusių akademinio pasaulio atstovų tėvai buvo studijavę VDU. Tai galėtų

būti tam tikras skolos grąžinimas už suteiktą išsilavinimą: „Išeivijos pareiga, ypač tų, kurie turėjo laimę varstyti VDU duris, yra remti jau antrus žengiančią mokslo šventovę visais atžvilgiais. Materialiai, arba neatsisakyti talcos, jeigu būtų prašoma. <...> antroji ar trečioji išeivijos karta, nors tarpusavy kalbėtų ar tik angliškai, prancūziškai ar ispaniškai, bet kurie save laiko lietuviais, neturėtų užmiršti pasisiūlyti su savo pagalba universitetui.“⁶³

Išeivijos santykiui su Lietuva, išeivio pareigoms ir misijai *Draugas* skyrė gana daug dėmesio. Pirmiausia redakcija siūlė skaitytojams atsargiai vertinti laisvėjimą Lietuvoje ir nemanyti, kad jų pareiga padėti šaliai jau atlikta. Paramos siuntimas iš pradžių atrodė sveikintinas, kol paaiškėjo išeivių galimybės ir neribotas poreikis Lietuvoje. Kaip didžiausias lietuvių išeivių indėlis Lietuvai įvardytas Vytauto Didžiojo universitetas, kuris buvo atkurtas išeivių iniciatyva.

Išvados

Draugo temų spektras labai įvairus. Tai pasakyta ir apie bendrą dienraščio turinį, ir apie redakcijos skiltį. Pasaulio įvykiams, bendroms globalioms problemoms, Europos šalių valstybėms, gamtosaugos problemoms *Drauge* atsirasdavo pakankamai vietos. Būdamas krikščioniškos pakraipos, dienraštis skyrė didelį dėmesį savo ideologijai. *Draugo* redakcinėje skiltyje daug kalbėta apie įvairius tikėjimo reikalus, krikščioniškąjį mokymą, religines šventes, iškilus dvasininkus.

Michailas Gorbačiovas – dažniausiai minima asmenybė. *Perestroikos* pradžioje jis buvo savotiškas vilties, kad prasidės laisvėjimo laikotarpis, nešėjas. Nuolat buvo svarstomos jo galimybės reformuoti Sovietų Sąjungą. Ilgainiui M. Gorbačiovu buvo stipriai nusivilta.

Didelis dėmesys skirtas Lietuvos aktualijoms. Pateikiamos Lietuvos laikraščių apž-

valgos, komentuojama turima statistika. Rūpintasi lietuvių kalbos išsaugojimo reikalais, gamtosaugos problemomis. Rašyta šalies istorijos temomis, kurias diktavo svarbių ir reikšmingų pokyčių Lietuvoje seka. Laisvėjimo procesai Lietuvoje *Drauge* vertinti atsargiai, tačiau neabejotinai už išlaisvinamąją kovą buvo stipriai ir nuoširdžiai „sirgta“. *Draugo* redakcijai ideologiškai artimesnė buvo LLL, tačiau LSP nuopelnai nebuvo nuvertinti.

Pokyčiai Lietuvoje lėmė pačių išeivių veiklos pobūdžio permainas. Savo skaitytojus *Draugas* ragino neužmigtį ir besidžiaugiant gerėjančia Lietuvos padėtimi nenustoti prisidėti prie jos gerovės kūrimo materialiai ar naudingų darbų.

Nuorodos

1. Linas Saldukas, Sąjūdžio veikla išeivijos spaudoje, *Sąjūdis ir dabartis*, Vilnius: Margi raštai, 2004, p. 16–26.
Linas Saldukas, Sąjūdžio veikla išeivijos požiūriu 1988–1991, *Kelias į nepriklausomybę. Lietuvos sąjūdis 1988–1991*, Kaunas: Šviesa, 2010, p. 97–105.
2. Ten pat, p. 100.
3. JAV lietuviai II, Vilnius, 2002, p. 133–134.
4. Ten pat, p. 510–511.
5. JAV lietuviai I, Vilnius, 1998, p. 333–334.
6. Laurinavičius Č., Sirutavičius V., *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo „persitvarkymo“ iki Kovo 11-osios XII t. 1 d.* Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 81.
7. Gorbačiovas M., *Persitvarkymas ir naujas mąstymas mūsų šaliai ir visam pasauliui*, Vilnius: Mintis, 1988.
8. Juoz. Pr. Michailas Gorbačiovas savo naujojo knygoje, *Draugas*, 1988 02 10.
9. Ten pat.
10. Juoz. Pr. Gorbačiovas kritikuoja sovietų sistemą, *Draugas*, 1989 03 09.
11. Ten pat.

12. Ten pat.
13. Ten pat.
14. Ten pat.
15. Ten pat.
16. Juoz. Pr. Gorbačiovas kritikuoja sovietų sistemą, *Draugas*, 1989 03 09.
17. Ten pat.
Juoz. Pr. Sovietų sąjunga ir vakarų politika, *Draugas*, 1989 02 11.
Juoz. Pr. Michailas Gorbačiovas savo naujoje knygoje, *Draugas*, 1988 02 10.
Juoz. Pr. Ko dabar siekia Gorbačiovas, *Draugas*, 1988 04 20.
Juoz. Pr. Gorbačiovo veikla ir tos veiklos atrama, *Draugas*, 1988 11 09.
18. Juoz. Pr. Michailas Gorbačiovas savo naujoje knygoje, *Draugas*, 1988 02 10.
19. Juoz. Pr. Gorbačiovas kritikuoja sovietų sistemą, *Draugas*, 1989 03 09.
20. Ten pat.
21. Juoz. Pr. Sovietų sąjunga ir vakarų politika, *Draugas*, 1989 01 11.
22. Juoz. Pr. Gorbačiovo opozicija jėga ir silpnybė, *Draugas*, 1989 05 17.
23. Ten pat.
24. Č. G. Kas būtų – jei Gorbačiova nuverstų, *Draugas*, 1990 05 05.
25. Juoz. Pr. Michailas Gorbačiovas savo naujoje knygoje, *Draugas*, 1988 02 10.
26. P. S. Pasaulį nustebino pertvarkymai Sovietijoje, *Draugas*, 1988 10 16.
27. Juoz. Pr., Gorbačiovas – stabdys laisvės proveržiui, *Draugas*, 1988 12 07.
28. Br. kv. Viešume nėra viešumo – tai katės ir pelės žaidimas, *Draugas*, 1988 12 28.
29. Pr. Gr. Trečia rusų okupacija – Lietuva Sovietų kolonija, *Draugas*, 1990 03 31.
30. Juoz. Pr. Gorbačiovas – stabdys laisvės proveržiui, *Draugas*, 1988 12 07.
31. B. kv. Iki nepriklausomybės kelias dar tolimas, *Draugas*, 1989 08 01.
32. P. Gr. Netikėti įvykiai, išmintingas atsargumas, *Draugas*, 1988 11 05.
33. Ten pat.
34. P. Gr. Sąjūdžio laisvės balsas Amerikoje, *Draugas*, 1989 02 08.
35. Juoz. Pr. Gorbačiovo opozicija jėga ir silpnybė, *Draugas*, 1989 05 17.
36. B. kv. Sąjūdis, politinės partijos, komunizmas, socializmas, *Draugas*, 1989 07 03.
37. B. kv. Iki nepriklausomybės kelias dar tolimas, *Draugas*, 1989 08 01.
38. L. Saldukas, Sąjūdžio veikla išeivijos požiūriu 1988–1991, *Kelias į nepriklausomybę. Lietuvos sąjūdis 1988–1991*, Kaunas: Šviesa, 2010, p. 100.
39. Ten pat.
40. Ten pat.
41. Būtėnas V., *Cė Ka: kelias į 1988-uosius metus*, Vilnius: Gairės, 2003.
42. Laurinavičius Č., Sirutavičius V., *Lietuvos istorija. Sąjūdis...*, p. 82.
43. Ten pat.
44. P. Gr. Netikėti įvykiai, išmintingas atsargumas, *Draugas*, 1988 11 05.
45. A. D. Praeitis sustojo – dabartis nežinoma, *Draugas*, 1990 07 03.
46. Č. G. Paralelė – 1918 ir 1990 metai, *Draugas*, 1990 11 07.
47. Ten pat.
48. B. kv. Geros ir blogos pusės: Lietuvos blokada, *Draugas*, May 30, 1990.
A. G. Ne vien tik teigiamos išdavos – laisvoji rinka, *Draugas*, 1990 12 06.
A. g. Kokia geriausia ekonominė pagalba, *Draugas*, 1990 12 13.
49. B. kv. Tvirta išeivija – ramstis Lietuvai, *Draugas*, 1989 08 19.
50. Pr. Gr. Trečia rusų okupacija – Lietuva Sovietų kolonija, *Draugas*, 1990 03 31.
51. Pr. Gr. Laisvė toli, pastangos būtinos, *Draugas*, 1989 08 26.
52. Ten pat.
53. Ten pat.
54. Ten pat.
55. Ten pat.
56. Pr. Gr. Išeivio pastangos laisvėjančioje Lietuvoje, *Draugas*, 1989 05 09.

57. B. kv. Tvirta išeivija – ramstis Lietuvai, *Draugas*, 1989 08 19.
58. B. kv. Atėjo valanda padėti Lietuvai, *Draugas*, 1988 12 20.
59. B. kv. Tvirta išeivija – ramstis Lietuvai, *Draugas*, 1989 08 19.
60. Ten pat.
61. Ten pat.
62. B. kv. Iki nepriklausomybės kelias dar tolimas, *Draugas*, 1989 08 01.
63. Č. G. VDU tvirtais žingsniais, *Draugas*, 1990 11 03.

Arūnas ANTANAITIS

ATTITUDES TOWARDS LITHUANIA IN *DRAUGAS* EDITORIALS FROM 1988 TO 1990

This article analyzes editorials published in the U. S. Lithuanian daily *Draugas* during the period of *perestroika* and the Lithuanian Sąjūdis at the end of the 1980s. Political changes in the Soviet Union directly influenced events in Lithuania giving rise to a civic movement towards liberation from the U.S.S.R. and leading to the reestablishment of independence on March 11, 1990.

At that time *Draugas* was the only Lithuanian daily outside Lithuania's borders, with a large readership in many Lithuanian communities the world over. For these reasons we may consider it to have been one of the most influential opinionmakers in the Lithuanian diaspora.

Lithuanians all over the world followed the developments from 1988 to 1990 very

closely, and *Draugas* was an important source of information. We chose to analyze its editorials because they best reflect the periodical's position on this or that issue. They show what the editors regarded as the most important news and what they thought was less significant.

Our investigation seeks to disclose the way *Draugas* editorials described Lithuania's road to freedom in the late 1980s; how they presented Mikhail Gorbachev and evaluated the politics of *perestroika*; how *Draugas* reacted to the political changes occurring in Lithuania; and how these changes tied in with one of the diaspora's self-described missions—to assist the occupied country in its struggle for independence.

Danutė PETRAUSKAITĖ

Nuo anekdotų iki nekrologų: muzikinio gyvenimo atspindžiai žurnale *Margutis*

Lietuvoje *margutis* asocijuojasi su velykiniu kiaušiniu, o Amerikos lietuviams – su Antano Vanagaičio įsteigtu žurnalu, ėjusi 1928–1965 m., ir su to paties pavadinimo radijo laida, transliuota 1932–1995 m., o po kurio laiko vėl atnaujinta. *Margutis* buvo ir yra neatsiejama JAV lietuvių kultūrinio gyvenimo dalis, net vadinama „Margučio imperija“, ypač susijusi su muzikos sklaida – muzikiniu kūrinių spausdinimu, įvairiomis formomis atliekamu švietėjišku darbu, koncertų organizavimu. Vanagaitis – viena populiariausių ir ypač daug lietuviybės labui nuveikusių asmenybių išeivijoje. Apie jį yra išleista straipsnių rinktinė, parengta ir redaguota Vytauto Alanto (Klyvlendas, 1954), kurioje detaliai aptartos žurnalo ir radijo laidos atsiradimo priežastys, jų veiklos sritys, išanalizuotas Vanagaičio muzikinis palikimas. Pažymint jo mirties metines, buvo paskelbti ir amžininkų atsiminimai (Čikaga, 1959 ir 1969). Tačiau apie žurnalo išvartą vagą muzikos baruose nėra muzikologinės literatūros, išskyrus trumpus Juozo Žilevičiaus ekskursus, tyrinėjant Amerijos lietuvių muzikinės kultūros istoriją. Todėl šio straipsnio tikslas yra detalai išnagrinėti periodinio leidinio *Margutis* vei-

klą muzikiniu aspektu: aptarti išspausdintus muzikinis kūrinius, muzikinės informacijos žanrus ir turinį, straipsnių tematiką. Ši analizė leis ne tik nustatyti *Margučio* indėlį, puoselėjant muzikinę kultūrą, bet ir jo vaidmenį pasitelkus muziką palaikyti ir ugdyti išeivijoje lietuviškos savimonės raišką.

Margučio gimimas

1924 m. birželio mėn. į JAV iš Lietuvos atvyko vargonininkas, kompozitorius, chorvedys ir aktorius Antanas Vanagaitis (1890–1949). Tėvynę jis paliko siekdamas įgyvendinti kultūrinę bei tautinę misiją – sustiprinti dvasinius ryšius tarp tėvynės ir išeivijos. Prie jo prisidėjo du kiti aktoriai – Juozas Olšauskas ir Viktoras Dineika. Dar tebebūdami Kaune, jie ėmė mąstyti apie keliaujančio teatro įsteigimą ir rengti būsimų gastrolių programą. Tik apsistojus Bruklina, prie jų prisidėjo iš Juozo Vaičkaus teatro pasitraukęs Jonas Dikinis. Taip atsirado keturių komiškų artistų trupė ir pasivadino „Dzimdzi-Drimdzi“ vardu. Jau rudenį ji sėkmingai pradėjo rengti spektaklius ir keliauti iš vieno

Amerikos miesto į kitą. Sėkmė šią trupę lydėjo ne vienus metus, tačiau Vanagaitis tuo nesitenkino. Jis ėmė galvoti apie specialaus žurnalo įsteigimą ir savo mintimis ėmė dalytis su žymiu išeivijos visuomenininku bei knygų leidėju Juozu Bačiūnu. Šis pritarė tai idėjai. Pokalbiai vyko ir Bostone, ir Bačiūno ūkyje „Tabor Farma“. Paskutinio aptarimo metu 1928 m., prieš pat Velykas, ir buvo nutarta tuojau pat pradėti leisti juoko ir dainų mėnraštį *Margučio* pavadinimu.

Pirmasis numeris pasirodė Čikagoje tų pačių metų balandžio 1 d. 42 000 egzempliorių tiražu (kitur teigiama, kad žurnalo buvo išspausdinta 50 000 egzempliorių). Amerikos lietuvių spaudos sąlygomis tai buvo negirdėtas kiekis. Aišku, kad Vanagaitis rizikavo, bet jis turėjo patikimą rėmėją – Bačiūną, kuris pusę metų finansavo *Margučio* leidimą. Per tą laiką leidėjas sugebėjo pritraukti daug nuolatinių žurnalo skaitytojų ir toliau verstis savo paties jėgomis. *Margučio* populiarumas greitai išaugo, todėl 1932–1946 m. tapo dvisavaitiniu, bet nuo 1947 m. liepos vėl išeidavo kartą per mėnesį. Jį Vanagaitis, kuris buvo ir daugelio straipsnių autorius, redagavo iki pat mirties, padedamas savo žmonos Lilijos Žilvitytės-Vanagaitienės.

Margučio tikslai buvo paskelbti pirmajame jo numeryje. Įžanginiame žodyje redaktorius rašė: „Kas stoja į ‘Margučio’ armijos eiles, tame dar plaka lietuvių kraujas. Ne politikos varinėti, ne partijas kovoti, ne asmenis kolyti, bet juoktis, pasakas sekti, dainas dainuoti, mįsles spėti, garsinti lietuviškumą ir burti visus lietuvius į vieną šeimyną, ‘Margutis’ pasiryžęs paimti tą priedermę už savo tikrą prisiegtą. [...] Tegul kvatoja didi, maži, jauni, seni, užaugę ir mažyčiai. ‘Tegul skamba mūsų dainos po šalį plačiausią, anot Maironio. Amerika, mums, lietuviams, yra plačiausia šalis, todėl tegu skamba ‘Margučio’ dainos po šalį plačiausią. Dainuokime, linksminkimės visi ir visos, nes juokas prailgina mūsų gyvenimą. [...] ‘Margutis’ visus pra-

juokins. ‘Margutis’ sukurs Naują Lietuvą čia, Amerikoje. Mes vargu jau grįšime į gimtą šalį, o jei ir grįšime, tai mūsų vaikai liks čia, todėl be spausdinto žodžio jų negalima palikti.“¹

Pirmaisiais metais žurnalas buvo griežtai suskirstyti į skyrius. Juos sudarė Dėdytės ir Tėtytės rubrikos – reportažai apie „Dzimdzi-Drimdzi“ gastroles, *Margučio* iškylos į gamtą bei kelionių po Ameriką išpūdziai, Radiogavija – Lietuvos ir pasaulio komiška kronika, Juokologija – anekdotai, Teatrolgija – trumpi scenos vaizdeliai, Kritikomanija – linksma knygų apžvalgelė, Spelologija – humoristiniai klausimai, Garsinimologija – skelbimų puslapis. Vėliau atsirado Sapnologija, Margologija, Tiesologija ir kt. Visi šie žodžiai buvo paimti iš dzimdzininkų žodyno ir kitiems skaitytojams, jų nežinantiems, atrodė labai keisti. Juozas Žilevičius, tuo metu ėjęs Klaipešos konservatorijos direktoriaus pareigas, rašė: „Taigi, [...] pasirodė pirmas ‘Margučio’ numeris. Mes, gyvenę Lietuvoje muzikai, gavę tą pirmą numerį, išplėtėme akis ir stebėjome jo turinį. Bet pasirodė, kad ir tie Amerikos lietuviai, kurie turėjo progos matyti ir girdėti Dzimdzi-Drimdzi vakarus, taip pat stebėjosi. [...] Mums tada atrodė, kad ir pats žurnalo vardas, kaip ir prieš tai sugalvotas Dzimdzi-Drimdzi pavadinimas, per daug savotiškas ir neatitinkas rimto žurnalo pavadinimo, kaip kad mes buvome įpratę į tai žiūrėti Lietuvoje. [...] Vėliau įsigilinus į žurnalo turinį ne vienas sutiko, kad *Margučio* vardas buvo tiksliai parinktas: Margutis savo turiniu buvo tikrai margas kaip genys...“²

Margutis ir muzikos kūrinų publikavimas

Vanagaitis matė, kad žmonės nori linksmintis, dainuoti, bet jų rengiamos šventės, suėjimai, iškylos gamtoje neturi programos, todėl ir nutarė skirti kelis žurnalo puslapius muzikiniams kūrinėliams spausdinti. Jis

teigė: „Kiekvienas nori padainuoti, bet niekas neturi iš ko. ‘Margutis’ dabar užpildo tą tuštumą. Yra natos, yra žodžiai, atsivertei ir trauk iš ‘Dainobalsijos’. Kiekviename numeryje telpa po dvi dainėles: labai paprastos ir visiems girdėtos liaudies dainų melodijos, kurias galima lengvai išmokti... Šiandien dainos visur, kur tik ‘Margutis’ pasimaišo.“⁴³ Muzikos mėgėjai labiausiai ir domėjosi „Dainobalsijos“ skyriumi. Nors po kurio laiko šis pavadinimas išnyko, tačiau dainos, o vėliau ir instrumentiniai kūrinėliai *Margutyje* buvo publikuojami nuolat. Pirmaisiais metais Vanagaitis spausdino beveik vien savo kūrybą. Daugiausia tai buvo trumpos dainelės iš „Dzimdzi-Drimdzi“ repertuaro ir harmonizuotos liaudies dainos chorui ar solo balsui su fortepijonu. Žurnalo redaktorius muzikos kūrimo srityje jau nebuvo naujokas. Jis atvyko į Ameriką kaip žinomų solinių dainų „Stasys“, „Mamytė“, „Aš bijau pasakyt“, „Dūdelė“, „Litai“ ir chordinės dainos „Mes be Vilniaus nenurimsim“ autorius. O kai susibūrė „Dzimdzi-Drimdzi“, jas teko rašyti naujai kuriamiems vaidinimams – vodeviliams. Kartą išgirstos, jos publikos buvo tuojau pat pamėgtos, bet negalėjo būti išmoktos atmintinai. Todėl Vanagaitis ir užsiėmė jų sklaida, o žmonės mielai jas dainavo. Pačios populiariausios *Margutyje* buvo spausdinamos net po kelis kartus, pvz., Vanagaičio keliems balsams pritaikyta daina „Leiskit į tėvynę“, tapusi išeivijos lietuvių himnu. Apibendrindamas šio kompozitoriaus vokalinę kūrybą, muzikologas ir kompozitorius Juozas Žilevičius rašė: „Vanagaitis atkūrė tą lietuvių kaimiečio ateivio pamirštą dainą patraukliai, parodė ją scenoje, sugyveno, ir ji dėl savo paprastumo pasidarė klausytojui artima, maloni ir sava.“⁴⁴

Tačiau ne visiems taip atrodė. Čikagoje leidžiamas socialistų laikraštis *Naujienuos* su redaktoriumi Pijumi Grigaičiu priešakyje 1934 m. nepelnytai užsipuolė Vanagaitį. Šis už šmeižtą laikraštį padavė į teisimą ir bylą

laimėjo. Grigaitis buvo pripažintas kaltu ir turėjo sumokėti *Margučio* reaktoriui 500 JAV dolerių moralinei žalai kompensuoti. Šią bylą tarp dviejų lietuviškų periodinių leidinių sekė ir amerikiečių spauda. Kodėl Vanagaitis užkliuvo socialistams? Galima spėti, kad pagrindinė priežastis buvo *Margučio* populiarumas. Be to, Vanagaitis nepriklausė jokiai politinei srovei, stengėsi tarp jų laviruoti ir pritraukti kuo daugiau skaitytojų. Ir tai jam puikiai sekėsi, o verslo konkurentams nepatiko.

Vanagaitis muzikos kūrimo srityje nebuvo profesionalas. Tik dvejus metus lankęs Dresdeno konservatoriją, jis nespėjo susipažinti su visais specialiosios muzikos teorijos ir komponavimo dalykais. Bet rašant dainas jam to ir nereikėjo. Žilevičius teigė: „Tokiai kūrybai nereikalinga mokykla, nereikalingos taisyklės, nereikalinga visa tai, kas varžo širdies bangavimus.“⁴⁵ Jis Vanagaitį sulygino su kunigais dainų kūrėjais – Antanu Vienažindžiu ir Antanu Strazdu. Vanagaitis buvo didelis lengvų ir populiarių melodijų meistras. Kurdamas dainas ir jas dainuodamas, jis mokėjo prajuokinti ir pravirkdyti klausytojus, kartu su jais juokdamasis ir verkdamas.

Tačiau Vanagaitis *Margutyje* neapsiribojo vien savo kūryba. Jo tikslas buvo supažindinti skaitytojus su kuo platesne lietuvių kompozitorių – tiek mėgėjų, tiek ir profesionalų – muzikine literatūra. Jis spausdino Juozo Naujalio, Česlovo Sasnausko, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, Miko Petrausko, Juozo Gruodžio, Juozo Karoso, Antano Račiūno, Juozo Štarkos, Juozo Tallat-Kelpšos, Jono Bendoriaus, Aleksandro Kačanausko, Domo Andriulio, Vlodo Paulausko, Antano Vaičiūno, Klemenso Griaudzės ir kt. dainas. Vanagaitis siekė atgaivinti lietuvišką dainą, sustiprinti Lietuvos bei Amerikos lietuvių draugiškus santykius, stengėsi išeiviją sudominti Lietuvos praeitimi ir sekti jos dabartinio gyvenimo pulsą. Vanagaitis skaitė 1931 m. Lietuvoje pradėjusius eiti *Muzikos barus*, palaikė glau-

džius ryšius su tėvynėje gyvenančiais muzikais ir iš jų gautą ne vieną kompoziciją perspausdindavo savo žurnale. Ypač Vanagaitis mėgo Stasio Šimkaus muziką, todėl jo dainas labai dažnai spausdindavo, stengdamasis aprėpti kuo didesnę šio kompozitoriaus kūrybinio palikimo dalį. Kiekvienų metų vasario mėnesį *Margučio* skaitytojai rasdavo žurnale Vinco Kudirkos „Tautišką giesmę“ ir kitų patriotinių dainų, spalio mėnesį, prisimenant prarastą Vilnių, – su Lietuvos sostine susijusių kūrinių, Velykų ar Kalėdų proga – bažnytinių giesmių. *Margučio* redaktorius tikėjosi, kad šias dainas į savo repertuarą įtrauks chorai, kad jos skambės koncertų, pamaldų ir didesnių susibūrimų metu. Ir šioje srityje, populiarindamas lietuvišką chorinę muziką, jis išarė, kaip niekas kitas, itin gilią vagą. Tačiau vien vokaline literatūra neapsiribojo. Kartkartėmis į žurnalą redaktorius įdėdavo Kudirkos valsus „Varpelis“, „Nemuno vilnys“, Naujaliao „Noktiurną“, Čiurlionio preliudus fortepijonui ir pasiūlydavo jais skaitytojams pajavairinti laisvalaikį ar koncertines programas, nes instrumentinės literatūros išeivijoje labai trūko. Tuo klausimu jis net bandė tartis su *Muzikos barais*: „Taigi turime du muzikinius žurnalus. Vienas Amerikoje, antras Lietuvoje. Vienas iš jų ‘Margutis’ tarnauja liaudžiai, jaunimui, mokiniams, o antras ‘Muzikos barai’ – muzikininkams. Geistina būtų, kad ‘Muzikos barai’ talpintų piano ir vargonų muziką, nes jos pageidaujama čia, Amerikoje, tuo tarpu ‘Margutis’ talpins liaudies daineles lengvesnio turinio.“⁶

Tačiau *Muzikos barai* plėtojo savo veiklą ir derintis prie *Margučio* neketino. Tad Vanagaitis ir toliau spausdino nesudėtingą instrumentinę muziką. Žilevičiui jis rašė: „Mažiems pianistams reikalinga duoti lengvučių kūrinių. Tai yra pamatas lietuvybei. [...] Kai tik telpa lengvas gabalėlis pianinui, tai ir ‘Margučio’ pareikalavimas didesnis. Turėdami reikalą su minia, turime prie jos taikytis ir pateikti tai, ką ji gali sugromuliuoti. Bet tai

darydami turime laikytis tautybės principo. Kas ir kaip ten bebūtų, vis reikia kelti patriotizmą. Pvz., reikia himno su lengvu akompanimentu, Tūlas man skundėsi negalįs pagroti Kačanausko, Kelpšos ir kitų. Vaikams tik tas kūrinių ištrigs į galvą, kuris jiems bus prieinamas. Tas pats ir su kitomis dainelėmis. Viską metę, pasistenkime šiais metais ‘šauti’ į vaikus ir skiepyti jiems lietuvybę.“⁷

Suprasdamas žmonių poreikius, Vanagaitis spausdino ir lengvesnio turinio kūrinius – Lietuvoje Danieliaus Dolskio atliekamas populiarias melodijas, amerikietiškas dainas su versta į lietuvių kalbą tekstais, angliškų valsų ir šiuo stiliumi sukurtus daugelio mėgstamus George Victorio bei Leonarda Lechavičiaus pramoginius kūrinius. Ne vienas *Margučio* skaitytojas juos išsikirdavo, susiūdavo ir tokias knygas laikydavo namie ant pianino šalia kitų natų.

Matydamas didžiulį spausdinamų kūrinių poreikį, Vanagaitis sugalvojo juos sudėti į atskirus rinkinius ir išleisti *Margučio* dainų pavadinimu. Pirmasis toks rinkinys pasirodė 1928 metais. Jame tilpo per 30 muzikinių numerių. Paskui pasirodė ir kiti: 1933 metų rinkinys, skirtas dainininkams ir jauniems pianistams, kuriame buvo išspausdintos 48 dainos ir fortepijoninės pjesės; 1938 metų rinkinys, skirtas vaikams ir mokyklų mokiniams, dviejose labai panašaus turinio ir sumažinto formato knygelėse skelbiantis po 50 dainų. Tiesa, ne visos pastarojo leidinio dainos buvo išspausdintos su natomis. Daugumos jų buvo pateikti tik žodžiai.

Margutis muzikinio švietimo baruose

Muzikos kūrinių spausdinimas buvo tik viena *Margučio* misijos dalis. Kitą jos dalį sudarė įvairiausio pobūdžio informacija – pradedant anekdotais ir baigiant rimtais straipsniais apie žymius muzikus. Didžiau-

sią dėmesį Vanagaitis skyrė lietuvių liaudies dainų populiarinimui, todėl pirmuose žurnalo puslapiuose jis skelbdavo straipsnius apie liaudies muzikos reikšmę lietuvių tautai, apie dainų nykimą ir ragino skaitytojus jas rinkti, puoselėti: „Lietuviška daina yra labai graži ir turtinga. Panašių dainų turi latviai, rusai, ukrainiečiai. Gaila, kad mes tokie nerangūs. Mes patys nežinome, kiek turime dainų. [...] Mes rinkime dainų esame labai apsilėidę. Nė vienas kompozitorius nepasišvenčia tam kultūringam darbui. Dainos kas metai žūsta – miršta kartu su mūsų senutėmis-dėdienėmis. Dainas privalėtų rinkti kompozitoriai, poetai ir istorikai. Ta trijulė mums daug įdomių dalykų patiektų iš mūsų praeities. Tie trys vienu kartu užrašytų visko ir visaip. O yra daug dainų iš mūsų senovės. Randasi net tokių senolių, kurie moka atmintinai net po kelis šimtus visokių dainų. O kur raudos, mįslės, pasakos, šokiai, žaislai? Mes norime Amerikos lietuvių jaunimą išlaikyti lietuviystėje, norime, kad jis dainuotų, šoktų, žaistų lietuviškai. Bet iš kur paimti tą viską? Iš kur?“⁸

Ir tai buvo ne vienkartinis raginimas. Vanagaitis šį darbą tęsė metai iš metų, kviedamas skaitytojus užrašinėti liaudies dainų žodžius bei melodijas ir prašydamas jas siųsti *Margučiu*. Redaktorius žadėjo gausiausiai atsiuntusius dainų asmenis paminėti savo žurnale ir tas dainas paskelbti atskiru rinkiniu. Reikia manyti, kad kai kurios jų pakliuvo į *Margučio* dainų leidinius ar buvo išspausdintos žurnale. 1931-uosius Vanagaitis net paskelbė dainų metais, visą savo dėmesį sutelkdamas į šią opią ne tik išeivijoje, bet ir Lietuvoje problemą – pomėgį dainuoti kitų tautų dainas, klasikinės, bet ne lietuviškos muzikos vyravimą radijo programose. Apie tai *Margutis* rašė straipsniuose „Apie dainavimą“ (1931 m. balandis), „Lietuvio dainos“ (1931 m. lapkritis), „Apie liaudies dainas“ (1932 m. gruodžio 25 d.), „Lietuvių daina, muzika“ (1933 m. birželio 10 d.), „Lietuviška

muzika“ (1933 m. rugpjūčio 25 d.), „Lietuvių dainos“ (1934 m. rugsėjo 15 d.), „Liaudies vestuvių dainos“ (1935 m. spalio 30 d.), „Atgavinkime dainą“ (1936 m. birželio 15 d.), „Su daina į 1938 m.“ (1938 m. sausio 15 d.), „Mažosios Lietuvos dainos“ (1943 m. sausio 30 d.), „Prasmė ir gražumas Lietuvos dainų“ (1947 m. baladžio 15 d.) ir kt.

Margutis populiarino ne tik liaudies dainas, bet ir lietuvių kompozitorių kūrybą. Žurnalas skelbė informaciją apie išleistus Juozo Naujalio, Miko Petrausko, Stasio Šimkaus, Teodoro Brazio, Jono Bendoriaus, Juozo Gruodžio, Juozo Tallat-Kelpšos, Aleksandro Kačanausko, Elenos Stanek-Laumenskienės, Aleksandros Dirvinskaitės, Vlodo Paulausko, Stasio Navicko, Antano Vanagaičio vokalinius bei instrumentinius kūrinius ir siūlė įvairiausias lengvatas norintiems jų įsigyti. Daug dėmesio jis skyrė ir muzikologinei literatūrai, ypač Juozo Žilevičiaus rašiniams.

1929 m. pradžioje, tik atvykęs į Ameriką, Žilevičius iš karto susisiekt su Vanagaičiu. Mat jie buvo seni pažįstami nuo Kauno laikų, kai kartu steigė Valstybės operos teatrą. Vanagaitis iš karto pasirūpino *Margučio* skaitytojams pristatyti šį muziką⁹ ir pradėjo spausdinti jo straipsnių seriją „Mūsų muzikos istoriniai bruožai“ (1929 m. kovas ir balandis), vėliau – „Muzika ir pirmynžanga“ (1932 m. vasario 10 d.). Turint omenyje, kad nei Lietuvoje, nei Amerikoje tuo metu dar nebuvo pasirodžiusi jokia knyga lietuvių kalba apie muzikos istoriją¹⁰, ta literatūra atliko svarbų šviečiamąjį vaidmenį.

Žurnalas spausdino Žilevičiaus straipsnius ir apie žymiausius lietuvių kompozitorius, paminėdamas jų gimimo ar mirties jubiliejus. Nuo pat jaunystės rinkdamas medžiagą apie lietuvių muzikinę kultūrą, pats galėjęs bendrauti su Sasnausku St. Peterburge, su Naujaliu – Kaune, su Šimkumi – Plungėje ir Klaipėdoje, su Petrausku – JAV, jis pateikė išraiškingus šių kūrėjų portretus. Pasinaudodamas amžininkų atsiminimais, periodi-

ne spauda, įvairių draugijų bei organizacijų archyvais ir savo asmenine patirtimi, Žilevičius itin kruopščiai išnagrinėjo Šimkaus gyvenimo kelią – pradedant vaikyste ir baigiant paskutiniais gyvenimo metais. Ypač detaliai buvo aprašyta šio kompozitoriaus visuomeninė bei meninė veikla Amerikoje (1915–1920) ir Klaipėdos laikotarpio darbai (1922–1930). Šis rašinys peržengė standartinio straipsnio rėmus ir virto tikra mokslinė studija, kuri buvo spausdinama daugiau nei trisdešimtyje *Margučio* numerių – nuo 1944 m. spalio iki 1947 m. birželio mėn.¹¹ Žilevičius rašė ir apie Čiurlionį, Leoną Ereminą bei kitus pirmuosius lietuvių muzikos veikėjus – Mykolą Račą, Juozą Kalvaitį, Juozą Gudavičių, Juozą Neimontą, Juozą Dryžą-Visockį, taip pat apie savo amžininkus – Julijų Štarką, Aleksandrą Kačanauską ir kt.

Margutis perspausdindavo medžiagą ir iš Lietuvos spaudos, o kai kurie autoriai sutikdavo ir specialiai parašyti šiam žurnalui. Taip atsirado Vlodo Jakubėno, Stasio Santvaro, Konrado Kavecko, Viktoro Žadeikos, Jono Bendoriaus, Juozo Stankūno straipsniai apie muzikinį gyvenimą Lietuvoje ir svetur. Ne kartą buvo rašoma apie Čiurlionį, suvokiant šio kūrėjo ypatingą svarbą lietuvių muzikinei kultūrai.

Pats Vanagaitis daug dėmesio skyrė Kauno Valstybės operai, kurioje pirmaisiais jos veiklos mėnesiais dirbo sufleriu. *Margučio* redaktorius pažinojo daug operos atlikėjų ir Kauno muzikos mokyklos pedagogų, vienas jo geriausių draugų buvo žymus dainininkas Kipras Petrauskas. Tad nenuostabu, kad ne vienas straipsnis, tarp jų ir paties Vanagaičio, buvo skirtas šiam teatrui ir jo solistams: „Lietuvos operos 10 metų sukaktuvės“ (1930 m. gruodis), „Art. A. Kutkausko operos darbo 10-ties metų sukaktuvės“ (1930 m. liepa), „Lietuviška istorinė opera Gražina“ (1932 m. kovo 10 d.), „Pirmasis Šaliapino pasisiekimas ir koncertas“ (1936 m. sausio 30 d.), „Kipras Petrauskas“ (1936 m. gegužės 15 d.), „Kipras

Petrauskas – Lietuvos lyrizmo reiškėjas“ (1936 m. gruodžio 30 d.), „Didysis Lietuvos dainininkas Kipras Petrauskas“ (1937 m. sausio 15 d.), „Lietuvos operos 1936–37 sezono apžvalga (1937 m. rugsėjo 15 d.), „M. Rakauskaitės koncertas“ (1937 m. rugsėjo 30 d.), „Lietuvos valstybės teatras“ (1937 m. lapkričio 30 d., gruodžio 15 ir 30 d.), „Žydai apie Lietuvos operą“ (1940 m. birželio 15 d.), „Lietuvos operai 20 metų“ (1940 m. gruodžio 30 d.). Vanagaitis nuolat sekė Lietuvos muzikinį gyvenimą ir informuodavo skaitytojus apie svarbiausius įvykius – premjeras Valstybės teatre, naujausius lietuviškus kūrinius, meninius pasiekimus Kauno konservatorijoje, žymių muzikų netektis.

Skaitytojai gaudavo žinių ir apie išeivijoje gyvenančių dainininkų – Onos Katkauskaitės (Anna Kaskas), Bronės Bernotaitės–Drangelienės (Barbaros Darlys) – koncertus, dainos dienų programas, muzikinių kūrinių ir plokštelių leidybą, JAV organizuojamus chordinės dainos ar giesmės konkursus, svarbesnius renginius. Su Amerikos lietuvių vargonininkų sąjunga *Margutis* beveik nebendradarbiavo, todėl žinios iš vargonininkų pasaulio pasirodydavo gana retai. Daugiausia tai būdavo trumpa informacija apie šaukiamus šios sąjungos seimus. Pradėjus į Ameriką plaukti pirmiesiems Antrojo pasaulinio karo pabėgėliams, žurnalas iš karto pasirūpino pristatyti žymiausius ateivius – dirigentą Vytautą Marijošių, kompozitorių Vladą Jakubėną, dainininkes Vincę Jonuškaitę ir Antaniną Dambrauskaitę, Čiurlionio ansamblį. Jis net pasirūpino pateikti visų iš Kauno ir Vilniaus operos teatrų pasitraukusių asmenų sąrašą¹².

Ne vien straipsniais *Margutis* švietė savo skaitytojus. Jis bandė ir kitus žurnalistinius žanrus – lengvesnius ir patrauklesnius, tinkamus mažiau išprususiems skaitytojams. Vienas tokių buvo muzikinis kalendorius, spausdinamas išstisus 1930 m. Kiekviena me žurnalo numeryje buvo galima sužinoti,

kurie pasaulinio masto kompozitoriai kada gimė ar mirė, kada buvo parašyti muzikos šedevrai, kaip rutuliojosi Lietuvos muzikinė kultūra. Tai buvo lyg koncentruotas visuotinės muzikos istorijos vadovėlis. Kitas žanras – muzikiniai aforizmai ir garsiausių muzikos kūrėjų mintys apie meną, taip pat anekdotai apie žymiausius muzikus. Vanagaitis suprato, kad tai yra neišvengiama: „Aš pats žinau, ko trūksta ‘Margučiu’, bet negaliu visko kartu įvykdyti. Truputį pakeičiau, tai susilaukiau protestų. Daugumas reikalauja Sapnologijos, Kvailosofijos, Dėdytės ir Tetytės ir kitų non-sensų, kuriuos gėda spausdinti. Aš laikausi ant pečių tų prasčiokų, kurie nemėgsta nieko kas rimta, kilnu, gražu. Mėnesinius žurnalus skaito daugiausia nemokšų skaityti. Jie buvo penimi nešvariais juokais ir karikatūromis [...] Tokių skaitytojų gavau ir aš.“¹³

Metams bėgant *Margučio* skaitytojai keitėsi – jie tapo labiau išprusę, nesitenkino vien pigiais juokais, augo jų kultūriniai poreikiai. Keitėsi ir žurnalas. Dvidešimt metų trukusį intensyvų lietuviškos muzikos propagavimą ėmė keisti kitos aktualios temos – taisyklinės lietuvių kalbos vartojimo, jaunuomenės auklėjimo, rūpinimosi sveikata klausimai. Dainų natų ir žodžių spausdinimas vis retėjo, mažėjo ir straipsnių muzikine tematika. Tai nereiškė, kad sumenko Vanagaičio dėmesys lietuviškai dainai ar profesionaliai kompozitorių kūrybai. Šios muzikos propagavimą perėmė kiti vadinamosios „*Margučio imperijos*“ kultūrininkai – 1932 m. įsisteigęs *Margučio* radijas, vadinamas „Dienžodžiu“. Vanagaitis sakė: „Dienžodis tai yra tas pats, ką dienraštis, tik skirtumas tame, kad dienraštis išeina spausdintas popierį, o dienžodis – radijo bangomis.“¹⁴ Ir dalijosi su skaitytojais savo džiaugsmu: „Tai pirmas toks atsitikimas Amerikos lietuvių gyvenime! Niekas nepatikės, kad ‘Margutis’ pačiais blogiausiais laikais galėjo rizikuoti tokia drąsa pradėti kasdienines radijo laidas. ‘Margučiu’ sekasi! Dalykas labai paprastas. Sekasi dėl to,

kad visi margutiečiai pasišvenčia lietuviybės idėjai. Nebūtų to pasišventimo — seniai būtume žlugę... Lietuviybės idėja yra visų lietuvių idėja. Jokios partijos nenukovos ‘Margučio’, nes jis yra visų partijų partija.“¹⁵

Margučio radijas ne tik skelbė žinias, bet ir transliuodavo dainas, net pats organizuodavo koncertus. O kad būtų, kas dainuoja, įsteigė merginų chorą, vaikų šokių ir dainų ansamblį. Tie atlikėjai buvo vadinami „vanagiukais margutiečiais“. Tad tiek žurnalas, tiek radijas tapo centrine ašimi, apie kurią sukosi Čikagos ir jos apylinkių lietuvių kultūrinis gyvenimas. Iki 1935 m. *Margutis* vadinosi muzikos, dainų, juoko, teatro ir visokologijos žurnalu, o vėliau anglų kalba pasiskelbė esantis muzikos, folkloro ir humoro leidiniu: *Foremost Lithuanian Journal of Music, Folklore and Humor synochronized with Outstanding Radio Programs Covering Homes of a Million Lithuanians*. Nuo 1941 m. jis buvo labiau nukreiptas į kultūrą ir politiką, nes tai vertė daryti istorinė padėtis, o pokario laikotarpiu muzikai skyrė trečiaeilį vaidmenį. Ši tendencija ypač sustiprėjo po Vanagaičio mirties (1949), kai vadovavimą žurnalui perėmė jo našlė. Tuomet ir baigėsi Vanagaičio epocha, kurios metu išaugo kelios Amerikos lietuvių kartos. Vanagaitis žmonių atmintyje, anot visuomenininko Antano Olio, liko kaip žmogus, „kurs gerai suprato savo lietuviybės misiją Amerikoje“¹⁶.

Po Antano Vanagaičio mirties

Vanagaičiui mirus, *Margutis* skaitytojams buvo pristatytas tik kaip lietuvių kalba einantis mėnesinis žurnalas – *Lithuanian language monthly journal*, neskiriantis pirmumo nei juokui, nei muzikai. Bet ši neliuko visiškai užmiršta. Straipsnių muzikine tematika šiek tiek padaugėjo, kai *Margučio* talkininkais tapo tik ką iš Europos atvykę

jaunieji muzikai – Aleksandras Kučiūnas ir Vladas Jakubėnas. Jie dalijosi savo koncertiniais įspūdžiais, diskutavo apie lietuvių muzikinės kultūros raidą. Kučiūnas dirbo dar ir *Margučio* radijuje, imdamas interviu iš įvairių muzikų, o žurnale retkarčiais tuos interviu spausdindavo: „Vladas Jakubėnas mūsų muzikinio gyvenimo praeitin ir dabartin“ (1964, birželis). *Margutis* ir toliau spausdino originalias ir harmonizuotas lietuvių kompozitorių dainas, nesudėtingus fortepijoninius kūrinius, nors ir ne taip gausiai, kaip Vanagaičio laikais. Tačiau pagrindinis muzikinis dėmesys buvo skiriamas redakcinės kolegijos organizuotiems koncertams, kurie buvo aukšto profesinio lygmens ir sutraukdavo tūkstantines klausytojų minias. (Jie buvo pradėti organizuoti dar Vanagaičio laikais – 1934 m., talkinant *Margučio* rėmėjui Antanui Oliui.) Koncertuose dalyvavo žymiausi lietuvių dainininkai ir instrumentalistai, o šioms akompanuodavo samdomi amerikiečių simfoniniai orkestrai, diriguojami Marijošiaus ir Kučiūno. Tokie koncertai būdavo rengiami kartą per metus, o žurnalas keletą mėnesių prieš įvykį jau populiarindavo jo dalyvius – spausdindavo jų biografijas ir nuotraukas, vėliau – įvykusių renginių recenzijas. Didžiulio pasisekimo sulaukė „Lietuvos operos prisiminimai“, Annos Kaskas, Polynos Stoškos, Stasio Liepos, Stasio Baranausko, taip pat pianisto Andriaus Kuprevičiaus ir jo sesers smuikininės Elenos Kuprevičiūtės koncertai. Beje, *Margutis* ne tik organizavo tuos koncertus, bet ir materialiai padėjo iš Pietų Amerikos atvykusiam Kuprevičiui rengti koncertinius turus po JAV ir Kanadą. Atsidėkodamas pianistas *Margutyje* rašė: „Kiekvienas iš jūsų, mano ilgame kelyje per šį platų kraštą, savo veiksmu, mintimi, geru žodžiu ir širdingu supratimu, kiekvienas nejučiomis įdėjote manyje po truputį to, kas šiandien man išaugo į didelę ir budrią nuovoką, jog ateityje dar daugiau privalėsiu turėti pasiryžimo ir

jėgų siekti naujų laimėjimų, idant pateisčiau bent dalį į mane jūsų dedamų vilčių ir laukimų.“¹⁷

Margutis ne tik propagavo jaunų ir talentingų lietuvių atlikėjų meną, bet ir skatino kūrybai lietuvių kompozitorius. Tuo tikslu 1951 m. gruodžio mėn. buvo pranešta apie lietuviškos dainos sukūrimo konkursą. Iš karto buvo sudaryta konkurso žiuri, o netrukus paskelbtos ir konkurso taisyklės. 1952 m. pabaigoje *Margutis* informavo, kad konkurse dalyvavo 14 kompozitorių, tačiau premijos buvo skirtos tik dviem – Vladui Jakubėnui už dainą „Mes neužmigom“ ir Vytautui Kerbeliui už dainą „Burės nakties jūroj“. Šios dainos buvo išspausdintos kitų metų žurnalo numeriuose.

Apskritai imant, publikuotų kūrinių vis mažėjo. Tiesa, 1956 m. pradžioje *Margutyje* atsirado nauja rubrika – „Lietuvių dainos“, todėl žurnale pasirodė keletas autentiškų dainų, tarp jų ir sutartinių. Tačiau 1958 m. bet kokių kūrinių ar liaudies dainų spausdinimas nutrūko. Leidėjai sutelkė dėmesį ties Lietuvos istorija ir literatūra, sveikatos ir politikos temomis, o muzika liko žurnalo paraštėse. Tik retkarčiais atsirasdavo vienas kitas straipsnis: Jakubėno muzikiniai įspūdžiai iš Kolorado (1957, rugsėjis), jo gyvenimo ir kūrybos retrospektyva (1964, birželis), Antano Sodeikos gyvenimo bei studijų Italijoje epizodai (1961, gruodis), atsiminimai apie Miką Petrauską (1962, kovas). O to meto muzikines aktualijas gvildenančių straipsnių būta vos keletas. Ir jie greičiau atsirasdavo ne žurnalo redaktorių, o pačių muzikų iniciatyva. Kučiūnas jautė pareigą viešai padiskutuoti apie tautiškumą operoje (1962, sausis), Antanas Nakas – pareikšti pastabas Čikagos lietuviško muzikinio gyvenimo temomis (1964, sausis). Pats žurnalas tik retkarčiais įdėdavo vieną kitą koncerto reklamą ar nekrologą. Buvo akivaizdu, kad Vanagaičio kelti tikslai jau tapo neaktualūs. Nežinia kokia linkme toliau būtų riedėjęs *Margutis*,

tačiau 1964 m. gruodžio mėn. automobilio avarijoje žuvo žurnalo leidėja Lilija Vanagienė ir jos pagalbininkas *Margučio* radijuje Algimantas Mackus, todėl ateities planai sugriuvo. Pagerbiant žuvusiuosius, 1965 m. pradžioje išėjo specialus *Margučio* numeris, kuriame buvo išreikštos daugelio asmenų ir organizacijų užuojautos, prisimenamas šių žmonių nueitas gyvenimo kelias, viliamasi tęsti nutrūkusius darbus. Lietuvos generalinis konsulas Petras Daužvardis rašė: „Jie stipriai ir ištikimai tarnavo tautai ir valstybei. Jų išrovimas paliko didelę tuštumą lietuvių gyvenime. Tą tuštumą reikia tuoj pildyti ir jų bei jų pirmtakų, Antano Vanagaičio ir Antano Olio troškimus vykdyti – „Margutį“ gyvą išlaikyti, lietuviškumą ir valstybingumą puoselėti.“¹⁸

Deja, šis numeris buvo paskutinis. Niekas nesiryžo pasirūpinti žurnalo ateitimi, nes jo vardas pirmiausia buvo susijęs su Vanagaičių šeimos veikla, jų individualia raiška. Kai iš tos šeimos nieko neliko, matyt, nebuvo prasmės kitiems užimti jų vietą, mėgdžiodant vanagaitišką žurnalistinį braižą. Tam įtakos turėjo ir gausi lietuviška periodinė spauda, puoselėjusi tautinį mentalitetą ir teikusi išsamią informaciją tiek literatūros (*Aidai*), muzikos (*Muzikos žinios*), tiek ir politikos klausimais (įvairių politinių srovių dienraščiai). Todėl *Margutis*, atlikęs 37 metus trukusią lietuviybės misiją, baigė savo egzistenciją. Liko gyvuoti tik *Margučio* radijas ir muzikos srityje toliau tęsė Vanagaičio pradėtus darbus.

Išvados

Žurnalas *Margutis*, ėjęs 1928–1965 m., buvo vienas populiariausių lietuvių išėivijos periodinių leidinių JAV. Jo leidėjas, redaktorius ir daugelio straipsnio autorius Antanas Vanagaitis ypač didelį dėmesį skyrė muzikai. Jis, buvęs bažnyčios vargonininkas, aktorius, dainų kūrėjas, pasitelkęs muziką siekė puo-

selėti lietuviybę. Tai buvo daroma dvejopai: spausdinant juokus bei lengvai skaitomą lektūrą (anekdotus, linksmus pasakojimus, muzikinius kalendorinius įvykius, aforizmus) ir švietėjišką medžiagą (kūrinių natas, istorinius straipsnius, koncertų recenzijas). Juokai ir aforizmai skaitytojus nejučiomis įvesdavo į teatro ir muzikos pasaulį, o lietuvių autorių dainų ir instrumentinių pjesių spausdinimas, dažnai pirmas išėivijoje, vertė juos pačius muzikuoti. Tie kūriniai, tarp kurių buvo nemažai humoristinių dainų, šokių ir lengvojo žanro melodijų, tapo neatskiriama lietuviško muzikinio gyvenimo dalimi. Ypač didžiulį dėmesį Vanagaitis skyrė liaudies muzikai. Jis ragino skaitytojus neužmiršti tautiškų dainų, jas rinkti ir puoselėti. Dainos buvo spausdinamos ne tik žurnale, bet ir atskirais rinkiniais. Taigi *Margutis* kartu atliko ir natų leidybos funkciją, kuri buvo labai svarbi telkiant imigrantus į bendrą kultūrinę veiklą.

Žurnalas daug vietos skyrė lietuviškos muzikos istorijai – pradedant pirmaisiais kompozitoriais ir baigiant jaunaisiais kūrėjais bei atlikėjais. Tai buvo biografiniai rašiniai, istorinių periodų ir muzikinių institucijų veiklos apžvalgos, taip pat detalios recenzijos bei išsamūs nekrologai, kurių autoriai įvertindavo koncertų meninį lygį ar mirusio asmens muzikinį palikimą. Kai atsirado didelė informacijos paklausa, 1932 m. *Margutis* įsteigė savo radiją, o nuo 1934 m. pradėjo rengti metinius koncertus. Taigi žurnalas ne tik informavo, bet ir švietė, mokė, auklėjo. Jo veikla muzikos baruose buvo ypač aktyvi 1928–1949 m., kai žurnalą redagavo Vanagaitis. Šios asmenybės dėka tarpukario ir vėlesnioji lietuvių karta JAV išaugo skambant ne tik tautiškomis melodijoms, bet ir lietuviškam „džiadzui“, kuris ne vieną pastūmėjo muzikos link ir skatino puoselėti lietuvišką kultūrą. Po Vanagaičio mirties, prasidėjus naujai emigracijos bangai, muzikines funkcijas pamažu perėmė kiti periodiniai leidiniai.

Nuorodos

1. Redakatoriaus išsižiojimas, *Margutis*, 1928, balandis, p. 1.
2. Žilevičius J. Antano Vanagaičio muzikos veikla, *Antanas Vanagaitis*. Red. V. Alantas. Cleveland: Vilties spaustuvė, 1954, p. 146–147.
3. Juokai Margučio redakcijoje, *Margutis*, 1928, gegužė, p. 2.
4. Žilevičius J. Antano Vanagaičio muzikos veikla, *Antanas Vanagaitis*. Red. V. Alantas. Cleveland: Vilties spaustuvė, 1954, p. 162.
5. Ten pat, p. 163.
6. Du muzikos žurnalai, *Margutis*, 1932, sausio 25, p. 2.
7. A. Vanagaičio laiškas J. Žilevičiui. Čikaga, 1930, sausio 5, *Juozo Žilevičius-Juozo Kreivėno lietuvių muzikos archyvas*.
8. Kas tai yra daina? *Margutis*, 1928, gegužė, p. 12.
9. Juozas Žilevičius, *Margutis*, 1929, kovas, p. 10–11.
10. Pirmąją lietuvių kalba vadovėlį „Trumpa muzikos istorija“ parengė Juozas Strolia. Ši knyga, parašyta remiantis Juozo Žilevičiaus paskaitų konspektais, buvo išleista Kaune 1936 m.
11. Deja, sovietiniais metais rengiant Lietuvoje monografiją apie S. Šimkų, šia studija nebuvo pasinaudota ir daugelis vertingos medžiagos taip ir liko *Margučio* puslapiuose, sunkiai prieinamuose to meto Lietuvos skaitytojams.
12. Lietuvos operos tamsios dienos, *Margutis*, 1949, vasaris, p. 14.
13. Alantas V. Pašauktas lietuvių skelbėjas, *Antanas Vanagaitis*. Red. V. Alantas. Cleveland: Vilties spaustuvė, 1954, p. 86.
14. Vanagaitis A. Penktus metus pradėdant, *Margutis*, 1932, balandžio 25, p. 1.
15. Ten pat.
16. Olis A. A. Antano Vanagaičio epocha Amerikoje, *Antanas Vanagaitis*. Red. V. Alantas. Cleveland: Vilties spaustuvė, 1954, p. 179.
17. Kuprevičius A. Atsisveikinus, *Margutis*, 1953, rugsėjis, p. 12.
18. [Užuojauta] *Margutis*, 1965, sausis, p. 5.

FROM JOKES TO OBITUARIES: REFLECTIONS OF MUSICAL LIFE IN *MARGUTIS* MAGAZINE

Margutis, published from 1928 to 1965, was one of the most popular periodicals in the Lithuanian-American community ever. Antanas Vanagaitis, its publisher, editor, and the author of many articles, paid especially great attention to music.

A former church organist, actor, and song writer, he made every effort to foster Lithuanianism with the help of music. He did it in two ways: by publishing jokes and easily digestible material (anecdotes, funny stories, musical calendar events, and aphorisms) and by publishing serious educational material (sheet music, historical articles, and concert critiques). If the jokes and aphorisms unexpectedly took the readers into the world of theatre and music, the songs and instrumental pieces, often published for the first time, made them play the music themselves. These pieces, among which there were many humorous songs, dances, and tunes of easy genres, became an inseparable part of Lithuanian musical life. Vanagaitis devoted particular attention to folk music. He encouraged the readers not to forget songs, to collect and to cherish them. Songs were published not only in the magazine but also in separate collections.

Much space in the magazine was allotted to the history of Lithuanian music from the

very earliest composers to the young music writers and performers of the time. People could read various biographical works, reviews of historical periods and the activities of music institutions, and also exhaustive obituaries the authors of which tried to evaluate the musical heritage. Because of the great demand for information, *Margutis* in 1932 established its own radio station; and beginning in 1934 it began organizing annual concerts. So the magazine not only presented information but also educated, taught, trained, and entertained its readers. Its activity in the music field was especially intensive in the period from 1928 to 1949, when the magazine was edited by Vanagaitis. Thanks to him, generations of Lithuanian-Americans of the interwar years and later periods grew up surrounded not only by folk songs but also by the sounds of Lithuanian “jazz” which gave young people a push towards music and encouraged them to cherish the Lithuanian language.

After his death in 1949, new Lithuanian immigrants came to the U. S., and the functions of promoting and publishing music were gradually taken over by other periodicals and organizations.

Kristina BURINSKAITĖ

Spaudos vaidmuo KGB planuose prieš lietuvių išeiviją 7–9 dešimtmečiuose

Vieni iš svarbiausių lietuvių išeivijos organizacijų uždavinių buvo kovoti už Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, remti antiso-vietinį (ginkluotą ir neginkluotą) pasipriešini-mą sovietinėje Lietuvoje, viešinti sovietinės okupacinės valdžios vykdomus nusikaltimus Lietuvoje, atkreipti dėmesį į Lietuvos ir kitų Baltijos šalių okupaciją tarptautiniu lygme-niu ir taip siekti tarptautinės bendruomenės paramos atkuriant nepriklausomybę. Septin-tasis devintasis dešimtmečiai – tai aktyviau-sias išeivijos politinės veiklos ir atitinkamai KGB priemonių prieš juos taikymo periodas. Tokia lietuvių išeivijos politinė veikla forma-vo neigiamą Sovietų Sąjungos įvaizdį, ir tai negalėjo neatkreipti KGB dėmesio. Vienas iš svarbiausių KGB žvalgybos ir ideologinės kontržvalgybos padalinių uždavinių buvo susilpninti ir palaužti išeivių vykdomą Lie-tuvos laisvinimo politiką, trukdyti jiems kel-ti Lietuvos okupacijos klausimą tarptautiniu lygmeniu, skaldyti išvykusių lietuvių jėgas. Sovietinei valdžiai taip pat buvo svarbu pa-keisti išeivijos požiūrį į sovietinę Lietuvą ir taip palaužti jos vykdomą nepripažinimo po-litiką. Pastebėtina, kad nuo septintojo dešim-tmečio KGB ėmė keisti kovos su kitaminčiais,

išeiviais taktiką, nes pastarieji, siekdami tarptautinio palaikymo atkreipiant dėmesį į Lietuvos okupaciją, ėmėsi naujos strategijos. Išeiviai, norėdami aktualizuoti Baltijos oku-pacijos klausimą, siekė parodyti tarptautinei bendruomenei sovietinio okupacinio režimo nusikaltimus, o tai nesiderino su sovietine propaganda. Atitinkamai sovietinės propa-gandos struktūros irgi ėmėsi kontrapriemo-nių prieš tokią išeivių veiklą. Nuo septintojo dešimtmečio sovietinis saugumas kovai su išeivijos politine veikla vis dažniau pasitelk-davo ideologinio poveikio ir viešąją nuomonę formuojančias priemones, kaip propaganda, kontrapropaganda, kompromitavimas. Kova dėl tarptautinės viešosios nuomonės tapo nauja KGB ir išeivijos konfrontacijos erdve. Sovietinė ir išeivijos spauda tapo viena iš pa-grindinių kompromitavimo, propagandos akcijų sklaidos formų.

Šio straipsnio tikslas apibūdinti, kaip KGB panaudojo išeivijos spaudą, vykdydama savo kompromitavimo ir propagandos akcijas, ko-kie buvo keliami tikslai, koks buvo šių akcijų turinys, kuriuose išeivijos spaudos leidiniuo-se jos buvo rengiamos ir įvertinti jų efekty-vumą. Analizuojant represinių struktūrų

veiklą prieš išeiviją, kitaminčius, šios netaikytos priemonės lietuvių istoriografijoje vis dar nuvertinamos, kai represinių struktūrų dokumentuose akivaizdžiai matoma, kokią didelę reikšmę KGB joms teikė. Taigi tai dar vienas požūris, leidžiantis pažvelgti į sovietinę saugumą, jo veiklą ir metodologiją.

Lietuvių istoriografijoje nedaug dėmesio skiriama KGB vykdytoms propagandinėms ir ideologinėms akcijoms prieš išeiviją ir spaudos vaidmeniui. Kiek daugiau dėmesio buvo skirta išeivių kompromitavimui. Tai irgi galima laikyti propagandos forma.

Paminėtini Juozo Banionio¹ tyrimai, Juozo Starkausko², Arvydo Anušausko³, Kristinos Burinskaitės⁴ publikacijos, kuriose atskleidžia KGB kompromitavimo akcijos prieš išeiviją. Arūnas Streikus⁵ apibūdina išeivijos ir sovietinės Lietuvos kultūrinių santykių dinamiką, įvertina vykdytos sovietinės propagandos ir kompromitavimo svarbą bei KGB vaidmenį šiose akcijose.

Šis straipsnis remiasi Lietuvos ypatingojo archyvo (toliau LYA) dokumentais. LSSR KGB 1-asis (žvalgybos) skyrius buvo atsakingas už išeiviją, tad jis rengė propagandines akcijas Vakarų valstybėse. Kartais jam talkindavo ir penktasis skyrius, atsakingas už ideologinę kontržvalgybą, ir antrasis vidaus kontržvalgybos skyrius. Šių KGB skyrių planai, ataskaitos, agentūriniai pranešimai atskleidžia, kokių tikslų KGB siekė arba kurie faktai buvo išnaudojami propagandai ir kontrpropagandai. Apie KGB rengiamas akcijas informacijos galima rasti ir LSSR KGB pirmininko ataskaitose LKP CK. Ypač informatyvūs Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugijos „Tėviškė“ dokumentai, kurie atspindi, kaip buvo rengiamos propagandinės akcijos Lietuvoje ir užsienyje per masines informavimo priemones ir turizmą. Propagandinės akcijos dažniausiai vykdavo per respublikinės spaudos leidinius *Tiesa*, *Komjaunimo tiesa*, *Gimtasis kraštas*, skirtą išeiviams, ir užsienyje leistus komu-

nistinius ar prokomunistinius laikraščius *Laisvė*, *Vilnis*, Vokietijoje leidžiamą leidinį „Nemuno kraštas“. KGB siekė spausdinti prosovietinius, palankius apie sovietinę Lietuvą straipsnius išeivių spaudoje, ypač *Akiračiuose* ir *Metmenyse*, kur, KGB nuomone, buvo lengviau įsiskverbti.

Kompromitavimo akcijų turinys ir tikslai

Kompromitavimo metodo prieš išeiviją taikymas pasireiškė įvairiomis formomis. Dažniausiai rengta išeivijos kompromitavimo akcija – tai melo ir šmeižto kampanijos per spaudą. Šių kampanijų esmė – tikrų (teigiamų ar neigiamų) arba melagingų faktų, kurie gali sulaukti visuomenės nepritarimo, pasmerkimo, paviešinimas, jų iškraipymas, tendencingas interpretavimas, ypač tai pasakytina apie istorinius faktus iš 1941–1944 m. laikotarpio. Pagrindinės šmeižto temos, vyraavusios sovietinėje spaudoje ir emigrantų prokomunistinės pakraipos laikraščiuose, kaip *Vilnis*, *Laisvė*, tai emigravusių išeivių paskelbimas karo nusikaltėliais, dalyvavusiais žudant sovietinius pareigūnus ir žydus; emigrantų organizacijų ir pavienių asmenų kaltinimai bendradarbiavimu su nacių valdžia arba JAV specialiosiomis tarnybomis; „atskleidžiamas“ neva moralinis organizacijų vadų ir aktyviausių narių degradavimas. Tokie kaltinimai buvo metami didžiausioms ir aktyviausioms Lietuvos laisvinimo idėjų Vakaruose keliančioms organizacijoms, kaip Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (toliau VLIK) „Santara-Šviesa“, Pasaulio lietuvių bendruomenė (toliau PLB), ALT (toliau Amerikos lietuvių taryba) ir kt.

Dalyvavimas 1941 m. birželio sukilime, nevienareikšmė lietuvių pozicija nacių okupacijos metais, pradinis palankumas vokiečiams, dalyvavimas savivaldos institucijose leido sovietams išeivius pateikti kaip nacisti-

nės Vokietijos rėmėjus ir skelbti savo versiją apie įvykius Lietuvoje 1940–1944 metais.⁷ Sovietinė valdžia surengė viešus teismus Lietuvoje, kuriais siekta ne tik auklėti visuomenę, bet ir skleisti antvakarietišką propagandą.⁸ Simboliškai teisė ir užsienyje esančius asmenis, kaip Antaną Impulevičių, Liudą Kairį ir kt. Negalėdama pasiekti ir nuteisti į Vakarus emigravusiųjų veikėjų, KGB siekė sukompromituoti Vakarų visuomenės akyse aktyvesnius 1941 metų įvykių dalyvius, tokius kaip Kazys Škirpa, Juozas Ambrazevičius, Jonas Šlepetys, Jurgis Bobelis (Kauno komendantas nacių okupacijos metu), Stasys Žymantas-Žakevičius (1941 m. laikinosios vyriausybės įgaliotinis Vilniaus miestui ir sričiai teisės klausimais), Kazys Palčiauskas, (1941 m. Kauno burmistras⁹), kurie iš tikrųjų vienaip ar kitaip bendravo su vokiečiais ar dirbo vietinės savivaldos institucijose, bet tai nebūtinai reiškia jų nacistines pažiūras ir dalyvavimą holokauste. Dokumentai, kurie neva įrodo jų kaltę, buvo siunčiami tų valstybių, kuriose jie gyveno, vyriausybėms, siekiant, kad jie būtų išduoti Lietuvos teismams.¹⁰ Kaltindamas jas bendradarbiavimu su nacistine valdžia okupacijos metais ir nekaltų žmonių (ypač žydų) žudymu, KGB siekė mažinti tarptautinę paramą išeiviams ir, svarbiausia, diskredituoti jų veiklą. Tačiau nors pats KGB pripažino, kad neturi įrodymų apie išeivių organizacijų vadovų nusikaltimus nacių okupacijos metais, bet siuntė dokumentus apie Vakaruose besislapsčiusius karo nusikaltimais kaltinamus asmenis (Juozą Kungį, Bronių Kaminską ir kitus), siekdamas su jais susieti ir lietuviškų organizacijų aktyvistus.¹¹ Šios kompromitavimo akcijos susijusios su Vakaruose, ypač JAV, prasidėjusiomis karo nusikaltėlių paieškomis, kurias SSRS išnaudojo ne teisingumo paieškai, bet ir išeivijai kompromituoti. Taip respublikinėje spaudoje ir „Tėviškės“ draugijos leidžiamame laikraštyje *Gimtas kraštas* išplatinta informacija apie išeivių veiklą baudžiamuosiuose būriuose nacių okupaci-

jos laikotarpiu.¹² Jeigu KGB nepavykdavo tiesiogiai sukompromituoti išeivių, tai juos sušiedavo su abejotinos reputacijos žmonėmis, karo nusikaltėliais, neva juos remdamas.¹³ Atseit Vakaruose didvyriais tapdavo chuliganai, recidyvistai, oro piratai, dykaduoniai, plevėsos.¹⁴ Taip pat KGB pasitelkė kompromitavimą, stengdamasis pagilinti esamus nesutarimus išeivijos viduje ir taip skaldyti antisovietines jėgas užsienyje.¹⁵

Taigi kompromitavimo akcijomis siekta konkrečių tikslų – trukdyti išeivijos politinėms ar visuomeninėms organizacijoms palaikyti tarptautinius ryšius ir mažinti pačių organizacijų aktyvumą, naikinant jas iš vidaus. Sovietinis saugumas, diskredituodamas, iškraipydamas išeivių idėjas, suteikdamas jų veiklai neigiamą aspektą, siekė mažinti išeivijos rėmėjų gretas ir patraukti juos į savo pusę. Propagandinių akcijų taikiniai buvo ne tik tarptautinė bendruomenė, bet ir išeivijos organizacijos. Propaguojant sovietinės Lietuvos pasiekimus, norima formuoti teigiamą išeivijos opiniją apie SSRS, jos vykdomą politiką, ideologiją, santvarką. Sovietinė valdžia taip siekė palaužti išeivių izoliacinę politiką, kad jie užmegztų glaudesnius ryšius su Lietuva, ir paneigti išeivijos skleidžiamą informaciją apie SSRS kaip melagingą ir neatitinkančią tikrovės. Todėl KGB buvo aktualu skleisti propagandą tarp į Lietuvą atvykstančių užsieniečių, studentų, meno žmonių ir juos palenkti į savo pusę, o pasitaikius progai užverbuoti ar panaudoti propagandinėse akcijose.

KGB kompromitavimo ir propagandos akcijos išeivijos spaudoje

Propagandinės ir kompromitavimo akcijos buvo rengiamos pasitelkiant įvairias priemones. KGB ypač didelę reikšmę teikė spaudai ir kitoms masinėms informavimo

priemonėms. Svarbų spaudos vaidmenį propagandinėse akcijose pabrėžė ir vienas iš „Tėviškės“ prezidiumo narių Pranas Petronis, teigdamas, kad per juos (t. y. spaudą – aut. past.) „eina mūsų balsas“¹⁶. Turbūt geriausiai KGB siejami tikslai su spauda atsiskleidžia KGB pirmininko Juozo Petkevičiaus rašte apie spaudos ledinį *Nemuno kraštas*, kuris ėjo Vokietijoje. Jame buvo teigiama, kad „siekiant pagilinti esamus išeivijos prieštaramumus, kompromituoti jų vadus, propaguoti sovietinės Lietuvos pasiekimus, 1964 m. įkurtas „Nemuno kraštas“¹⁷. Užsienio skaitytojams buvo skirtas ir Lietuvoje leidžiamas laikraštis *Gimtasīs kraštas*. Kad pagausėtų skaitytųjų, norima išeiviams skirti prosovietinius laikraščius, tokius kaip *Gimtasīs kraštas*, leisti ir anglų kalba.¹⁸ 1966 m. KGB veiksmų plane prieš išeiviją kalbama, kad siekiama spausdinti straipsnius apie sovietinės Lietuvos pasiekimus, išeivijos priešišką veiklą leidiniuose *Gimtasīs kraštas* ir *Nemuno kraštas*, kuris įkurtas KGB iniciatyva.¹⁹ KGB stengėsi, kad sovietinei valdžiai palankūs straipsniai pasirodytų ir kituose išeivijos leidiniuose, kaip „Santaros-Šviesos“ spaudiniuose *Akiračiai*, *Metmenys* ir kt. KGB bendrų agentūrinių ir operatyvinių plane pavadinimu „Impulsas“, kuris skirtas vykdyti aktyvias priemones spaudoje, siekiant įgauti didesnę įtaką tarp išeivių, teigiama, kad KGB turi savo kontaktų ir priėjimą tokiuose laikraščiuose, kaip *Vienybė*, žurnalai *Akiračiai* ir *Metmenys*, ir planavo per juos paskelbti straipsnius, naudingus sovietinei propagandai ir kontrpropagandai.²⁰

KGB ypač aktyviai propagandines ir kompromitavimo akcijas vykdė svarbių išeivijos renginių išvakarėse ar jiems jau vykstant. Tai ypač pasakytina apie Pasaulio lietuvių jaunimo festivalį (1972 m.), kurį rengė PLB, VLIK, ALT, „Santara-Šviesa“, ir akciją Baltijos laisvės ir taikos kruizas-85“ (1985 m.). Pvz., agentūrinių ir operatyvinių priemonių plane prieš Pasaulio lietuvių jaunimo kon-

gresą KGB planavo per agentus spaudoje paviėšinti kongreso organizatorių nesutarimus ir nesklandumus, neva organizatorių nusikalstamą veiklą nepriklausomoje Lietuvoje, ir taip diskredituoti organizatorius. Periodinės spaudos leidiniuose, kaip *Nemuno kraštas*, *Laisvė* ir *Vilnis*, norima pavaizduoti kongresą kaip antisovietinį judėjimą, o ne kaip judėjimą, kuris vienijo išeivijos jaunimą dirbti tėvynės labui.²¹ O siekdamas pakenkti „Laisvės ir taikos kruizui-85“, KGB planavo kompromituoti VLIK, vieną iš organizatorių, taip pat Aleksandrą Štromą, Kazį Eringį, kurie turėjo skaityti pranešimus kruizo metu. KGB davė nurodymus spausdinti neva juos kompromituojančią medžiagą *Gimtajame krašte* ir *Vienybė*.²²

Ne tik išeivijos renginiai, organizacijos buvo KGB kompromitavimo akcijų taikiniai, bet ir radijo stotys, kurios pasauliui pateikdavo informaciją apie kitaminčių persekiojimą Lietuvoje, buvo svarbus išeivijos kovos su SSRS ir jos propaganda ginklas. Siekdamas sukelti abejonių jų pateikiamų žinių tikroviškumu, KGB ėmėsi organizuoti per liberalios pakraipos laikraščius *Laisvė* ir *Vilnis* ir kitus kanalus laiškus ir peticijas, teigiančias neva žmonės priekaištauja radijo stotims *Amerikos balsas* ir *Svoboda* dėl viešinamų šmeižikiškų straipsnių.²³

KGB rengė kompromitavimo akcijas ne tik per sau palankias spaudos priemones, bet kas jam buvo ypač aktualu ir svarbu, ypač skaldant išeivijos jėgas vadinamosiose tautinės pakraipos spaudos leidiniuose. Pvz., siekdamas sukompromituoti Tomą Venclovą, KGB planavo parengti neva lietuvių išeivio Petro Kerbio du laiškus į laikraščius *Naujienas* ir *Dirvą*, kurie ir šiaip nelabai patikliai vertino T. Vencovą. Šiais laiškais neva norima parodyti, kad jis į JAV atvyko su specialia, t. y. KGB, užduotimi.²⁴

Spauda svarbi ir propaguojant sovietinės sistemos pasiekimus. Tad spausdinami pasakojimai apie Lietuvos kultūros darbuotojus,

Lietuvos pramonę, sportą, mokyklų gyvenimą, grožinės literatūros kūriniai.²⁵ Spauda buvo išnaudojama ir sovietinės politikos propagandai, formuojant teigiamą SSRS įvaizdį, ir darant spaudimą tarptautinei bendruomenei. Pvz., 1978 m. pagrindinis propagandinės veiklos baras buvo naujosios Lietuvos SSR konstitucijos garsinimas ir aiškinimas lietuviams išeiviams, kaip ji realiai veikia²⁶, ypač pabrėžiant šioje konstitucijoje įtvirtintas socialines teises. Žymių išeivių ar Nepriklausomos Lietuvos veikėjų pasisakymai spaudoje buvo dar vienas propagandos ir išeivijos kompromitavimo būdų. Paminėtini Nepriklausomos Lietuvos veikėjų Juozo Keliuočio ir Vlodo Tiškaus straipsniai apie sovietinės kultūros ir ūkio pasiekimus. Pastebėtina, jog KGB darė spaudimą, kad jie pasisakytų spaudoje. Pvz., J. Keliuotis²⁷ pasmerkė išeivijos bandymus panaudoti kultūrinį bendradarbiavimą „piktiems“ tikslams, kurie nukreipti prieš Sovietų Sąjungą. V. Tiškus²⁸ kreipėsi į išeivijos jaunimą ir kritikavo tariamus išeivijos prasimanymus apie sovietinę Lietuvą.²⁹ Taip KGB per žymius menininkus ir visuomenės veikėjus siekė sukompromituoti išeivijos organizacijas ir atitraukti jaunimą nuo politinės veiklos. Taip buvo sukelta nemaža ir nevienareikšmė išeivių reakcija. KGB šių straipsnių poveikį įvertino: „išeivija nutraukė su jais ryšius. (...) To mes ir siekėme“³⁰. Tai tik dar kartą įrodė, kad sovietinės Lietuvos pasiekimų propagavimas buvo labai glaudžiai susijęs su išeivijos ir lietuvių kitaminčių kompromitavimo akcijomis.

Galima daryti prielaidą, kad išeivijos spaudos leidiniai kartais ne savo noru, o dėl KGB agentūrinių akcijų tarpdavo tiesioginės ar užslėptos sovietinės propagandos skleidėjais. Dėl tokių propagandinių straipsnių tarp išeivijos spaudos leidinių kildavo polemika. Pvz., *Laisvoji Lietuva* kritikavo *Akiračius* dėl interviu su LSSR religinių reikalų tarybos įgaliotiniu Petru Anilioniu.³¹ Nors negalima teigti, kad *Akiračiuose* buvo

spausdinami vien tik palankūs sovietinei santvarkai straipsniai, juose buvo ir nemažai kritikos. Tačiau kritikos susilaukdavo ne tik *Akiračiai*, bet ir *Vienybė*, „kuri, pasak išeivių, susidraugavo su komunistiniais laikraščiais *Vilnis*, *Laisvė*“³².

Nors pagrindinės kompromitavimo akcijos vyko JAV ir kitose didesnėse išeivijos bendruomenėse, tačiau KGB kreipė dėmesį ir į mažesnes išeivijos bendruomenes. KGB aktyviai veikė ir Švedijoje, ypač prieš Baltistikos institutą, nes šioje šalyje buvo suitelkę Baltijos šalių išeiviai, o Baltistikos institutas buvo laikomas svarbiu antisovietiniu centru Švedijoje. Spauda ir čia vaidino svarbų vaidmenį vykdant tiek propagandines, tiek išeivijos kompromitavimo akcijas. Suvokdamas spaudos vaidmenį, KGB siekė infiltruoti sau palankų asmenį, agentą, žurnalistą Rupeiką į Baltistikos instituto planuojamą leisti periodinį leidinį³³, kad galėtų panaudoti sovietinėms propagandinėms akcijoms, pozityviai vertinant Švedijos ir sovietinės Lietuvos mokslinį bendradarbiavimą. Tai buvo svarbi propagandinė priemonė, kuri neva turėtų paskatinti glaudesnę bendradarbiavimą su sovietine Lietuva ir taip išstumtų išeivius iš instituto. Sovietų pusė buvo suinteresuota iš švedų gauti atitinkamų teigiamų straipsnių, apie bendradarbiavimą su sovietiniais mokslininkais ir tokius straipsnius spausdinti Lietuvoje.³⁴ Kultūriniai renginiai dar buvo viena patogi proga agentūrinėms ir propagandinėms užduotims vykdyti. 1987 m. liepos mėnesį švedų mieste Karsgame vyko Baltijos šalių festivalis. Į jį LTSR ketino siųsti folkloro ir džiazo grupę, o KGB planavo į jas įterpti agentą Kalnietį su trimis patikimais asmenimis, kad jie vykdytų kontrpropagandines akcijas, ir jas plačiai nušviesti tiek Lietuvos, tiek Švedijos spaudoje.³⁵

Pertvarkos laikotarpiu 1987–1989 m. KGB propagandinės ir kompromitavimo akcijos prieš išeiviją nesiliovė, galima teigti, kad

jos net dar labiau suaktyvėjo. Tai akivaizdu iš to meto KGB agentūrinių, operatyvinių priemonių planų. Šiuo laikotarpiu respublikos gyventojai ir išeiviai kėlė svarbius XX amžiaus Lietuvos istorijos klausimus, kurie sovietinės valdžios buvo tendencingai iškraipomi arba nutylimi. KGB irgi nusprendė pateikti savo įvykių interpretaciją. Respublikinėje spaudoje pasirodė straipsnių, kuriuose neva atskleidžiamas nepriklausomos Lietuvos valdžios bendradarbiavimas su nacistine valdžia, bandoma visuomenei įteigti, kad ginkluotas pasipriešinimas buvo inspiruotas vokiečių, arba atskleisti žymių nepriklausomos Lietuvos veikėjų orientaciją į SSRS.³⁶ Taip lietuvių sovietinė valdžia, padedama KGB, siekė diskredituoti kitaminčių tiesos paieškas ir buvusios nepriklausomos Lietuvos santvarką. Vokietijoje leidžiamam laikraščiui *Nemuno kraštas* nusiūsta medžiaga, kuri neva galėtų įrodyti Baltijos šalių įstojimo į SSRS teisėtumą³⁷, tarsi turėtų parodyti, kad išeivių teiginiai apie neteisėtą okupaciją yra neteisingi. KGB neatsisakė ir tolimesnių VLIK bei kitų išeivijos organizacijų kompromitavimo akcijų, siekiant ištrinti Baltijos šalių nepriklausomybės klausimą iš tarptautinės politinės darbotvarkės.

Išvados

Apibendrinant galima teigti, kad aktyviausios išeivijos kompromitavimo akcijos vis dėlto vyko sovietinėje spaudoje ir daugiau buvo skirtos vietiniams lietuviams, siekiant silpninti išeivių ir kitaminčių Lietuvoje bendravimą, diskredituoti juos prieš lietuvius ir iškreipti išeivių vykdomos veiklos tikslus. Tautinės pakraipos išeivijos spaudoje šių akcijų buvo mažiau ir neatspindi jų masto. Juk išeivių politinė veikla silpnino sovietinės sistemos Lietuvoje pagrindus, nuolat primindama Lietuvos laisvinimo ir valstybingumo atkūrimo klausimą. O KGB veikla Vakaruo-

se vis dėlto buvo šiek tiek ribota, ypač veikti išeivijos spaudoje. Mažesnis kompromitavimo poveikis buvo Vakaruose ir dėl to, nes ten puolamas žmogus galėjo viešai pasiteisinti, be to, buvo daugiau alternatyvios informacijos šaltinių. O Lietuvoje nebuvo kaip patikrinti informacijos, stigo ir alternatyvios informacijos (išskyrus savilaidą). Vis dėlto KGB kėlė tam tikrą trintį ir nepasitikėjimą ar siekė pagilinti jau esamus nesutarimus tarp išeivių organizacijų. Tačiau KGB ne visada pavyko nusišėpti savo vaidmenį šiose kompromitavimo akcijose. Įžvalgesni išeivijos lietuviai suvokė, kad paskelbimas KGB agentais yra kompromitavimo ir šmeižto akcija, kurios tikslas sėti tarpusavio nepasitikėjimą. Lietuvoje tik dėl savilaidos bent dalis žmonių sužinodavo apie šmeižiamus žmones ir skleidžiamą melą. Sėkmingesnės KGB akcijos susijusios su mestais kaltinimais dalyvavus holokauste. Vis dėlto tokia informacija Vakaruose turėjo nemenką atgarsį. KGB tik iš dalies pavyko pasinaudoti gana sudėtingais lietuvių ir žydų santykiais, nes įžiebtas konfliktas neperėjo į didesnę priešpriešą.

Nuorodos

1. Banionis Juozas. Lietuvos laisvinimo byla Vakaruose 1975–1990. Vilnius, LGGRTC, 2002; Banionis J. Helsinkio susitarimų įtaka Lietuvos laisvės bylai, *Genocidas ir rezistencija*, 1999, nr. 1; Banionis J. Belgrado susitikimas: Lietuvos laisvinimo lūkesčiai, *Genocidas ir rezistencija*, 2000, nr. 1; Banionis J. Madrido konferencija: aktyvinamas Lietuvos laisvės bylos kėlimas, *Genocidas ir rezistencija*, 2002, nr. 1; Banionis J. Lietuvos laisvinimo veikla Vakaruose įsigalint de-tantui 1970–1974, *Genocidas ir rezistencija*, 2004, nr. 1.
2. Starkauskas J. KGB bandymai sukiršinti JAV lietuvius ir žydus, Lietuvos žydų žudynių byla. Vilnius: Vaga, 2001.

3. Burinskaitė K. Kompromitavimas – vienas KGB metodų formuojant viešąją nuomonę, *Genocidas ir rezistencija*, 2006, nr. 2; Burinskaitė K. KGB kova su išeivija ideologinėmis ir propagandinėmis priemonėmis XX a. dešimtajame dešimtmetyje, *Genocidas ir rezistencija*, 2008, nr. 1.
4. Anušauskas A. KGB prisilietimas, *Metai*, 1996, nr. 11; Anušauskas A. KGB ir lietuvių visuomenė: slaptasis karas 1954–1991 metais, *Darbai ir dienos*, 2000, nr. 21; Anušauskas A. Tinklas kolekcijos pagrobimui, arba 16 paveikslų KGB galerijai, *Lietuvos aidas*, 1997, kovo 13 ir kovo 14; Anušauskas A. Du KGB slaptosios veiklos aspektai, *Genocidas ir rezistencija*, 1998, nr. 1 (3) Anušauskas A. KGB ir kolekcininkai, *Lietuvos archyvai*, 1999, nr. 13; Anušauskas A. KGB kultūriniai mainai, *Ekstra*, 2002 kovo 25; KGB taikinyš Lietuvos diplomatinė tarnyba, *Darbai ir dienos*, 2002, nr. 30; Anušauskas A. KGB Lietuvoje: slaptosios veiklos bruožai. Vilnius: Atvažiavo meška, 2008.
5. Streikus A. Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas, Lietuvos istorijos studijos, 2007, nr. 20.
6. Banionis J. Lietuvos laisvinimo veikla Vakaruose įsigalint detantui 1970–1974 metais, *Genocidas ir rezistencija*, 2004, nr. 1, p. 123.
7. Žumbakis Povilas *Soviet evidence in North American courts*. Chicago, Americans for Due process, 1986, p. 30.
8. Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija. Vilnius, LGGRTC, 2007, p. 205.
9. Baranausko B. pasiūlymai, liečiantys buržuazinių nacionalistų demaskavimą, *LYA*, F. 3378, ap. 55, b. 16, l. 31.
10. Pažyma apie išeivių organizacijų vadus ir nacistinis baudėjas, *LYA*, f. K-35, ap. 2, b. 298, l. 249.
11. Agentūrinių-operatyvinių veiksmų plano parengimas prieš lietuvių nacionalistines emigrantines organizacijas „Pasaulio lietuvių bendruomenė“ ir „JAV lietuvių bendruomenė“ 1980–1982 m., *LYA*, f. K-1, F. K-35, ap. 2, b. 302, l. 102.
12. Žeimantas V. „Žmogaus teisių gynėjai“ gina... karo nusikaltėlius, *Tiesa*, 1986-06-02, p. 2.
13. Bendorius P. Veidas be kaukės, *Tiesa*, 1978-04-16, p. 3.
14. LKP CK apie žurnalą „Nemuno kraštas“, *LYA*, f. K-35, ap. 2, b. 289, l. 299.
15. Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugijos „Tėviškė“ prezidiumo posėdžio, įvykusio 1978 m. kovo 24 d., protokolas nr. 1, *LYA*, f. K-3, ap. 6, b. 2, l. 2.
16. Apie žurnalą „Nemuno kraštas“, *LYA*, f. K-35, ap. 2, b. 300, l. 299.
17. Agento „Ignotas“ 1977 m. lapkričio 20 d. agentūrinis pranešimas, *LYA*, f. K-35, ap. 2, b. 299, l. 142.
18. LSSR KGB svarbiausių priemonių planas sustiprinti kovą su išeivijos organizacijomis ir sumažinti užsienio spec. tarnybų galimybes išnaudoti išeivijos organizacijas priešiškoje akcijose, f. K-1, ap. 3, b. 660, l. 222.
19. Apie priemones atitraukiant „Santaros Šviesos“ vadovybę nuo reakcinės išeivijos, *LYA*, f. K-35, ap. 2, b. 362, l. 1.
20. Agentūrinių-operatyvinių priemonių planas sumažinti Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso antisovietinį pobūdį ir lokalizuoti priešiškus veiksmus, *LYA*, f. K-1, ap. 3, b. 689, l. 106–107.
21. Pasiūlymai prieš „Laisvės ir taikos kruizą“, *LYA*, f. K-35, ap. 2, b. 344, l. 68.
22. SSRS KGB 5-osios valdybos 1977 m. vasario 23 nr. 5/8-230 įsakymo įgyvendinimo planas, *LYA*, f. K-35, ap. 2, b. 299, l. 94–95.
23. Dėl „dekadento“ kompromitavimo akcijų, *LYA*, f. K-35, ap. 2, b. 202, l. 14.
24. Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje komiteto ataskaita už darbą 1964 m., *LYA*, f. K-3, ap. 1, b. 15, l. 14.
25. Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugijos „Tėviškė“ prezidiumo posėdžio, įvykusio 1978 m. kovo 24 d., protokolas nr. 1, *LYA*, f. K-3, ap. 1, b. 2, l. 4.

26. Juozas Keliuotis (1902–1983) – rašytojas, vertėjas. Kalintas sovietiniuose lageriuose 1945–1947, 1952–1956 metais. Kadangi laikosi nepriklausomos Lietuvos idealų – neparašo viešos atgailos, jo straipsniai nespausdinami jokiam žurnale, jis sekamas KGB. 1971 m. *Kultūros baruose* pasirodė J. Keliuočio straipsnis „Tiltas, kurio dar nėra“. 1972 m. pasirodė jo interviu *Literatūros žurnalui* pavadinimu „Kelias, kurį pasirinko mano Lietuva“.
27. Vladas Tiškus Tiškevičius (1906–1975) – agronomas, visuomenės veikėjas. 1941–1967 m. buvo ištremtas. 1972 m. *Valstiečių laikraštyje* pasirodė jo straipsnis „Vardan tiesos“, o *Gimtajame krašte* straipsnis „Pažink Lietuvą tokią, kokia ji yra“.
28. Buvusių nepriklausomos Lietuvos autoritetų išnaudojimo patirtį kovoje su nacionalistais šalies viduje ir išeivijos organizacijomis apžvalga, *LYA*, f. K-1, ap. 3, b. 709, l. 35–44.
29. Ten pat, l. 44.
30. Blynas M. Laisvoji Lietuva, 1980-08-21, *Akiračiai*, 1980, nr. 9, p. 3.
31. Vienybės flirtas su Vilnimi ir Laisve, *Akiračiai*, 1977, nr. 2, p. 3.
32. Dėl „Baltistikos instituto“, *LYA*, f. K-35, ap. 2, b. 341, l. 270.
33. Atsakymas į 1986m. vasario 25 d. raštą 5/2-230 dėl Baltijos instituto, *LYA*, f. K-35, ap. 2, b. 341, l. 198–200.
34. Šifrotelegrama nr. 3127 dėl Baltijos instituto, *LYA*, f. K-35, ap. 2, b. 341, l. 252–253.
35. Kontrpropagandinių priemonių planas aiškinant respublikos gyventojams ketvirto – penkto dešimtmečių įvykius Lietuvoje, *LYA*, f. K-5, ap. 49, b. 333, l. 33–34.
36. Į 1989 m. lapkričio 17 d. raštą „Z“/4-622, *LYA*, f. K-35, ap. 2, b. 333, l. 294.

Kristina BURINSKAITĖ

THE ROLE OF THE PRESS IN THE PLANS OF THE KGB AGAINST THE LITHUANIAN EMIGRATION IN THE 1960S TO 1990S

The KGB, in a struggle with the political activities of Lithuanian émigrés, from the 1960s onwards used not only the activities of agents but also ways and means of ideological influence and formation of negative public opinion such as discreditation, propaganda, and disinformation. Soviet periodicals such as *Tiesa*, *Gimtas kraštas*, and the pro-Soviet Lithuanian-American „*Vilnis*“ and „*Laisvė*“ became popular vehicles for spreading discredit and propaganda. The KGB also tried

to use some of the periodicals, such as *Akiračiai* and *Metmenys*, published by so-called nationalist emigrants to accuse many active emigrants of war crimes, participation in the Holocaust, holding pro-Nazi views during the Nazi occupation, and other offenses. Propagating Soviet achievements was also used to discredit emigrants. However, those actions were not as successful as the KGB intended, but they had some effect on the diaspora community and Western society.

Erick Reis GODLIAUSKAS ZEN

Attraction and Division: Lithuanian organizations in Brazil under surveillance of the Political Police (1924–1950)

Most Lithuanian immigrants in Brazil established themselves in the State of São Paulo where they worked on coffee farms. Soon after arriving to São Paulo, they began to join into organizations because of the national feeling appeal, different political ideologies, and through social networks. In such organizations, two main poles have attracted and divided the preference of Lithuanians: the “communities”, with a strong catholic and nationalist appeal, and the left-wing movements, mostly with communist orientation.

Political movements carried out by foreigners were systematically surveilled by the Brazilian Political Police, particularly by the DEOPS/SP (São Paulo State Department of Political and Social Order, for its acronym in Portuguese). DEOPS was Founded in 1924, but played an important role during the Getúlio Vargas period (1930-1945). Vargas government was remarked by authoritarian politics. In 1930 he began a so called “revolution” against traditional oligarchy, but was in fact a Coup d’état. Vargas assumed dictatorial powers, censoring the press, excluding poli-

tical parties, weakening trade unions, and used Political Police to control social and politic movements especially leftists. Vargas also maintained a nationalist political view introducing laws and restrictions for immigrants’ cultural and political manifestation. In 1934 he was elected president by parliament. With a new coup d’état, in 1937 he created the “Estado Novo” (New State) based on Italian fascism constitution. Therefore, during the 1930’s and the 1950’s, DEOPS/SP kept Lithuanian residents in São Paulo under strict surveillance.

DEOPS registers, now available for public access, gathered a large amount of documentation regarding this community. These documents include material both from surveillance – reports by informers, and from direct repression material, including material apprehended from the immigrants – newspapers, leaflets, society’s statutes and photographs. Ironically, the organ that was responsible for silencing dissident voices ended up preserving a wealth of documents that would have had hardly survived otherwise. In this paper, our proposal is to analyze Lithuanian

organizations and publications that have been under the alert surveillance of DEOPS/SP, in order to understand the origins and development of social and political movements created by Lithuanian immigrants in Brazil.

The promise of an easy land purchase made Brazil the main destination among Lithuanians during 1926 and 1930. In this paper we rely on the *Immigration and Colonization Service Report* which refers to the number of Lithuanian immigrants in São Paulo. Lithuanians started to be inscribed into the Brazilian registers only after the country's independence, in 1918. Those who entered Brazil earlier, were classified as Russians. According to these records, 20,918 Lithuanians entered São Paulo, among which 16,625 were classified as "catholics" and 4,293 as "non-catholics". The register of 1940 refers to 25,721 Lithuanians.

Unlike other national groups, which concentrated around farms or in certain regions in the countryside of the State of São Paulo, Lithuanians dispersed in more than one hundred locations. In farms, however, they were subjected to meagre work conditions which were worsened by the fall of coffee price caused by the collapse of the New York Stocks Market, in 1929. As a result of this, the majority of Lithuanians moved to São Paulo city, in search for employment in the rising industries.

For Lithuanian immigrants the end of the 1920's was highlighted by the formation of their community. The Church was the first institution to gather them in São Paulo city. In 1928, the community started to articulate organizations of a catholic association, the *Lietuvių Rymų Katalikų Š. Juozapo Bendruomenė* headed by Jeronimas Valaitis. Their main purpose, besides assembling catholics, was to build a church for Lithuanians.

From 1928 onwards, the Lithuanian government started to contribute to the community management, particularly through the Lithuanian consulate, established in São Paulo. The main task of the then consul Petras Maciulis

was helping out Lithuanian immigrants with the exploitation and fraud cases. As a consequence, the consul sought to cooperate with the already existing Lithuanian associations, including those whose ideological stance was close to that of left-wing political groups. The most significant association of the period was the *Lietuvių Išėivių Globos Draugija*. Founded by Antanas Dutkus, the association purpose was to support newly arrived Lithuanians in legal proceedings and as well as provide mutual assistance. It would last for a short time though, due to internal ideological differences.

However, as Brazilian laws prohibited foreign institutions, including consulates, to acquire property it was necessary to create an association which would be legally accountable to the Brazilian government. That is why *Sajunga, Aliança Lituano-Brasileira de Assistência Social (Lithuanian-Brazilian Social Welfare Alliance)* was founded. By receiving resources from Lithuania, the association was able to construct five schools and several sport clubs.

At the same time, associations that engaged into social criticism, started to rise among Lithuanian workers. During the 1910's and 1920's, the daily life in the city of São Paulo was marked by strikes organised by workers' organizations influenced by anarchist, and later, communist ideas. Inside factories and labor unions, immigrants were attracted by political movements that sought to soften their harsh work and living conditions.

Thus, throughout the 1930's, several Lithuanian leftist organizations, such as, the *Clube Lituano de Cultura Artística e Esportiva (Lithuanian Club of Artistic and Sportive Culture)*¹, the *Clube Lituano de Cultura de Vila Zelina (Vila Zelina's Lithuanian Club of Culture)*² and the *Conjunto de Amadores Dramáticos, Rytas (Collective of Amateur Drama Actors)* were operating³. All of them were later closed by the Political Police, and the *Clube Lituano de Vila Zelina's* members were identified and arrested by the DEOPS/SP. Likewise, the

Clube Litauano de Cultura Artística e Esportiva was considered by the police authorities as a “communist lair”, where meetings were held spread “subversive” ideas.

The presence of Lithuanians with different political orientations resulted in conflicts that marked the way this group functioned in the Brazilian society. The first such conflict took place when Brazilian authorities, through the Secret Police of the State of São Paulo (DE-OPS), closed left-wing newspapers and associations. Members of these associations accused the Lithuanian consul of collaborating with that repressive body and persecuting the activists. This was a severe matter, as Brazilian legislation determined the expatriation of foreign activists arrested for the practice of political crimes. The conflict resulted in violent demonstrations as October 25th, 1930, when Lithuanian communists organized a public march, in which they sang the *International*, vandalized a publishing house and the Lithuanian consulate building, as well as threatened the priest Jeronimas Valaitis with death.

Consequently, the priest was too scared to fulfil his religious functions, and the only remaining option for him was to returning to Lithuania. The division between catholics and communists marked the daily life of Lithuanians living in São Paulo in a permanent way, for it was not an isolated episode; on the contrary, we can see it as a milestone in the daily life of the Lithuanian community in Brasil.

In the publications of Lithuanian immigrants, continual attacks were part and parcel of their daily life. A newspaper *Lietuvis Brazilijoje* is an example of this stand, and it was published in partnership with the consulate since 1928. In its pages we find several calls for Lithuanian people to keep away from communists, as well as harsh criticism of pro-communist, on so-called “red creed” associations. In 1933, two articles attracted the attention of the Secret Police, and as such, they were translated from Lithuanian

to Portuguese and filed along with the record of the *Clube Litauano de Cultura de Vila Zelina*. One of the articles criticized a festival held by the so-called “culturalists”, that had ended in fighting and vandalism, but the reasons for the case being so were not indicated. In an article, titled “*Culturalist” festival without culture*”, the author pointed out that for a long time the district of Vila Zelina in São Paulo sheltered Lithuanian communists “*that besides the festivals(...) they (i.e. - the “culturalists”; author’s note) go around nailing red cloths and distributing communist newsletters, spreading communist literature*”⁴.

Lithuanian left-wing organizations also printed several newspapers which were, obviously, clandestine. Among the most important of these were *Garsas*, *Darbinikų Žodis* and *Mūsų Žodis*. Such newspapers indicate political and community organization among Lithuanians, as maintaining a clandestine media in the 1930’s was not an easy task, in terms of both regarding the technical side and the necessary articulation for the clandestine execution and distribution. Needless to say, this kind of press was at the center of attention of the Political Police as through the discourse used by the immigrants it would be able to spread “subversive” ideas and “doctrines strange to the country”. Thus, the police made special efforts in identifying places where they were published in order to arrest people behind them and expel them from the country.

The first Lithuanian newspaper considered as communist by the police was *Garsas*, published by Alfonso Marma and Adolpho Zovkas. It did not last long. The police have not preserved any copy of this publication, which makes difficult to recover its editorial and ideological proposal. The only reference we have is a letter sent by Zigmas Paskaulis to *Garsas’* office, which was confiscated by the DEOPS/SP in the post office. In the letter, the sender mentions that among all the Lithuanian newspapers in São Paulo, *Garsas* was the only

one that “cared more for Soviet Union”, before asking if the editors had received any other newspaper in Lithuanian from the USSR³.

According to the police, the *Garsas*’ publications featured the collaboration of the *Sociedade dos Lituanos no Brasil*, in the neighbourhood of *Bom Retiro* in São Paulo city. As a consequence of a denouncement, the *Garsas*’ office was raided by the Political Police on July 3rd, 1930 and had its material confiscated. Adolpho Zovkas and Affonso Marma were able to escape, while Casimiro Ramanauskas and Vicente Tomachautz, who were present during the raid, were arrested. The activists were put on trial in order to be expelled from the country by official decree.

Though *Garsas* was considered as the first communist newspaper to be published in Lithuanian language, it should be mentioned that it had no direct connection with the PCB, Brazilian Communist Party. It was in fact *Darbinikų Žodis* the first Lithuanian newspaper, to be actually connected to the PCB. Established right after the closure of *Garsas*, the aforementioned publication was published by the Lithuanians Abrahão⁶ and Tzia⁷ Kovalsky, Albino Kynas⁸ and Leon Shofferman. According to the police investigation, the path of Abrahão Kovalsky as a communist militant started in Lithuania, from where he escaped to Russia. As a member of the Communist International (Comintern), he was sent to Germany, where he frequented Communist Party meetings, and where he met his future wife Tzia.

The Kovalskys had illegally entered Brazil in 1928 landing from a ship in the city of Santos in São Paulo State for a supposedly touristic travel, but instead headed to São Paulo, where they contacted another communist activist Albino Kynas. When arrested, Kynas stated to the police to he had become a “communist” in Brazil and admitted to having enrolled in the PCB in 1931. The typography was assembled in the house of the Kovalskys, and it was there that both the *Darbinikų Žo-*

dis newspaper in Lithuanian and the *Undzer Vort* in Yiddish were printed. *Darbinikų Žodis* strictly followed the directives of the PCB and the Communist International (Comintern) which at that moment defended the independent policy without allying to other left-wing groups, especially to the social-democrats, whom they accused of fascism. In Latin America, this policy was named as *Obreirismo* (*Workerism*). In one of its editorial letters, *Darbinikų Žodis* declared that the solution for Brazil depended on the struggle between proletarians and the government and capitalism. It also associated the Brazilian reality to the coup of 1930, lead by Vargas, who besides being authoritative, represented the interests of the bourgeoisie against the proletariat. In this context of criticism and denouncement, the image of the Soviet Union emerged, promoted by the newspaper as “*the land of workers, where there would not be unemployment, hunger, and the workers would live in good conditions, without exploitation*”. This idealized image was powerful enough to attract those who were systematically submitted to harsh labour conditions in Brazil. Following the Soviet Union model was seen as mean of achieving an objective possibility of another kind of social organization. Thus, the idealized representation of the USSR was shaped as a response to the present needs between the workers living in Brazil while having no relationship to the actual process in the USSR.

Darbinikų Žodis encouraged the enrollment of workers in the Brazilian Communist Party (PCB), as this one was “*already organized*”. We may suppose two things from this recommendation: first, the perception that there would be groups of Lithuanian communists that were not affiliated to the party. Second, that even though the newspaper was aimed to reach a specific and limited national group, more so because of the language it used, it proposed the integration to broader organizations of the working class in a shared struggle.

At this point, it is necessary to note a peculiarity of the Communist Party's action during the 1930's. Working in the city of São Paulo, where a significant share of the population was made up of immigrant workers from various origins, internal divisions were established, with the purpose of acting along with each nationality. Thus, national origin was used as a strategy to reach all the workers in all their diversity. This aim can be found across in *Darbinikų Žodis*' subtitle, which indicates "*Lithuanian Fraction*". This intention was fairly successful, if we consider the associations and newspapers produced by Lithuanian immigrants in comparison to the other nationalities. For example, Polish and Russian immigrants were never able to publish their own left wing periodicals. Having enough information about *Darbinikų Žodis* ideology and activities, the State police resumed investigations aiming to invigilate the work of Tzia Kovalsky. In March 18, 1932, Abrahão and Tzia Kovalsky were arrested, along with Albino Kynas and Leon Shofferman, while they were printing copies of the newspapers. All of them were put on trial and expelled from Brazil.

A little more than one year after closing *Darbinikų Žodis*, another clandestine newspaper *Mūsų Žodis* began to circulate. The Police's references to *Mūsų Žodis* publication are scarce. The State police was not able to find the print house or to identify its editors. In a report about Communist Party activities, investigators even suggested that the newspaper was not printed in Brazil⁹. Thus, we don't know ways that allowed it to be spread secretly, and are not even sure about the period of its circulation.

Analyzing the ideological content of *Mūsų Žodis*, we see some changes in the Brazilian Communist Party's (PCB) directives. Following the Communist International, the PCB initiated a creation of a broad front uniting left-wing associations to fight the advancement of fascism. Thus, the PCB supported the formation of the ANL, *Aliança Nacional*

Libertadora (National Liberator Alliance) directed by Luiz Carlos Prestes. Anti-imperialism and agricultural issues were topics presented in other articles of *Mūsų Žodis*. However, the newspaper had propaganda-oriented aims, and was not concerned with long theoretical explanations of political concepts. It was dedicated to emphasize the party's directives with short texts filled with political mottos. Also disputes among Lithuanians in their own organizations were emphasized, by pointing out that the Catholic Church and Lithuanian Consulate worked as denouncers of communist workers.

In search of information in the Lithuanian communist newspaper *Mūsų Žodis*, the police chief in charge sent a letter to the Lithuanian consulate requesting more information about the newspaper. The consul stated to know nothing about it. However, he made use of the situation to request an investigation on the *Lietuvių AIDAS Brazilijoj* newspaper. His intent was to close the newspaper and to expel its editors, Kostas Uckus¹⁰ and Antanas Dutkus¹¹, as a newspaper which "insulted" the Lithuanian government could not be favorable "*to the development of good relationships between the two friendly countries*" and concluded that: "*It is exactly at this moment (...) when His Excellency, Mr. President of the Republic of Brazil has suspended the constitutional warranties, considering that the most fierce prevention and repression measures have become necessary, more than ever, and the closing of Lietuvių AIDAS Brazilijoj newspaper is perfectly legal(...) as it is in the interest of Brazil to expel its two directors and editors*"¹²

The law referred to by the consul was the National Security Act, one of the most repressive laws ever enacted in Brazil that simplified and enlarged the deportation of foreigners involved in political activities. The latter request reveals the parallelism of the Lithuanian consulate and the Politic Police in their efforts to silence left wing criticism.

The *Lietuvių AIDAS Brazilijoj* came into being in 1927. In the pages of this periodical we see a critical stance towards the Lithuanian president Antanas Smetona. Moreover, the Lithuanian elite was called “feudal”, and deemed as being responsible for Lithuanian emigration, a traumatic period, and also deemed as being responsible for the terrible living conditions that the immigrants met in Brazil. In this sense, such criticism was a nuisance to the consulate. The newspaper also adopted an anti-clerical stance, as can be seen in the article: “*What does the Church serve for?*” which claimed that this institution was the “*worker’s worst enemy*” and that the priests lived voluptuous and luxurious lives¹³.

Unlike other Lithuanian newspapers, that belonged to, or were supported by, organizations such as the consulate or the Communist Party, *AIDAS* was sustained by commercial advertisements, collaborators, and sales. After the denouncement by the Consulate, Dutkus and his newspaper were investigated. The police classified Dutkus as a “moderate socialist”. The newspaper’s distribution was finished in 1938, at a time the, when nationalist decrees forbade the printing and distribution of any printed matter in a foreign language throughout the country.

In November 1935, communists tried to initiate revolutionary changes under the leadership of Luiz Carlos Prestes. With the failed attempt, the political repression increased, alongside hundreds of arrests. Such a situation caused the disgruntling of all the Lithuanian associations identified with the communism that still existed. In general, the stressful atmosphere and the possibility of being expelled from Brazil created a lot of disorganization among communist associations in Brazil.

During the Vargas period (1930-1945) 778 people in total were expelled. Among the nationalities with the greater number of persons expelled between 1930 and 1945 were the Portuguese, with 17 % of the total, Spanish

13.05%, Japanese, 10.84%, Polish, 8.49%, Italian 7.57%, Lithuanian, 7.18%, Russian, 5.87%. If we compare the percentage of entrances and deportations, we may see that the number of Lithuanians expelled was comparatively higher than other nationalities. Relying on such data, it is safe to conclude that Lithuanians during that time in Brasil were politically active and received heightened a supervision by authorities.

Among the thirteen Lithuanians expelled from Brasil there was a woman, Beruta Maria Vanaite. Her imprisonment was not based on any criminal record that would prove her being a communist activist. On the contrary, accusations were entirely based on her personal relationships. As evidences of being guilty, it was pointed that she was an “unwanted foreigner”, having had relationship with a “young man”, who was a leader of the Communist Youth¹⁴.

In 1937, Getulio Vargas staged another *Coup D’état* and implemented a regime inspired by Italian fascism, which was named *Estado Novo*. In 1938 he adopted a set of laws forbidding political manifestations by immigrants. With the beginning of World War II, the restrictive measures became even more visible. Lithuanian organizations had to fit in to these new provisions. Through a telegram the Minister of Justice of Brazil requested the governor of São Paulo to conduct “a more rigorous treatment of the foreign societies”. Such a recommendation was forwarded to DEOPS, which afterwards invited the presidents of the immigrant associations to account for their activities. Thus, in January 17, 1942, Juozas Vasiliauskas, who was the president of *Sąjunga*¹⁵, was called to clarify his organization purposes. The inquiry found that the association had a beneficial, sportive and cultural nature, without any political inclinations. Yet the officer warned that the association should not promote any listening of foreign radio transmissions.

While *Sajunga* was not a target for systematic investigations, it was not the case for “*Rytas*”, a collective of amateur drama actors⁶. We do not have any documentation regarding its foundation. However, after the closure of other communist associations, *Rytas* started gathering Lithuanians who were opposed to the Consulate and *Sajunga* policies, including Communists. In order to avoid being closed by the DEOPS, *Rytas* tried to meet all legal requirements of the Brazilian government so that they could keep working. Investigations about *Rytas* were initiated on June 7, 1939. At this time, a denouncement letter signed by a “Friend of Brazil” indicated that secret meetings were held for discussing communist issues. Nothing was found during the investigation, but *Rytas* remained under surveillance.

On 29th March, 1943 *Rytas* held a meeting to regularize their status, in regard to the nationalization laws imposed by the Estado Novo’s government, which prohibited the use of foreign names in associations. Thus, their name was changed to *Cruzeiro do Sul* (*The Southern Cross*). In a drama festival held on the 21st May, 1944, the DEOPS investigator noted that several individuals who attended the event were already reported by the police. The report emphasized that some songs were sung in “Slavic language”, violating legal restrictions and showing that the association “*was particularly interested in Russian matters*” (communism), concluding that “*as it confirms suspect elements in its leaderships, we have already arranged to infiltrate one of our representatives in its board of members*”⁷.

Since May 1944, the police started to produce systematic reports on that association’s activities: meetings, celebrations and attendees. Such information gathered by spying on individuals, allowed the police to evaluate their actions and detect any political crime by Keeping only a single secret informer, the police made *Rytas*’ members believe they were free of surveillance.

During 1947 and 1948, Brazil received a new wave of Lithuanian immigrants, this time from Displaced Persons Camps from Germany. In 1945, the allied nations decided that all foreigners in German territory would be treated as “displaced persons”. In Germany refugee camps were formed and maintained by the Allies, except the USSR. Initially, those camps were supervised by the International Red Cross, and later were handed over to the UNRRA (*United Nations Relief Repatriation*), which was replaced in 1947, by the IRO (*International Refugee Organization*), an organization granted legal protection by United Nation. Following the international treaties some countries, including Brazil, opened their borders to receive them.

In refugee camps in Germany, political organizations were established, forming *Vlikas – Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas*, which on 14th June, 1949. Issued the *Lietuvių Charta*. The document urged Lithuanians to maintain their national identity abroad and to fight for the independence of Lithuania from the USSR. The latter urge was also interpreted as a fight against communism on more general terms.

According to the Immigration and Colonization Department data, 11,287 displaced persons entered the state of São Paulo between 1947 and 1949. Among these, 439 were Lithuanians. However, those numbers should not be considered as absolute, as immigrants sometimes concealed their real nationality.

Despite being less numerous, Displaced Persons had a definite impact on the Lithuanian community in Brazil. In contrast to the immigration at the beginning of the century, this one was formed by people with a higher education who had lived through the development of an independent Lithuania. Their political views can be synthesized as a mix of conservative Catholicism, nationalism and anti-communism. By uniting themselves to spread agitation against the Soviet government, they started to be viewed in a

positive manner by the police authorities. A significant sign of this favourable view is in a report presented by “Zequinha”, a DEOPS agent who had infiltrated the Lithuanians.

We see that Zequinha attributed them an important political role, as he was able to find “good elements” among these Lithuanians DPs, or in other words, individuals willing to collaborate in a decisive manner to “annihilate the communists”. He proposed to hold meetings where “*Letters from Lithuania would be read, holding conferences of refugees who came here and had experienced communism*”.¹⁸ A set of reports made by the DEOPS proves that “displaced persons” contributed to a positive view of Lithuanian “cultural activities”, such as, for instance, the dance groups, choir and the *Mūsų Lietuva* newspaper, incidentally the only Lithuanian newspaper in circulation until present day.

After the end of World War II, the left-wing was reorganizing its objectives, by resuming its connections with the Lithuanian communists in other South American countries, and also with the USSR. In order to achieve this, an international congress was held in Montevideo on 24-26th August, 1946. Five Lithuanians from São Paulo attended it: Paulina Cernauskas, Jeronymo Bubenias, Afonso Kucinskas, Vladas Burkas and Magdalena Latvanine. Participants brought fifty petitions to Montevideo, with 4,000 signatures of Lithuanians residing in Brazil, expressing “congratulations to the Soviet Lithuania, to the Red Army, and to Stalin”. Funds to the value of 100,000 *Cruzeiros* (Brazilian currency) wish were raised for the reconstruction of the URSS were handed to the Soviet ambassador in Uruguay, Jacob Z. Suriz.

Ten resolutions were approved in the congress. Among these, a demand for South American governments not to receive anymore displaced persons and to deport DPs as war criminals to the USSR. Likewise, they defended the recognition of the “Soviet Lithuania” and did not acknowledge its former

consuls. They also proposed supporting Lithuania financially and founding a committee to coordinate the work of the so-called progressist Lithuanians, citing the *Darbas* newspaper, which was being published in Uruguay, as the main press organ.

In 1947, the DEOPS/SP arrested these five Brazilian participants. Based on investigations of communist activities, the authorities found out about the Lithuanian Communist Congress in Montevideo. Those police operations accorded to political changes that took place in Brasil. In 1948, the PCB was once again was deemed as illegal, and repressions renewed. Thus, Lithuanians who had attended that congress were arrested and investigated in order to deport them according to the 1948 administrative rule. However, they could not be deported as they had children born in Brasil or were married to Brazilians, conditions that would legally hinder the deportation. The Ministry of Justice authorized them to be freed, though with restrictions. Every month they had to present themselves to the DEOPS. Only in 1966 was the case terminated.¹⁹

The repressive process against the communist Lithuanians was over in 1948 when *Rytas*, the collective of amateur drama actors, that was under police surveillance since 1944, was closed. In 1947, *Rytas* received a visit from Luiz Carlos Prestes, the PCB’s leader, who made a speech and took some photos there in order to raise funds for the association. This visit served as an excuse to close *Rytas* as the Brazilian Communist Party was proclaimed as illegal. A report to the secret service on 14th December, 1947 pointed out that after closing *Rytas*, there was an “absolute silence regarding communism”.²⁰

This “absolute silence regarding communism” should be interpreted as a final result of the association’s closure and the arresting members of the Montevideo congress. It was not an exaggeration. After this event there were no records of any other relevant leftist associ-

ation or publications in Lithuanian language, though still from time to time, leftist activists were still arrested and even a newspaper made on mimeograph machine was found. The political struggle among communist and anti-communist Lithuanians had come to an end.

The Lithuanian immigrants did not constitute a homogeneous body eager for “keeping their traditions” in a foreign country, but plural and heterogeneous groups, often in conflict. By forming their institutions, at the same time they strengthened the feeling of national origin and defined their ideological stance. That is why what is denominated as a “community” may be understood as a disciplining and normative instance, as being part of it and receiving its benefits implied accepting a political stance. Internal conflicts fostered a state of ongoing pressure which consequently resulted in the persistence and proliferation of extremist feelings. It was exactly these different stances that DEOPS sought to interfere, evaluating the scope of the endorsed projects and looking for collaborators. Thus, it is important to re-consider the operation of the State mechanisms in order to understand the insertion of the immigrant groups

in the formation of a society. The example of Lithuanian associations in Brazilian society during the Vargas period is a case in point.

Nuorodos

1. *Pront. n.º 2155*. DEOPS/SP, APESP.
2. *Pront. n.º 539*. DEOPS/SP, APESP.
3. *Pront. n.º 7168*. DEOPS/SP, APESP.
4. *Pront. n.º 539*. DEOPS/SP, APESP.
5. *Pront. n.º 522*. DEOPS/SP, APESP.
6. *Pront. n.º 1456*. DEOPS/SP, APESP.
7. *Pront. n.º 1529*. DEOPS/SP, APESP.
8. *Pront. n.º 1467*. DEOPS/SP, APESP.
9. *Pront. n.º 2431. Vol. 9* DEOPS/SP, APESP.
10. *Pront. n.º 2748*. DEOPS/SP, APESP.
11. *Pront. n.º 78284*. DEOPS/SP, APESP.
12. *Pront. n.º 2748*. DEOPS/SP, APESP.
13. *Pront. n.º 5452*. DEOPS/SP, APESP.
14. *Pront. n.º 2885*. DEOPS/SP, APESP.
15. *Pront. n.º 51*. DEOPS/SP, APESP.
16. *Pront. n.º 71681*. DEOPS/SP, APESP.
17. *Dossiê 30-J-8-001*. DEOPS/SP, APESP.
18. *Dossiê 30-Z-79.1*. DEOPS/SP, APESP.
19. *Pront. n.º 87770*. DEOPS/SP, APESP.
20. *Dossiê 30-J-001*. DEOPS/SP, APESP.

Erick Reis GODLIAUSKAS ZEN

TRAUKA IR SKILIMAS: BRAZILIJOJOS LIETUVIŲ ORGANIZACIJOS POLITINĖS POLICIJOS AKIRATYJE (1924–1950)

The main task of this research is to study political activities of Lithuanian residents in São Paulo state between 1924 and 1950 under the restraint of the Political Police. This research is based on the DEOPS / SP (São Paulo State Department of Political and Social Order; in Portuguese) surveillance archives. They help us to analyze inner struggles of Lithuanian communities in São Paulo state which were born out of antagonistic political views, especially between communists and anti-communists.

Pagrindinis šio straipsnio tikslas – ištirti lietuvių, gyvenusių San Paulo valstijoje 1924–1950 m., politinę veiklą politinės policijos suvaržymų metu. Šis tyrimas remiasi DEOPS / SP (portugalų kalba: San Paulo valstybinis politinės ir socialinės tvarkos departamentas) slaptaisiais archyvais. Jie padeda analizuojant San Paulo valstijos lietuvių bendruomenių vidines kovas, kurias sukėlė skirtingos politinės pažiūros, ypač komunistų ir antikomunistų.

Andrius MARTINKUS

Komunizmo ir rusiškumo santykio problema Antano Maceinos publicistikoje ir „euroazijininkų“ filosofijoje

1971 metais žurnale *Į laisvę* (Nr. 51) Antanas Maceina paskelbia straipsnį „Nuo komės bėgome?“, kurio paantraštė – „Komunizmo ir rusiškumo santykių klausimu“ – lyg ir turėtų sužadinti skaitytojo viltį, kad šiame tekste mąstytojas, savo filosofinėje ir publicistinėje kūryboje nemažai dėmesio skyręs komunizmo ir bolševizmo prigimties analizei, tačiau iki šiol vengęs gilintis į vienos iš nuožmiausių totalitarinių ideologijų ir tautos, kurios istorinėje ir valstybinėje būtyje jai buvo lemta išsišelti, santykį, pagaliau rado laiko pasidalyti savo mintimis su plačiąja (išeivijos) visuomene ir šia tema. Vis dėlto pastangų Maceinos tekste rasti bent kiek nuodugnesnį sąsajų tarp komunizmo ir rusų tautos nacionalinio charakterio (jos „sielos“), Rusijos religinės-valstybinės ideologijos bei Rusijos istorijos ypatybių apmąstymą nelydi sėkmė. Iš tikrųjų komunizmo ir rusiškumo santykio tema Maceinos straipsnyje yra pagalbinė, antraeilė, pasitelkiama tik kaip priemonė, kurios padedamas filosofas iškelia ir analizuoja daug svarbesnį jam, kaip vienam iš ideologinių intelektinių

nio katalikiškojo išeivijos sparno (ir ateitininkijos) vadų, problemą. Ne teorinėmis įžvalgomis apie komunizmo ir rusiškumo kaip tokio sąsajas nori pasidalyti Maceina su plačiąja lietuvių išeivijos visuomene. Pagrindinis filosofo kritiško žvilgsnio objektas yra pati toji visuomenė (bent jau nemaža jos dalis), kurios sąmonėje, Maceinos požiūriu vis labiau įsigali iš esmės neteisingas santykis tarp sąvokų „komunistas“ ir „rusas“ bei „komunizmas“ ir „Rusija“. „Mūsų sąmonė vis labiau linksta kovon su rusiškuoju imperializmu ir vis mažiau su komunizmu. Visą krašto nelaimę regime *rusuose*.“⁴¹ Filosofo, iki gyvenimo pabaigos likusio bekompromisio krikščioniškosios pasaulėžiūros gynėju, įsitikinimu (šio straipsnio tikslas nėra sociologinė ir istorinė analizė, kiek tas įsitikinimas atspindėjo realią padėtį), nemenką išeivijos dalį vis labiau užvaldo ideologinis nejautrumas, ryškėjantis neteisingu požiūriu į okupuotos Lietuvos, ją okupavusios Rusijos–SSRS ir komunizmo santykį. Maceinos nuomone, dalis lietuvių išeivijos pasidavė pagundai *suabsoliutinti* politinės Lietuvos

nepriklausomybės idealą, ant kurio aukuro neva galima aukoti absoliučiai viską, netgi tos nepriklausomybės *vidinį vertybinį turinį*. Kitais žodžiais tariant, *idealo ir tikrovės* santykis dalies išeivijos sąmonėje yra pavojingai iškraipytas. Ši sąmonė absoliutaus politinės Lietuvos nepriklausomybės idealo labui linkusi susitaikyti su komunistine tikrove. Kita vertus, komunistinė tikrovė yra iš principo nesuderinama su kai kuriais idealais, Maceinos įsitikinimu, turinčiais ne mažesnę (o gal ir didesnę) teisę būti laikomais absoliučiais (pavyzdžiui, krikščionybės pagrindų kuriamos kultūros ir krikščioniškojo socialinio teisingumo idealai). „Bevertant mūsų laikraščių ir žurnalų puslapius, susidaro įspūdis, esą jei Lietuvoje nebūtų rusų, tai ji, nors ir komunistiškai tvarkoma, būtų mums jau priimtina, ir mūsų kova jau būtų baigta.“² Bet politiniai lietuvių emigrantai nėra pirmieji pakliuvę į ideologinio neįsitraukimo paspęstus spąstus. Pasak Maceinos, prieš pusę amžiaus panašias klaidas darė politinė rusų emigracija.

Šio straipsnio tikslas yra palyginti komunistinės ideologijos ir Rusijos valstybės, komunizmo ir rusiškumo santykio refleksijas politinėje lietuvių emigracijoje (remsimės A. Maceinos šios refleksijos interpretacija, kuri, aišku, nebūtinai turi būti laikoma neiginijama) ir porevoliucinėje rusų emigracijoje. Analizuojamame A. Maceinos tekste mūsų filosofas cituoja du autorius (vieno iš jų – L. Karsavino – biografijoje, Lietuva, beje, užima ne paskutinę vietą), priklausiusius vadinamajam „euroazijininkų“ sąjūdžiui, komunizmo ir rusiškumo santykį interpretavusiam daug originaliau nei didžioji rusų politinės emigracijos dalis. Citavimo kontekstas leidžia spėti, kad A. Maceinai pastaroji interpretacija nebuvo žinoma. Euroazijininkų (kurių idėjos XXI a. pradžios Rusijoje išgyvena savo renesansą) politinės ir filosofinės minties tyrinėjimų nėra daug ir šiuolaikinėje Lietuvoje.

„Banditų gauja“ ar „iškaba“? Euroazijininkai

Savo straipsnyje Maceina kritikuoja dvi populiarias teorijas, jo nuomone, neteisingai aiškinančias komunizmo ir rusiškumo santykį. Vadinamoji „banditų gaujos“ teorija tvirtina, kad bedieviškas komunizmas nieko bendra su rusų tauta neturįs, kad komunizmas yra ideologinis Vakarų produktas, o bolševikai tėra „banditų gauja“, užgrobusi valdžią Rusijoje ir prievartaujanti iš prigimtųjų labai religingą rusų tautą, kaip, beje, ir kitas Sovietų Sąjungos tautas: „Komunistai anaipol nesą Rusijos ugdytiniai. Jie esą tik banditų gauja, užpuolusi rusų tautą istoriniame jos kelyje, ją apiplėšusi ir išprievartavusi.“³ Šios teorijos priešingybė yra vadinamoji „iškabos teorija“, pasak jos, internacionalinė komunistinė ideologija yra viso labo iškaba, kaukė, už kurios slepiasi tas pats amžinas ir agresyvus rusiškojo imperializmo veidas. Oficiali vakarietiška SSRS ideologija (marksizmas) tik slepia agresyvumą, ekspansionistinę Rusijos valstybės esmę. Rusiškasis komunizmas tėra senojo Rusijos imperializmo pavidalas ir tęsinys XX amžiuje: „Komunizmas pasirodęs Rusijos istorijoje ne kaip kokia rakštis, ne kaip šio istorinio kūno navikas, bet kaip *organiškas jo augimas* ir nuoseklus jo pavidalas modernine lytimi.“⁴

Pasak Maceinos, abi šios teorijos esančios ydingos, tai du kraštutiniai, supaprastinantys daug sudėtingesnį tikrovės vaizdą. Abi teorijos nurodo konkrečią – rusų – tautą, tik viena („banditų gaujos“) ją idealizuoja, kita („iškabos“) – demonizuoja. Kita vertus, abi teorijos nepakankamai įvertina komunistinę ideologiją ir jos galią daryti įtaką žmogaus mąstymui. Pirmoji teorija, skelbdama komunizmą esant specifiniu degraduojančiu Vakarų intelektualiniu produktu, nesugeba įtikinamai paaiškinti, kodėl gi šiam nuodindam užkratui neatspariausia pasirodė būtent „Šventoji Rusia“. Antroji atsisako matyti tą

akivaizdų (bent jau krikščioniškai sąmonei) faktą, kad didžiausių aukų ir dvasinių nuostolių komunistinis eksperimentas pareikalavo iš pačios rusų tautos. Negalima istoriją ir žmonių visuomenę iš pagrindų perkeisti, pretenduojančio antikristiško komunizmo siaubo redukuoti iki paniekinamos „banditų gaujos“, lygiai kaip negalima nematyti, kad komunizmas yra ne tik „iškaba“, slepianti tradicinę agresyvią Rusijos imperializmo esmę, bet ir baisi pasaulėžiūra, iš esmės keičianti pačios Rusijos tikrovę. Komunizmas, neabejoja Maceina, yra daugiau negu „banditų gauja“, daugiau negu „iškaba“.

Aptardamas pirmąją kritikuojamą teoriją, Maceina nesusilaiko nuo kategoriško tvirtinimo, kad „tai samprata, atstovaujama beveik visos (išskyrus gal tik *N. Berdiajevą*) rusų emigracijos Vakaruose“⁵. Toks kategoriskumas negali nenustebinti kiekvieno, bent kiek nuodugniau susipažinusio su intelektualine porevoliucinės rusų emigracijos istorija. Reikia pripažinti, kad didžioji dalis rusų emigrantų iš tikrųjų bolševikus laikė „banditų gauja“. Bet „didžioji dalis“ dar nėra „beveik visa, išskyrus gal tik *N. Berdiajevą*“. Tarsi nebūtų nei *smenovechovcy* (сменовеховцы), nei nacionalbolševikų (tai buvo ideologinės srovės, atstovaujamos ne vieno ir ne dviejų asmenų). Todėl šioje vietoje tenka konstatuoti patį Maceiną pasidavus tikrovės supaprastinimo (gal publicistinio dėstymo sumetimais) pagundai. Tačiau dar labiau stebina tai, kad tarp pavardžių, kurias Maceina, regis, yra linkęs pasitelkti į pagalbą kaip įrodymą to, jog „beveik visa“ rusų emigracija beatodairiškai stojo „banditų gaujos“ teorijos pusėn, mes aptinkame... Levo Karsavino ir Georgijaus Florovskio pavardes. Maceina cituoja pirmąjį, pasak kurio, komunizmas esąs „europietiški nuodai“, ir antrąjį, teigusį, kad „komunistinė epidemija Rusijon atėjo iš Europos“. Išimti iš savo ideologinio konteksto šie teiginiai atitinka „banditų gaujos“ teorijos raidę. Bet šios teorijos raidę atitinka kad ir toks paties

Maceinos teiginys: „Bolševikai tik išvystė ir suorganizavo tai, ką Vakarų liberalai buvo užbrėžę“⁶. Tačiau ironiškiausia tai, kad abu Maceinos cituojami autoriai priklausė politiniam ir ideologiniam sąjūdžiui, kategoriškai neigusiam minėtos teorijos dvasią. Mūsų filosofas remiasi *N. Berdiajevo* redaguotu žurnalu „*Putj*“ („Kelias“, 1926 m. Nr. 2), kuriame išspausdintas *L. Karsavino* „Atsakymas į Berdiajevo straipsnį apie euroazijininkus“ ir *G. Florovskio* tekstas „Suakmenėjęs bejausmiškumas: polemikos prieš euroazijininkus klausimu“. Karsavinas ir Florovskis (abu, tiesa, ne visą gyvenimą) buvo *euroazijininkai*.

Euroazijininkų, kaip organizuoto politinio ir intelektualinio judėjimo, pradžią įprasta sieti su 1921 m. Sofijoje išleistu keturių autorių (*Nikolajaus Trubeckojaus*, *Piotro Savickio*, *Piotro Suvčinskio*, *Georgijaus Florovskio*) straipsnių rinkiniu „Išėjimas į Rytus: Nuojautos ir išsipildymai. Euroazijininkų teiginiai“. Pagrindiniu savo tikslu euroazijininkai skelbė naujos Rusijos valstybinės ideologijos, turėsiančios pakeisti komunistinę, sukūrimą⁷. Judėjimas buvo labai nevienalytis. Jame dalyvavo daug skirtingų profesijų žmonių (filosofai, istorikai, ekonomistai, teisininkai, menotyrininkai). Vieni žmonės išeidavo iš sąjūdžio, kiti ateidavo. Euroazijininkai turėjo savo leidyklą ir per beveik dvidešimtmetį judėjimo istoriją paskelbė daugybę tekstų periodiniuose ir neperiodiniuose leidiniuose bei monografijose. Nors judėjimo sudėtis buvo gana marga, bet vienas dalykas visus be išimties euroazijininkus vienijo. Tas dalykas buvo *Rusijos revoliucija*. Aišku, galima sakyti, kad tam tikra prasme revoliucija suvienijo visus jos nepriėmusius ir nuo bolševizmo bėgusius – suvienijo bendru emigrantų likimu. Bet apie euroazijininkus tenka kalbėti kaip apie kitokią, ypatingą vienybę. Jokia kita politinė ir ideologinė rusų emigracijos srovė (turiu omenyje būtent srovės ir judėjimus, nes atskirų intelektualų kūryboje, be abejo, būta labai nuodugnių Rusijos revoliucijos

įvykio apmąstymų – pakanka prisiminti tą patį N. Berdiajevą ir jo knygą „Rusiškojo komunizmo ištakos ir prasmė“) neteikė revoliucijai tokios ontologinės, metafizinės reikšmės, kaip tai darė euroazijininkai. Pasak jų, revoliucija nesanti vien košmariškas sapnas, vien baisus Rusiją ištikęs atsitiktinumas. Revoliucijos faktas, jos tikrovė yra neatšaukiami. Niekada nebesugrįš ta Rusija, kuri buvo iki revoliucijos. Tie, kurie mano kitaip, nesvarbu, kairieji ar dešinieji, monarchistai ar respublikonai, konservatoriai ar socialistai, yra tiesiog akli. Tie, kurie svajoja apie kontrrevoliuciją ir sugrįžimą į 1914-uosius, yra „gyvieji numirėliai“. Euroazijininkai tvirtino, kad revoliucijoje nebeatšaukiamai žuvo senoji Rusija, „Peterburgo Rusija“, ta Rusija, kurios kūrėjas buvo Petras I.

Euroazijininkų rusiškumo ir komunizmo santykio interpretacija bendrame ideologiniame rusų emigracijos fone (ten iš tikrųjų vyravo, Maceinos žodžiais tariant, „banditų gaujos“ teorija) buvo, švelniai tariant, „nestandartinė“. Euroazijininkai nepropagavo visiško susitaikymo su revoliucijos rezultatais ir juo labiau su bolševikiniu režimu, idėjos, kaip tai darė smenovechovcai ir nacionalbolševikai. Pasitelkiant Maceinos vartojamą terminologiją, euroazijininkų požiūrį į rusiškumo ir komunizmo santykį būtų galima apibūdinti kaip savotišką „banditų gaujos“ ir „iškabos“ teorijų sintezę. Bolševikai, apsiginklavę tikrų tikriausiu vakariečių ideologiniu ginklu – marksizmu – iš tikro yra „banditų gauja“, svetima Rusijai ir ją prievartaujanti esmė: „Esmė, kurią Rusija dėl savo dvasinio imlumo ir susijaudinimo priėmė ir nuosekliai įgyvendino, savo ištakomis ir dvasine kilme nėra rusiškoji esmė. Komunistinis sąmyšis Rusijoje įvyko tik kaip daugiau negu du šimtmečius trukusio „europeizacijos“ proceso užbaigimas.“⁸ Taigi bolševikai yra „banditų gauja“ – būtent tokia kontekste Maceina cituoja euroazijininkus Florovskį ir Karsaviną. Bet bolševikai nėra

vien tik „banditų gauja“. Toji gauja neatsirado iš niekur. Ji – joks atsitiktinumas ar istorijos kuriozas. Tai gaujai buvo lemta atlikti savo kraupų darbą. Čia euroazijininkų rusiškumo ir komunizmo santykio interpretacija meta iššūkį ne tik visai likusiai rusų emigracijos daliai, bet ir visai tradicinei rusų istoriografijai. Pasirodo, gryniausio europiečio Karlo Marxo filosofija apsiginklavęs bolševizmas esąs ne kas kita, o du šimtus metų trukusios Petro I pradėtos Rusijos europeizacijos loginė pabaiga: „Svarbu suprasti, kad *revoliucijos negalėjo nebūti*, ir ne tik kaip valdžios pakeitimo, bet būtent kaip giluminio kultūrinio-buitinio sukrėtimo ir sutriuškinimo.“⁹ Pasak Florovskio, „SSRS prasideda ne nuo spalio, bet daug anksčiau“¹⁰. Šioje vietoje euroazijininkų istoriosofija ryžtasi „banditų gaujos“ ir „iškabos“ teorijų sintezei.

Euroazijininkų istorijos filosofijos „Trojos arkliu“, kuriame tūnojo „Rusijos idėjos išsigimimo į Kremliaus mafijos pasaulinės hegemonijos idealą“¹¹ potencialą, buvo gana dviprasmiškas bolševikų režimo vertinimas, visai pagrįstai daugumos rusų emigrantų įtartas flirtu su bolševizmu. Taigi bolševikai yra „banditų gauja“, pasak Karsavino – „vagys“¹². Kaip agresyvios ir bedieviškos vakariečių ideologijos nešėjai, bolševikai įkūnija metafizinį, antikristišką blogį: „Dabar aišku, kad atkaklumo ir patoso revoliucija semiasi ne iš taikomojo savo nerealių visuomeninės būties idealų įgyvendinimo, bet iš pačios kovos prieš Dievą ir Kristų gelmių.“¹³ Kyla natūralus klausimas: jeigu bolševizmas yra toks siaubingas metafizinis, antikristiškas blogis, kaip tada vienas iš didžiausių euroazijininkų autoritetų (šalia N. Trubeckojaus) P. Savickis jau 1921 metais laiške P. Struvei galėjo rašyti: „Noriu pabrėžti, kad aš visada atmečiau ir dabar radikaliai atmetu ne tik komunizmą, bet ir socializmą bet kokių pavidalų. Ir vis dėlto Rusijos ateitį aš linkęs sieti su Sovietų valdžios, vadinančios save komunistine, ateitimi.“¹⁴ Euroazijininkai atmetė bolševikų *doktriną* (eu-

ropiečio K. Marxo dialektinį materializmą), bet ne pačią bolševikų *valdžią*, ne patį, pasak jų, „naująjį valdantįjį sluoksnį“. Čia susiduriame su tam tikru euroazijininkų istorijos filosofijos nenuoseklumu ir prieštaravimu, kuris negalėjo tęstis amžinai ir kuris, kaip netrukus matysime, atvedė prie „Rusijos idėjos išsigimimo į Kremliaus mafijos pasaulinės hegemonijos idealą“. Teigdami bolševikų ideologijos šėtoniškumą, euroazijininkai, kita vertus, tikėjo šios ideologijos esminiu nepatvarumu, jos negebėjimu įleisti gilius šaknis rusiškoje dirvoje. Euroazijininkai tikėjo greitu komunizmo žlugimu, bet tas žlugimas nebūtų nauja revoliucija (arba kontrrevoliucija, apie kurią svajojo nemaža rusų emigracijos dalis) – tai būtų laipsniška bolševizmo transformacija, kurios metu „naujasis valdantysis sluoksnis“, matydamas akivaizdų marksizmo netinkamumą rusiškajai valstybinei tikrovei, palengva keistų iš prigimties svetimos Rusijai ideologijos elementus kitos, „organiškai“ Rusijai tinkamos, ideologijos elementais. Būtent tokios naujos Rusijos valstybinės ideologijos – eurazizmo – kūrimui ir atsidėjo euroazijininkai. Šiandien akivaizdu, koks naivus buvo tas tikėjimas galimybe demonui virsti angelu. Bet prie to naivumo dar sugrįšime. Dabar pažūrėkime, kaip euroazijininkų istoriosofija bandė „sutaikyti“ „banditų gaujos“ ir „iškabos“ teorijas.

Matėme, kad Maceina bandė pasiremti Karsavinu kaip vienu iš „banditų gaujos“ teorijos atstovų, kuris tvirtino, kad komunizmas esąs „europietiški nuodai“. Bet ką pasakytų mūsų mąstytojas, perskaitęs štai kad ir tokį Karsavino teiginį: „Bolševikai tik klijuodavo komunistines etiketes prie stichinės, juos pagavusios ir juose bylojusios srovės“¹⁵? Ar ne tobula „iškabos“ teorijos iliustracija? Ir ar tikrai, teigdami, kad bolševikai yra „europietiškais nuodais“ Rusiją girdanti „banditų gauja“, euroazijininkai netikėjo tų nuodų mirtinu nuodingumu ir teigė komunistinę ideologiją su jos šūkiais ir frazeologija esant

etikete, už kurios kunkuliuoja stichinis Rusijos istorinis procesas, pulsuoja ta pati amžinoji Rusijos esmė: „Komunistinė ideologija randasi pačiame rusiškojo istorinio proceso paviršiuje. Nereikia perdėti jos reikšmės ir įtakos.“¹⁶ Spalio revoliucija jokių būdu nesanti kažin kokia Rusijos istorijos „juodoji skylė“, ji – organinė Rusijos valstybingumo istorijos dalis. Dauguma euroazijininkų revoliucijos ir pilietinio karo rezultatus laikė *kompromisu* tarp bolševikų ir rusų liaudies. Esą rusų tauta pasinaudojo bolševizmu tam, kad išgelbėtų teritorinį buvusios Rusijos imperijos vientisumą ir atkurtų politinę šalies galią. (Bet, pavyzdžiui, Florovskui, kuris bandė likti ištikimas nesuterštai krikščioniškajai istoriosofijai, kalbos apie „kompromisą“ tarp bolševikų ir rusų liaudies visada buvo svetimos.) Bolševikai buvo vienintelė politinė jėga, kuri visuotinės suirutės ir anarchijos sąlygomis galėjo išgelbėti Rusiją nuo visiško subyrėjimo: „Mes netvirtiname, kad bolševikai – ideali valdžia, netgi – kad jie tiesiog gera valdžia. Bet mes darome prielaidą, kad jie yra geriausia valdžia iš visų šiuo metu Rusijoje įmanomų.“¹⁷ Tačiau komunizmas nėra *vien tik* iškaba, po kuria slepiasi ta pati nekintama Rusijos esmė, tarsi revoliucija nieko nebūtų iš esmės pakeitusi. Euroazijininkai tikėjo, kad bolševizmas (euroazijininkai skyrė sąvokas „bolševizmas“ ir „komunizmas“, bet čia mes šio skirtumo nenagrinėsime) ženklina iš esmės naujos epochos tūkstantmetėje Rusijos istorijoje pradžią. Nors marksizmu apsiginklavęs bolševizmas esąs Petro I pradėtos Rusijos europeizacijos kulminacija, kartu jis yra ir tas taškas, kuriame europeizacija pati save sunaikina. Nors bolševikų tikslas buvo užbaigti Rusijos vesternizaciją, atsitiko priešingai – dabar Rusija esą deeeuropeizuoja, vyksta „atsigręžimas į Rytus“ ir naujos, originalios, nei europietiškos, nei azijietiškos, bet *euroazijinės* kultūros, įkūnijančios autentišką (o ne Europą mėgdžiojančią, kaip buvo iki revoliucijos) Rusijos esmę, gimimas.

Aišku, komunistinė ideologija, ta neskonin- ga „etiketė“, nepadeda kūrybiškai išsiskleisti naujai kultūrai. Bet jau netrukus turėsianti įvykti (o pamažu jau ir vyksta) valstybinės Rusijos ideologijos transformacija, ir komunizmą pakeis eurazizmas.

Bet bėgo metai, o bolševizmas Rusijoje nerodė jokių savo silpnėjimo požymių. Ir „banditų gaujos“ bei „iškabos“ teorijų sintezė – toji „priešybių vienybė“ – ėmė vis labiau braškėti. Su kiekvienais metais „komunistinė Rusija“ vis labiau ir labiau virto, atrodo, nepajudinama, nebeatšaukiama istorine tikrove. „Komunistinė Rusija“ – dar prieš dvidešimt metų ši sąvoka skambėjo kaip *contradictio in adjec- to*. O vis dėlto tai buvo tikrovė. „Komunistinė Rusija“ – kur dėti loginį kirtį? Jei įvardysime „komunistinę“, pabrėšime „banditų gaują“. Visa euroazijininkų istorijos filosofijos logika neleido žengti šio žingsnio, nes tai būtų reiš- kę išduoti pamatinę eurazizmo istoriosofijos *credo*, jos *conditio sine qua non* – tikėjimą, kad Rusijos revoliucija atvėrė naują Rusijos istorijos epochą, kuriai lemta apreikšti pa- sauliui savitą euroazijinę kultūrą, originalias valstybingumo ir socialinio bei ekonominio gyvenimo formas. Euroazijininkų istoriosofinė mintis nuo pat pradžių „komunistinėje Rusijoje“ iškėlė antrąjį dėmenį, todėl, „komunizmui“ ir „Rusijai“ vis labiau suaugant į vieną kūną, šios minties logika pradinėje „banditų gaujos“ ir „iškabos“ teorijų sintezėje vis labiau linko pabrėžti „iškabos“ teoriją, teigiančią, kad komunistinė ideologija tėra etiketė, už kurios vyksta nepertraukiamas tūkstantmetis Rusijos valstybingumo isto- rijos procesas. Vienas iš eurazizmo „tėvų“ G. Florovskis, beje, vienas iš dviejų (kitas buvo L. Karsavinas) profesionalių teologų tarp euroazijininkų ir bekompromisio ko- munizmo priešininkas, gerai jautė šią eura- zizmo istoriosofijos dinamiką, todėl jau 1923 m. pasitraukė iš judėjimo, o 1928 m. parašė savo garsiąją „Euroazijinę pagundą“, negai- lestingą euroazijininkų filosofijos kritiką,

prasidedančią žodžiais: „Eurazizmo lemtis – dvasinės nesėkmės istorija“⁴⁸.

Iš tikrųjų „Rusijos idėjos išsigimimo į Kremliaus mafijos pasaulinės hegemonijos idealą“ kitaip nei „dvasine nesėkme“ sunku pavadinti. Pradėjęs nuo užmojo dvasiškai įveikti komunizmą, eurazizmas baigė sta- linistinės SSRS tikrovės apologiją. Ko gero, tokią minties evoliuciją (arba degradaciją) galima interpretuoti ir kaip savotišką eg- zistencinį nuovargį, kaip emigranto baimę amžiams būti paliktam anapus savo tėvynės istorinio proceso. 1928 m. euroazijininkų są- jūdis suskilo į „ortodoksinį“ ir „kairįjį“ (pro- sovietinį) sparnus. „Kairieji“ euroazijininkai (L. Karsavinas, P. Suvčinskis, D. S. Mirskis, S. Efronas), susibūrę apie 1928–1929 metais Paryžiuje ėjusį savitą „Euraziją“, kalti- no „ortodoksus“ (N. Trubeckojų, P. Savickį, V. Iljiną, N. Aleksejevą ir kitus) atotrūkiu nuo realybės, nenuoseklumu ir naivumu, skelbė, kad žadėtoji komunizmo transformacija, jei- gu dar ir nevisiškai įvyko, tai bent jau vyksta visu greičiu. Tai, kas iš pradžių vienijo visus euroazijininkus – revoliucijos kaip neatšau- kiamo fakto pajauta – dabar juos išskyrė. „Kairieji“ euroazijininkai vis labiau linko į susitaikymą su komunistine Rusijos tikrove ir netgi į tos tikrovės apologiją. „Eurazijos“ puslapiuose Karsavinas entuziastingai rašė: „Sovietų socializme apreikštas galingas kūry- binis proveržis. Tai siekis sukurti naują gyve- nimą, naują visuomenę, naują valstybę, be to, sukurti nedelsiant, nelaukiant besivelkančios senutės istorijos, bet iki galo įtempiant visas gyvas ir kūrybines jėgas.“⁴⁹ „Eurazija“ reika- lavo rinktis tarp emigrantų svajonių (įskai- tant ir euroazijininkų „ortodoksų“ tikėjimą komunizmo žlugimu) ir istoriją kuriančios rusų tautos dabarties. „Norime mes to, ar ne, bet Rusijos istoriją kuriama Rusijoje, o ne Paryžiaus kavinėse“, – teigė „Eurazijos“ au- toriai. Taip, Rusijoje dabar viešpatauja bolše- vikai, su kuriais mes, emigrantai, kovojome su ginklu rankose. Bet ar tik nebus bolše-

vizmas ta kaina, kurią Rusija moka už savo didybę ir teritorinį vientisumą? Jei taip, tai ar neturime mes, emigrantai, paaukoti savo kad ir labai brangius idealus ant rūsčios istorinės tikrovės altoriaus? Taip, Rusija dabar komunistinė. Bet, nepaisant to, ji – *vis tiek* Rusija. Kitos nėra, o galbūt ir *kitokios* daugiau nebus. Tad ką pasirinkti? Jei pasiliksim su savo idealais, rizikuojame amžiams numirti savo tautai kaip istorinei tikrovei. Ir „kairieji“ euroazijininkai rinkosi tikrovę – komunistinę, stalinistinę Rusijos tikrovę. Keli jų vadai (žymiausi iš jų buvo D. S. Mirskis ir S. Efronas, beje, poetės M. Cvetajevos vyras) priėmė sovietinę pilietybę ir grįžo į Stalino SSRS. Savo gyvenimą jie baigė lageriuose arba buvo sušaudyti. 1952 m. Abezės lageryje mirė ir L. Karsavinas. Tačiau 1929 metais jis – vienas pagrindinių laikraščio „Eurazija“ autorių – be gailėsio naikina „banditų gaujos“ teorijos likučius euroazijininkų istorijos filosofijoje: „Komunistai yra nesąmoningi gudrios Istorijos Dvasios įrankiai ir jos aktyvūs nešėjai, ir tai, ką jie daro, yra reikšminga ir reikalinga“²⁰. Visiškas „iškabos“ teorijos triumfas.

Politinė lietuvių emigracija ir klaidingų teorijų kerai

Taigi matome, kad komunizmo ir rusiškumo santykiui paaiškinti pasitelkdama „banditų gaujos“ ir „iškabos“ teorijų sintezę (ir šioje sintezėje pirmenybę visada teikusi „iškabos“ teorijai, o „Eurazijos“ puslapiuose paskelbusi galutinę pastarosios pergalę), euroazijininkų istorijos filosofija nepatvirtina kategoriško Maceinos teiginio, neva „banditų gaujos“ teorija esanti „samprata, atstovaujama beveik visos (išskyrus gal tik *N. Berdiajevą*) rusų emigracijos Vakaruose“. Tačiau, kita vertus, intelektualinė euroazijininkų sąjūdžio istorija, kurią jau ne kartą šiame tekste apibūdinome kaip „Rusijos idėjos išsigimimą į Kremliaus mafijos pasaulinės he-

gemonijos idealą“, liudija, kad pats „banditų gaujos“ ir „iškabos“ teorijų sintezės užmojis, į kurį (ir drauge į subtilesnį ir rafinuotesnį komunizmo ir rusiškumo santykio aiškinimą) pretendavo ką tik gimęs judėjimas, buvo pasmerktas nesėkmei dėl esminio tiek vienos, tiek kitos teorijų trūkumo, nurodyto Antano Maceinos – *nepakankamo komunizmo ideologijos ir jos galios transformuoti žmogaus mąstymą, keisti pamatinius visuomeninės būties pagrindus įvertinimo*.

Gundančiam „banditų gaujos“ ir „iškabos“ teorijų paprastumui, pasak Maceinos, neatsispyrė ir nemaža dalis politinės lietuvių emigracijos. Beje, filosofas pripažįsta, kad ilgą laiką išeivijos sąmonėje santykis tarp „komunizmo“ ir „rusiškumo“ išsmės buvęs teisingas. Ilgą laiką, tvirtina Maceina, mes, emigrantai, sugebėjome pakilti virš minėtų teorijų ribotumo ir aiškiai suvokėme, kad „komunizmas Rusijoje yra daugiau negu tik gauja ir daugiau negu tik iškaba; kad jis ten yra virtęs viso rusiškojo gyvenimo veiksmu ir kad šis veiksmys yra atėjęs su sovietine okupacija ir į Lietuvą. Lietuvos įjungimas į Sovietų Sąjungą buvo ne tik jos įjungimas į Rusijos imperiją, bet ir jos įjungimas į komunistinę ideologiją.“ Todėl, atsakydamas į straipsnio pavadinime suformuluotą klausimą ir kartu išreišdamas politinių lietuvių emigrantų nuostatą, kuriai jie buvo „ilgą laiką“ ištikimi, Maceina rašo: „Nei mes bėgome nuo rusų, nei vėliau kovojome prieš rusus kaip rusus. Mes bėgome nuo komunistų ir kovojome su komunizmu.“²¹ Kitais žodžiais tariant, mąstytojo įsitikinimu, lietuvių išeivijos ankstesnės pozicijos stiprybė buvo tvirtas įsisąmoninimas, kad *politinė* Lietuvos nepriklausomybė (nuo Rusijos) negali būti savarakiškas tikslas, atsietas nuo *dvasinio* Lietuvos išsivadavimo (nuo komunizmo). Abu tikslai privalo eiti išvien.

Deja, šiandien, konstatuoja Maceina (kartu, kad sociologinė ir istorinė šios filosofo „diagnozės“ analizė nėra mano straipsnio objektas), harmonija tarp politinio ir dva-

sinio Lietuvos išvadavimo siekių nemažos mūsų išeivijos dalies sąmonėje yra pažeista. Tai liudija „banditų gaujos“ ir „iškabos“ teorijų įsitvirtinimas viešajame išeivijos diskurse. Užuoat komunizmas regėjusi nacionalinius skirtumus transcenduojantį metafizinį blogį, metantį iššūkį Dievui, Jo sukurtam pasauliui ir Dievo sukurtai žmogaus prigimčiai bei prigimtiniams visuomeninės būties dėsniams, dalies mūsų politinės emigracijos sąmonėje vis labiau įsigali įprotis to metafizinio blogio imperijos (šią sąvoką reikėtų suprasti plačiąja krikščioniška, o ne perdėm politizuota Reagano metaforos prasme) provincijoms taikyti savotiškus „dvejopus standartus“ „banditų gaujos“ ir „iškabos“ teorijų pavidalu. A. Maceina priekaištuoja šiai sąmonei dėl klaidos, kurią darė didelė dalis porevoliucinės rusų emigracijos – visą kaltę dėl komunizmo įsigalėjimo versti išorinėms, nedraugiškoms mūsų tėvynei jėgoms. Kaip rusų emigrantai komunistus laikė nieko bendra su rusišku mu ir „Šventąja Rusia“ neturinčiais ir nuo šlykščiausių Vakarų idėjų ištvirtusiais išsigimėliais, taip dabar lietuvių emigrantai komunistus regi kaip iš Rusijos mūsų tėvynę Lietuvą – „Marijos žemę“ – užpuolusią „banditų gaują“. Taigi Lietuvos atžvilgiu komunizmas esąs „banditų gauja“. O Rusijos atžvilgiu internacionalizmą skelbiantis komunizmas esąs „iškaba“, kuria prisidengdama Rusija vykdo savo tradicinę nacionalistinę imperinę politiką. „Esame pasisavinę abi anksčiau minėtas teorijas: iškabos teoriją *Rusijos* atžvilgiu (už viską kaltas ne komunizmas, bet rusiškasis imperializmas) ir banditų teoriją *Lietuvos* atžvilgiu (viską tėvynėje daro parsidavėlių gauja, bet ne komunistinė ideologija). Tai reiškia, kad esame netekę pusiausvyros anų dviejų mūsų kraštui gresiančių pavojų atžvilgiu: rusiškumo ir komunizmo – ir tai *komunizmo naudai!*“²²

Kaip ir porevoliucinės rusų, taip ir dabartinės lietuvių emigracijos viena didžiausių klaidų, Maceinos nuomone, yra įsitikinimas,

kad jų tėvynę ištikęs blogis yra jeigu ir ne visiškai, tai bent jau didesne dalimi *išorinis* blogis, ir tą įsitikinimą lydinčio savo tautos sugebėjimo priešintis blogiui (konkrečiai – komunizmui) perversinimas. Didžioji rusų emigracijos dalis gyveno greita komunizmo žlugimo (arba komunizmo transformacijos, kaip teigė euroazijininkai) viltimi, nes komunizmas esąs Rusijai organiškai svetimas, čia ne jo namai, jo namai – Europa. Pasak Maceinos, „banditų gaujos“ teorijos taikymas Lietuvai liudija tokį patį nekritišką požiūrį į lietuvių tautos gebėjimą priešintis blogiui, kurio namai – Rusija. „Kaip rusų emigrantai komunizmą Rusijoje, taip mes dabar jį Lietuvoje laikome tik parsidavėlių ir padlaižių gauja – „Sniečkus ir jo asistentai“, – tikėdami, kad lietuvių tauta esanti komunistinei ideologijai tiek atspari, jog šis ten nerandąs dirvos ir negalįs įleisti gilesnių šaknų. (...) Yra arba tik rusai, lietuvius prievartaują, arba ana gauja, tarnaujanti rusams. Mums atrodo, kad lietuvis negalįs tapti įsitikinusiu komunistu ir veikti ne „už numestą kaulo šmotą“, bet todėl, kad komunistinė ideologija yra virtusi jo pasaulėžiūra. Be abejo, būtų labai malonu, kad lietuviai tokio atsparumo komunizmui parodytų... Tačiau ar tai ne išmonė?“²³

Antano Maceinos nemeilė liberalizmui gerai žinoma, o pasibjaurėjimas tuo, ką šiandien vadiname „vartotojiška visuomene“, lydėjo mąstytoją nuo „Buržuazijos žlugimo“ ir kitų ankstyvųjų veikalų parašymo laikų. 1956 metais skaitytame pranešime filosofas kalba apie ideologinę Vakarų negalią komunizmo akivaizdoje: „Vakarai šiaandien neturi nieko, ką jie *kaip turinį* galėtų pastatyti prieš komunistinę pasaulėžiūrą. Jie turi tik formalinę laisvę, kuri tačiau yra be turinio.“²⁴ Tai tradicinė vakarietiškojo formalizmo ir negatyviosios laisvės sampratos kritika, beje, ypač išplėtotą rusų religinėje filosofijoje. Vienintelis pozityvus turinys, galintis būti priešpriešinamas komunizmui (ir kuriuo vieninteliu besiremiami lietuviai gali „parodyti komu-

nizmui atsparumą“), yra tas, kurį komunizmas ir kėsina sunaikinti pirmiausia – savo gyvybingumą darbais liudijantis autentiškas krikščionių tikėjimas. Deja, „krikščioniškas idealas yra nustumtas į siaurų ratelių sienas ir vegetuoja be entuziazmo“²⁵. 1971 metais, nepaisant įvykusio II Vatikano susirinkimo, kurį Maceina priėmė labai teigiamai, situacija vargu ar buvo pasikeitusi iš esmės. Plintančios sekuliarizacijos fone Vakarų valstybių kolonijose į savo baigiamąją stadiją įžengė nacionalinis išsivadavimo judėjimas, kuriam ne vienoje šalyje vadovavo marksistiniai arba šiaip kairuoliški sąjūdžiai, o ir patį A. Maceiną tremtyje priglaudusi šalis – Vakarų Vokietija – ką tik buvo tapusi 1968-ųjų neramumų liudytoja. Turint visa tai omenyje, tampa suprantamas Maceinos susirūpinimas dėl to, kad politinės lietuvių emigracijos sąmonėje metafizinę priešingybę „krikščionis-komunistas“ vis labiau išstumia etnocentristinė priešingybė „rusas-lietuvis“²⁶. Pats Maceina šioje vietoje nepripažino jokių kompromisų. *Dvasinio išsivadavimo* iš metafizinio komunizmo melo nelydima vien tik *politinė* Lietuvos nepriklausomybė būtų ne kažin ko verta. Maceinos netenkintų tokia „nepriklausomybė“ (jis pats ima šį žodį į kabutes), kokią turi Lenkija, Rumunija ar Bulgarija. Juk viename asmenyje gali puikiausiai sugyventi aršus nacionalistas ir fanatiškas komunistas: „Galima būti visiškai geram komunistui ir sykiu visiškai energingai priešintis rusų imperializmo užmačioms, kaip tai regime, sakysime, Rumunijoje“²⁷. Prie Maceinos minimų „nepriklausomų“ šalių pavyzdžių nuo savęs dar galime pridėti ne mažiau už Rusiją imperiniais instinktais apdovanotą ir ant karo su SSRS slenkščio stovėjusią komunistinę Kiniją bei šaltus santykius su Maskva palaikiusius komunistinius Jugoslavijos ir ypač Albanijos, oficialiai pasiskelbusios „ateistine valstybe“, kurioje religijos persekiojimas buvo dar nuožmesnis negu Sovietų Sąjungoje, režimus. Ne rusai Kinijoje darė „kultūrinę revoliuci-

ją“, ne rusai Albanijoje kalėjimais ir mirties bausmėmis naikino religiją, ir ne „raudonieji rusai“, o „raudonieji kmerai“ Kambodžoje vykdė savo tautos genocidą. „Politinė laisvė pasiekiant kraštui komunistiniame bloke nepašalina komunistinės ideologijos, tik jos vykdymą sudeda į pačių tautiečių rankas.“²⁸

Atrodo, kad mūsų filosofas linkęs konstatuoti, jog bent jau nemenka lietuvių emigrantų bendruomenės dalis nuėjo lengvesniu keliu – priešas yra *išorinis* (Rusija). Tačiau Maceina, siekęs iki galo išlikti krikščionišku mąstytoju, gerai žinojo, kad blogį pirmiausia reikia įveikti savo *viduje*. Jokia tauta, kaip ir joks žmogus, iš prigimties neturi imuniteto metafiziniam blogiui, nuodėmei, ir komunizmas yra tik vienas, tiesa, pats kraupiausias, to metafizinio blogio įsikūnijimų. Komunizmas neturi jaukių namų šioje žemėje, neturi vietos arba tautos, kurioje iš prigimties gerai jaustųsi ir atsisakytų savo plėtimosi ambicijų. Kaip ir kitos didžiosios ideologijos, jis stato sau namus žmonių sielose ir būtent ten kuria savo karalystę, mesdamas iššūkį dangaus karalystei, kuri „jau yra tarp jūsų“ (Lk 17,21). Taigi komunizmą pirmiausia reikia įveikti savo sielose. Aišku, tai turi padaryti ir pirmoji jo auka – pati Rusija: „Tik žlugus komunizmui Rytuose, Lietuva (kaip ir visi kiti Rytų Europos kraštai ir net pačios Rusijos tautos) galės būti vėl tikrai laisva, nes tik tokiu atveju Rusija gali virsti *demokrati-ne*. (...) Todėl kol Rusija lieka komunistinė, tol jos įtakoje esančios tautos niekad negali būti laisvos, nes niekad negali nusikratyti komunistine ideologija, neigiančia ne tik asmenų, bet ir tautų laisvę.“²⁹ Šioje vietoje sunku neprisiminti vieno pagrindinių euroazijininkų teiginių, skelbiančio, kad, nepaisant visų bolševikų įvykdytų nusikaltimų, neabejotinas pastarųjų nuopelnas esąs buvusios Rusijos imperijos žemių vientisumo (su nedidelėmis išimtimis) išsaugojimas ir kad komunizmo žlugimas, kai nėra jo verto ideologinio pakaito, neišvengiamai sukels SSRS subyrėjimą.

Aišku, Maceinos ir euroazijininkų požiūriai į imperijos žemių vientisumą kaip vertybę radikalai skyrėsi. Tačiau istorija patvirtino tiek Maceinos, tiek euroazijininkų postuluotą komunizmo ir imperijos gyvybinį ryšį. Pradėdamas *perestroiką*, arba taip euroazijininkų lauktą komunizmo transformaciją, Michailas Gorbačiovas pasiūlė, euroazijininkų požiūriu, savižudišką tos transformacijos kryptį – demokratizaciją. Ir *perestroika* baigėsi imperijos žlugimu. Pati Rusija, atsisakydama komunizmo, sugriovė SSRS.

Išsivaduoti iš vidaus visada sunkiau, nei nusikratyti išorinės priklausomybės. „Bet nėra lengvų ir greitų blogio įveikimo būdų, ir atgailos dalykuose įžūlu reikalauti lengvumo“³⁰, – rašė Georgijus Florovskis „Euroazijinėje pagundoje“, turėdamas omenyje savo buvusių kolegų flirtą su bolševikų režimu ir skubotą susitaikymą su „naujuoju valdančiuoju sluoksniu“, su komunistinės Rusijos tikrove. Ne, ne bet kokią kainą vienas iš euraizmo „tėvų“ buvo pasirengęs mokėti už geopolitinę savo tėvynės didybę šioje žemėje, šiaurinėje tikrovėje. Ne bet kokią kainą už Lietuvos politinę nepriklausomybę būtų mokėjęs ir Antanas Maceina. Lietuvos laisvė yra kai kas daugiau negu vien tik geopolitikos įkaitė. Laisvė yra nuolatinis uždavinys ir nuolat atnaujinamas apsisprendimas. Tai sunkus uždavinys, ir labai dažnai pavargstama siekiant idealų, labai dažnai susigundoma tarpiniais variantais, kaip įprasta sakyti, „kompromisais“, labai dažnai materialinė tikrovė taria paskutinį žodį. Nuovargio patirtis, ko gero, yra universali. Ji ir suvedė šio straipsnio puslapiuose euroazijininkus ir Maceiną. O ar ir paskutinius aštuoniolika metų, ir šiandien viršum Lietuvos neplevena dvasia, įkyriai šnabzdanti: „Turite politinę laisvę – tai ko dar jums reikia? Dainuojančios revoliucijos ir Baltijos kelio idealai neduoda ramybės? Susitaikykite su tikrove ir visa, kas jums nepatinka, priimkite kaip neišvengiamą kainą už Lietuvos nepriklausomybę. Da-

bar kapitalizmas – nieko nepadarysi. Esant šiai santvarkai, ne kiekvienas gali uždirbti dešimt tūkstančių. Ir net penkis tūkstančius ne kiekvienas. Netrukdykite nacionaliniam investuotojui, netrukdykite „Leo“, netrukdykite antikriziniam planui, netrukdykite mums dirbti tėvynės labui. O gal jūs pasidavę Rusijai?“

Išvados

Straipsnyje „Nuo ko mes bėgome? Komunizmo ir rusiškumo santykių klausimu“ pagrindinis A. Maceinos kritikos objektas yra vadinamosios „banditų gaujos“ ir „iškabos“ teorijos, neteisingai, filosofo nuomone, interpretuojančios komunistinės ideologijos ir Rusijos valstybės bei rusų tautos santykį. Kritikos taikinyje atsiduria ir dalies politinės lietuvių emigracijos, Maceinos manymu, pasidavusios minėtų teorijų kerams, laikysena. Tiek „banditų gaujos“ teorija (pasak kurios, agresyvia vakarietiška ideologija – marksizmu – apsiginklavę bolševikai (banditų gauja) neturi nieko bendra su „Šventosios Rusios“ dvasine esme), tiek „iškabos“ teorija (tvirtinanti, kad internacionalinė komunistinė ideologija tėra „iškaba“, kaukė, maskuojanti tą patį tradicinį ir nacionalistinį Rusijos imperializmą) nepakankamai įvertina pačios komunistinės ideologijos galią keisti žmogaus mąstymą ir visuomeninę egzistenciją. Sutikdami su šia Maceinos kritika, vis dėlto negalime pritarti filosofo teiginiui, esą „beveik visa rusų politinė emigracija pasisakė už „banditų gaujos“ teoriją“. Intelektinis ir politinis euroazijininkų sąjūdis pretendavo pateikti originalią komunizmo ir rusiškumo santykio interpretaciją, savotišką dviejų Maceinos kritikuojamų teorijų sintezę. Tačiau ši sintezė nebuvo ilgalaikė ir sėkminga. Rusijos idėjos euroazijininkų filosofijoje evoliucijos analizė parodo šios idėjos degradaciją į „Kremliaus mafijos pasaulinės hegemonijos

idealą“, į stalinistinės SSRS apologiją. Euroazijininkai taip pat nesugebėjo tinkamai įvertinti komunistinės ideologijos pavojingumo – tai ir tapo jų istorijos bei politinės filosofijos nuosmukio priežastimi.

Nuorodos

1. Maceina A. Nuo ko mes bėgome?, Raštai, t. 12, Vilnius, *Margi raštai*, 2007, p. 326.
2. Ten pat, p. 311.
3. Ten pat, p. 313.
4. Ten pat, p. 319.
5. Ten pat, p. 313.
6. Maceina A., Liberalizmo kelias į bolševizmą, Raštai, t. 12, Vilnius, *Margi raštai*, 2007, p. 217–218.
7. Išsamiau apie euroazijininkų filosofiją ir ideologiją žr.: Martinkus A. Rusijos idėja „euroazijininkų“ filosofijoje: istorija ir dabartis, *Kultūros barai*, 2007, nr. 9–10; Martinkus A. Levas Karsavinas ir Rusijos idėjos evoliucija euroazijininkų filosofijoje, *Kultūros barai*, 2009, nr. 2; taip pat Martinkus A. Vienos ideologijos prisikėlimas, *Atgimimas*, 2008, nr. 5–9.
8. Савицкий П. *Континент Евразия*, М., *Аграф*, 1997, с. 89.
9. Флоровский Г. *Из прошлого русской мысли*, М., *Аграф*, 1998, с. 135.
10. Ten pat, p. 254.
11. Грицанов А. Евразийство, *Всемирная энциклопедия: Философия, XX век*, М., АСТ, Минск, *Харвест*, 2002, с. 254.
12. Карсавин Л. Феноменология революции, *Русский узел евразийства*, М., РАН, 1997, с. 172.
13. Сувчинский П. К преодолению революции, *Наши современники*, 1992, Nr. 2, с. 154.
14. Савицкий П. *Континент Евразия*, М., *Аграф*, 1997, с. 272.
15. Карсавин Л. *Философия истории*, Берлин, 1923, с. 327.
16. Ten pat, p. 330.
17. Ten pat, p. 325.
18. Флоровский Г. Евразийский соблазн, Трубецкой Н., *Наследие Чингисхана*, М., *Эксмо*, 2007, с. 36.
19. Карсавин Л. Социализм и Россия, *Евразия*, 1928, но. 6.
20. Карсавин Л. Еще о демократии, социализме и евразийстве, *Евразия*, 1929, Nr. 9.
21. Maceina A. Nuo ko mes bėgome?, *Raštai*, t. 12, Vilnius, *Margi raštai*, 2007, p. 324.
22. Ten pat, p. 328.
23. Ten pat, p. 326.
24. Maceina A. Trys europiečio iliuzijos komunizmo akivaizdoje, *Raštai*, t. 12, Vilnius, *Margi raštai*, 2007, p. 306.
25. Ten pat, p. 306–307.
26. Maceina A. Nuo ko mes bėgome?, *Raštai*, t. 12, Vilnius, *Margi raštai*, 2007, p. 327.
27. Ten pat, p. 327.
28. Ten pat, p. 324.
29. Ten pat, p. 324.
30. Флоровский Г. Евразийский соблазн, Трубецкой Н., *Наследие Чингисхана*, М., *Эксмо*, 2007, с. 38.

THE PROBLEM OF A RELATIONSHIP BETWEEN COMMUNISM AND RUSSIA IN PUBLICATIONS OF ANTANAS MACEINA AND IN THE PHILOSOPHY OF EURASIANS

The article reflects upon a relationship between Russia and Communism in the domain of political emigration of Russians and Lithuanians in the 20th century. A. Maceina holds two theories as the object of his criticism, which, according to him, explain a relationship between Communist regime and Russian State. According to the theory of “bandits clique”, Communism has nothing in common with the real Russian spiritual origin. Instead, it is bandits clique, armed with purely Western ideological arms of Marxism, that attacked Russia. The opposite of this theory is the theory of “a label”, according to which, international Western ideology is merely a label that masks eternal and aggressive essence of Russia. Using Communist ideology, Russia, supposedly, merely is implementing its traditional imperialistic ambitions. According to Maceina, both theories have essential deficiency – they emphasize the concrete Russian nation (the first theory ideal-

izes it, the second demonizes), however, they underestimate the power of Communism as ideology to human thinking.

The author of the article agrees with Maceina's critique, but disagrees with his statement that, supposedly, “almost all Russian emigration supported bandits theory”. Intellectual and political movement of Eurasians had a pretension to provide an original synthesis of the theories of the “bandits clique” and of “a label”. On the one hand, Bolsheviks are indeed armed with Western Marxisms and are terrorizing bandits (“bandits clique”). On the other hand, Bolsheviks are merely a temporal mean in an enormous civilizational shift, in which a new Eurasian culture is being born (“a label” theory). However, this synthesis did not have endurance. Underestimating the danger of Communist ideology, the doctrine of Eurasians soon degenerated into an apology of Soviet regime as well as Stalin's Soviet Union.

Iš archyvų

Daiva DAPKUTĖ

Lietuviai Prancūzijoje: *laimės paieškos svetimoj padangėj*

Lietuviai nuo seno traukė į platųjį pasaulį laimės ieškoti. Vienus tokios laimės ir geresnio gyvenimo paieškos XIX amžiaus antroje pusėje nubloškė į Jungtines Amerikos Valstijas, Prancūziją ar Didžiąją Britaniją, kiti jau nepriklausomos Lietuvos laikais (1920–1940) verčiami ekonominio sunkmečio traukė ieškodami *eldorado* į Braziliją, Urugvajų, Argentiną. Įvairios nelaimės, karai ar Lietuvos okupacija privertė iš gimtojo krašto pasitraukti dalį žmonių, kurti savąją laimę toli nuo Lietuvos ir jau gyvenant svetimame krašte stengtis išlaikyti ir jaunajai kartai perduoti lietuvišką tautinį tapatumą, kovoti už Lietuvos nepriklausomybės idėją. Sugriuvus Sovietų Sąjungai ir atsivėrus sienoms, nemažai lietuvių vėl pasirinko migrantų kelią – vieni patraukė svetur trumpam pasidairyti, pastudijuoti, susipažinti su kitų kraštų gyvenimo būdu, kultūra, kiti paieškoti materialinės gerovės, ilgiau apsisototi ar net visam laikui įsikurti svetimame krašte. Tarp jų daug nenuoramų, ieškančių savo gyvenimo kelio, bandančių atrasti savąją laimę svetur, išbandyti save, įgyvendinti savo svajones ar pasinaudoti galimybėmis, kurių dažnai neturėjo gimtajame krašte.

Šį kartą trumpai stabtelsime ties Prancūzijos lietuviais. Prancūzija visada lietuvius traukė kaip demokratijos, kultūros, meno, karališkųjų tradicijų šalis, o pačiame Paryžiaus centre galima rasti dar nuo XVI a. išlikusių lietuvių tautinių simbolių¹, liudijančių šių dviejų kraštų istorinius ryšius. Nuo XIX amžiaus lietuviai kūrėsi Prancūzijoje. Po 1831 m. ir 1863 m. sukilimų šiame krašte prieglobstį rado politinių emigrantų banga, čia steigė draugijas, vėlesniais metais būrėsi apie 1866 m. Mikalojaus Akelaičio įkurtą Paryžiaus lietuvių draugiją „Želmuo“. 1918 m. Lietuvai sukūrus nepriklausomą valstybę, Prancūzijos lietuviai talkino atgimusiai valstybei, nemažai lietuvių, būsimų politikų, menininkų, mokslininkų tarpukariu studijavo Prancūzijos universitetuose, Prancūzijos lietuvius telkė ir Lietuvą prancūzams reprezentavo Lietuvos diplomatinės atstovai, tokie kaip Oskaras Milašius (1877–1939), Jurgis Baltrušaitis (1873–1944) ir jo sūnus Jurgis Baltrušaitis jaunesnysis (1903–1988), Stasys Antanas Bačkis (1906–1999), Petras Klimas (1891–1969), atlikę didžiulį darbą ne tik nepriklausomos Lietuvos laikais, bet ir Lietuvai praradus nepriklausomybę. Lietuvos okupa-

cija 1940 m. palietė ir Prancūzijos lietuvių gyvenimą. Nemažai lietuvių, tuo metu priverstų palikti Lietuvą, po karo kėlėsi gyventi į JAV, Kanadą, Australiją. Dėl ekonominių aplinkybių bei ne itin draugiškos Prancūzijos politikos pabėgėlių iš sovietinių kraštų atžvilgiu² po karo Prancūzijoje liko ir įsikūrė nedaugelis³. Nors lietuvių skaičius Prancūzijoje niekad nebuvo didelis, lietuviai čia būrėsi bendrai politinei veiklai, plėtojo visuomeninį, kultūrinį lietuvišką gyvenimą. Sovietų okupacijos metais Prancūzijos ir kitų kraštų lietuvių bendruomenės buvo vienas stipriausių elementų išlaikant ir puoselėjant lietuviškumą ir nepriklausomybės tradicijas.

Įvairiais laikotarpiais nuo pat XIX a. pabaigos iki šių dienų Prancūzijoje gyvavo negausi, tačiau veikli lietuvių bendruomenė, besiburianti apie įvairias organizacijas, daugiausia apie nuo 1946 m. veikiančią Lietuvių katalikų misiją ir 1947 m. susikūrusią Prancūzijos lietuvių bendruomenę (PrLB)⁴. Lietuviai Prancūzijoje buvo išsibarstę po įvairias vietas: didžiausia apylinkė buvo Paryžiuje, o kitos susiformavo provincijoje – Vilerupte (Villerupt), Ruane (Rouen), Mulhauze (Mulhouse), Lione (Lyon), Trua (Troyes), Norde (Nord)⁵. Nors buvo išsibarstę įvairiose vietovėse, jie stengėsi palaikyti ryšius su savo tautiečiais, dalyvauti lietuvių renginiuose, jungtis į bendruomenę ir ją remti finansiškai. Ilgą laiką Bendruomenės būstinė buvo Stasio ir Onos Bačkių namai, kurių durys buvo atviros visiems Prancūzijoje atsidūrusiems lietuviams⁶. Didelį vaidmenį jungiant lietuvius bendrai veiklai atliko PrLB vadovavę asmenys Ona Bačkienė, kun. Jonas Petrošius, Jonas Tomkus, Žibuntas Mikšys, Ričardas Bačkis ir kiti. Pokario metais Paryžiuje gyveno ir dirbo garsūs menininkai, pvz., Vytautas Kasiulis, Pranas Gailius, Adomas Galdikas, mokslininkai Jurgis Baltrušaitis, Algirdas Julius Greimas ir daugelis kitų, aktyviai įsitraukusių į lietuvių bendruomenės veiklą ir dariusių didelę įtaką lietuvių kultūriniam, visuomeniniam gyvenimui Prancūzijoje.

1990 m. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, laisve pasinaudojo dešimtys tūkstančių postsovietinės Lietuvos žmonių, daugiausia jaunimo, kurie išvyko iš Lietuvos ieškodami geresnių ekonominių bei socialinių gyvenimo sąlygų. Įstojimas į Europos Sąjungą, ekonominės aplinkybės pakreipė emigracijos srautus įvairiomis linkmėmis: greta JAV daugiausia lietuvių važiuoja į Didžiąją Britaniją, Airiją, Ispaniją, tik nedidelė dalis lietuvių išvyksta gyventi į Prancūziją. Nors į Prancūziją nuolat atvyksta naujų žmonių, Bendruomenės narių skaičius jau keliolika metų beveik nekinta: 2009 m. PrLB sąrašuose buvo apie 700 adresų, o visoje šalyje buvo skaičiuojama apie 3 000 lietuvių⁷. Vieni į Prancūziją atvyksta trumpam, studijuoti ar darbo reikalais, kiti čia kuria savo gyvenimą, rūpindamiesi tautiškumo puoselėjimu ir perdavimu jaunesnei kartai, steigia mokyklas, leidžia lietuvišką spaudą, kuria internetinius tinklus ryšiui su savos bendruomenės nariais palaikyti ir saitams su Lietuva sustiprinti. Naujai atvykusieji pamažu jungiasi į Prancūzijos lietuvių bendruomenę ir netgi perima bendruomenės vadovavimą⁸, dalyvauja jos renginiuose ir tautinėse šventėse.

Iki šiol didžiausias lietuvių telkinys išlieka Paryžiuje, nors lietuvių būtų galima rasti ir kitose Prancūzijos vietovėse. Tiesa, informacijos apie juos beveik nėra ir dažnai tik atsitiktinės pažintys leidžia susipažinti su lietuviais, gyvenančiais atokiau nuo Paryžiaus. Geriausias pavyzdys – Perigės (Périgueux) miestelis Prancūzijos pietvakariuose, Dordonės regione. Tiesa, lietuviškai kalbančių žmonių čia nedaug. Šiame mieste jau daugiau nei dešimtmetį gyvena Aida Kiškytė-Degeix. Ji aktyviai dalyvauja lietuvių bendruomenės susibūrimuose, dėsto lietuvių kalbos, kultūros ir istorijos paskaitas Limožo (Limoges) universiteto doktorantams, dalyvauja lietuvių ir prancūzų asociacijų veikloje „Cordination France-Lituanie“, vie-na iš 2000 m. Dordonėje įkurtos asociacijos

„Lietuva“ įkūrėjų, prisiekusi vertėja prie Bordo (Bordeaux) apeliacinio teismo. Daugiau nei 10 metų A. Kiškytė-Degeix dirba Perigės miesto radijuje *Radio Périgueux 103⁹*, rengia laidas apie prancūzišką gyvenimą, lietuvius ir jų likimus svetimame krašte. Čia publikuojama viena jos parengtų laidų „Lietuviškos svajonės ir prancūziška realybė“, transliuota Perigės miesto radijuje 2000 metais. Ši radijo laida yra įdomus istorinis šaltinis, leidžiantis žvilgtelti į Prancūzijoje gyvenančius ar trumpam laikui atvykusius lietuvius ir jų likimus. Radijo laidos įrašo kopiją 2009 m. pavasarį lankantis Prancūzijoje Lietuvių išeivijos institutui perdavė reportažo autorė Aida Kiškytė-Degeix.

Nuo 1969 m. Paryžiuje įsigalėjo tradicija vieną kartą per mėnesį rengti lietuvių bendruomenės susirinkimą su pamaldomis ir bendrais pietumis po jų¹⁰. „Šie lietuvių susibūrimai sutraukia nemažai tautiečių: kaskart dalyvauja 40–50 žmonių. Atvyksta tautiečių net iš tolimesnių apylinkių. Visiems miela kartu pabuvoti, pabendrauti, nes daugelis gyvena toli vieni nuo kitų ir be šitokių susirinkimų neturėtų progos susitikti tautiečius ir domėtis lietuviškuoju gyvenimu. Jaunieji taip pat neatsilieka nuo vyresniųjų. Jie ateina ne tik pabuvoti, bet ir talkininkauti pamaldose ar meninėse programose, ar bendrų pietų ruošime. Džiugu, kad jaunieji neatitrūksta nuo vyresniųjų, tai viltis lietuviškojo gyvenimo ateičiai. Daugelis mūsų šeimų yra mišrios, taigi dalyvių yra ir nelietuvių. Tačiau ir nelietuviai jaučiasi esą mūsų bendruomenės nariais, nes visus jungia šeimyniška nuotaika ir dvasia“¹¹, – 1970 m. rašė *Prancūzijos lietuvių žinios*. Ši tradicija – susirinkti kartą per mėnesį sekmadienį – gyvuoja iki šiol, o į bendrus susirinkimus atvyksta tiek senieji išeiviai, tiek ir po 1990 m. naujai atvykę lietuviai, studijuojantys čia ar jau įsikūrę, sukūrę mišrias šeimas Prancūzijoje. Būtent tokio susitikimo metu 1999 m. gruodžio mėnesį buvo darytas šis reportažas. „Reportažo pašneko-

vai – tai Prancūzijos emigravę lietuviai ir labai gerai Lietuvą pažįstantys prancūzai. Kalbinau įvairių socialinių sluoksnių ir skirtingo amžiaus bei likimo lietuvius, tuo metu sutiktus Paryžiuje. Pašnekovai pasakojo apie tai, kodėl ir kada atvažiavo į šį kraštą. Jie samprotauja, ar patys asmeniškai jaučiasi laimingi. Kalbėjome apie tautiškumo, lietuvių kalbos ir charakterio problemas, nepilnavertiškumo kompleksą dėl neišsipildžiusių svajonių“, – pasakojo reportažo autorė Aida Kiškytė-Degeix¹².

Ilgus metus Prancūzijos lietuvių bendruomenės siela buvo kunigas Jonas Petrošius (1921–2009), burdavęs aplink save įvairaus amžiaus lietuvius, tiek senuosius emigrantus, tiek naujai iš Lietuvos atvykusius: „Tuomet bendruomenę kviesdavo, organizuodavo ir vesdavo amžinatilsį kunigas Jonas Petrošius. Jis buvo visur: per mišias, per pietus ir tvarkant salę po susitikimo. Jis drąsino, ragino, mokė ir net pabardavo nesusipratusius. Jis diplomatiškai mokėjo suburti senuosius išeivius ir ką tik atvykusius jaunuosius iš Lietuvos. Deja, man taip ir nepavyko įrašyti interviu su kun. J. Petrošiumi, nes jis nežinia kodėl, bet griežtai atsisakė kalbėti į mikrofoną.“¹³ Laidoje savo mintimis pasidalijo tuometinė Lietuvos ambasadorė Prancūzijoje Asta Skaisgirytė-Liauškienė, Prancūzijos lietuvių bendruomenės narys, 1987–1990 m. PrLB pirmininkas diplomatas Ričardas Bačkis, tuometinė Paryžiaus lietuvių bendruomenės pirmininkė ir lietuvių įkurtos sekmadieninės mokyklėlės „Genys“ direktorė Inga Januitytė-Lanchas, po Antrojo pasaulinio karo į Prancūziją atvažiavusi Žosefa Grinius, Sorbonos universitete studijavusi Asta Timukaitė, į Prancūziją verslo reikalais atvykstantis Rimantas Zyzas ir trumpam dirbti atkeliavusi Inga Kalašinskaitė, senųjų (greičiausia XIX a. pabaigoje į Prancūziją atklydusių) emigrantų palikuonis Stanislas Šimskis bei prancūzas Loik Leže.

Laida pavadinta labai simboliškai: „Lietuviškos svajonės ir prancūziška realybė“. Kokie keliai šiuos skirtingus žmones atvedė į Prancūziją? Kaip jiems sekėsi čia pritapti? Ar jie surado „savąją laimę svetur“? Šie klausimai aktualūs lietuviams buvo ne tik 1999 m., jie nuo seniausių laikų iki šiol svarbūs visiems, atsidūrusiems svetimame krašte. Kokios yra emigrantų svajonės ir viltys vykstant į svetimus kraštus, pagaliau kaip jiems sekasi savo viltis įgyvendinti tikrovėje, kokie laukia sunkumai, sėkmės ir nesėkmės stengiantis įsikurti svetimame krašte, pritapti svetimose visuomenėse? Simboliškai ir netgi romantiškai skamba ir reportažo autorės klausimai apie laimę: *ar galima surasti savąją laimę svetimame krašte?* Juk kiekvienam laimė gali būti labai individualus ir subjektyvus dalykas – šeima, darbas, draugai. Pagaliau kiek įtakos gali turėti tas pats lietuviškas charakteris? O galbūt teisingas Ričardas Bačkis sakymas, kad prie žemės prisirišę lietuviai niekuomet niekur nebus laimingi?

Šis reportažas – mažytis istorinis liudijimas kelių 1999 m. gruodžio mėnesį Prancūzijos lietuvių bendruomenės susirinkime dalyvavusių žmonių. Kiekvieno iš jų gyvenimo istorija būtų įdomus šaltinis, kiekvieno jų kelias į Prancūziją unikalus, liudijantis įvairius žmonių gyvenimo vingius. Vieniems jų Prancūzijoje pavyko prasigyventi ir įleisti šaknis, pvz., tuomet jau 80 metų sulaukusi Žosefa Grinius – „tikra paryžietė“, nors jos gyvenimas svetimame krašte taip pat nebuvo lengvas. Kiti čia atvyko trumpam – studijuoti ar verslo reikalais – ir savo ateities tuo metu nesiejo su gyvenimu Prancūzijoje. Įdomu, kaip susiklostė šių žmonių tolimesnis likimas. „Ką šiuo metu veikia prieš dešimt metų kalbinti žmonės? Sunku pasakyti, nes laidoje savo mintimis pasidalino 10 lietuvių ir 2 prancūzai. Manau, kad jų keliai vis dar vingiuoja tarp Prancūzijos ir Lietuvos“¹⁴, – rašė A. Kiškytė-Degeix. Apie kai kuriuos pašnekovus šio reportažo autorei daugiau nieko nebete-

ko girdėti, su kitais ji iki šiol susitinka Paryžiuje per įvairius lietuvių susiejimus, bendruomenės susirinkimus ar tautines šventes. Nepaisydama silpnėjančios sveikatos, Žosefa Grinius iki šiol yra viena iš ištikimiausių lietuvių bendruomenės „senjorų“¹⁵, ateinanti į PrLB renginius. Ričardas Bačkis nuolat suskasi tarp Paryžiaus ir Vilniaus, aktyviai dalyvauja Prancūzijos lietuvių bendruomenės veikloje. 1998–2003 m. buvusi Lietuvos nepaprastoji ir įgaliotoji ambasadorė Prancūzijoje Asta Skaisgirytė-Liauškienė šiuo metu eina Lietuvos užsienio reikalų viceministrės pareigas. Tuomet neplanavusi ilgiau apsistoti Prancūzijoje ir Sorbonos universitete studijavusi Asta Timukaitė sukūrė šeimą ir liko gyventi Paryžiuje. A. Timukaitė-Lemiesle Paryžiuje subūrė Šv. Ignato bažnyčios chorą ir tapo jo chorvede. Inga Januitytė-Lanchas vadovauja Lietuvos turizmo biurui Paryžiuje ir džiaugiasi suradusi savo laimę Prancūzijoje: „Šiai dienai, pati žinau, kad ir toliau traukiu lietuviybės vežimą, tik platesniu spektru. Keliauju po visą Prancūziją su Lietuvos prezentacijom, parodom ir kviečiu prancūzus apsilankyti šiame nuostabiame žemės lopinėlyje. Kas begali būti maloniau, kaip dirbti mylimą darbą – garsinti Lietuvą Prancūzijoje? Džiaugiuosi, kad vyras ištesėjo duotą pažadą – sukūrė man Lietuvą Prancūzijoje, namie visi kalbame lietuviškai.“¹⁶

Čia skelbiama radijo laida „Lietuviškos svajonės ir prancūziška realybė“ 2000 metais buvo ne kartą transliuota ir pertransliuota prancūziškai *Radio Périgueux 103* radijo stotyje. Visą laidos rengimo darbą (interviu, įrašų atranką, montažą), taip pat vėliau laidos vertimą į prancūzų ir lietuvių kalbą atliko A. Kiškytė-Degeix. Radijo laida buvo išversta į lietuvių kalbą ir pritaikyta Vilniaus universiteto Žurnalistikos instituto diplominio darbo praktinei užduočiai. Lietuviškas radijo variantas niekada ir jokiame radijuje nebuvo transliuotas, čia skelbiamas pirmą kartą. Publikuojant tekstą buvo stengiamasi

kuo tiksliau iššifruoti ir pateikti visą pokalbio tekstą, paliekant originalų kalbėtojų stilių, dabar nevartojamas svetimybės, klaidas. Skaitytojams pristatoma radijo laida – tai

nedidelė, bet įdomi Prancūzijos lietuvių istorijos dalelė, istorijos šaltinis, padedantis bent trumpam susipažinti su Prancūzijos lietuvių atstovais ir jų likimais.

„LIETUVIŠKOS SVAJONĖS IR PRANCŪZIŠKA REALYBĖ“ RADIO PÉRIGUEUX 103

1999 m. pabaiga

Laidos vedėja Aida Kiškytė-Degeix

Aida Kiškytė-Degeix: Sakoma, kad svetur ir tvoros žydi. Kokios gi tos, išvykstančiųjų Prancūzijos svajonės? Ir kokia jų laukia ši, svetimio krašto realybė? Ar tiesa, kad dažnai jie tikisi šiame, laisvę ir nepriklausomybę simbolizuojančiame krašte pamatyti kažką nepaprasto, ypatingo, ko niekada negalvojo rasti pas save. Pirmiausia papasakosiu apie lietuvių, išvykusius į Prancūziją. Paprasčiausiai jie pabandys atsakyti į klausimą, ar surado savąją laimę svetur. Po to išgirsite keletą akimirkų iš prancūziško karnavalo, pažinsite savotišką to krašto tradiciją, kai Lietuvoje tuo metu mes nuo seno švenčiame Užgavėnes. Ir laidos pabaigoje – šiek tiek poezijos: išgirsite tekstus prancūzų ir lietuvių, arabų, ispanų ir turkų kalbomis. Jų autoriai – Prancūzijos emigrantai, liudiję apie gimtojo krašto prisiminimus dviem kalbom: naujai išmokta prancūzų kalba ir savo gimtąja kalba¹⁷.

Ar lietuviai gali surasti laimę Prancūzijoje? Į šį klausimą bandė atsakyti tautiečiai, susirinkę Paryžiuje į lietuvių bendruomenės susirinkimą. Susibūrimas įvyko 2000 metų išvakarėse. Kalbinau įvairių kartų, profesijų ir skirtingo likimo žmones. Kokia gi ta lietuviška laimė prancūziškoj žemėj?

Po nepriklausomybės atgavimo ir lietuviams pasidarė daug lengviau keliauti. Šimtai išvyko pažinti svetimus kraštus, kitų tautų žmones, jų papročius. Vieni pasižvalgo ir vėl sugrįžta namo, o kiti surizikuoja ir svetur įsikuria, kaip sakoma, savas šaknis įleidžia. Nemažas būrys lietuvių šiuo metu gyvena

ir prancūzų žemėje. Suprantama, pirmoji dar gyva emigrantų karta atkeliavo dar prieš Antrąjį pasaulinį karą. Tuomet čia veikusi šalpos draugija padėjo pabėgėliams emigruoti į Ameriką, arba paprasčiausiai čia pat įsikurti. Vėliau tik keliems politiniams pabėgėliams po didelių vargų pavyko čia pasislėpti. Tačiau vis dėlto didžioji šiandieninių emigrantų dalis – tai jauni, laimės ieškantys, energingi žmonės. Įdomu, kiek lietuvių šiuo metu gyvena Prancūzijoje, kodėl jie vis gausiau ir gausiau atvyksta į šį kraštą?

Lietuvos ambasadorė Prancūzijoje Asta Skaigirytė-Liauškienė: Iš tikrųjų yra iki tūkstančio lietuvių šiuo metu Prancūzijoje. Dalis jų yra senieji, kurie atvyko į Prancūziją prieš Antrąjį pasaulinį karą arba iš karto po karo. Jų nėra daug, jų nebelieka daug. O didžioji dauguma – tai jaunimas, jauni žmonės, studentai, kurie atvažiuoja mokytis, stažuotis į Prancūziją. Atvažiuoja, mokosi, paskui išvažiuoja atgal į Lietuvą. Dabar iš tikrųjų tikslaus skaičiaus labai būtų sunku, labai būtų sunku jį pasakyti.

Žozefa Grinius: Ieško kavalierių, ieško panelių, kad galėtų apsivest i pasilikti Prancūzijoje. Iš Lietuvos visi, kur gudri, išlaksto i Lietuvoj tai pasilieka tie, kur silpni, kad nežino, kur eit, ar ne pažįstamų, šiaip biedni žmonės...

Inga Lanchas: O, nežinomi yra Viešpaties keliai, kaip yra sakoma, ar ne? Lietuviai atvažiuoja labai, labai įvairiais tikslais. Ką aš pastebėjau pastaraisiais metais, tai, aišku,

dauguma lietuvių atvažiuoja studijuoti, kai kurie, aišku, atvažiuoja čia ir sukuria šeimas, taip ir lieka toliau, bet man atrodo, vis dėlto dauguma yra studentija.

Ričardas Bačkis: Kuo daugiau mūsų žmonių, kurie atvažiuos į Vakarus, tuo geriau. Reikia duoti jaunimui kuo daugiausia progų atsirasti užsienyje, kad galėtų pastudijuoti, kad galėtų pamatyti, koks čia yra gyvenimas, reikia ir kad pritaptų prie moderniško šių laikų gyvenimo.

Aida Kiškytė-Degeix: *Ar lengva palikti namus ir pažįstamus ir ar visada pavyksta adaptuotis svetimame krašte, klausiu jau du metus Lietuvos ambasadore Prancūzijoje dirbančią Astą Skaigirytę-Liauškienę.*

Asta Skaigirytė-Liauškienė: Mano rūpestis yra kitas, ne kad jiems lengva būtų įsijungti į prancūzų gyvenimą, bet kad jie išlaikytų lietuviybę čionai gyvendami. Nes kaip tą palaikyti, kaip padaryti, kad jaunoji karta, jaunoji ir mažoji karta nepamirštų kalbėti lietuviškai, kad jie išmoktų kalbėti lietuviškai. Iš tikrųjų lietuviai puikiai integruojasi į Prancūzijos visuomenę ir dažnai mišrioje šeimoje kalbama nebe lietuviškai. Todėl ambasados rūpestis yra daugiau lietuviybės palaikymas.

Aida Kiškytė-Degeix: *Jūs sakote, jie lengvai įsijungia į prancūzų gyvenimą, jie lengvai pritampa. Kaip Jūs galite tai pasakyti?*

Asta Skaigirytė-Liauškienė: Todėl, kad jie puikiai kalba prancūziškai, todėl, kad ir lietuviai, ir prancūzai yra europiečiai. Iš tikrųjų nėra didelio atotrūkio kultūroje, todėl adaptuotis, aš nepasakyčiau, kad jiems yra sunku.

Aida Kiškytė-Degeix: *Ypač reikšmingais tampa atvykusiųjų susitikimai sekmadieniais. Nors kartą per mėnesį lietuviai susirenka į bendruomenės organizuojamus pietus, kur pasidalija savo rūpesčiais, bėdomis ir džiaugsmiais. Toks tautiečių susibūrimas Paryžiuje visuomet prasideda kunigo Petrošiaus laikomomis mišiomis, o pasibaigia dažniausiai nostalgiskomis dainomis¹⁸.*

Kiekvieno lietuvių kelias į Prancūziją unikalus, liudijantis neįtikėtinas žmonių likimo istorijas. Pavyzdžiui, aštuoniasdešimtmetė Žozefa Grinius paliko Balsių kaimą Raseinių apskrityje prieš rusų okupaciją. Per karą Žozefa Jasaitis slapstėsi Prūsijoje, o Paryžių pasiekė tik 1949 m. Čia du kartus ištekdėjo, užaugino vaikus, dabar džiaugiasi anūkais, kurie lietuviškai jau nebemoka. Nuo to laiko Žozefa niekada nebuvo Lietuvoje, nenorėjo pamatyti karo nuniokoto gimtojo kaimo, jai geriau nieko nežinoti, negu išgirsti apie išvežtą į Sibirą giminaičių likimą. Žozefa pripažįsta, kad nelengva buvo, kad tik sunkus darbas padėjo jai pritapti svetimame krašte.

Žozefa Grinius: Tarnaitė aš buvau, tarnaitė mano vyro ir mano vaikų, ir mano uošvienės, kai jauna buvau. Mano uošvienė, žinot, sena jau buvo, tai čia mano darbas, aš galėjau geriau viską padaryti, kad ji galėtų paskaityti. Paskaitydavo tokius lapelius dėl vaikų, ant kelių pasidėjus. Tai čia mano uošvienė. Tai šitaip ji augydavo mano vaikus, ir aš kitką darydavau, kas reikdavo išplauti. Mes mašinos neturėjome tais laikais, tai kol išskalbsi, kur, kol valgyt padarysi... Vyras ėjo pinigų uždirbt.

Aida Kiškytė-Degeix: *Šiandien Žozefina jau tikra paryžietė. Ji juokaudama aiškina, kodėl ką tik atvykusiems lietuviams sunku susirasti tikrų draugų. Pasirodo, kad prancūzai labai retai kviečia į svečius.*

Žozefa Grinius: Kad jie toki yra. Tai jų čia toki veislė, kaip sako. Jie myli savo butą ir nenori vilką įleisti į daržinę, paskui, sako, pradėtų pjauti, avinėlius pradėtų... [juokiasi]

Aida Kiškytė-Degeix: *Bet Jums vis dėlto pasisekė čia, Prancūzijoje?*

Žozefa Grinius: Tai man jo, man pasisekė, aš visai gerai gyvenu. Bet šitą reik suprast, kad tave kits kas nors ne belemas ir neleis. Reik pasikalbėti, susipažinti. Ir kai gerai, gerai susipažini, tai pakvies ant arbatos, arba pakvies ant valgio. Bet retai. A Lietuvoj tai lauki, sakau, gal kas pro šalį praeis, reikia lėkštelę, gal reik daugiau biški valgyt padaryt, gal koks

biednas prais pro šalį. Ar pamiegot, ar ką nors. Šitaip. Lietuvoje tai šitaip.

Aida Kiškytė-Degeix: *Prancūzišku svetin-gumu neliko sužavėta ir Asta Timukaitė. Ji at-vyko prieš pora metų, studijavo Sorbonoje, o šiandien rašo mokslinį darbą. Astos stažuotė užsitęs Paryžiuje dar du metus. Ji džiaugiasi atsivėrusiomis naujomis galimybėmis, bet ga-lutinai apsistoti Prancūzijoje tikrai nenorėtų.*

Aida Kiškytė-Degeix: *Kaip tau Asta čia Paryžiuje patinka gyventi?*

Asta Timukaitė: Gyvent? Cha! Ką reiškia gyventi? Man patinka čia mokintis, kadan-gi mokinuosi, kadangi yra priėjimas į visas bibliotekas ir į visus rankraščius, tai, be abejo, tokios galimybės. Aš nežinau... gal kituose miestuose, tikriausiai didžiuosiuo-se miestuose gali irgi rasti. O pats gyvenimas nėra lengvas. Nėra lengvas dėl to, kad pirmiausia visi draugai Lietuvoje. Yra ratas žmonių, yra su kuo bendrauti, bet tas širdies ryšys vis viena, matyt, yra tikrai Lietuvoje ir kartais atrodo, kad ta Lietuva tikrai arti. Ypatingai kai pasišneki telefonu, tai atrodo, žengtum vieną žingsnį ir jau būtum tenai, Lietuvoj. Ta prasme viskas tikrai pasikeičia, tas santykis.

Aida Kiškytė-Degeix: *Asta dažnai susitin-ka emigravusius lietuvius. Ji įsitikinusi, kad neįmanoma prarasti savojo lietuviškumo, kurį paprasčiausia vadina „charakteriu“.*

Asta Timukaitė: Charakteris yra toksai dalykas, kuris bręsta nuo tavo gimimo iki subrendimo ir dar visą gyvenimą, ko gero, ir tikriausiai tai ir yra tas lietuviškumas, kurio tu, kaip čia pasakyti... Tu gali čia prisitaikyti prie čia esančių sąlygų, bet vis viena yra da-lykai, į kuriuos tu reaguoji tikrai taip, kaip reaguoji tu. Gal dėl to, kad esi lietuvis, dėl to tu taip reaguoji, gal dėl to, kad tu esi tu, ir dėl to tu taip reaguoji. Aš nežinau. Kalbi lietu-viškai, nepamiršti saviškių, bet neįmanoma, aš manau, kad susiformavusiam žmogui jau visiškai viską taip užmiršti, kad taip pasida-ryti prancūzų tikrai niekas negali.

Aida Kiškytė-Degeix: *Jau kelerius metus Prancūzijos važinėja kauniškis Rimantas Zy-zas. Bet Lietuvon kas kartą sugrįžta su dar didesniu džiaugsmu, mat čia jo laukia namai, garažas ir sodas. Jo nuomone, tik jaunimas, dar neturintis materialinių gėrybių, nebijan-tis nudegti savo sparnų, dar gali surasti sveti-mą laimę ir svetur.*

Rimantas Zyzas: Jaunam žmogui, gal-būt... Vyresniam, turinčiam kažką Lietuvoj, ten šeimą, kažkokius ten namus, garažus ar kokius tai sodus, ar ką nors, atvažiuot čia jau sunku įsikabint. Antras dalykas, nu, reikia būti kažkokiam tai specialistui ypatingam, kuris turėtų paklausa Prancūzijoje, bet netu-rėtų paklausos Lietuvoje. Tada gali čia galbūt greičiau įsikabint. Bet visumoj vyresniam žmogui sunku. Jaunesniam galbūt. Kad ne-žinau. Visa mano psichologija susiformavusi gyvenimui Lietuvoje, todėl manęs netraukia. Aš čia devinti metai važinėju, bet man nekilo net mintis prašyt kokios pilietybės ar ką nors. Nerandu aš čia nieko ypatingo. Atvažiuoju, taip biznio reikalai – kažką perku Lietuvoj, parduodu čia, kažką perku Prancūzijoje, par-duodu Lietuvoje. Reiškia, komerciniai reika-lai, suprantat. O kad čia nuo to kažkokia tai kiltų ypatinga meilė Prancūzijai ar taip jau pasidarytų Lietuva nebemiela, to neatsitinka.

Aida Kiškytė-Degeix: *Visai kitokios laimės sulaukė Inga Lanchas. Prieš kelerius metus ji ištekėjo už prancūzo. Jai šeima svarbiausias ir didžiausias jos gyvenimo turtas. Ar lietuvis gali surasti laimę čia?*

Inga Lanchas: Kadangi aš esu šimtapro-centinė lietuvis ir aš suradau čia savo laimę, tai galiu sakyti, kad taip.

Aida Kiškytė-Degeix: *Kas Jūsų laimė?*

Inga Lanchas: Mano laimė tai mano šei-ma. Mano namai. Lietuva, aišku, visada buvo ir liks mano tikrieji namai, nes ten liko visi mano tėvai ir mano brolis ir visa kita, ir mano auklėtiniai, mano darbas, mylimas ir mėgia-mas, ko aš čia niekada neturėsiu. Bet čia aš susiradau savo šeimos laimę, tai yra sukūriau

savo asmeninę laimę. Būtent ir ištekėjau, ir vyras prancūzas, turiu du sūnus, kurie auga, Julius ir Dominykas, ir kurie auga ir yra auginami lietuviška dvasia. Vyras, būdamas prancūzas ir gavęs į žmonas lietuvę, irgi su malonumu atrado sau lietuvių kalbą, ir pradėjo būtent studijuoti irgi lietuvių kalbą, kuri yra dėstoma Paryžiuje. Taip, kad mes šeimoje be problemų bendraujame lietuviškai ir tai yra mano mažoji Lietuva.

Aida Kiškytė-Degeix: *Panaši meilės istorija jungia ir kauniškės Nerijos ir paryžiečio Loik Ležė šeimą. Prieš penkerius metus jie atšventė savo vestuves Lietuvoje, kur ir gimė ir jų dukrytė Gailė. Kaune gyvenimas buvo sunkus ekonomiškai, todėl jaunavedžiai nusprendė persikraustyti į Prancūziją. Čia jie lengvai rado darbo, bet Nerija susidūrė su kitais sunkumais. Apie savo žmonos nusivylimus Loik samprotauja taip:*

Loik Ležė⁹⁹: Nelei truputį sunku, ji nori pritapti tuoj pat prie geriausios visuomenės. Tai nėra taip paprasta. Čia savojo idealo pasiekimas gali pareikalauti daugiau laiko negu Lietuvoje, kur pasikeitimai jau dešimt metų vyksta kur kas greičiau nei Prancūzijoje. Kitaip sakant, Lietuvoje per kelis metus galima visiškai pakeisti savo gyvenimą. Čia taip pat tai įmanoma, bet tai labai retas dalykas. Jei kam nepasisėkė, kaip, pavyzdžiui, mano žmonai, tai tas žmogus gali nusivilti. Reikia pripažinti, kad čia turtingesni žmonės yra tie, kurie turi penkiasdešimt metų, kurie pasiekia savo karjerą. O Lietuvoje šiuo metu svarbiausius postus užima tie, kurie turi trisdešimt, keturiasdešimt metų. Taip, lietuviai gali surasti laimę, jei jis yra kitoks nei kiti, kažkuo labai ypatingas. Pavyzdžiui, homoseksualas tikriausiai paprasčiau surastų savo laimę Prancūzijoje, o ypač Paryžiuje. Tas, kuris išsiskiria, suras lengviau savo laimę, savo kelią, tačiau tas, kuris nori gyventi dideliame mieste, turėti savo namą, praleisti atostogas prie ežero, gyventi panašiai, kaip jis gyvena Lietuvoje – jam bus sunku.

Aida Kiškytė-Degeix: *Į Prancūziją atvyko dirbti ir Inga Kalašinskaitė iš Rokiškio. Suteikau ją kelios dienos prieš kelionę atgal į Lietuvą. Prisipažįsta, kad sunku jai buvo rasti bendrą kalbą su darbdaviais, bet Inga bandys savo laimę dar kartą.*

Inga Kalašinskaitė: Aš jau daugiau kaip du mėnesiai kaip Prancūzijoje, aš gyvenu Fontenblo mieste. Esu pagal „au pair“¹⁰⁰ programą, esu „au pair“ mergina. Dirbu su šeima, kurioje penki vaikai. Su vaikais sutariu neblogai ir gan įdomu pažinti naują kultūrą, nors pasakyčiau, kad nėra lengva. Nėra lengva adaptuotis, juo labiau kad ir labai daug kas priklauso nuo šeimos, su kokia tu šeima susiduri. Aš noriu sugrįžti į Prancūziją, nebūtinai į Paryžių, nes aš noriu išmokyti kalbą, ji pravers man gyvenime.

Aida Kiškytė-Degeix: *Daug metų išeivijoje praleido buvęs Lietuvos ambasadorius Ričardas Bačkis. Jis taip pat sako, kad buvo nelengva, bet visada didžiavosi, kad esąs lietuvis.*

Ričardas Bačkis: Aš gerai pažįstu lietuvius, kurie čia gyvena, aš gerai pažįstu lietuvius Lietuvoje. Ir net abejoju, ar mūsų vadovai pažįsta lietuvius, bet gal dėl to, kad dažnai matau, kad jie elgiasi visiškai kitaip, kai tas liečia savo tautiečius.

Aida Kiškytė-Degeix: *Ir kaip Jūs manot, ar čia lietuviai, Prancūzijoje, yra laimingi? Ir ar jie gali surasti savo laimę?*

Ričardas Bačkis: Laimingi – niekuomet! Lietuvis lieka lietuvis, reiškia, prisirišęs prie savo žemės. Atsirado čia dėl darbo, čia dėl meilės, irgi sakysiu, tam tikra dalis. Ir mes visi esam prisirišę prie mūsų tautos. Kad gyvenimo sąlygos čia yra daug geresnės negu Lietuvoje, be abejonų. Bet čia tai jau normalu. Man atrodo, kad ne čia problema, problema, kad tas kraštas mums rūpi, ir matom, kad tas vystymas nėra visą laiką toks tikslingas. Tie lietuviai, kurie čia atvažiavo, pamatė, kad kitaip galima elgtis, kad yra kitokios galvosenos, ir tada susidaro tam tikras kuklumas, ar sklydė su tautiečiais, kurie pasiliko Lietuvoje, ir

yra Lietuvoj ir, na, išlaiko tų ryšių su užsieniu. Kad dabar atvažiuoja lietuviai iš Lietuvos, aš galiu džiaugtis, palyginant su kitais kraštais, galvoju apie Ameriką. Čia visą laiką buvo ypatybė mūsų bendruomenės, kad visi lietuviai, kokios bebūtų pažiūros, ar ką, visi įsijungia į tą bendruomenę. Ir šitas yra svarbu.

Aida Kiškytė-Degeix: *Politiniai neramumai taip pat nubloškė Prancūzijon Jono ir Elenos Šimskų šeimą. Jų sūnus, dabar jau aštuoniasdešimties metų amžiaus Stanislas, pamažu prarado visus ryšius su Lietuva ir lietuviais. Šiandien Stanislas Šimskis lietuviškai nebemoka, nes gimė čia, o apie Lietuvą girdėjo tik vaikystėje. Kodėl jo tėvai paliko gimtąjį kraštą, Stanislui sunku suprasti.*

Stanislas Šimskis²¹: Jie išvyko, nes pasikeitė politinis režimas. Kai jie gyveno Lietuvoje, aš manau, tuo metu šalyje buvo caro epocha. Tėvams gerai sekėsi, tai yra, manau, jie buvo laimingi, tačiau po politinio pasikeitimo daug žmonių paliko Lietuvą²². Mano tėvai taip pat išvyko. Aš Jums sakau, kad neprisimenu, ar 1923, ar 1926 metais jie atkeliavo į Prancūzijos rytus. Čia mano tėvas

surado darbo gamykloje. Taip, žinoma, kai jie atvyko į Prancūziją, jiems nebuvo lengva, reikėjo išmokti kalbą, prancūzų kalbą, tai buvo labai sunku, bet po truputį jie priprato. Aš žinau, kad mano mama visada sakydavo, kad nori sugrįžti Lietuvon, ji kartodavo, kad prieš savo mirtį norėtų dar kartą pamatyti savo gimtąjį kraštą ir taip toliau. Taip, jie gerai čia adaptavosi, nes buvo daug lietuvių šeimų Belariu miestelyje, kur mes gyvenome. Čia buvo apsistojusios 54 lietuvių šeimos, kurios visos buvo panašaus amžiaus. Bet jos šiuo metu jau išmirusios. Visos, visos... Tos šeimos dažnai susitikdavo, kartu švęsdavo šventes. Jos buvo laimingos, nes tuomet vis dėlto buvo daug darbo Prancūzijoje. Žinote, daug dalykų aš jau užmiršau, nes tuomet dar buvau tik vaikas, aš galvodavau apie linksmybes. Kai ateidavo svečiai, draugai, aš žaisdavau ar aš bėgdavau laukan.

Aida Kiškytė-Degeix: *Tiesą pasakius, romantiškai skamba „išvažiavo ieškoti laimės“. O kur? Amerikon? Prancūzijon? Kas gi gali pasakyti, kur ta tikroji laimė. Tik – svetur? O gal ji visai šalia, čia pat?*

Nuorodos

1. Maknavičius L. Prancūzijos lietuvių bendruomenės istorinė apžvalga, *Prancūzijos lietuvių bendruomenė: istorija ir dabartis*. Straipsnių rinkinys. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 10.
2. Palukaitis J. P. *Lietuvių periodika Vakarų Europoje 1944–1952*. Vilnius: Žurnalistika, 1993, p. 251–252.
3. Nėra tikslių duomenų, kiek lietuvių po Antrojo pasaulinio karo buvo Prancūzijoje, minima, kad 1952 m., jau po emigracijos į kitus kraštus, Prancūzijoje buvo likę 1 200 lietuvių, iš jų 300 gyveno Paryžiuje. Prancūzija, *Lietuvių enciklopedija*, t. 23. Bostonas, 1961, p. 497.
4. Prancūzijoje 1944 m. buvo įkurta Prancūzijos lietuvių šalpos draugija (oficialiai prancūzų pripažinta ir įregistruota 1947 m.), vėliau pagal VLIK pirmininko Mykolo Krupavičiaus pasiūlytą Pasaulio lietuvių bendruomenės modelį pertvarkyta į Prancūzijos lietuvių bendruomenę.
5. Ūsaitė K. Ką liudija seni dokumentai: Prancūzijos lietuvių bendruomenė XX a. 5–8 dešimtmečiais, *Prancūzijos lietuvių bendruomenė: istorija ir dabartis*. Straipsnių rinkinys, p. 105.
6. Maknavičius L. *Prancūzijos lietuvių bendruomenės istorinė apžvalga*, p. 16.
7. Ten pat, p. 22–23.
8. Paskutiniaisiais metais PrLB vadovavo jau po nepriklausomybės atgavimo iš Lietuvos išvykę žmonės: 1999–2003 m. Inga Januitytė-Lančas ir 2003–2010 m. Linas Maknavičius.
9. Radijo laidas galima klausyti internete: www.radioperigueux103.org
10. Ūsaitė K. *Ką liudija seni dokumentai: Prancūzijos lietuvių bendruomenė XX a. 5–8 dešimtmečiais*, p. 106.
11. Paryžiaus lietuvių mėnesiniai susirinkimai, *Prancūzijos lietuvių žinios*, 1970, nr. 41, p. 6. Cituota iš Ūsaitė K. Ką liudija seni dokumentai: Prancūzijos lietuvių bendruomenė XX a. 5–8 dešimtmečiais, p. 10.
12. Aidos Kiškytės-Degeix 2010 03 04 laiškas Daivai Dapkutei.
13. Ten pat.
14. Ten pat.
15. Aidos Kiškytės-Degeix 2010 03 10, 2010 03 15 laiškai Daivai Dapkutei.
16. Aidos Kiškytės-Degeix 2010 03 15 laiškas Daivai Dapkutei.
17. Čia skelbiama tik pirmoji radijo laidos dalis – interviu su Prancūzijos lietuviais.
18. Pokalbio metu fone skamba dainos žodžiai „ne veltui bočiai tave taip gynė“ ir girdisi komentarai: „lietuviai nebemoka lietuviškų giesmių“, „Gėda, gėda“, „Mūsų laikais taip nebuvo“, „Va taip, nežinau“.
19. Prancūzų kalba, A. Kiškytės-Degeix vertimas į lietuvių kalbą.
20. Vaikų auklė prancūzų šeimose.
21. Prancūzų kalba, A. Kiškytės-Degeix vertimas į lietuvių kalbą.
22. Galima spėti, kad S. Šimskio tėvai paliko Lietuvą XIX a. pabaigoje, galbūt po 1863 m. sukilimo arba Pirmojo pasaulinio karo metais. Jų sūnus S. Šimskis turėtų būti gimęs Prancūzijoje 1919 m.

Recenzijos

Rasa ŽUKIENĖ

Knyga – lietuvių išeivių dailės gyvybingumo įrodymas

Šiuolaikinė lietuvių dailė JAV: dabarties dialogai. Sud. Danas Lapkus, Vida Mažrimienė. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2009.

Šiuolaikinė lietuvių dailė: dabarties dialogai – prašmatni, spalvinga knyga, didelio formato albumas, pirmiausia patraukiantis akį solidžia išvaizda ir spaudos kokybe. Kaip teigiama knygos įžangoje, šis leidinys – tai „laikmečio prezentacija, dabarties dialogai, pasauliui laužant sienas, į lietuvių dailės areną ateinant naujiems vardams“ (p. 11).

Knygos sumanymas tikrai originalus. Svarbu, kad Amerikos lietuvių bendruomenė pajuto leidinio, pristatančio jos kūrybinį potencialą, poreikį ir atrado būdą tai įgyvendinti. Galima sakyti, kad prisistadydami savo tekstais ir vieno kūrinio reprodukcija, šią knygą parašę patys dailininkai, suburti energingos lietuvių dailės mecenatės, dailininkės Magdalenos Birutės Stankūnės. Tiems, kas nors šiek tiek domisi menu, M. B. Stankūnė

puikiai pažįstama ir kaip menininkė, ir kaip mecenatė, deganti noru, kad išeivijos kūrėjų menas būtų žinomas Lietuvoje. Leidinio sudarytojai menotyrininkai

Danas Lapkus (JAV) ir Vida Mažrimienė (Lietuva) pasirinko Lietuvoje dar retokai taikomą knygos rengimo principą. Panašiu būdu menotyrininkas Alfonsas Andriuškevičius yra sudaręs knygą *72 lietuvių dailininkai – apie dailę* (1998). Informaciją surinko D. Lapkus, išsiuntinėjęs apklausos anketas šimtui dvylika kūrėjų. Dailininkams buvo pateikti klausimai, apimantys ne tik biografinius, meninius, bet ir

visuomeninius dailininko gyvenimo aspektus. Vieni klausimai paprasti, kiti – sudėtingi. Atsakyti į juos menininkams tikriausiai buvo nelengva, bet mintys tų, kas ryžosi atsakinėti, intriguoja. Pavyzdžiui, tikrai nepaprasta

parašyti „vieną mintį apie gyvenimą“ arba aptarti savąją „triumfo valandą“, kurios dažniausiai žmogus vis laukia. Dailininkų atsakymai – margi, susiję su skirtingomis kūrėjų patirtimis, priklausantys ir nuo amžiaus, patirčių, ir nuo to, kaip stipriai menininkas jaučiasi įaugęs į savo dabartinę aplinką. Vieniems tai nauja vieta, o kitiems – tiesiog gimtinė. Šiuo požiūriu trumpus tekstus įdomu skaityti. Bet svarbiausia, kad knygoje pateikta informacija gali būti labai naudinga mokslininkams, tyrinėjantiems išeivijos kūrėjo psichologiją, jo socializacijos gyvenamojoje aplinkoje ir profesinėje terpėje klausimus. Tai visai netikėtas, metodologiniu požiūriu įdomus menotyro istoriografijos pavyzdys.

Atskirų lietuvių išeivijos dailininkų kūryba palyginti neblogai atspindėta monografijose ir albumuose. XX a. antrojoje pusėje jie leisti ir Vakaruose, ir Lietuvoje. Pokaryje, DP stovyklų laikotarpiu, Vokietijoje pasirodė pirmieji, dabartiniu požiūriu gana kuklūs, bet vis dėlto reikšmingi leidiniai apie dailininkus – nedidukės monografijos, poligrafiškai kuklūs albumai, dabar jau tapę bibliografinėmis retenybėmis. JAV, Kanadoje, Europoje ir netgi Pietų Afrikoje apie lietuvių dailininkus išsamiai rašė minėtų šalių menotyrininkai. Adomo Galdiko, Telesforo Valiaus, Viktoro Petravičiaus, Prano Domšaičio bei kitų monografijos ir dabar yra įdomi istoriografinė medžiaga, nes jose užfiksuotas įvairių karštų menotyrininkų žvilgsnis į XX a. vidurio lietuvių dailę. Nemažai albumų ir monografijų apie svetur gyvenusius ir tebegyvenančius lietuvių menininkus po 1990-ųjų išleista Lietuvoje. Per dvidešimt metų šalis pasipildė ir neįkainojamu išeivijos meno palikimu, ir Lietuvos menotyrininkų veikalais apie dailininkus Vytautą Košubą, Viktorą Vizgirdą, Antaną Mončį, Magdalena Birutę Stankūnienę, Vytautą Kazimierą Jonyną, Vytautą Igną ir daugelį kitų. Didžiulė paskata mūsų menotyrininkams tyrinėti išeivijos dailę yra į Lietuvos muziejus, bibliotekas, mokslinio

tyrimo centrus pervežti išeivijos dailininkų kūrybos rinkiniai ir archyvinė medžiaga.

Vis dėlto dar nedaug turime išeivijos dailę kaip savitą kultūros reiškinį sisteminančių ir apibendrinančių leidinių. Šiuo požiūriu labai svarbi Lietuvos mokslininkų kolektyvo, vadovauto Ingridos Korsakaitės, parengta knyga *Išeivijos dailė: tarp prisirišimo ir prisitaikymo* (2003), kurioje tyrėjų žvilgsnis aprėpia ne tik JAV, Kanados, bet ir Australijos lietuvių dailininkus. Prieš keletą metų Vida Mažrimienė sudarė Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus išeivijos kūrinių katalogą *Sugrįžusi dailė* (2006), kuriame puikiai atsiskleidė panoraminis „namo sugrįžusios“, savo vietą minėto muziejaus fonduose suradusios pasaulio lietuvių dailės vaizdas. Vertingas žinių apie visų kartų išeivijos dailininkus Šiaurės Amerikoje šaltinis yra Algimanto Kezio parengta knyga *Lithuanian Artists in North America* (1994).

Tačiau visose minėtose knygose nedaug žinių apie šiuo metu, XXI a. pradžioje, pasaulyje tebekuriančius lietuvių, apie naujaušią emigracijos bangą iš Tėvynės išblokštus menininkus. Jų buvimas plačiajame pasaulyje jau šiek tiek kitoks negu pokarinės kartos. Dažniausiai jie nepalaiko glaudžių ryšių su lietuvių bendruomenėmis, savo kūrybą sieja su kosmopolitiniiais šiuolaikinio meno procesais ir aktyviai juose dalyvauja. Todėl labai svarbu ir reikšminga, kad aptariamoje knygoje šie menininkai nepamiršti ir anketomis prakalbinti. Žinoma, kai kurių vardų knygoje galima pasigesti – tai Čikagoje kuriančio Rimo Čiurlionio arba Žilvino Kempino, gyvenančio Niujorke ir 2009 metais atstovavusio Lietuvai Venecijos bienalėje. Jų puslapiai būtų vertingi, teigiant JAV lietuvių dailės šiuolaikiškumą.

Knyga padalyta į keletą stambių skyrių. Pirmajame, pavadintame „Labas, Hello, America!“, pristatyti 28 pirmosios pokarinės emigrantų kartos menininkai. Antrasis skyrius „Užaugau Amerikoje“ atspindi 20 JAV

gimusiųjų lietuvių kūrybą. Paskutiniajame skyriuje „Su naująja banga“ pristatyti net 37 menininkai, augę sovietinėje ir posovietinėje Lietuvoje ir dabar kuriantys JAV. Ši struktūra leidžia pastebėti, kad pokarinių emigrantų ir Amerikoje gimusių lietuvių kilmės menininkų skaičius akivaizdžiai sumažėjęs. Minėtame A. Kezio leidinyje, pasirodžiusiame 1994 metais, paminėta daugiau kaip du šimtai lietuvių dailininkų pavardžių. D. Lapkaus ir V. Mažrimienės sudarytoje knygoje pristatyti tik 48 pokarinės emigrantų kartos atstovai ir JAV gimę dailininkai. Užtat naujasis leidinys pirmą kartą pristato didelę grupę – 37 lietuvių menininkus, atvykusius į JAV XX amžiaus pabaigoje ir pirmaisiais XXI amžiaus metais.

Knygos struktūra gana aiški, biografinė ir chronologinė. Pabrėžiama žmogaus kilmės vieta ir laikas, o tai – ryškus sociologinio požiūrio bruožas. Kaip teigia D. Lapkus, „ši knyga – sociologinis JAV lietuvių dailės projektas, atspindintis kalbinius, geografinius, lytinius, asociatyvinius menininkų saviraiškos niuansus“ (p. 15). Menininkų kūriniai ir mintys (kartais ir jų kontrastas) tikrai galėtų sudominti ne vien menotyrininkus, nes verbalinė raiška knygoje kartais netgi įdomesnė, vertingesnė už pateiktą dailės kūrinių. Kadangi reprodukcijas parinko patys dailininkai, tai vizualinės ir verbalinės raiškos vienvė arba kontrastas – taip pat įdomus šios knygos aspektas, vertas gilesnių diskusijų arba netgi tarpdisciplininio tyrimo, sudaryto iš menotyros, sociologijos ir psichologijos mokslų junginio.

Chronologinė knygos struktūra gerokai prigesino meno kūrinių vizualinio įtaigumo aspektą, į tolimesnį planą nustūmė kūrinių meninį vertinimą. Šiuo požiūriu knyga šiek tiek eklektiška: nepaisoma dailės šakų, technikų, vizualinės raiškos ypatybių. Ir meniškai vertingi, ir silpnėsni kūriniai pateikti vienodai reikšmingai. Knygos dailininkas (nurodyta tik maketuotoja) savo vizualiniu

sprendimu iš tiesų galėjo padėti išryškinti svarbiausius pasiekimus. Visus niveliuojantis požiūris šiek tiek apsunkina knygos skaitymą, vartymą ir menininkų lygio vertinimą. Kita vertus, pozityvus ir demokratiškas sudarytojų nusiteikimas visų autorių požiūriu taip pat yra malonus.

Eklektiška vaizdų įvairovė, pastebima viršelyje ir tituliniam lape, šiek tiek stebina. Lietuvoje vis dėlto jau egzistuoja gana aukšto lygio knygos dizaino supratimas, suformuotas nuolat rengiamų „Gražiausios knygos konkursų“ patirties. Apipavidalinimo netolygumas – silpnoji šio leidinio pusė. Verčiant pirmuosius knygos puslapius, skaitytoją užplūsta nesisiejančių vaizdų lavina: Laisvės statula, Viktoro Petravičiaus kūrinyje *Išganinga malonė*, Magdalenos Birutės Stankūnės dedikacija Mokytojui, ryški Bruklino tilto nuotrauka ir anketų šūsnies fotografija. Visa tai užgriūva skaitytoją dar iki atrandant įvadinius knygos puslapius. Įvairovės gero kai per daug.

Knygos dalių perskyrimai amerikietiško didmiesčio nuotraukomis tarsi sufleruoja, kad ši knyga – apie žmones ir dailininkus, panirusius XXI amžiaus miesto kultūroje, nesidairančius atgal, persiėmusius didmiesčio tempo ir priklausomus nuo jo. Bet skaitant menininkų mintis ir žiūrint į jų kūrinius, dažniau aplanko kitas įspūdis – menininkai žavisi gamta, saule, savo namais ir melsvais horizontais, kuria simbolių, metaforų, perkeltinių prasmų pripildytą modernistinį meną. Ir tik vieno kito kūrybai galėtų būti taikoma sąvoka „šiuolaikinis menas“ griežtąja šio angliško termino (*Contemporary art*) prasme. Taigi išvelgiu tam tikrą prieštaravimą tarp knygos išvaizdos ir jos turinio, kurį daugeliu atvejų galima vadinti dabarties, bet ne šiuolaikiniu menu. Taip teigiu todėl, kad mūsų dailėtyroje jau susiformavo aiški skirtis tarp sąvokų „šiuolaikinis menas“ ir „dabarties menas“. Dabartis jungia visų tradicinių žanrų ir įvairiomis programinėmis

nuostatomis pagrįstą meną. Šiuolaikiškiniu menu vadiname tik tai, kas susiję su inovatyvia meno paradigma, remiasi aktualių meniniu diskursu.

Knygos pabaigoje fragmentiškai fotovaizdai byloja apie kai kurias Amerikos lietuvių parodas ir visų kartų menininkų, menotyrininkų, dailės mėgėjų ir muziejininkų susibūrimus abiejose Atlanto pusėse. Skirtingai nei nuotraukos, įžanginis Stasio Goštauto straipsnis nespinduliuoja didžiulių optimizmo. Patyręs kultūrinio gyvenimo analitikas S. Goštautas savo straipsnyje apžvelgia retai aptarinėjamas temas – išeivijos ir sovietijos lietuvių dailininkų ryšiai, išeivijos meno „lietuviškumo“ ir kosmopolitiškumo antinomija, po 1990-ųjų „išsilaisvinusių“ Lietuvos dailininkų kūrybiškumo vertės ir galimas jų psichologinis sutrikimas. Tokio taiklaus ir atviro kalbėjimo ypač trūksta dabartinei Lietuvos dailės kritikai, dažnai konformistiškai ir pasiklydusiai estetikos ir filosofijos

teorijose. Todėl XX a. antrosios pusės dailė ir šiuolaikine dailės kritika besidomintys dailėtyrininkai vien dėl S. Goštauto straipsnio turėtų paimti į rankas šią turiningą knygą.

Nepaisant kai kurių riktų, ši knyga – svarbus pasaulyje pasklidusios ir sėkmingai gyvuojančios lietuvių kultūros faktas. Žvelgiant į šią knygą plačiau, būtų galima teigti, kad jos išleidimas yra lietuvių išeivijos bendruomeniškumo, susitelkimo, kultūrinio gyvybingumo įrodymas, nors proziškesnis žvilgsnis į tikrovę kartais atskleidžia, kad kasdienybės empirika užstoja bendrą tikslą, arba kad jo netgi nebėra. Šios įsimintinos, išvaizdžios knygos išleidimas – Amerikos lietuvių bendruomenės, jos bendrų vertybių „triumfo valanda“. Ši knyga – ne tik informacijos ir atminties saugykla. Tai knyga, atskleidžianti gyvą, dinamišką, įvairią, eklektišką, daugiąšakę ir daugiaprasnę lietuvių dailę, kuriamą už Lietuvos ribų. Tuo ši knyga ir yra įdomi, vertinga, svarbi.

Asta KAZLAUSKAITĖ

Naujas žvilgsnis į migracijos tyrimus

Caroline B. Brettell and James F. Hollifield. *Migration theory. Talking across disciplines*. New York: Routledge, 2000, 230 p.

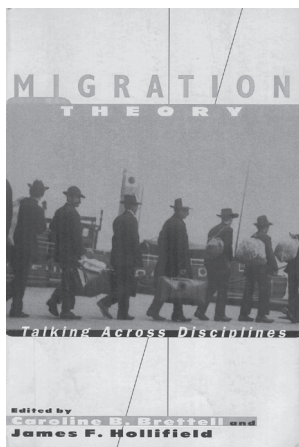
XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje dinamiškai besiplėtojantis globalizacijos reiškiny, skatinantis sunkiai sukontroliuojamų migrantų judėjimo srautų augimą, tampa didelio mokslininkų susidomėjimo vertu objektu. Itin reikšmingą šio reiškinio atžvilgiu įdirbį pademonstravo JAV tarptautinės ekonomikos politikos srities specialistas – James F. Hollifield ir antropologijos mokslų profesorė – Caroline B. Brettell, iniciavę *Migration theory. Talking across disciplines* leidinio publikavimą.

Iš esmės šis skirtingų disciplinų: ekonomikos, sociologijos, antropologijos, istorijos, demografijos, teisės – žinias apimantis straipsnių rinkinys išsiskiria savo naujumu ir netradiciškumu. Iki tol dauguma migracijos reiškinį nagrinėjusių mokslininkų apsiribojo tik siauru savos disciplinos tyrinėjimo

lauku, ignoruodami kitų mokslo sričių atstovų įdirbį. J. F. Hollifield bei C. B. Brettell, reaguodami į šią įsisenėjusią problemą kaip didžiausią pilnaverčio migracijos proceso

nagrinėjimo trikdį ir pasitelkdamai skirtingų disciplinų pripažintų mokslininkų: Howardo F. Chango, Hasia R. Dinner, Barry'io R. Chiswicko, Charleso B. Kely'io, Barbaros Schmitter Heisler, Peterio H. Schucko – kompetencija, ėmėsi pirmosios daugiadisciplinės studijos kūrimo.

Šis migracijos tematikai skirtas leidinys išsiskiria savo informatyvumu, tikslingu pateiktos medžiagos sisteminiu. Įvadinėje dalyje gana glaustai ir aiškiai supažindinama su migracijos reiškinį nagrinėjančiomis disciplinomis. Iš pradžių dėmesys telkiamas į individualią kiekvienos mokslo srities analizę. Kad skaitytojui būtų patogiau, šios

nama su migracijos reiškinį nagrinėjančiomis disciplinomis. Iš pradžių dėmesys telkiamas į individualią kiekvienos mokslo srities analizę. Kad skaitytojui būtų patogiau, šios

analizės duomenys apie nagrinėjamą tematiką, taikomus metodus, teorijas, hipotezes pateikiami lentelėse.

Nuo individualios disciplinų analizės pereinama prie tarpusavio sąveikos aptarimo. Toks teksto konstravimas autorių pasirinktas neatsitiktinai, nes pirmiau susipažinus su mokslo tyrimo specifika, galima geriau suvokti jų tarpusavio sąsajas. Šiai tematikai skirtas skyrius tampa pamatiniu, leidinio tikslą įprasminančiu akcentu, kuriuo išreiškiamas skirtingų disciplinų atstovų bendradarbiavimo pozityvas, stengiantis paaiškinti bendruosius migracijos procesus.

Po gana informatyvios leidinio įvadinės dalies aptarimo dėmesys telkiamas į minėtų skirtingoms mokslo sritims atstovaujančių asmenų straipsnius, kurie vienu ar kitu raku nagrinėja migracijos reiškinį. Itin didelį indėlį nagrinėjant aktualius šiandienos migracijos reiškinio sukeltų padarinių: imigrantų integracijos bei valstybės suvereniteto klausimus, įneša J. F. Hollifield. Autorius prie detalesnio valstybių imigracijos kontrolės mechanizmo aptarimo pereina nuosekliai, prieš tai pateikdamas platesnį XIX–XX a. migracijos istorijos kontekstą ir nurodydamas, kad migracijos augimą skatino daugybė XX a. veiksnių: pasauliniai karai, dekolonizacija, šaltojo karo pabaiga ir Rytų Europos emigrantų srautus į Vakarus aktyvinęs SSRS žlugimas.

Detaliai aptarus istorines migracijos aplinkybes, pereinama prie esminių išskeltų klausimų analizės. Pirmiausia J. F. Hollifield apžvelgia Vakarų Europos valstybių migracijos kontrolės politiką. Šiuo ir kitais vėlesniais nagrinėjamais aspektais autorius stengiasi išlikti objektyvus, tad pateikia keletą skirtingų pozicijų, bet nedaro tiesioginio spaudimo paties skaitytojo apsisprendimui. Autorius, keldamas poleminių pobūdžio klausimus, pavyzdžiui apie imigrantų teikiamą žalą ir duodamą naudą, remiasi konkrečiais istoriniais pavyzdžiais, nurodo

teigiamus ir neigimus imigracijos proceso aspektus.

Nors straipsnyje detalai pristatomi priimančių šalių imigracinės politikos niuansai, tačiau susiduriama su informacijos stoka apie siunčiančias šalis. J. F. Hollifield apie jas užsimena tik epizodiškai ir pabrėžia, kad skurdžiai gyvenančių šalių gyventojai, siekdami geresnių įdarbinimo perspektyvų, linkę emigruoti į labiau ekonomiškai išsivysčiusias valstybes, o čia sukelia daugybę socialinių problemų.

Greta imigrantus priimančių ir siunčiančių valstybių padėties aptarimo straipsnyje keliama tarptautinio lygio užsieniečių teisių įgyvendinimo problema. Kaip pabrėžia autorius, tarptautiniu lygmeniu veikiančios organizacijos, pasisakančios už imigrantų teisių užtikrinimą, susiduria su kiekvienos priimančios imigrantus valstybės vidiniu nusiteikimu jų neišplėsti ir tarptautinės politikos nuostatus modeliuoti pagal savo vidius prioritetus.

Kitame straipsnio skyrelyje, kuriame aptariama imigrantus priimančių valstybių suvereniteto, saugumo politika, autorius XX a. pabaigoje vykstantį imigracijos procesą iš pradžių vertina negatyviai ir vienpusiškai, palyginti su ankstesne nagrinėta informacija. Autorius globalizacijos, imigracijos reiškinį Vakarų Europos valstybėse apibūdina kaip nenutrūkstamą procesą, keliantį daugybę tarptautinio pobūdžio, sunkiai sprendžiamų problemų – pabėgėlių srautų, tarptautinės ekonominės padėties blogėjimo, terorizmo ir kt. J. G. Hollifield, stengdamasis atskleisti imigraciją kaip nekontroliuojamą reiškinį, remiasi konkrečių valstybių pavyzdžiais.

Nors autorius, rašydamas valstybių imigracijos kontrolės tematiką, pasirodo subjektyvus, migracijos reiškinį vertinantis tik negatyviai, tačiau tokią nuomonę pakeičia vėlesni poleminių pobūdžio pasvarstymai apie valstybių individualų apsisprendimą skatinti arba slopinti imigracijos srautus.

Kaip nurodoma straipsnyje, dauguma valstybių nori sėkmingai vykdyti dvejopą politiką – pritraukti užsienio kapitalus, skatinti prekybą, tačiau negatyviai vertina naujų imigrantų srautus. Autorius sugriauna valstybių idealistinio migracijos modelio vaizdinį, pabrėždamas, kad negalima išvengti visų migracijos proceso blogybių.

Greta pabrėžtų neigiamų migracijos proceso niuansų J. G. Hollifield iškelia tarptautiniu mastu išaugusią pabėgėlių problemą. Kaip ir daugelio ankstesnių iškeltų straipsnio problemų atžvilgiu, autorius pateikia istorinį kontekstą, dabartinių valstybių negatyvias nuostatas imigrantų atžvilgiu, tačiau plačiau nesigilina į problemos sprendimo būdus, palikdamas atvirus klausimus, leidžiančius šia tematika daugiau pasvarstyti pačiam skaitytojui.

Pastebima, kad nagrinėdamas valstybių migracijos kontrolės, saugumo ir kitas temas, autorius orientuojasi ne tik į Vakarų Europos valstybių problemų aptarimą, bet kartais epizodiškai supažindina ir su Amerikos migracijos sistemos padėtimi. Dažniausiai, pasirinkus tam tikrą reiškinį, pavyzdžiui, migracijos kontrolę, taikant lyginamąjį, istorinį ar statistinį metodą palyginama Amerikos ir Vakarų Europos valstybių padėtis. Tokios išryškinamos tendencijos nurodo, kad autorius krypsta į platesnį migracijos reiškinio aptarimą, neapsiribodamas vien Europa, kuriai, tenka pripažinti, skiria gana nemažą dėmesį.

Paskutinėje straipsnio dalyje aptariama aktuali imigrantų inkorporacijos, asimiliacijos Vakarų Europos valstybėse ir Amerikoje problema. Iš esmės, kaip kiekviename straipsnio skyriuje pabrėžia J. G. Hollifield, didelė dalis imigrantų, siekiančių įsitvirtinti priimančiose šalyse, susiduria su tam tikro pobūdžio vietinių gyventojų ar valdžios institucijų vykdoma diskriminacija. Pasitelkęs istorinę perspektyvą, J. G. Hollifield sugriauna stereotipinį Amerikos – kovotojos už imi-

grantų teises – įvaizdį, pateikdamas rasinės segregacijos, 1924 m. priimto imigrantų kvotų įstatymą, suteikusį, palyginti su ankstesniu laikotarpiu, nedidelę legalios migracijos galimybę, bei kinų išskyrimo aktą, priimtą siekiant išspręsti šios tautybės atstovų didžiulę darbo migraciją. Greta šių nagrinėjamų aspektų autorius pristato diskusinį ir kritiško vertinimo reikalaujantį dabartinių imigrantų Amerikoje natūralizacijos sąlygų klausimą, pateikdamas skirtingų disciplinų atstovų pozicijas.

Straipsnyje šalia imigrantus priimančių valstybių politikos apžvalgos didelis dėmesys skiriamas atvykėlių bei vietinių gyventojų santykiams vietiniu lygmeniu aptarti. Nurodytoje informacijoje gana negatyviai vertinamas naujųjų imigrantų atvykimas, vietinių gyventojų atžvilgiu sukeliantis daugybės socialinių problemų proveržį: atvykėliai iškreipia darbo rinką, eikvoja papildomus valstybės išteklius ir t. t. Autorius nagrinėjamas tendencijas vertina kaip pagrindines priežastis, sukeliančias vietinių gyventojų ksenofobiją ir rasizmą. Išaugus tokio pobūdžio diskriminacijai, imigrantai stengiasi apsiriboti savo bendruomenės ar šeimos geto veikloje, tačiau, kaip nurodo straipsnio autorius, vis dėlto veikiami aplinkos pamažu integruojasi.

Straipsnio išvadose autorius koncentruotai ir aiškiai atskleidžia tyrimo tikslą bei pasiektus rezultatus. Iš tiesų susidaro įspūdis, kad J. G. Hollifield, skirtingai nuo kitų straipsnių autorių, pasirinko itin sudėtingą migracijos proceso tyrimo aspektą – susieti valstybių migracijos ir integracijos bei pilietybės ir migracijos politikos ryšius. Autorius, siekdamas atsakyti į daugybę poleminių pobūdžio klausimų, remiasi skirtingų disciplinų, įvairiais požiūriais nagrinėjančių migracijos reiškinį, moksliniu įdirbiu ir pristatomomis pozicijomis. Iš straipsnyje pateikiamų daugybės įvairius migracijos proceso aspektus nagrinėjančių atstovų pasisakymų,

naudojamos literatūros galima spręsti apie didžiulį autoriaus įdirbį, siekiant atsakyti į esminius iškeltus tyrimo uždavinius.

Autorius, gilindamasis ir daugiausia į Vakarų Europos valstybių bei epizodiškai į Amerikos imigracijos kontrolės politikos niuansus ir naudodamasis kitų disciplinų informacija, bando rasti atsakymus į daugelį diskusinių, sudėtingai išsprendžiamų klausimų. Deja, neretai į juos ne atsakoma, bet nurodoma kelių skirtingų teorijų atstovų nuomonės, kartais sunku suprasti, kurią poziciją palaiko pats autorius. Remiantis pastebimomis tendencijomis, galima teigti, kad kartkartėmis straipsnio autorių keliama klausimai trikdo, todėl teisingiausio atsa-

kymo jis ieško pasitelkęs kitų mokslininkų pozicijas. Deja, jo nepateikia, galbūt kartais sąmoningai, leisdamas šia tematika daugiau pamąstyti ir savarankiškai atsakymą pasirinkti ar atrasti pačiam skaitytojui.

Apskritai pastebima, kad šis netradicinio leidinio migracijos tematika pagrindinis iniciatorius nebijo išsikelti sunkiai įgyvendinamų uždavinių. Nežinomas ateities rezultatas nestabdo jo noro eksperimentuoti, to pavyzdžiu galima laikyti idėją, siekiant nuodugnesnės migracijos reiškinių analizės, skatinti skirtingų mokslo disciplinų atstovų bendradarbiavimą, kurio pirmuoju žingsniu tampa bendros straipsnių studijos išleidimas.

Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentė ir lietuvių išeivija

2009 m. lapkričio 11 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė susitiko su Lenkijos Prezidentu Lechu Kačynskiū. Varšuvoje Lietuvos ir Lenkijos valstybių vadovai aptarė aktualius energetikos klausimus: Lietuvos ir Lenkijos elektros jungties statybos eigą bei Europos energijos tiekimo saugumo problemas. Lietuvos ir Lenkijos Prezidentai taip pat sutarė kartu globoti kitąmet įvyksiančio Žalgirio mūšio 600 metų jubiliejaus renginius.

2009 m. lapkričio 21 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė padėkojo lietuvių bendruomenei Vašingtone, surengusiai minėjimą ambasadoriui Stasiui Lozoraičiui atminti. Prezidentė laiške pažymėjo, kad net trys Lozoraičių šeimos atstovai ilgus savo gyvenimo metus atidavė Lietuvos diplomatinėi tarnybai: Stasys Lozoraitis (jaunesnysis) diplomatinę karjerą pradėjo 1943 m. Lietuvos pasiuntinybėje prie Šv. Sosto, nuo 1983 m. dirbo Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone, o nuo 1987 m. iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo buvo jos vadovu. Valstybės vadovė atkreipė dėmesį, kad S. Lozoraitis buvo vie-

nas iš tų, kurie paskyrė savo gyvenimą kovai už Lietuvos nepriklausomybę ir suvaidino svarbų vaidmenį mūsų šalies politiniame gyvenime.

2009 m. gruodžio 4 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė susitiko su Baltarusijos Pelesos ir Rimdžiūnų lietuviškųjų mokyklų mokiniais. Valstybės vadovė pabrėžė, kad ne Lietuvoj gyvenančiam jaunam lietuviui labai svarbu dėti aktyvias pastangas siekiant žinių ir mokslo. Mokiniai Prezidentei dainavo lietuviškas dainas, deklamavo poeziją. Tai jau trečius metus LR ambasados Minske rengia Baltarusijoje gyvenančių lietuvių vaikų kalėdinę kelionę į Vilnių. Kelionės metu vaikams suteikiama galimybė susipažinti su Lietuvos sostine Vilniumi, kalėdinėmis tradicijomis, toliau puoselėti tautiškumą ir lietuviybę Baltarusijoje.

2010 m. sausio 4 d. Prezidentė Dalia Grybauskaitė įteikė skiriamuosius raštus LR nepaprastajam ir įgaliotajam ambasadoriui Ukrainoje Petrui Vaitiekūnui. Prezidentė naujam Lietuvos ambasadoriui palinkėjo sėkmės einant atsakingas pareigas ir išreiškė įsitikinimą, kad ambasadoriaus ilgametė patirtis diplomatinėje tarnyboje padės efek-

tyviai plėtoti Lietuvos ir Ukrainos santykius, sustiprins dvišalį bendradarbiavimą.

56-erių P. Vaitiekūnas 1999 metais buvo paskirtas Lietuvos nepaprastuoju ir įgaliotuoju ambasadoriumi Latvijoje. Nuo 2004-ųjų dirbo Prezidento patarėju užsienio politikos klausimais, 2005–2006 metais ėjo Lietuvos ambasadoriaus pareigas Baltarusijoje. 2006 metų liepą buvo paskirtas XIV Vyriausybės užsienio reikalų ministru. Šias pareigas ėjo iki 2008 metų.

2010 m. sausio 8 d. Prezidentė Dalia Grybauskaitė įteikė skiriamuosius raštus Lietuvos Respublikos nepaprastajam ir įgaliotajam ambasadoriui Norvegijos Karalystėje Andriui Namavičiui. Per savo diplomatinės tarnybos metus A. Namavičius dirbo Lietuvos nuolatinės atstovybės prie Europos Tarybos pirmuoju sekretoriumi ir nuolatinio atstovo pavaduotoju, URM Teisės ir tarptautinių sutarčių departamento pirmuoju sekretoriumi ir Tarptautinių sutarčių poskyrio vedėju, Lietuvos nuolatinės misijos Jungtinėse Tautose patarėju ir nuolatinio atstovo pavaduotoju. Prieš paskyrimą į Oslą naujasis Lietuvos ambasadorius Norvegijoje nuo 2004 metų ėjo URM Teisės ir tarptautinių sutarčių departamento direktoriaus pareigas.

2010 m. sausio 14 d. Prezidentė Dalia Grybauskaitė įteikė skiriamuosius raštus nepaprastajam ir įgaliotajam ambasadoriui Čekijos Respublikoje Aurimui Taurantui. Šalies vadovė pabrėžė, kad abipusiai naudingi Lietuvos ir Čekijos politiniai, ekonominiai ir kultūriniai santykiai yra tvirtas artimo valstybių bendradarbiavimo pamatas. Ambasadorius 1990–1992 metais buvo Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos–Atkuriamojo Seimo narys. Nuo 1993-ųjų ėjo laikinojo reikalų patikėtinio pareigas Nuolatinėje atstovybėje prie Europos Tarybos. Nuo 1994 iki 1999 metų buvo Lietuvos Respublikos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Nuolatinėje atstovybėje prie ET Strasbūre. Ketverius metus – nuo 2002 iki 2006 metų – A. Taurantas

ėjo ambasadoriaus pareigas Jungtinėje Karalystėje. Prieš paskiriamas į Prahą diplomatas dirbo URM ambasadoriumi ypatingiems pavedimams.

2010 m. kovo 2 d. Prezidentė Dalia Grybauskaitė įteikė skiriamuosius raštus LR nepaprastajai ir įgaliotajai ambasadorei Ispanijos Karalystėje Audrai Plepytei-Jarai. Šalies vadovės nuomone, naujosios Lietuvos ambasadorės paskyrimas atvers naujas galimybes valstybėms dar glaudžiau bendradarbiauti sprendžiant Europos Sąjungos darbotvarkės klausimus, paskatins dvišalį bendradarbiavimą ekonomikos, kultūros ir mokslo srityse. A. Plepytė-Jara darbą diplomatinėje tarnyboje pradėjo 1994 metais. Nuo 1999-ųjų diplomatė dirbo Lietuvos ambasadoje JAV, tais pačiais metais pradėjo darbą Lietuvos misijoje Jungtinėse Tautose ir iki 2002 metų ėjo misijos vadovo pavaduotojos pareigas. 2004–2008 m. buvo paskirta dirbti ministre patarėja Lietuvos nuolatinėje atstovybėje Europos Sąjungoje. Prieš paskiriama į Madridą diplomatė vadovavo URM Personalo departamentui.

2010 m. vasario 8 d. Prezidentė Dalia Grybauskaitė įteikė skiriamuosius raštus Lietuvos Respublikos nepaprastajam ir įgaliotajam ambasadoriui Indijos Respublikoje Petruui Šimeliūnui. Valstybės vadovės įsitikinimu, pirmojo Lietuvos ambasadoriaus paskyrimas Indijai tik paskatins glaudesnę šalių bendradarbiavimą. 50-metis P. Šimeliūnas Užsienio reikalų ministerijoje dirbti pradėjo 1995 metais. Nuo 2003 m. diplomatas ketverius metus ėjo Lietuvos ambasados Prancūzijoje ministro patarėjo pareigas. 2007–2009 metais buvo URM Eksperto ir investicijų skatinimo departamento direktorius. Prieš paskiriamas į Naująją Delį ambasadorius ėjo URM Lotynų Amerikos, Afrikos, Azijos ir Okeanijos departamento ambasadoriaus ypatingiems pavedimams pareigas.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir institucijų prie LRV santykių su lietuvių išėivija apžvalga

2009 m. lapkričio 12 d. LR krašto apsaugos viceministro Vytauto Umbraso vadovaujama delegacija dalyvavo tarpukario Lietuvos karo lakūno kapitono Romualdo Marcinkaus pagerbimo ceremonijoje Poznanėje (Lenkijoje). Ceremonijos britų karių kapinėse metu Lietuvos karo lakūnui ir žymiam sportininkui, Antrojo pasaulinio karo metais kovojusiam Prancūzijos karo aviacijos, Jungtinės Karalystės karališkųjų oro pajėgų gretose, atminti buvo pašventintas naujai pastatytas paminklas su lietuvišką lakūno kilmę bylojančiu įrašu „Flight Lieutenant R. Marcinkus (of Lithuania). Pilot. Royal Air Force. 29th March 1944“.

Paminklą rugsejo mėnesį pastatė Tautų Sandraugos karių kapų Europoje priežiūros komisija, atsižvelgdama į Lietuvos ambasadą Lenkijoje ir Krašto apsaugos ministerijos prašymą.

2009 m. lapkričio 13 d. Seimo Pirmininkė Irena Degutienė pasveikino Olandijos lietuvių šios bendruomenės visuotinio narių susirinkimo proga. Parlamento vadovė palinkėjo tautiečiams Olandijoje tariant žodį „lietuviai“ jausti tai, ką šviesaus ir iš tikrųjų vertingo yra gavę iš savo namų ir šeimos, iš savo tėvynės ir tautos, iš savo Lietuvos. Seimo Pirmininkė paragino Olandijos lietuvių bendruomenės narius tęsti aktyvią veiklą, kuri būtų grindžiama tautinėmis ir bendražmogiškosiomis vertybėmis, vienytų visų kartų ir pažiūrių lietuvių, stiprintų ir jų tarpusavio ryšį, ir ryšį su Lietuva.

2009 m. lapkričio 14 d. Vyriausybėje vyko Užsienio lietuvių reikalų koordinavimo komisijos posėdis, kuriame Ministras Pirmininkas Andrius Kubilius susitiko su Pasaulio lietuvių bendruomenės nariais. Posėdyje

buvo aptarti užsienio lietuvių pasiūlymai dėl bendradarbiavimo su Lietuvos institucijomis, taip pat klausimai dėl pilietybės bei Tautinių mažumų ir išėivijos departamento reorganizavimo. Premjeras padėkojo pasaulio lietuviams už nuveiktą didelį darbą nurodant svarbiausias priemones, kurios efektyviausiai padėtų išsaugoti tautinį tapatumą ir kurti teigiamą lietuvių bei Lietuvos įvaizdį pasaulyje. Posėdyje įvardyti strateginiai Pasaulio lietuvių bendruomenės tikslai: lietuvių tautinės mažumos teisių apsauga, lietuvių išsaugojimas, sugrįžimo į tėvynę sąlygų gerinimas, Lietuvos interesų akcentavimas ir įvaizdžio stiprinimas pasaulyje bei tinkamas sprendimas dėl užsienio lietuvių pilietybės. Komisijos posėdžio metu buvo pabrėžtas Pasaulio lietuvių bendruomenės vaidmuo formuojant dvišalius santykius tarp Lietuvos ir valstybių, kuriose gyvena lietuviai.

2009 m. lapkričio 19 d. LR švietimo ir mokslo ministras Gintaras Steponavičius Lietuvos mokslų akademijoje įteikė mokslo premijas užsienio lietuviams mokslininkams už tarptautinio lygio mokslų pasiekimus ir ryšių su Lietuva stiprinimą. Premija už viso gyvenimo nuopelnus mokslui ir pasiekimus fizinių, biomedicinos ir technologijų mokslų srityse, už ilgametę aktyvią mokslinę veiklą ir pasiekimus okeanologijos kryptyje, ypač vaisingą bendradarbiavimą su Lietuvos mokslo ir studijų institucijomis bei mokslininkais ir pagalbą užmezgant ryšius su užsienio mokslo institucijomis skirta okeanologui Vytautui Viktorui Klemui, Delavero universiteto (JAV) Jūrų ir žemės studijų koledžo profesoriui emeritui. Premija už pastarojo dešimtmečio pasiekimus humanitarinių ir socialinių mokslų srityje, už aktyvų Lietuvos kultūros, lituanistikos ir mokslo populiarinimą, už svarius mokslų pasiekimus ir pasiekimų sklaidą Lietuvoje bei pasaulyje skirta kalbininkui Giedriui Subačiui, Ilinojaus universiteto (JAV) Slavų ir baltų kalbų ir literatūros departamento profesoriui. Mokslo premijų

tikslas – skatinti išeivijos mokslininkus puoselėti lietuviybę, siekti, kad jie garsintų Lietuvą, palaikytų glaudžius ryšius su Lietuvos mokslo bendruomene, aktyviai dalyvautų savo krašto lietuvių bendruomenių veikloje ir bendrose mokslo programose. Mokslo premijos dydis – 13 000 Lt (100 MGL).

2009 m. lapkričio 21 d. Seimo Pirmininkė Irena Degutienė pasveikino į suvažiavimą susirinkusius Airijos lietuvius. Seimo vadovė palinkėjo, kad Airijos lietuvių širdyse būtų išsaugota tai, ką šviesaus bei vertingo jie gavo iš savo tėvynės ir savo tautos. Ji paragino šias vertybes branginti, kaip tvirtą dvasinę atramą perduoti ir įskiepyti savo vaikams, pačiai jauniausiai svetur gyvenančių lietuvaikių kartai.

2009 m. lapkričio 25 d. LR vidaus reikalų ministras Raimundas Palaitis pasirašė įsakymą, kuriuo nuo gruodžio 1 dienos supaprastinama paso išdavimo tvarka užsienyje gyvenantiems Lietuvos piliečiams, kurie dėl paso išdavimo ar keitimo kreipsis laikinai atvykę į Lietuvą. Pasak ministro, jeigu pilietis, gyvenantis užsienio valstybėje, prašymą ir dokumentus dėl paso išdavimo ar keitimo pateiks Migracijos departamentui prie VRM, o pasą pageidaus atsiimti konsulinėje įstaigoje, tuomet išrašytas pasas jam bus siunčiamas per Užsienio reikalų ministerijos Konsulinę departamentą ir pilietis pasą galės atsiimti konsulinėje įstaigoje. Jeigu pilietis, pateikdamas prašymą išduoti ar pakeisti pasą konsulinei įstaigai, nurodė, jog dokumentą jis norės atsiimti Lietuvoje, pasas jam bus išduotas Migracijos departamente prie VRM. Naujai išduotą pasą taip pat gali paimti piliečio įgaliotas asmuo, pateikęs įgaliojimą ir savo asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą.

2009 m. gruodžio 10 d. baigiantis Lietuvos vardo tūkstantmečio minėjimo metams, Europos Parlamente (EP) su Renesanso laikų muzika ir šokiais buvo pristatyta Lietuvos istorija. EP narės Laimos Andrikienės iniciatyva organizuotas renginys „Didžioji Lietu-

va“ šį kartą Europai pademonstravo kitokią Lietuvą. Svečius ypač sužavėjo ankstyvosios muzikos ansamblio iš Lietuvos *Banchetto Musicale* pasirodymas su prašmatniais Renesanso kostiumais ir karališka muzika. Renginio metu svečiams buvo pristatytos nuotraukos su senosios Lietuvos pilimis ir LDK teritorijos žemėlapiais iš Birutės Valionytės parengto nuotraukų albumo tokiu pačiu pavadinimu – Didžioji Lietuva. Renginyje kalbėjusi L. Andrikienė pabrėžė pirmo Lietuvos vardo paminėjimo simbolinę svarbą.

2009 m. gruodžio 17 d. Lietuvos užsienio reikalų ministras Jeruzalėje atidarė naujojo Lietuvos garbės konsulo, Izraelio ir Lietuvos prekybos rūmų federacijos pirmininko Amono Dotano vadovaujamą konsulatą.

Ministras A. Dotanui įteikė antspaudą ir palinkėjo, kad naujasis konsulas prisidėtų prie dvišalių Lietuvos ir Izraelio santykių, ekonominių ryšių stiprinimo. A. Dotanas yra paskirtas vykdyti konsulines funkcijas Jeruzalės miesto konsulinėje apygardoje. Jis yra žinomas Izraelio verslininkas, įvairių verslo organizacijų pirmininkas.

2009 m. gruodžio 30 d. Ukrainos Prezidentas Viktoras Juščenko apdovanojo Lietuvos ambasadorių Ukrainoje Algirdą Kumžą II laipsnio ordinu „Už nuopelnus“. A. Kumža apdovanotas už išpūdingą asmeninį indėlį vystant Ukrainos ir Lietuvos santykius. A. Kumža ambasadoriaus Ukrainoje pareigas pradėjo eiti 2006 m. kovo mėn.

2010 m. sausio 1 d. Užsienio reikalų ministerija perėmė ryšių su užsienio lietuviais palaikymo funkcijas. Tai įvyko po Vyriausybės sprendimo reorganizuoti Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą ir panaikinti Lietuvių grįžimo į tėvynę informacinį centrą. Kaip pranešė URM, ministerijoje pradės veikti Užsienio lietuvių departamentas, kuris rūpinsis ryšiais su užsienio lietuvių bendruomenėmis, neformaliuoju lituanistiniu švietimu užsienyje. Užsienio lietuvių departamentui vadovaus į diplomatinę tarnybą sugrįžęs

buvęs TMID generalinis direktorius Arvydas Daunoravičius. Naujasis ministerijos padalinys sieks skatinti užsienio lietuvių tapatybės išsaugojimą, lietuvių kalbos, istorijos ir tradicijų išlaikymą užsienyje, naujųjų lietuvių išeivijos organizacijų kūrimąsi. Ministerija taip pat skatins specializuotų lietuvių diasporos socialinių tinklų plėtrą, konsultuos užsienio lietuvius grįžimo į tėvynę bei integracijos į Lietuvos politinį, ekonominį, socialinį ir kultūrinį gyvenimą klausimais.

2010 m. sausio 25 d. Vyriausybė pasitarime pritarė tarpinstitucinės darbo grupės pasiūlymams dalį Lietuvos diplomatinės atstovybių ir konsulinių įstaigų užsienyje teikiamų paslaugų perkelti į elektroninę erdvę. Į Lietuvos atstovybes užsienyje Lietuvos piliečiai daugiausia kreipiasi su prašymais išduoti (pakeisti) pasus, įtraukti į apskaitą civilinės būklės aktus, išspręsti pilietybės klausimus, išduoti įvairias konsulines pažymas. Šis Vyriausybės sprendimas leis užsienyje esantiems Lietuvos piliečiams sutaupyti laiko ir lėšų, nes paslaugas bus galima gauti greičiau, be to, kai kuriais atvejais nereikės asmeniškai atvykti į atstovybę. Taip pat bus taupomi ir atstovybių ištekliai, paslaugos bus teikiamos efektyviau ir kokybiškiau.

2010 m. kovo 12 d. Gruzijoje veiklą pradėjo pirmasis Lietuvos garbės konsulas. Trečiadienį oficialiai atidarytam konsulatui vadovaus garbės konsulas Borisas Gamrekeli, praneša Lietuvos ambasada Gruzijoje.

Sveikindamas garbės konsulą ir įteikdamas jam konsulinį patentą, Lietuvos ambasados laikinasis reikalų patikėtinis Laimonas Talat-Kelpša išreiškė viltį, kad šis konsulas „pirmasis, bet ne paskutinis“. Garbės konsulato atidaryme taip pat dalyvavo Gruzijos parlamento pirmininko pavaduotojas Anzoris Bolkvadzė, užsienio reikalų viceministras Aleksandras Nalbandovas, Gruzijos parlamento nariai, Gruzijoje dirbantys Lietuvos verslininkai, lietuviai Europos Sąjungos stebėtojų misijos darbuotojai. B. Gamrekeli

paskirtas vykdyti konsulines funkcijas visoje Gruzijoje.

Visuomenėje

2009 m. spalio 10–11 d. Ballinrobe (Mėjo grafystė) vyko pirmasis Airijos lietuvių sąskrydis. „Šiuo sąskrydžiu parodome, kad, būdami toliau nuo Lietuvos, siekiame išlaikyti tvirtą ryšį su Tėvyne, telkiamės ir kuriame aktyvią lietuvišką bendruomenę Airijoje, mokyklas, puoselėjame lietuviškas tradicijas. Lietuvio karininko Felikso Vaitkaus žygdarbis įkvėpia Airijos lietuvius prisidėti prie geresnės ir gražesnės savo valstybės kūrybos“, – sveikindamas sąskrydžio dalyvius sakė Lietuvos ambasadorius Vidmantas Purlys. Sąskrydžio dalyviai žiūrėjo Airijos lituanistinių mokyklų kolektyvų pasirodymus, Jonavos savivaldybės teatro spektaklį.

2009 m. spalio 14 d. Toronte vykusią Kanados lietuvių dienų metu Lietuvos ambasadorė Kanadoje Gintė Damušytė įteikė garbės ženklą „Lietuvos tūkstantmečio žvaigždė“ ilgametei Toronto lietuvių bendruomenės pirmininkei Danutei Garbaliauskienei už lietuviybės puoselėjimą Kanadoje. Kanados lietuvių dienų metu pristatyta Kanados lietuvių menininkų darbų paroda. Joje savo darbus eksponavo daugiau kaip 20 lietuvių kilmės menininkų iš visos Kanados. Šventėje koncertavo grupė iš Lietuvos „Jonis“, aktorė ir dainininkė Nijolė Narmontaitė, pasirodymus surengė Kanados lietuvių šokių ir muzikos ansambliai iš Toronto, Hamiltono, Monrealio ir Otavos. Toronto lietuvių bendruomenės apylinkė šiais metais švenčia savo 60 metų veiklos jubiliejų.

2009 m. spalio 27 d. „Kunigų vienybės“ organizacija pradėjo savo veiklos antrąjį šimtmetį. 100-ųjų metų katalikiškos organizacijos jubiliejus buvo pažymėtas ypač šventiškai. Spalio 11 dieną Konektikuto lietuviai tikintieji rinkosi į šv. Mišias Šv. Andriejaus

bažnyčioje. Mišiose dalyvavo net 10 kunigų, jas atnašavo vyskupas A. P. Baltakis. Vyskui talkininkavo prelatas Albertas Kontautas, prelatas Edis Putrimas, kunigai Pranas Karvelis, Steponas Žukas, Klemensas Kasinskas, Kenneth Bonadies iš Floridos, salezietis Izidorius Sadauskas, pranciškonas Raimundas Bukauskas ir kiti. Pamokslą sakydamas prelatas Albertas Kontautas trumpai pažymėjo svarbiausius nuveiktus šios organizacijos darbus. Po šv. Mišių visi susirinko į parapijos salę, kurioje buvo surengta paroda „Kunigų vienybei – 100. Popiežiaus Pijaus II kelionė į Lietuvą“. A. a. Jono Rikteraičio nuotraukų stendai. Po vakarienės surengtame iškilmingame paminėjime įžanginį žodį tarė šios organizacijos Centro valdybos pirmininkas prelatas Albertas Kontautas. Jis pasidžiaugė susirinkusių lietuvių gausa šiame ypatingame „Kunigų vienybės“ jubiliejuje, taip pat pažymėjo svarbiausias šios katalikiškos organizacijos veiklos gaires. Susirinkusieji turėjo progą pamatyti 20 minučių trukmės filmuotą medžiagą apie „Kunigų vienybės“ surengtą piligriminę kelionę į Lietuvą 2000-aisias. Kelionę rengė Jimas Gustas.

2009 m. spalio 27 d. Pasaulio lietuvių bendruomenės valdyba pranešė, kad paskyrė PLB atstovę Lietuvoje Vidą Bandis. Ji šias pareigas pradeda eiti lapkričio 13 dieną. Vida Bandis gimė 1934 m. Molėtuose. 1944 m. su tėvais pasitraukė į Austriją, vėliau – į Vokietiją. 1950 metais emigravo į JAV, čia baigė aukštuosius mokslus Ilinojaus, Indianos ir Merilendo universitetuose. Nuo 1960 iki 1999 metų gyveno ir dirbo Vokietijoje bei JAV. Nuo 1999 m. gyvena ir dirba Lietuvoje. Vida Bandis yra Almos Adamkienės labdaros fondo, „International Rotary Club of Vilnius“ ir „Baltic Management Institute“ valdybos narė, aktyvi visuomenininkė.

2009 m. lapkričio 16 d. vyko kasmetė Airijos lietuvių Dublino skyriaus konferencija, joje buvo perrinkta Dublino skyriaus pirmininkė Rasa Raižienė. Konferencijos metu

pirmininkė perskaitė savo veiklos ataskaitą, buvo aptarta visa Dublino skyriaus veikla. Vienbalsiai balsavę dalyviai perrinko Rasą Raižienę antrai kadencijai. Po trumpos kavos pertraukėlės buvo sudarytas Dublino delegatų sąrašas į penktąją Airijos lietuvių bendruomenės suvažiavimą, kuris vyks lapkričio 21 d. Taip pat buvo aptarti numatyti 2010 metų renginiai. Rasa Raižienė patikino, kad toliau bus tęsiamas lyrikos vakarų ciklas, *bank holliday* iškylos bei kiti 2009 metų renginiai. Konferencijos dalyviai diskutavo ir apie naujus renginius, siūlė temas, dalijosi idėjomis.

2009 m. gruodžio 12 d. naujuoju Ispanijos lietuvių bendruomenės valdybos pirmininku išrinktas prieš dešimtmetį Barselonoje apsigyvenęs kaunietis Raimundas Michnevičius. Jis pažadėjo gaivinti ir aktyvinti pastaruoju metu gerojai prigesusią Ispanijos lietuvių veiklą.

2009 m. gruodžio 22–2010 m. sausio 7 d. Argentinoje, Urugvajuje ir Brazilijoje vyko XIII Pasaulio lietuvių jaunimo kongresas, kuriame dalyvavo lietuvių jaunimo organizacijų iš įvairių pasaulio valstybių atstovai. Jaunieji užsienio lietuviai tris savaites sprendė įvairias jaunimui aktualias problemas ir studijų dienų metu išrinko naują Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos (PLJS) valdybą bei pirmininką, juo tapo Jungtinės Karalystės atstovas Kęstas Pikūnas.

„Esu labai dėkingas visiems, kurie manimi pasitikėjo ir atidavė savo balsą. Mano bei naujosios valdybos tikslas bus dar labiau sustiprinti Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungą, užtikrinti glaudesnę bendradarbiavimą tarp visų lietuvių bendruomenių, kurti artimesnį dialogą su kitomis Lietuvos ir tarptautinėmis organizacijomis vystant PLJS plėtrą“, – teigė naujasis PLJS pirmininkas Kęstas Pikūnas. Pagrindinis naujosios valdybos uždavinys – užtikrinti, kad PLJS taptų atviresnė pasaulio ir Lietuvos jaunimui bei įvairioms organizacijoms. Bus stengiamasi gerinti PLJS

įvaizdį ir parodyti, jog tai nėra eilinė neveiksminga jaunimo organizacija, todėl šiuo metu labai svarbu modernizuoti ir naujai apibrėžti aiškią tolimesnę veiklą užtikrinančią PLJS struktūrą. Per ateinančius trejus metus PLJS taps atviresnė, lankstesnė ir modernesnė organizacija, atitinkanti visus tokiai organizacijai keliamus reikalavimus.

XIII Pasaulio lietuvių jaunimo kongrese buvo priimtas dar vienas labai svarbus sprendimas. Po karštų ir ilgų diskusijų kongreso dalyviai pritarė Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos atstovybės įsteigimui Lietuvoje. Naująją PLJS valdybą sudaro: Jungtinės Karalystės atstovai Kęstas Pikūnas (Pirmininkas) ir Karolis Adomaitis, JAV atstovė Giedrė Kazlauskaitė, Belgijos atstovas Venantas Griciūnas, Kanados atstovai Stasys Kuliavas, Petras Vaičiūnas ir Saulius Simonavičius, Vokietijos atstovas Martynas Gaurilčikas, Argentinos atstovas Juan Ignacio Fourment Kalvelis ir Urugvajaus atstovas Nicolas Velo.

2010 m. sausio 12 d. Kaliningrado srities Nesterovo rajono deputatų tarybos sprendimu viena iš Nesterovo miesto gatvių pavadinta lietuvių literatūros klasiko Kristijono Donelaičio vardu.

2010 m. vasario 9 d. Italijos mieste Baryje iškilmingai atidengta Lietuvos vardu pavadinta gatvė. Mūsų šalies vardu pavadintos gatvės dar bus Sicilijoje, gali atsirasti ir Turine. Per iškilmingą ceremoniją Bario meras Michelė Emilianas Lietuvos ambasadoriui Italijoje Petrui Zapolskui ir Lietuvos garbės konsulei Lilijai Fortunato perdavė saugoti dokumentus, įrodančius, kad nuo šiol Baryje yra Lietuvos gatvė.

2010 m. vasario 14–16 d. Italijos lietuvių bendruomenės Romoje bei Popiežiškosios Šv. Kazimiero lietuvių kolegijos iniciatyva Romoje buvo švenčiama Lietuvos valstybės atkūrimo diena. Vasario 14-ąją, sekmadienį, į Popiežiškąją Šv. Kazimiero lietuvių kolegiją susirinkę Romoje gyvenantys lietuviai Lietuvos valstybės atkūrimo šventės minėjimą

pradėjo šv. Mišiomis. Po šv. Mišių šventės svečius pasveikino kolegijos rektorius monsinjoras Petras Šiurys, Lietuvos Respublikos ambasadorius Italijoje Petras Zapolskas, ambasadorius prie Šventojo Sosto Vytautas Ališauskas. Ambasadorius Italijoje P. Zapolskas padėkojo Šv. Kazimiero kolegijai už galimybę kasmet rinktis kolegijoje. Ambasadorius prie Šventojo Sosto V. Ališauskas atkreipė dėmesį į vilties akcentą Valstybės atkūrimo šventėje.

2010 m. vasario 16 d. Lietuvos ambasados Rusijos Federacijoje iniciatyva Maskvoje susirinko lietuvių bendrijų Rusijoje atstovai. Renginyje, skirtame Lietuvos valstybės atkūrimo ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 20-mečio minėjimui, dalyvavo dvidešimtys lietuviškų visuomeninių organizacijų atstovai iš tolimiausių Rusijos regionų – nuo Kaliningrado iki Vladivostoko. Vienos jų vienija tūkstančius, kitos – vos kelias dešimtis lietuvių, tačiau visas bendrijas sieja pagarba Lietuvai, noras puoselėti lietuvių kalbą ir kultūrą. Renginyje dalyvavo Užsienio reikalų ministerijos Užsienio lietuvių departamento direktorius Arvydas Daunoravičius ir Lietuvos ambasados Maskvoje darbuotojai.

2010 m. vasario 16 d. Lenkijoje, Punske vietos lietuviai paminėjo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 92-ąsias metines. Punsko lietuvių kultūros namų direktorė Asta Pieczulis sakė, kad į iškilmingą koncertą susirinko apie 400 vietos lietuvių, atvyko moterų vokalinis ansamblis iš Alytaus. Prieš tai įvykusiose pamaldose Punsko bažnyčioje vietos klebonas kvietė tikinčiuosius melstis už lietuvių tautą.

2010 m. vasario 16 d. Danijoje ir pietų Švedijoje gyvenantys lietuviai susirinko į Vasario 16-osios progai skirtą šventinį koncertą, kuriame dalyvavo gerai visiems pažįstama Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatė, dainininkė Veronika Povilionienė, jai akompanavo lietuviškų instrumentų meistras Arūnas Lunys. Koncerte netrūko

ir malonių staigmenų. Šventės proga nedidelę programą parengė ir šeštadieninės lituanistinės mokyklos mokiniai. Jie padeklamavo ištrauką iš Martyno Mažvydo „Katekizmo“, padainavo Suvalkijos krašto vaikų dainą „Aa apa pa vilkas vijo voverę“. Lietuvos valstybės atkūrimo dienos proga susirinkusiuosius pasveikino Lietuvos Respublikos ambasadorė Danijos Karalystėje ir Islandijos Respublikai Rasa Kairienė. Ambasadorė įteikė lituanistinės mokyklos mokiniams atminimo dovanėlių. Šventės proga ambasadorė pasveikino ir atminimo dovanomis apdovanojo ir lietuvių puoselėjimui nusipelnusius Danijos lietuvių bendrijos (DLB) narius: mokytoją Redą Mioldažytę, „Mažųjų klubo“ koordinatore Eglę Miltenytę, DLB išdininkę Birutę Leka- vičiūtę, DLB archyvarą Artūrą Maslauską ir DLB pirmininkę Žanetą Troško.

2010 m. vasario 21 d. Naujosios Zelandijos lietuviai, šviečiant vasaros saulei, smagiai praleido popietę paminėdami Vasario 16-osios metines ir aptardami praėjusių metų įvykius. Tai bene didžiausias kasmetinis lietuvių susibūrimas. 2009-ieji buvo įsimintini ne tik kaip Lietuvos vardo tūkstantmečio metai, bet ir jubiliejiniai metai NZ lietuviams, atšventusiems 60 metų jubiliejų, kai „Dundalk Bay“ keleivinis laivas atplukdė pirmąją grupę lietuvių į tuomet nepažįstamą ir tolimą kraštą, šiandien daugumos vadinamą namais. Jubiliejaus proga buvo surengta paroda, pasakojanti apie lietuvių ir kitų Baltijos šalių atstovų atvykimą ir įsikūrimą Naujojoje Zelandijoje.

2010 m. vasario 27 d. Hiutenfelde (Vokietija), Renhofo pilyje įrengtoje lietuviškoje fotogalerijoje buvo atidaryta Europos lietuvių kultūros centro Vokietijoje (ELKC) surengta fotografijų paroda „Aš esu čia“ („Ich bin hier“). Lietuvos Respublikos garbės konsulo Achimo Naumanno globojamoje parodoje eksponuojamos 33 nuotraukos, vaizduojančios Europoje gyvenančių lietuvių kasdienybę, darbą ir veiklą. Paroda buvo atidary-

ta Lietuvos nepriklausomybės bei Vasario 16-osios gimnazijos 60-ojo jubiliejaus minėjimo dieną. Gausiai per tris Renhofo pilies laiptinės aukštus nusidriekusi galerijoje susirinkusius svečius pasveikino ELKC direktorius Rimas Čuplinskas. Parodos tikslas – atskleisti lietuviškosios emigracijos savitumą, todėl pabrėžiamas ne fotografo meistriškumas, o užfiksuotas individas, jo istorija, likimas ir egzistencinė aplinka. Parodoje eksponuojamos lietuvių iš Airijos, Belgijos, Ispanijos, Jungtinės Karalystės, Lenkijos, Šveicarijos ir Vokietijos nuotraukos: nuo Europos Parlamente Briuselyje iki Londono sumuštinių parduotuvėje dirbančių lietuvių; nuo Vokietijoje aštuoniasdešimtmetį atšventusio kunigo iki dešimties metų Martyno, gyvenančio Žaliojoje saloje. Atidaryme tarp daugelio paroda susidomėjusių vokiečių bei lietuvių dalyvavo ir Vokietijoje viešintis LR švietimo ministras G. Steponavičius, Kauno miesto bei Kauno rajono savivaldybių atstovai, Vokietijos lietuvių bendruomenės ir Vasario 16-osios gimnazijos darbuotojai. Parengtas 40-ies puslapių spalvotas katalogas, kuriame vokiečių ir lietuvių kalbomis pristatoma ne tik parodos koncepcija, bet ir visi parodoje vaizduojami asmenys. Lietuviškoji fotogalerija Renhofo pilyje, Vokietijoje, Europos lietuvių kultūros centro iniciatyva buvo atidaryta 2009 m. vasario mėnesį trylikos žymių Lietuvos fotomenininkų darbų paroda „Laiškas iš Lietuvos“ („Ein Brief aus Litauen“).

2010 m. kovo 15 d. Jungtinėje Karalystėje pasirodė naujas, spalvotas, nemokamas dvisavaitinis žurnalas FAQ-LT. Pasak leidėjų, žurnalas skirtas visiems lietuviams, gyvenantiems emigracijoje, turintiems klausimų, bet nerandantiems atsakymų. Pats žurnalo pavadinimas nusako leidinio tikslus – FAQ (*frequently asked questions* – dažniausiai užduodami klausimai). Redakcijos darbuotojai pasirengę atsakyti į bet kokią klausimą, kuris kankina tautietį Jungtinėje Karalystėje. O

klausimų sulaukiama pačių netikėčiausių, pavyzdžiui: ką daryti, jei gatvėje suvažinėjau katiną; ar Anglijoje galima kišenėje nešiotis peilį; įtariu, jog mano asmeniniais duomenimis naudojasi kitas žmogus, ką daryti? Kadangi FAQ-LT bendradarbiauja su konsultacine įmone „Budinas Consultants“, kurioje dirba finansų bei teisės specialistai, redakcija gali atsakyti į daugybę rūpimų skaitytojams klausimų.

2010 m. kovo 17 d. Paryžiuje poeto ir diplomato Jurgio Baltrušaičio anūkas Jeanas Baltrušaitis Lietuvos ambasada Prancūzijoje perdavė Baltrušaičių šeimos archyvą. Perduotuose diplomatinuose archyvuose yra prieškario ir pokario laikotarpio laišakai, dokumentai, susiję su diplomatijos veikla egzilyje, pranešė Užsienio reikalų ministerija. J. Baltrušaitis (1873–1944) – žymus poetas eseistas, vertėjas, diplomatas, jo sūnus Jurgis Baltrušaitis (1903–1988) buvo dailės istorikas medievistas, diplomatas. J. Baltrušaitis jaunesnysis dirbo Lietuvos atstovybėje Prancūzijoje kultūros patarėju ir konsulu iki 1954 metų.

Lietuvių išeivijos institute

2009 m. spalio 27 d. Lietuvių išeivijos institute įvyko pokalbis-diskusija su filosofu prof. Algiu Mickūnu „Diasporos likimai“. Pokalbį vedė prof. Egidijus Aleksandravičius. Renginyje dalyvavo gausus būrys VDU studentų ir dėstytojų.

2009 m. gruodžio 11 d. Lietuvių išeivijos institute vyko konferencija, skirta Bronio Railos 100-osioms gimimo metinėms. Konferencijoje, pavadintoje „Apie darbą ir gyvenimo vingius“, savo mintimis dalijosi Vilniaus pedagoginio universiteto dėstytojas Mindaugas Tamošaitis, Vytauto Didžiojo universiteto atstovai dr. Daiva Dapkutė, Kristina Bartkienė, prof. Egidijus Aleksandravičius, prof. Leonas Gudaitis, Mykolas Druga. Renginys sutraukė didelį būrį entuziastų.

2010 m. sausio 12 d. Vytauto Didžiojo universiteto Menų galerijoje 101 atidaryta paroda „Lietuviais esame mes gimę“. Šios parodos tikslas – įvairiose Lietuvos vietovėse gyvenančius tautiečius supažindinti su užsienio lietuvių politine kova dėl Lietuvos okupacijos nepripažinimo. 18 mobilių parodos stendų taip pat pasakoja apie skirtingas emigracijos bangas, pateikia informaciją apie skirtinguose pasaulio kraštuose įsikūrusias lietuvių bendruomenes, – teigė parodos organizatoriai. Parodoje eksponuojamos nuotraukos ir dokumentai, gauti iš asmeninių archyvų, Amerikos lietuvių televizijos, Lietuvos išeivijos instituto, Kauno pedagoginio muziejaus bei Lietuvos centrinio valstybinio archyvo. Pasak parodos rengėjų, užsienio lietuvių įnašas jos tautiškumui išlaikyti turėjo ir šiandieną tebeturi gyvybiškos reikšmės Lietuvos valstybei ir jos valstybingumui, nes lietuviai – viena mažųjų istorinių tautų, kurios gyventojai gausiai išsibarstę po visą pasaulį.

2010 m. sausio 21 d. VDU Menų galerijoje 101 vyko Lietuvių išeivijos instituto surengtas seminaras „Žvilgsnis į pasaulio lietuvių istoriją“. Jame paskaitą „Ateitininkai emigracijoje – tautiškumo sergėtojai“ skaitė Aurimas Šukys. Buvo pristatomi dokumentiniai filmai iš Lietuvių išeivijos instituto archyvų.

2010 m. vasario 5 d. Lietuvių išeivijos institute lankėsi JAV Lietuvių bendruomenės pirmininkas Vytautas Maciūnas ir JAV LB vykdomoji vicepirmininkė Birutė Bublienė. Svečiai domėjosi instituto sandara, vykdoma veikla, išleistomis knygomis, saugomais archyvais. Buvo aptartos glaudesnio bendradarbiavimo tarp JAV Lietuvių bendruomenės ir mūsų instituto perspektyvos. Svečius lydėjo universiteto VDU Projektinės veiklos tarnybos specialistė Vida Bagdonavičienė.

2010 m. vasario 22 d. Lietuvių išeivijos institutas surengė seminarą-diskusiją „Lietuvių jaunimo organizacijos išeivijoje“. Renginyje dalyvavo pirmasis Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos pirmininkas kun. Antanas

Saulaitis SJ, aktyvios JAV lietuvių visuomenininkės ir Palaimintojo Jurgio Matulaičio Lietuvių katalikų misijos talkininkės – Daina Kamantaitė-Čyrienė ir Grasilda Reinytė-Petkienė, Arūnė Taunytė. Diskusiją vedė prof. Egidijus Aleksandravičius.

2010 m. kovo 16 d. Lietuvių išeivijos institute lankėsi LR Prezidentas Valdas Adamkus. Prezidentas dalyvavo „Intelektualinės lietuvių egzilio istorijos“ paskaitoje (jungti-

nė „Migracijos politikos ir lietuvių diasporos istorijos“ bei „Lietuvos istorijos“ magistrantūros studijų programa). Seminaro metu Valdas Adamkus atskleidė lietuvių diasporos organizacijų ypatumus, dalijosi prisiminimais ir patirtimi plėtojant Lietuvos laisvinimo veiklą lietuvių išeivijoje, kalbėjo apie išeivijos vaidmenį atkuriant nepriklausomą Lietuvą bei patriotiškumo ugdymą nūdienos pasaulio lietuviijoje.

Informacijos šaltiniai:

www.delfi.lt
www.bernardinai.lt
www.prezidentas.lt
www.iseivijosinstitutas.lt
<http://www.plbe.org/>
<http://www.urm.lt>
<http://www.alfa.lt/>

<http://www.lrv.lt/lt/>
<http://www.lietuviams.com>
<http://www3.lrs.lt/pls>
<http://www.pljs.org/>

Parengė Giedrė Milerytė
2010-03-19

Mūsų autoriai

Arūnas ANTANAITIS
Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros doktorantas
el. paštas: a.antanaitis@hmf.vdu.lt

Vilma BLAŽYTĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Socialinio darbo katedros bakalaure
el. paštas: v.blazyte@sgf.vdu.lt

Kristina BURINSKAITĖ
Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos
tyrimo centro darbuotoja, Vilniaus
universiteto doktorantė
el. paštas: kristina@genocid.lt

Ingrida CELEŠIŪTĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Socialinių mokslų fakulteto doktorantė
el. paštas: i.celesiute@smf.vdu.lt

Milda DANYTĖ
Humanitarinių mokslų daktarė
Vytauto Didžiojo universiteto
Anglų filologijos katedros profesorė
el. paštas: m.danyte@hmf.vdu.lt

Daiva DAPKUTĖ
Humanitarinių mokslų daktarė
Vytauto Didžiojo universiteto
Išeivijos studijų centro mokslo darbuotoja
el. paštas: d.dapkute@hmf.vdu.lt

Dainius GENYS
Vytauto Didžiojo universiteto
Sociologijos katedros doktorantas
el. paštas: d.genys@smf.vdu.lt

Zen Erick Reis GODLIAUSKAS
San Paulo universiteto (Brazilija) doktorantas
el. paštas: erickzen@gmail.com

Edita GRUODYTĖ
Socialinių mokslų daktarė, profesorė
Vytauto Didžiojo universiteto
Viešosios teisės katedros vedėja
el. paštas: e.gruodyte@tf.vdu.lt

Asta KAZLAUSKAITĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros magistrantė
el. paštas: a.kazlauskaite@hmf.vdu.lt

Gedas MALINAUSKAS
Laplandijos universiteto
Socialinio darbo katedros doktorantas
Vytauto Didžiojo universiteto
Socialinio darbo katedros asistentas
el. paštas: g.malinauskas@sgf.vdu.lt

Andrius MARTINKUS
Vytauto Didžiojo universiteto
Filosofijos katedros doktorantas
el. paštas: andriusmartinkus@yahoo.com

Giedrė MILERYTĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros doktorantė
el. paštas: g.mileryte@hmf.vdu.lt

Danutė PETRAUSKAITĖ
Klaipėdos universiteto
Muzikologijos instituto direktorė
Muzikos teorijos ir istorijos katedros
profesorė
el. paštas: dandan@takas.lt

Kęstas PIKŪNAS
PLJS pirmininkas
tinklapis www.trysmilijonai.lt įkūrėjas
BA Business Management, UK & USA
el. paštas: keostas@pljs.org

Silva POCYTĖ
Humanitarinių mokslų daktarė
Klaipėdos universiteto
Baltijos regiono istorijos ir archeologijos
instituto direktorė, vyresnioji mokslo
darbuotoja
el. paštas: s.pocyte@centras.lt

Danutė STAKELIŪNAITĖ
Humanitarinių mokslų daktarė
Vytauto Didžiojo universiteto
Politikos mokslų ir diplomatijos
fakulteto lektorė
el. paštas: d.stakeliunaite@pmdf.vdu.lt

Rasutė ŽUKIENĖ
Humanitarinių mokslų daktarė
Vytauto Didžiojo universiteto
Menotyros katedros docentė
el. paštas: r.zukiene@mf.vdu.lt

Reikalavimai straipsniams

Akademiniis žurnalas *Oikos* (gr. kalba „namai“) yra skirtas šiuolaikinės migracijos, Lietuvos migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinų dokumentų publikacijos.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – iki 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimtys publikacijų reikia iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami A4 formato *Times New Roman* 12 šriftu, 1,5 eilutės intervalu.

Žurnalui *Oikos* teikiami straipsniai yra vertinami dviejų redakcinės kolegijos paskirtų recenzentų.

Leidinyje skelbiami tik anksčiau neskelbti straipsniai. Jie turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio teksto turi būti pri-

dėta santrauka anglų ir lietuvių kalbomis (600–1000 spaudos ženklų). Prie nelietuviškai skelbiamo straipsnio būtina santrauka lietuvių kalba.

Pastabos ir nuorodos pateikiamos straipsnio pabaigoje, numeracija ištisinė. (Nuorodos ir pastabos daromos per insert/endnote.) Nuorodos straipsnio pabaigoje pateikiamos pagal tokią schemą:

- **Nurodant knygą:** autoriaus pavardė, vardas, leidinio pavadinimas, leidimo vieta, leidykla, leidimo metai ir puslapis, iš kurio cituojama. Prireikus nurodomas leidinio tomas.
- **Nurodant straipsnį iš knygos:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, knygos pavadinimas, leidimo metai, leidykla, puslapis, iš kurio cituojama.
- **Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, periodinio leidinio pavadinimas, leidimo metai, numeris, puslapis, iš kurio cituojama.

Citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto ir neišskiriant tekste kitaip.

Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo forma. Pirmą kartą tekste yra pateikiamas pilnas vardas, pavardė, toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Bendradarbiai ir autoriai siųsdami savo straipsnį turi nurodyti savo vardą, pavardę, atstovaujamą instituciją, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Oikos redakcinei kolegijai pateikiamas kompiuteriu surinktas tekstas ir išspausdintas vienas straipsnio egzempliorius.

Straipsnius, recenzijas prašome siųsti į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25 LT-44249 Kaunas, el. paštas: isc@fc.vdu.lt Informacija tel. (8 37) 32 78 39) arba redaktoriaus pavaduotojai Daliai Kuizinienei el. paštu: d.kuziniene@hmf.vdu.lt

Žurnalas recenzuojamas ir talpinamas tarptautinėse EBSCO publishing duomenų bazėse <http://www.epnet.com/>

oikos

2010 Nr. 1 (9)

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJS

ISSN 1822-5152

Leidžiama du kartus per metus

Redaktorė *Ramutė Pinkevičienė*

Serijos dailininkė *Kornelija Buožytė*

Maketuotojas *Linas Vaskevičius*

Išleido „Versus aureus“ leidykla

Rūdninkų g. 10, LT-01135 Vilnius

info@versus.lt | www.versus.lt

Spausdino AB „Spauda“

Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius

info@spauda.com | www.spauda.com